

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN AVRASYA POLİTİKASI'NDA
MAZLUM MİLLETLERİN YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UĞUR BAYSAL

2901060016

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şamil Ünsal

İstanbul 2009

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN AVRASYA POLİTİKASI'NDA
MAZLUM MİLLETLERİN YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UĞUR BAYSAL

2901060016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şamil Ünsal

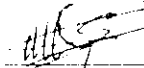

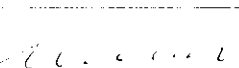
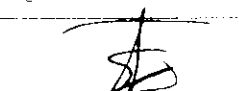
Düzeltilmiş Tez

İstanbul 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 2901060016 numaralı Uğur Baysal'ın hazırladığı Atatürk'ün Avrasya Politikasında Mazlum Milletlerin Yeri konulu **YÜKSEK LİSANS** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28.Maddesi uyarınca 26 Ekim 2009 günü saat 14:00'de yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda adayı tezinin kabulüne **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
DOÇ. MUSTAFA AYDIN	KABUL	
YRD.DOÇ. ŞAMİL ÜNSAL	KABUL	
YRD.DOÇ. AYNUR SOYDAN ERDEMİR	KABUL	
YRD.DOÇ. CEVATİH KAYAM	KABUL	
DR. SERKAN TUNA	KABUL	

Düzeltilme Metni

1. I. ve II. Bölüm “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası'nın İlke ve Amaçları ve Avrasya” bölümü altında birleştirildi.
- 2.Önsöz, Özet ve Sonuç yeniden yazıldı.
- 3.Tezin bütünündeki yazım ve dilbilgisi hataları düzeltilmiştir.
- 4.İç kapakta tez danışmanı ile ilgili bilgilerden sonra “Düzeltilmiş Tez” ibaresi eklenmiştir.
5. Tezde alıntılarda kullanılan tırnak sistemi tez yönetmeliğine uygun hale getirilmiştir.
- 6.4. Bölüm “Mazlum Milletlerin Teorik Tanımı” alt başlıklı metin I. Bölüme dahil edilmiştir.
- 7.Bölüm içerisindeki tekrarlar ve bazı metin parçaları çıkarılmıştır, buna karşın bazı kavramların açıklaması yapılmış ve dipnot çeşitliliği artırılmıştır.
- 8.Bölümlerde eksik olan dipnotlar tamamlanmıştır.
9. Dil birliği sağlanmıştır.
10. Muğlak ve belirsiz anlamlara gelebilecek kelimeler tezdin çıkartılmıştır.
11. Dipnotlarla ilgili bazı eksiklikler tamamlanmıştır.
12. Yukarıdaki düzeltmelerde teze eklenen kaynaklar şunlardır:
Bilal Niyazi Şimşir, **İngiliz Belgelerinde: Sakarya'dan İzmir'e**, Ankara,TTK Yayınları,[t.y.].
Cemal Kutay, “Sadrazam Sait Halim Paşa'yı Kimler Öldürdü?”, **Tarih Konuşuyor**, C. I, Sayı: 1, Şubat 1964, s. 48-53.
Erol Kaymak,**Sultan Galiyev Ve Sömürgeler Enternasyonalı**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1993.
Ersal Yavi, **Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır ?**,İzmir,Yazıcı Yayınevi, 2001.
Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, C. 1-2, Ankara, Alkım Yay., 1990.
Fehmi Nuza, “Cemal Paşa'yı Kimler Öldürdü Veya Öldürttü”,**Türk Kültürü**, C.XXI,Sayı:243, Temmuz 1983, s. 459-462.
İskender Gökalp, François Georjeon, **Kemalizm ve İslamiyet Dünyası**,2. bs., Çev.Cüneyt Akalın,İstanbul,Kaynak Yayınları,2007.
İsmail Çetisli, **Memduh Şevket Esendal**, Ankara,[y.y.],1991.
İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
Kazım Öztürk, **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumdaki Konuşmaları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,1992.
Mehmet Kafkas, **Milli Mücadele'de Öncüler (2)**, İzmir,Nil Yayınları, 1991.
Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, Kültür Bakanlığı,1981.
Rahmi Doğanay:“ Rawlinson'un Gözüyle Mütareke Döneminde Doğu Anadolu ve Kafkasya” **Atatürk Yolu**,C.VI, Sayı:23, 1999,s.371-390.
Ramazan Gözen, **Türk Dış Politikası: Barış Vizyonu**, Ankara, Palme Yayıncılık, 2006.
Timur Kocaoğlu,**Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller (1900-1924)**,Ankara, Sota Yay.,2001.

ÖZET

Doğu'nun tamamını sömürgeleştiren batılı devletler, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını da işgal etmişlerdi. Batılı devletler bu dünya savaşından sonra yaşama hakkını Türk Milleti'nden esirgemişlerdi. Türkler ve mazlum milletler aynı yazgıyı ve kaderi paylaşmaktaydı.

İşte bu süreçte Doğu'yla Batı'nın kesiştiği Anadolu'da, Mustafa Kemal liderliğindeki Türk Kurtuluş Mücadelesi bütün mazlum milletlerin umudu olmuştu. Mustafa Kemal bağımsızlık mücadelesi süresince mazlum milletlerle ve batı emperyalizmle ideolojik savaş halinde olan Sovyet Rusya'yla en geniş anlamda işbirliği ve ittifak halinde olmuştu. Bilhassa Milli Mücadele'yle Türk dünyası arasındaki yakın işbirliği ve dayanışma göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal mazlum milletlere imkan ve olanakları ölçüsünde yardım ederken, onların da Milli Mücadele'ye destek ve katkıları az olmamıştır. Bu süreçte mazlum milletler kendi bağımsızlık davalarını Türk Kurtuluş Savaşı'yla ilişkilendirmişlerdi.

Batı emperyalizmine karşı verilen Türk Kurtuluş Savaşı, modern tarihte yeni bir çığır açtı. Emperyalizmin yenilmezlik efsanesine Anadolu'da son verildi. Mustafa Kemal Atatürk'ün açmış olduğu yoldan ilerleyen mazlum milletler, teker teker bağımsızlıklarını kazandı. Böylelikle Türk Kurtuluş Savaşı, Fransız Devrimi gibi, mazlum milletler nezdinde evrensel bir etki yaptı.

Türk Kurtuluş Savaşını Lozan Antlaşması'yla taçlandıran Mustafa Kemal, mazlum milletlerle dayanışmasını ön plana çıkarmaya devam ettiği görülmektedir. Avrasya'da oluşturulan Balkan ve Sadabat Paktları bu politik anlayışın yansıması sonucu gerçekleşmiştir. Ayrıca Atatürk'ün dünya barışına yaptığı katkılarla, Türkiye'yi çağının en barışsever devleti haline getirmiştir.

ABSTRACT

Up until first world war, western nations colonized all the eastern world, except Ottoman empire. Just after the war, they had some opportunities to capture Ottoman territories. Victorious western states didn't recognize Turkish sovereignty. Turks, therefore, had come face to face the fate just like oppressed nations.

Mustafa Kemal opened national independence war against western emperialists in Anatolia. This campaign gave new ideas to oppressed nations. Furthermore, Mustafa Kemal started new good relationships wirh Soviet Russia which had war aganist western powers for similar reasons. At thes period, Anatolian nationalist movement established good relationship with Turkish world. Mutual aid and solidarity quickly established. Oppressed natoins took example Turkish national movement, for their future plans and expectatons.

Turkish independence war opened a new age within modern history. That ended the myth of invincible western powers. By the time, the sucesors of Mustafa Kemal gained their independence. Because they take example his glorious victory. Oppressed nations defeated emperialist countries one by one. The success of Turkish movement affected eastern nations, similiary French revolution.

After the gloriuis victory, Mustafa Kemal forced the western powers to sign the Treaty of Lausanne . Then, he established Balkans and Sadabad pacts in euroaisa as a reflection of his global policy. His main aim was to contribute global peace. Contemporary Turkey become a leader defender of peace all over the world.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
ÖNSÖZ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN İLKE VE AMAÇLARI VE AVRASYA

1.1.Atatürk'ün Dış Politika Yaklaşımına Kısa Bir Bakış	13
1.2.Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri.....	17
1.2.1.Gerçekçilik.....	17
1.2.2.Eşitlik İlkesi.....	19
1.2.3.Hukuka Bağlılık.....	21
1.2.4.Yurtta Sulh, Cihanda Sulh.....	23
1.2.5.Akılcılık.....	28
1.3.Atatürk'ün Dış Politika Amaçları.....	29
1.3.1.Milli Bir Devlet Kurmak.....	29
1.3.2.Tam Bağımsızlık.....	31
1.3.3.Çağdaşlaşma(Batılılaşma).....	33
1.3.4.Mazlum Milletlerle İlgilenme.....	36
1.3.4.1. Mazlum Milletlerin Teorik Tanımı.....	36
1.4.Avrasya.....	37
1.5.Jeopolitik Nedir.....	43
1.6. Türkiye'nin Avrasya'da Konumu.....	46
1.7.Mustafa Kemal'in Avrasya Stratejisi.....	48

2. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN AVRASYALI DEVLETLERE VE TOPLUMLARA YÖNELİK SİYASASI

2.1.Türk-Sovyet İlişkileri.....	59
2.1.1.Türk-Rus İlişkilerinin Tarihine Kısa Bir Bakış.....	59
2.1.2.Milli Mücadele'de Sovyet Rusya'yla İlk Temas.....	62
2.1.3.Türk-Sovyet İşbirliğinin Sebepleri.....	65
2.1.4.Birinci Doğu Halkları Kurultayı.....	67
2.1.5.Türk-Sovyet İlişkilerinin Seyri.....	73
2.1.5.1 Moskova Antlaşması.....	81
2.1.6.Lozan Sonrası Türk-Sovyet İlişkileri.....	82
2.2.Türk-Afgan İlişkiler.....	85
2.2.1.Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Afgan İlişkileri.....	85
2.2.2.Mustafa Kemal Paşa'yla İttihatçı Liderler.....	97
2.2.2.1.Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa.....	98
2.2.2.2. Mustafa Kemal ve Enver Paşa.....	109
2.2.3.Kurtuluş Savaşı sonrası Türk Afgan İlişkileri.....	112
2.2.3.1.Atatürk'ün Vefat Haberinin Afganistan'da Yansıması.....	121
2.3.Türk-İran İlişkileri.....	122
2.3.1.Milli Mücadele Döneminde Türk-İran İlişkileri.....	125
2.3.2.Cumhuriyet İlanı Sonrası Türk-İran İlişkileri.....	124
2.4.Avrasya'da Güvenlik Kuşağı.....	132
2.4.1.Atatürk'e Göre Sadabat ve Balkan Paktlarının Kurulma Felsefesi.....	132
2.4.2. Balkan Paktı.....	134
2.4.3.Sadabat Paktı.....	140
2.5.Atatürk ve Türk Dünyası.....	145
2.5.1.Azerbaycan.....	159
2.5.1.1.Azerbaycan Temsilcisi İbrahim Abilov.....	171
2.6.Arap Dünyası.....	174
2.6.1.Mustafa Kemal Paşa İle Suriye Emiri Faysal Arasındaki Antlaşma.....	181
2.7.Türkiye ve Balkan Devletleri.....	186

3.BÖLÜM

ATATÜRK VE MAZLUM MİLLETLER

3.1.Milli Mücadele Dönemi Mazlum Milletler.....	193
3.2.Kurtuluş Savaşı'nın Kazanılması ve Mazlum Milletlerde Yansımaları.....	203
3.3.Kurtuluş Savaşı Sonrası Mazlum Milletler.....	206
3.4. Atatürk'ün Mazlum Milletler Üzerindeki Etkisi.....	208
3.4.1.Atatürk'ün Vefatının Mazlum Milletler Üzerindeki Yansımaları.....	213
3.5. Atatürk'ün Batılı Düşün Ve Devlet Adamları Üzerinde Etkisi.....	222

3.5.1.Atatürk'ün Barış ve İnsanlık İdealinin Batılı Devlet Adamları Üzerindeki Etkisi.....	229
3.5.2.Atatürk'ün Vefatının Batılı Dış Basında Yansımaları	235
SONUÇ.....	240
KAYNAKÇA.....	246
EKLER.....	261

ÖNSÖZ

Osmanlı devleti I. Dünya Savaşı'nın akabinde, aynı mazlum milletler gibi işgalle tanışmıştı. Doğu milletlerini bağımsızlıktan yoksun bırakan batılı devletler, şimdide Türk Milleti'nin yaşama hakkına göz dikmişlerdi. Yani Anadolu'dan başlayıp Çin'e kadar uzanan topraklar, emperyalizmin hakimiyeti altına girmişti.

İşte bu tarihi dönemde Doğu'yu aydınlatacak ve onlara rehber olacak Mustafa Kemal tarih sahnesine çıkmıştı. Türk Kurtuluş Mücadelesi'yle mazlum milletlerin bağımsızlığa kavuşması, Mustafa Kemal'in siyasetiyle ilgiliydi. Öte yandan Mustafa Kemal'in liderlik ettiği Türk Milli Mücadelesi tüm dünya için tarihsel bir dönüm noktasıydı. Bu tarihsel dönemeçte Mustafa Kemal sadece Türk Milleti'nin değil, aynı zamanda bütün mazlum milletlerin geleceğini belirleyecekti. Nihayetinde emperyalizmi yenilgiye uğratan Mustafa Kemal, emperyalizmin sonuna giden yolun başlangıcını, Anadolu'daki özgürlük mücadelesiyle vermişti. Mazlum milletler Atatürk'ün açmış olduğu çığırdan geçerek bağımsızlığını kazandılar. Mazlum milletler üzerindeki etkisi hala devam eden Atatürk, üçüncü dünya ülkesi olarak adlandırılan mazlum milletlere ilham ve esin kaynağı oldu. İşte bu çalışmam bahsedilen bu süreci ele almaktadır.

Çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde teorik bilgilere ve tanımlara yer verilmektedir. Atatürk'ün dış politikada izlediği ilke ve amaçlar ve Avrasya kıtası değerlendirilmesi için izlenen yöntem uygun olarak, ikinci bölüm de Milli Mücadele döneminde Türk ve Arap dünyası ve doğulu devletlerle ilişkiler mazlum milletler boyutu açısından bu teorik bilgiler çerçevesinde incelenmiştir. Bu bölüm mazlum milletler dayanışmasının ön plana çıkartan Mustafa Kemal'in batı emperyalizmine karşı mücadelesi ve bu mücadelenin zaferle sonuçlanması yer almaktadır. Dördüncü bölümde bu bulgular ışığında günümüze kadar devam eden Atatürk olgusunun mazlum milletler üzerindeki etkisi, çoğunlukla mazlum milletlerin ve batılı düşün ve devlet adamlarının söylemiyle anlatılmıştır.

Bu tez çalışmamda, literatür taraması yapılarak basılı kitap ve makaleler ve internet kaynaklı yayımlar incelendi; bunlarla birlikte tezle ilgili konferanslar, paneller ve oturumları takip etmeye çalıştım. Ayrıca, bahse konu teze zenginlik ve derinlik katması amacıyla Türk basınında önde gelen gazete ve dergilerinde çıkan haberler, makaleler, yorumlar da dikkate alınarak dönemin havası yansıtılmaya çalışılmıştır.

Yine bu tez, Atatürk'ün mazlum milletlere ilham, esin kaynağı ve model olan boyutu bugüne kadar yeterince bilimsel çalışmalara konu olmamıştır. İşte bu tez bu

açığın kapatılmasına ve bundan sonra bu konu üzerinde yeni fikirlere ve sentezlere ulaşılmasında yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Şamil Ünsal'a bana vermiş olduğu destek ve göstermiş olduğu sabırdan dolayı teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Her zaman sıcak ve dostane bir şekilde beni dinleyen ve bana çok şey öğreten değerli hocam Sabahattin Özel'e ve Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde görevli diğer hocalarıma da teşekkür ederim. Son olarak bu günlere gelmemde her zaman yanımda olan ve maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Anneannem Havva Soytaş'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m	: Adı geçen makale
ATABE	: Atatürk'ün Bütün Eserleri
A.S. ve D	: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
Bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
Bs.	: Basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
Ed.	: Editör
Haz	: Hazırlayan
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
S.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
[t.y.]	: Tarih yok
[y.y.]	: Yayın yeri yok; Yayınevi yok.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 1299 yılında şimdiki Türkiye Cumhuriyeti'nin Bilecik ilinin Söğüt ilçesinde, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Osman Bey tarafından Osmanlı Beyliği olarak kurulmuştur. Osmanlı Beyliği, Anadolu beylikleri arasındaki güç mücadelesini kazanıp, Anadolu'ya hükmedecek güce kısa zamanda kavuşmuştu. Anadolu'daki Türk birlikteliğini sağladıktan sonra Doğu'ya doğru genişlemeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu, Batı'da da sürekli ilerlemiştir. Bizatihi Osmanlı Beyliği yönünü Batı'ya çevirmiş ve Batı'ya doğru genişlemiştir. Bu yöne doğru genişleyen Osmanlı İmparatorluğu, Viyana sınırına kadar gelmişti. 1529 yılında Viyana kuşatmasını gerçekleştirip, başarısızlığa uğrayan Osmanlı İmparatorluğu, 1683 yılında İkinci Viyana kuşatmasını gerçekleştirdi. Osmanlı devleti için tarihi bir dönüm noktası olan bu kuşatma, ilk kez Osmanlı devletinin toprak kaybetmesiyle sonuçlanmıştı. XVII. yüzyılda sonra Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın bilim ve teknikteki gelişmeleriyle üstünlüğünü yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştı.

Diğer taraftan Anadolu'dan Kuzey Afrika'ya kadar olan bölgede egemenlik kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu, Mısır, Cezayir, Yemen, Trablusgarp ve Tunus üzerindeki hâkimiyetini I. Dünya Savaşı öncesi kaybetmişti. Bu dünya savaşı öncesi Osmanlı devletinde, sadece Arabistan, Suriye ve Irak toprakları kalmıştı. Ancak Arap milliyetçileri bu bölgelerde bağımsız bir Arap devleti kurmak istiyorlardı.

Adım adım I. Dünya Savaşı'na giden batılı devletler, Osmanlı İmparatorluğunu I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'nın hasta adamı olarak görüyorlardı. Bir cihan harbinde yalnız kalmak istemeyen Osmanlı devletinin yöneticileri, dönemin güçlü devletleriyle ittifak yapmak istedi. En azından toprak bütünlüğünün büyük devletler tarafından garanti altına alınmasını isteyen Osmanlı devletinin ileri gelenleri, İngiltere, Rusya ve Fransa'yla görüşmeler yaptılar. İtilaf devletleri Osmanlı devletini

bu savaş öncesi yük olarak gördüklerinden dolayı, Osmanlı devletinin ittifak tekliflerini geri çevirdiler. Osmanlı devletinin ittifak ve anlaşma teklifleri ciddiye bile alınmıyordu. Bunda İngiltere ve Fransa'nın Rusya'yı gücendirmek istememesinin de katkısı vardı. Çünkü Rusya uçsuz bucaksız topraklara ve Osmanlı devletine göre daha donanımlı bir orduya sahipti. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nda İttifak devletleri grubunda yer almıştı O dönem hükümetin başındaki Said Halim Paşa, Osmanlı devletinin I. Dünya Savaşı öncesi yalnız kalmaması için teşebbüs edilen ittifak girişimlerini anlatmaktadır. Said Halim Paşa: "kopacak bir büyük savaşta paylaşılacak bir ganimet durumunda görünen Osmanlı memalikini kurtarabilmek için, gerek Almanya'ya ve gerek İngiltere ve müttefikleri olan Fransa ve Rusya'ya yanaştı. Herhangi birisiyle anlaşmak istedi. Ancak kabul edilmedi. çünkü, Osmanlı toprakları, galiplerin ödülü sayılıyordu.¹" diye durumu özetlemektedir.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu, Çanakkale, Kafkas, Kanal, Irak, Suriye, Hicaz ve müftetik devletlere yardım sağlamak amacıyla Romanya, Makedonya ve Galiçya Cephesi'nde savaştı. Osmanlı devleti I. Dünya Savaşı'nın gidişatını değiştirecek ve Türk tarihinin en önemli savaşlarından biri olan Çanakkale Zaferi'ne imza attı. Türk askeri bu cephede inançla ve yeni bir ruhla kendi öz vatanını savunmak için savaştı. Bu bir bakıma Milli Mücadele ruhunun doğuşu oldu. Çanakkale savunması hem Türkiye'nin İslam dünyasındaki saygınlığını arttırmış, hem de sömürge dünyasında milli kurtuluş fikrinin uyanışında ve doğuşunda etkili olmuştu.² Yine bu zafer I. Dünya Savaşı'nın uzamasına ve Rusya'da Bolşevik Devrimi'nin ortaya çıkmasına neden oldu. Böylece Milli Mücadele'nin silah, cephane ve para yardımını sağlayacak Bolşevikler, bu zaferin doğrudan sonucuyla Çar rejimine son verdiler. Diğer taraftan Osmanlı devleti İngiltere'ye karşı Kut'ül Amare zaferine imza atmıştı. İngiliz General Towvshend dahil 13.399 esir alındı.³ Fakat İngiltere, sömürgelerinden takviye gelen askeri birliklerle, Osmanlı devletine karşı cephede üstünlüğü ele geçirdiler. Osmanlı devleti, Çanakkale dışındaki bütün cephelerde başarısızlığa uğradı.

Osmanlı İmparatorluğu, İttifak devletleri arasında blokların dağılması ve bu devletlerin ateşkes antlaşmasını imzalaması üzerine, İtilaf devletlerine ateşkes antlaşması için başvurdu. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf devletleri

---

¹Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**,Haz.M. Ertuğrul Düzdağ,5. bs.,İstanbul, İz Yayıncılık,2006,s.21.

²Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel,**Türk İnkılap Tarihi**,10. bs.,İstanbul, Der Yayınları,2005,s.63.

³A.e.,s.60.

arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu İttifak devletleri arasında en ağır ateşkes antlaşmasına mahkûm edildi. Bu antlaşmayla İtilaf devletleri stratejik olarak gördükleri her yeri işgal edebilirdi. Bu fırsattan istifade etmek isteyen Eski Osmanlı tebaası bile pay kapmak için, İngiliz Avam Kamarası'nın kapısını aşındırmaya başlamıştı. Türklerin yaşam hakkını, emperyalist düzende yok saymışlardı. Osmanlı İmparatorluğu ateşkes antlaşmasını imzalamadan bile, İngiltere Musul vilayetini işgal etmişti. Yani batılı devletlerin gizli antlaşmalarla⁴ belirlediği stratejik topraklar, Osmanlı devleti ateşkes antlaşması imzalanmadan uygulamaya sokulmuştu. Bu işgaller I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun topraklarının paylaşımı esasına dayanan gizli antlaşmaların tezahürü ve uygulamasından başka bir şey değildi. İtilaf devletleri Avrasya'nın merkezinde olan bu stratejik toprakları bu antlaşmalarla bölüşmelerine rağmen, sıra paylaşmaya gelince tam olarak anlaşamadılar. İngiltere'nin İzmir ve çevresini İtalya yerine Yunanistan'a vermesi mevcut olan çatlağın daha fazla büyümesine neden oldu. Bununla beraber Fransızlara verilmesi öngörülen Kerkük vilayetinin, İngiltere tarafından işgal edilmesiyle Fransa ve İngiltere arasında da olumsuz rüzgârlar esmeye başladı.

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk Milleti kendi topraklarında oynanan oyuna sessiz kalmayacaktı. Bağımsızlığına düşkün olan Türk Milleti, gizli antlaşmalarla belirlenen Türk topraklarının paylaşımına karşı çıkacaktı. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla beraber Milli Mücadele'nin ilk evresi başladı. Mili Mücadele'nin amaçları ve ilkeleri önce Erzurum'da, sonra da Sivas'ta toplanan kongrede tespit edilmişti. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, Sivas Kongresi'nde de ufak tefek değişiklikler dışında aynen kabul edilmiştir. Bu kongrelerde Mustafa Kemal, Temsil Heyeti'nin başkanı seçilmişti. Sivas Kongresi sırasında Amerikan ve İngiliz Mandası savunulmuşsa da Mustafa Kemal Paşa'nın ağırlığını koymasıyla bu teklifler reddedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Milli

---

⁴İngiltere ve Fransa arasında 3 Ocak 1916da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması Osmanlı topraklarının bu iki devlet arasında paylaşılmasını kapsamaktaydı. Antlaşmanın geçerli olması, Rusya tarafından da onaylanmasına koşuluna bağlıdır. Rusya da Kuzeydoğu Anadolu'daki toprak isteklerinin kabul edilmesi şartıyla bu antlaşmayı onaylayacağını bildirmiş, sonuçta 10-23 Ekim 1916 tarihleri arasında kesin şeklini alan Sykes-Picot Antlaşması imzalanmıştı. Buna göre, Adana, Antakya bölgesi, Suriye kıyıları ve Lübnan Fransa'ya, Musul hariç Irak İngiltere'ye bırakılmıştı. Bu iki devletin Rusya ile yaptıkları Petrograd Protokolü ile Rusya'nın payına Boğazlar bölgesine ek olarak Trabzon'a kadar Doğu Karadeniz kıyıları ile Erzurum, Van ve Bitlis bırakılmıştı. Daha geniş bilgi için: Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, 3 bs., İstanbul, Der Yayınları, 1985, s.398-399.

Mücadele'nin ilk aşamasından itibaren Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde tam bağımsız Milli Türk devleti kurmayı düşünmekteydi.

Bütün zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen, Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'nin yürütülmesinden yanaydı. İtilaf devletlerinin iki büyük hatası, Milli Mücadele'nin ivme kazanmasına neden olmuştu. Birincisi Eski Osmanlı tebaası olan Yunanlıların, başka bir kelimeyle Eski Osmanlı vilayeti Yunanistan'ın, İzmir'e asker çıkarmasıdır. Bu durum Türk Milleti tarafından asla sineye çekilmemiş ve küçüklü büyüklü gruplar halinde Milli Mücadele'ye büyük katılımlar sağlamıştır. İtilaf devletlerinin Yunanistan'a Anadolu'da jandarma rolü biçmesi, Türk Milleti'nin silaha sarılmaktan başka çaresi olmadığını göstermişti. İkincisi ise, İtilaf devletlerinin Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Misak- Milliye'yi kabul etmesi üzerine Osmanlı devletinin başkenti İstanbul'u işgal etmesiydi. Batılı devletlerin, bilhassa İngiltere'nin tehdidi ve baskısı altında, Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi, Türk Milleti'nin geleceğine sahip çıkma kararlılığını ispat etmekteydi. Bu kararla Son Osmanlı Mebusan Meclisi Türk tarihindeki onurlu yerini almıştı. Bu işgal Milli Mücadele'nin büyümesine ve gelişmesine ortam yaratmıştı. Üstelik İngiltere gibi demokrasi ve insan haklarına önem veren bir ülkenin, Osmanlı Meclisi'nin kararına saygı duymayarak, onun başkentini işgal etmesi uluslararası arenada İngiltere'yi zor durumda bırakmıştı.⁵ İtilaf devletleri İstanbul'u işgal etmesi üzerine, Ankara'da BMM açılmıştı. Bu, Meclis'in İstanbul'da toplanmasına başından beri karşı çıkan Mustafa Kemal'in Ankara'da BMM'ni açması, Anadolu hareketinin güçlenmesine yardımcı olmuştur. 24 Nisan 1920'de yani BMM'nin açılışından bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'nin amacını anlatan ve Irak'tan gelen konfederasyon teklifiyle ilgili düşüncelerini dile getirdiği konuşması ise şöyledir:

“Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeye mecburuz. O da memleketin kurtulmasıdır. Efendim, etraflı sunuşlarım sırasında çalışmamıza saha olan bölgenin sınırına işaret etmiştim. O sınır ulusal sınırimızdır. Baştan beri, şimdiye karşı içeri ve dışarıya karşı gösterdiğimiz cephe yalnız bu sınır içinde çalışmak olduğumuzu ifade etmiştim. Gerçekte bütün gayemiz bu ulusal sınır içerisinde milletimizin rahatını, gönencini ve ulusal sınır ile belirli vatanımızın bütünlüğünü korumaktan ibarettir. Turancılık politikasını kendi isteğimizle takip etmek istemedik. Çünkü maddi ve manevi bütün kuvvet ve kudretimizi

---

⁵İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, “İngiltere'yle İlişkiler” **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran,C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s.142.

belirgin olan vatanımız içinde gerçekleştirmek istedik. Sınırın dışında dağınık bir biçimde güçsüzlüğe uğramaktan kaçındık.

...Umumi harbin neticesini gördükten sonra, Suriye’de İngilizler, Fransızların idare tarzının aşağılayıcı olan idaresine hedef olduktan sonra, bu bölgedeki İslamlar pek büyük bir hataya uğradıklarını takdir ettiler ve ondan sonra bir kısmı kendi içlerinde bağımsız olmak, fakat yine bir biçimde Osmanlı topluluğu içinde bulunma yönünü düşündüler. Tabiatı ile hilafet yüce makamına karşı olan bağımlılıkları hepimiz gibi bütün iman sahipleri için bir kutsal bir görevdi. Diğer bir kısmı daha ileriye gittiler. Biz hiçbir şekil ve surette, bağımsızlığın gereği yoktur, biz halifemiz ve padişahımıza bağlı olarak Osmanlı topluluğu içinde bulunacağız dediler. Suriye’de çeşitli akımlar vardı. Biz, doğal olarak bir resmi ve bilimsel yetkiye sahip olmadığımız için, ulus bireylerinden oluşan bir ulusal topluluk olduğumuz için bu akımın gerçek nedeni olan milletler aracılığıyla ile ilişki kurmuş oluyoruz. Fakat bizim Suriye’de İslami amaç ile bağlantı ve ilişkilerimiz şekillenmeye başladıkça orada bir saltanat kurmakla uğraşan Emir Faysal’ın ve E. Faysal’ı koruyan Fransızların dikkatini çekti ve netice olarak Emir Faysal da özel delegelerini bizimle temasa geçirdi. Resmi ilişki ile bu müracaatın bizce belli olan noktalarını izah etmek isterim. Herhalde Suriyeliler herhangi bir yabancı devlet ile ilişkilerinin kendileri için sonuç olarak esaret olduğunu kanaat getirdiler. Bundan ötürü bize yöneldiler. Bizim karşılık olarak gösterdiğimiz şekil şundan ibaretti. Dedik ki, artık ulusal sınırimız içinde bulunan insan kaynaklarını, genel çıkarları sınırimızın dışında harcamak istemeyiz. Fakat birlik, kuvvet teşkil edeceğinden bütün İslam aleminin manen olduğu gibi maddeten de Müftetik ve birleşik olmasını kuşkusuz ki büyük memnuniyetle karşılız ve bunun içindir ki, bizim kendi sınırlarımız içinde bağımsız olduğumuz gibi, Suriyeliler de sınırları içinde ve ulusal egemenlik ilkesine dayalı olarak hür ve bağımsız olabilirler. Bizimle uyum veya işbirliğinin üstünde bir şekil ki, federal yahut konfederal denilen şekillerden birisi ile bağlantı yapabiliriz.”⁶

Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa ulusal ve uluslararası bütün aktörlerden faydalanmaya çalışmıştır. Öte yandan Türk Kurtuluş Savaşı tüm hızıyla sürerken, Anadolu Hükümeti’nin bu mücadeleyi yürütecek silah, cephane ve para yardımına ihtiyacı vardı. Uluslararası arenada Türk Milli Mücadelesi’ne yardım ve destek olacak ülkelerin sayısı oldukça azdı. Hâlihazırda İttifak devletleri imzaladıkları ateşkes antlaşmalarıyla çok zor duruma düşmüşlerdi. Ne ekonomik ne de siyasal destek verecek durumda değillerdi. Böyle olunca emperyalizmle ideolojik

---

⁶**‘T’nci TBMM’nin Gizli Oturumlarında Atatürk’ün Konuşmaları**, Haz. İbrahim Sadi Öztürk,[y.y.],[y.y.],2006,s.17-18.

savaş halinde olan Sovyet Rusya, Anadolu Hükümetine destek ve yardım edebilecek tek ülkeydi. Ankara Hükümeti ile SSCB her şeyden önce ortak düşmana karşı mücadele etmekteydi. Tarihi düşmanlıkları bir tarafa bırakan Türkler ve Bolşevik Ruslar, ortak düşman olan emperyalist devletlere karşı işbirliği yaptılar. Bunun dışındaki devletler, ya batı emperyalizminin tutsağı altındalardı ya da emperyalizme karşı çıkacak imkân ve kabiliyetten uzaktılar. Fakat Mustafa Kemal Paşa dönemin konjonktüründe, emperyalizm karşıtı bütün milletlerle işbirliği tesis etmeye özen göstermiştir. O, göndermiş olduğu temsilciler vasıtasıyla mazlum milletlerle dayanışma ve işbirliğini sağlamaya özen gösterdi. Örneğin zengin petrol kaynakları ve Hindistan sömürgesinin güvenliği için önemli olan Bağdat, İngiliz sömürgesi altındaydı. Buradan gelen heyet, yardım sağlamak maksadıyla Anadolu Hükümeti'ne başvurmuştu. Bu yardım önerisine Mustafa Kemal "Fazladan boş kuvvetimiz yoktu. Ama onları cesaretlendirmek için, moral yardımı anlamında olmak üzere Musul'a küçük bir birlik gönderdik."⁷ diye söylemektedir. Görüldüğü gibi, Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu Hükümeti, imkân ve olanaklar ölçüsünde mazlum milletlere yardımcı olmuştur. Yine doğu milletlerinin emperyalizmin boyunduruğundan kurtulması için, işbirliği mesajı Ankara'ya gelen mazlum milletlerin temsilcilerine verilmiştir.

Türk Milleti bütün imkânsızlıklara ve zorluklara rağmen, emperyalizme geçit vermiyordu. Anadolu'nun binlerce yıllık zenginlikleriyle beslenen Türklük, vatanını ve bağımsızlığını korumak için işgalcilerin bütün hücumlarına ve saldırılarına karşı koymaktaydı. Anadolu'yu ele geçirme planları yapan batılı devletler, Anadolu'daki Mustafa Kemal Paşa önderliğinde sürdürülen Milli Mücadele'nin niteliğini anlamaya başladılar. Sömürgelerinde böl-yönet politikası uygulayan batılı devletler, Milli Mücadele'ye son vermek için aynı oyunu Anadolu üzerinde tatbik ettiler. Türk Milletini ikiye bölmeye ve etnik ve dinsel ayrılıkları kışkırtmaya çalışan emperyalizm, bütün imkanlarını seferber etmekteydi. Fakat Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk Milleti bağımsızlık davasına sonuna kadar sahip çıkarak, emperyalizmin oyununu bozacaktı. Türk Milleti bütün imkânsızlıklara, yokluklara ve emperyalist baskılara rağmen, Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla götürüyordu. Anadolu başlayan bağımsızlık fikri ve ideali, bütün mazlum milletlerde etkisini göstermeye

---

⁷Suat Akgül-Sahir Uzel, **Musul-Kerkük Harekatı**, Ankara, Berikan Yayınları, 2001,s. 1-26; S.İ. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I**,Çev. Hasan Ali Ediz,[y.y.],Cumhuriyet Yayınları,1997,s.144.

başladı. Doğu'daki mazlum milletlerde “özgürlüklerini kazanamayacakları düşüncesinden, kazanacakları düşüncesine” yönelme vardı. Doğu milletlerinde bağımsızlık davalarına yönelik hareketlenmeler oluşmaya başladı.⁸ Türk Kurtuluş Savaşını izleyen doğulu milletler, bağımsızlık davaları için Türk Milleti'ni örnek almaya başladılar. Dolayısıyla doğu milletlerinin örnek ve ilham aldığı Türk Milli Mücadelesi, sadece Türklerin değil, aynı zamanda bütün doğu milletlerin kaderini ve geleceğini belirleyecekti. Başka bir ifadeyle Doğu'nun ezilen ulusları ile Türk ulusunun alın yazıları bir bakıma ortaktı.

“Emperyalistler kendilerini dünyanın tek hâkimi sanıyorlardı. Doğu milletleri Batı'nın saldırısına uğramıştı, Batı en az iki yüz yıldır Doğu'ya üstündü ve sürekli saldıradaydı; hemen hemen bütün Doğu'yu bütün Asya ve Afrika'yı boyunduruk altına almış, sömürgeleştirmişti.”⁹ Doğu'da sömürge düzeni kuran işgalci devletler, Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye başlamışlardı. Türkler “Anadolu'dan tamamen atılmalı” argümanı ile hareket eden batılı devletler, Anadolu'daki toprakları Ermeniler, Rumlar ve Yunanlılar arasında paylaşarak, uydu devletler vasıtasıyla bu bölge üzerinde hâkimiyet kuracaklardı. Böylece Türkler Anadolu'dan zaman içerisinde kovulacaklardı. Bu bakımdan Türk Milleti, Kurtuluş Savaşını ya ölüm ya istiklal parolasıyla sürdürmekteydi. Bu bilinçle hareket eden Mustafa Kemal, önceliği Türk topraklarından düşmanları atmaya vermişti.

Bütün dünya, gözlerini Türk Kurtuluş Savaşına çevirmişti.¹⁰ Bilhassa Doğu'daki Müslüman dünyası için bu durum daha belirgindi. Bunların başında kuşkusuz Hint Müslümanları ve Afganlılar gelmekteydi. Osmanlı topraklarının işgal edilmesine karşı Hindistan'da büyük bir tepki uyanıyordu.¹¹ Diğer taraftan Afganistan Dışişleri Bakanı Serdarı Ala, Afgan halkının Türk topraklarının işgali ve Yunan zulmüne karşı hissiyatını 14 Eylül 1921 tarihli İngiltere'ye verdiği notayla şöyle özetlemektedir:

“Yunanlıların Türkiye'de yaptıkları zulümler ve faciaların haberleri Afganistan'a kadar gelerek bütün devlet ve milleti mateme boğmuştur. Bu münasebetle İngiltere hükümetinden

---

⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Haz. Ali Sevim-İzzet Öztoprak-M.Akif Tural, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006,s.6; Taha Akyol, **Ama Hangi Atatürk**,3. bs.,İstanbul,Doğan Kitap,2008,s.182;Metin Hülagü,**İslam Birliği ve Mustafa Kemal**,İstanbul,Timaş Yayıncılık, 2008,s.62.

⁹ Bilal Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**, Ankara, ASAM Yayınları,2002,s.35.

¹⁰ İskender Gökalp-François Georjeon,**Kemalizm ve İslamiyet Dünyası**,2. bs., Çev.Cüneyt Akalın,İstanbul,Kaynak Yayınları,2007,s.17; Şimşir, **a.g.e.**,s.37.

¹¹ Akyol,**a.g.e.**,s.179.

Yunanlıların bu haksız ve gayri meşru saldırılarına İngiltere'nin katılıp katılmadığını hükümetim adıma sorarım. Eğer Britanya hükümeti arzu ettiğimiz gibi bu faciaya katılmıyorsa Yunanistan'la sınırdaş olmayan Afganistan hükümeti, Müslümanları giriftar ve İslam duygularını inciten bu zulümlere ve facialara son vermesini, evvelce de bu hususta vaki olan girişimlere karşı verilen vaat gereğince adım atmasını Britanya hükümetinden yeniden talep ile iftihar ederim.”¹²

İslam dünyası Doğu'nun büyük çoğunluğunu oluşturuyordu. Yine Anadolu Türkleri dışında Doğu'da da ezici çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Türk nüfusu ve bunun dışında Doğu'da Müslüman olmayan bir nüfusta vardı. Bunların hepsinin ortak özelliği Milli Mücadele'ye sempatiyle bakmaktı. Bilhassa Müslüman dünyası İstanbul Hükümeti yerine, Mustafa Kemal'in liderlik ettiği Anadolu Hükümeti'ne büyük bir teveccüh göstermekteydi. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa Panislamist politika izlemekten kaçınmıştır. Bu şu anlama gelmemekteydi: Mazlum milletlerin bağımsızlık davalarına yardımcı olmamak veya sorunlarına ilgi duymamak değildi. Aksine O, sadece İslam dünyasının değil ,aynı zamanda İslam dünyasının dışında yer alan milletlerin de bağımsızlık davalarına destek olmaktaydı. Mustafa Kemal'in, Le Temps muhabiri Marie-Laure Oiselet ile yapmış olduğu mülakatta mazlum milletler ilgili düşüncelerini ta Kurtuluş Savaşı'nın ilk başından itibaren açıklamıştı. Marie-Laure Oiselet:“...bir manada, Pan-İslamist olduğunuz söylenebilir mi?”

Mustafa Kemal Paşa:“...biz istiklal-i tam istiyoruz,hudud-u millimiz içinde,mesut ve müreffeh yaşamayı!. Düvel-i Muazzama'nın, kendisine tanıdığı hakları, bize de tanınmasını... çünkü kürre-i arz, baştanbaşa, bizim gibi mazlum milletler doludur; onlar da, bizim gibi kolonyalizmden ve emperyalizmden, bir gün gelecek, halas olacaklardır.”¹³ O, mazlum milletlerin sorunlarıyla ilgilenmeyi, Kurtuluş Savaşı'nın başından itibaren bilinçli olarak benimsediği bir ilkeydi.

Türk Milleti'nin topraklarını ve geleceğini, İtilaf devletlerinin insiyatifine ve merhametine bırakmanın büyük bir gaflet olduğunu bildiren Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgal edilmesinden sonra, Türk Milleti adına hareket eden BMM'nin başkanı oldu. Bu süreçte Müslüman dünyasının dikkati Anadolu'daki Milli Mücadele'ye çekilmişti.Batılı devletler tarafından desteklenen, onların amaçları için

---

¹²Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşımız'da Türk-Afgan İlişkileri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.64.

¹³Atilla İlhan, **O Sarışın Kurt**, XI Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2007,s.177.

jandarmalık rolünü benimseyen ve Türk topraklarını işgal etme amacıyla Anadolu'da ilerleyen Yunanistan'a karşı verilen I. ve II. İnönü, Sakarya ve Başkomutanlık Savaşı, Türk Milleti'nin kendi geleceğine, vatanına ve bağımsızlığına karşı vermiş olduğu ölüm kalım savaşının zaferleridir. Bu zaferler Türk Milletini olduğu gibi, batılı devletlerin sömürgesi altında yaşayan mazlum milletleri de umutlandırmış ve sevindirmişti. Zira Türk Milleti, mazlum milletlerin topraklarını işgal eden ve onların temel hak ve özgürlüklerini elinden alan sömürgeci devletlere, karşı başarı kazanmıştı. Başka bir ifadeyle "Türklerin Yunanlılara ve bunların arkasındaki İngiliz emperyalizmine karşı zaferi, sömürgeleştirilmiş Müslüman halklara, Avrupa'ya kafa tutabileceği mesajı veriyordu."¹⁴ Türk Milleti, emperyalist politika izleyen bu devletlere karşı başarı yakaladıkça, mazlum milletler bağımsızlık ideali doğrultusunda örgütlenmeler oluştu ve sömürgeci devletlere karşı mücadeleye başlama kararı aldılar. Bunun yanı sıra, Mustafa Kemal Paşa "emperyalizm efsanesine son vermiş" ve mazlum milletlerin gönlünde taht kurmuştu. Bu süreçte mazlum milletler için "Yaşasın Türkiye" diye bağırarak, kendi kurtuluş arzusunun dolaylı bir biçimde ifadesiydi.¹⁵ Başka bir deyişle emperyalizme karşı bağımsızlık söylemi gibi kullanılan "Mustafa Kemal Paşa" ismi batılı askerlerin yüzlerine söyleniyordu.

Türk Kurtuluş Savaşı mazlum milletlerin emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesini başlatan devrimdi. Atatürk Devrimleri ve Bağımsızlık Mücadelesi, yalnız kendi ulusuna değil, benzer durumlardaki ve gelişmek isteyen ümitsiz çabalamalar içindeki bocalayan bütün mazlum milletler için oluşu ise onun en büyük özelliği ve eşsiz evrenselliğidir. Bu devrim Fransız devrimi gibi evrensel ve yeni bir çağ başlatmıştır. Çünkü mazlum milletler Atatürk'ün açmış olduğu çığırdan geçerek, bağımsızlıklarını kazandılar. Yine bu zafer, özgürlük için savaşan bütün insanların zaferiydi.¹⁶ Mustafa Kemal bir konuşmasında, Fransız İnkılabı ile Türk Milli Mücadelesi'nin benzer taraflarını birer halk hareketi olarak belirtir. "Albay rütbesindeki Fransız temsilci Mojen'e bu hareketin ayrıca bütün mazlum milletlere bir çağrı olduğunu açıklar."¹⁷ Yine Türk Kurtuluş Savaşı bütün dünyayı köklü bir şekilde etkilemişti. Mustafa Kemal Paşa "Başlattığımız hareket bizim Asya'yı kıyam ve cidale sevk edişimiz,

---

¹⁴Gökalp-Georgeon, **a.g.e.**, s.17.

¹⁵**A.e.**,s.32.

¹⁶Bilal N. Şimşir, "Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri", **VIII. Türk tarih Kongresi**, Cilt III'den Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kongresi Basımevi,1983,s.1916.

¹⁷Nazım Terzioğlu, **Fransız Devriminden Türk Devrimine**, İstanbul, Basım Atölyesi,1990,s.81.

Fransız milletini harekete sevk edenden daha az mantıklı, daha az kuvvetli olmadığıdır”¹⁸ diye söylemektedir.

“O günlerde Mustafa Kemal, “mazlum milletler” dediği ezilen Doğu halklarının umudu, ilham kaynağı ve kahramanı olmuştu. Doğu’da O, “Adalet Şampiyonu”, “Hürriyet Şampiyonu”, “Bağımsızlık Şampiyonu” diye anılmaya başlanmıştı. Müslüman kitleler onu “İslamın eşsiz Kahramanı”, “İslam Dünyasının Ümidi”, “İslamın Şerefli Çocuğu” diye yüceltiyorlardı. Asya hakları Mustafa Kemal’i “Asya’nın Savunucusu”, “Asya’nın Değerli Evladı” diye bayraklaştırmaya başlamışlardı. Kısacası Mustafa Kemal küresel çapta bir lider olarak tarih sahnesine çıkmış ve “Doğunun Kahramanı” olmuştu .”¹⁹

Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa bir zamanlama ve hesap adamıdır. Zamanı gelmeden fikirlerini açıklamamış, Milli Mücadeleyi dönemlere ayırarak, uygun zaman ve fırsatı kollamış, şartlar ve koşullar olgunlaştığında adım atmasını bilmiştir. O, izlediği akıllı siyasa ve cesaretle düşmanlarının bile saygısını kazanmıştı. Böylece Türk halkı, hayranlık verici bir cesaret ve fedakârlık ruhu ile meşum²⁰ Sevr Antlaşması’nı yırttı ve bağımsızlığını geri aldı. Türk Milleti kahramanca kazandığı zaferleri Lozan Barış Antlaşması’yla taçlandırmayı bilen Mustafa Kemal, “Lozan Antlaşmasındaki hükümleri, öbür barış önerileriyle daha çok karşılaştırmanın yersiz olduğu düşüncesindeyim. Bu antlaşma, Türk ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış, büyük bir öldürünün yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal utku yapıtıdır²¹” diye bu antlaşmanın Türk Milleti için ifade ettiği anlamı söylemektedir. Bu antlaşmayla batılı emperyalist devletler Türk Milleti’nin bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldılar. Bu gelişmelerin İngiltere’de yansımaları olmuş, Türk düşmanı Loyd George iktidardan ayrılmak zorunda kalmıştı.

29 Ekim 1923 yılında TBMM, Cumhuriyet rejimini oybirliğiyle kabul etti. Böylece Osmanlı devleti resmen tarih sayfasına karışmıştı. Türklerin çoğunluğu oluşturduğu yerlerde Milli bir Türk devleti kurulmuş oldu. Atatürk dönemi süresince kesintisiz Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Tefik Rüşti Aras, Türk Dış politikasını “Başta, büyük önderimiz Atatürk, Türk milletinin haklı davasını, milli misakımızı gerçekleştirince, durmasını ve barış yapmasını bildi. Hatta “Yurtta sulh, Cihanda sulh”

¹⁸Terzioğlu, a.g.e., s.82.

¹⁹Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**, s.37-38.

²⁰Meşum, kelime olarak lanetlenmiş anlamına gelmektedir.

²¹Atatürk, **Nutuk II**, C.VIII, [y.y.], Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s.561.

fikrini memleketin siyasi programı yaptı. Asil ruhu, bütün ömrünü hizmetine vakfettiği milletinin sevgileri ve gözyaşları içinde, kendi yatağında, Allah'ına kavuştu.(...)O meydana atılmaya kadar, adı bile medeni dünyada açıkça söylenemeyen Avrupa dışındaki milletlerin istiklali davası, aldı yürüdü. Açılan bu yolda, şimdi emperyalizm, bütün dünyada tasfiye edilmektedir.”²² diye anlatmaktadır.

Mazlum milletlerin bağımsızlıklarını er geç kazanacağına inanan Mustafa Kemal Paşa, doğulu devletlerle iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Türk-İran sınır hattı üzerindeki anlaşmazlığı, barışçıl girişimlerle çözüme kavuşturmuştur. Üstelik Türk-İran sınırı Türkiye'nin lehine çözümlenmişti. Ayrıca Şah Rıza Pehlevi'nin ilk yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapması ve bir ay gibi uzun süreli Türkiye'de kalması, İran'ın Türkiye verdiği önemin göstergesi olmuştur. Öte yandan O, Türk Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü olağanüstü bir dönemde bile, Afganistan'a Doktor, Öğretmen ve Subay göndermişti. Yine Lozan Antlaşması'ndan sonra Afganistan'ın şiddetle ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan gücü göndermekten geri kalmamıştır. Türkiye'nin Afganistan'a göndermiş olduğu temsilciler ve elçiler Afgan halkının gönlünde taht kurmuştu. Ayrıca Afgan Kralı Emanullah Han'ın çıktığı Avrupa gezisinin son durağında Türkiye'yi ziyaret etmesi ve bu gezi kapsamındaki tek antlaşmayı Türkiye'yle imzalaması Türk-Afgan ilişkilerinin niteliği açısından önemlidir.²³

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın Türk ve Arap dünyasına yönelik bir siyaseti vardı. Öncelikle Türk ve Arap dünyasının bağımsızlıklarını kazanması bu siyasetin temelini oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu siyasetini hem Sovyetlere hem de İngiltere'ye karşı sonuna kadar savunmuştur. Türk- Arap bağımsızlık davlarındaki benzerlikler ve aynı yöne yönelmeler, Arap milliyetçilerinin Suriye'de olduğu gibi Irak'ta da, Avrupalı emperyalist güçlere karşı Kemalist Türkiye ile siyasal işbirliğini, hatta silahlı işbirliğini, en azından manda döneminin ilk yıllarına kadar geliştirmiş olduklarını açıklamaktadır.²⁴ Mustafa Kemal ile Emir Faysal arasında sömürgeci devletlere karşı imzalanan ve Türkler ve Arapların ortak hareket etmesine yönelik antlaşma, bu politikanın yansıması olmuştur. Ayrıca bütün mazlum milletlerin istiklalini kazanmaları ve tam bağımsız bir millet haline gelmeleri, ancak

²²Tevfik Rüştü Aras, **Atatürk'ün Dış Politikası**, İstanbul, Kaynak Yayınları,2003,s.117.

²³Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**, 2. bs.,İstanbul, Kitabevi Yayınları,1997,s.197-198; Ömer Erden, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,2006,s.164.

²⁴Elizabeth Picard,“Suriyeli, Iraklı Arap Milliyetçiler ve Kemalizm: Aynı Yöne Yönelme ve Birbirini Perdeleme” İskender Gökalp-François Geogon,**Kemalizm ve İslamiyet Dünyası**, 2. bs., Çev. Cüneyt Akalın,İstanbul,Kaynak Yayınları,2007,s.56-69.

emperyalizmin bölgeden çıkartılmasına bağlıydı. Avrasya Güvenlik Kuşağı bilhassa bunun için Atatürk tarafından ortaya atılmıştır.

1.BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN İLKE VE AMAÇLARI VE AVRASYA

1.1.Atatürk'ün Dış Politika Yaklaşımına Kısa Bir Bakış

Atatürk, Milli Mücadele'nin öncülüğünü yapmış ve emperyalizmi yenilgiye uğratarak Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur. Bu dönemde Temsil Heyeti'nin başkanlığını yürütmüş, daha sonra TBMM'nin kurulması ile bu kurumun başkanlığını yapmıştır. Atatürk, gerek Milli Mücadele döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, özellikle dış politikada belirleyici, yönlendirici ve uygulayıcı olmuş, hatta daima son sözü söylemiştir. Diğer bir ifadeyle Atatürk, devletler için hayati öneme sahip dış politikada, kontrolü elinde tutmuştur.

Kurtuluş Savaşı, bugüne kadar yürürlükte kalan Lozan Antlaşması ile taçlandırıldı. Bu antlaşma, yüzyıllardır Türk Milleti aleyhine hazırlanmış suikastın boşa çıkarılması anlamına geliyordu. Batılı devletler bu antlaşmayla Türklerin tam bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanımak zorunda kaldılar. Bununla beraber Lozan Antlaşması'ndan kalan bir takım sorunlar vardı. Mustafa Kemal, bu antlaşmadan kalan sorunları bir an önce barışçıl yollardan çözmek istedi. Zira O, Türk Milleti'ni uygar toplumlar arasına girecek kapsamlı ve geniş bir inkılâp hareketi düşünmekteydi. Üstelik O, Türk Milleti'nin, uygar dünyada yerini alması için çalışırken, Türkiye'nin çevresini bir barış adası haline getirmeye çalışacaktı.

Bir devletin siyaseti hem iç politikayla hem de dış politikayla uyumlu ve birbirini tamamlaması, bu siyasetin başarısı için ön koşuldur. Atatürk, milli bir dış politika takip ederken, her zaman milletin kararına dayanarak kararlar almış ve uygulamıştır.

Dolayısıyla milletin iradesini yansıtan ve hakimiyeti kayıtsız şartsız millette dayandıran Atatürk, Türk dış politikasını başarıyla yerine getirmiştir. Yine O, devletin içerde ne kadar güçlüyse dışarıda da o kadar güçlü olacağını ve her iki alanın birbirlerini doğrudan etkilediğini düşünerek siyasasını oluşturmuştu.²⁵ Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndan dış siyasasından farklı bir şekilde, Türk dış politikası milli, rasyonel, tutarlı ve ulusal çıkarları koruyan özelliklere sahiptir.

Atatürk, “Dış siyasanın en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç örgütüdür. Dış siyasanın, iç örgütlere uyarlı olması gerekir. Batı ve Doğu’da, yaratılışı, kültürü ve ülkesi başka başka olan ve birbirleriyle bağdaşamayan toplulukları tek sınır içine almış bir devletin iç örgütü, kuşkusuz temel ve çürük olur. Bu durumda dış siyasası da köklü ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin, özellikle iç örgütü ulusal olmaktan uzak olduğu gibi, siyasal yöntemi de ulusal olamaz. Buna göre Osmanlı Devletinin siyasası ulusal değil; ancak, kişisel, bulanık ve kararsızdı”²⁶ demektedir.

Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti’nin milli bir dış politika takip etmesini sağlayan Atatürk, dış politika uzmanlarının görüşlerine önem vermiş, dışişleri bakanlığının raporlarını incelemiş, çevresindeki diplomat ve temsilcilerle uzun uzadıya görüş alışverişinde bulunmuş ve şahsi kararlardan kaçınmıştır. Yine O, döneminde kurulan hükümetlerin sosyal, siyasi ve ekonomik antlaşmalar yapmasını, Türkiye’nin tam bağımsızlığını zedelememek şartıyla salık vermiştir. Türkiye, dış politikada tam bağımsızlığı ikili ve uluslararası ilişkilerde ön koşul olarak ileri sürmüştür. Yine Türkiye, jeopolitik ve stratejik önemi dikkate alarak rasyonel bir dış politika gütmüştür.

I. İnönü Zaferi sonucunda İtilaf devletleri durumu bir kez daha gözden geçirmeyi, Sevr’i kabul ettirebilmek için bazı hükümleri yumuşatmayı, bunun için de Londra’da bir konferans toplamayı kararlaştırmışlardı.²⁷ BMM bu konferansa Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey (Kunduh) başkanlığındaki bir heyeti gönderdi. Bekir Sami Bey Londra Konferansı’nın bir sonuç vermeden dağılması üzerine İtilaf devletleriyle yaptığı ikili görüşmelerin sonunda bu devletlerle bazı konularda ayrı ayrı antlaşma imzaladı. Ancak bu antlaşmalar karşılıklı eşitlik ve tam bağımsız ilkelere ters düşmekteydi. Fransa ve İtalya ile yapılan antlaşmalar da bu iki devlete tam bağımsızlık ilkesine aykırı

---

²⁵ Aptülaha Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.42.

²⁶ Atatürk, **a.g.e.**, s.323.

²⁷ Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.173.

olarak bazı ekonomik ayrıcalıklar tanıyordu.Bu nedenlerden dolayı BMM ve Hükümeti Bekir Sami Bey'in yaptığı antlaşmaları onaylamadı.²⁸ Mustafa Kemal Paşa bu gelişmeler üzerine Bekir Sami Bey'in Hükümet'ten ayrılmasını istemişti. Bunun üzerine Bekir Sami Bey Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılmak zorunda kalmıştı.²⁹Bu antlaşmaların tam bağımsızlığa aykırı olması nedeniyle reddedilmişti.

Sakarya Zaferi'nin kazanılmasından sonra Mustafa Kemal 21 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nın görüşmelerini bizzat yapmıştı.Bu antlaşma sürecinde ayrıcalıkların kaldırılması ve bağımsızlığın tam olarak sağlanmasıyla ilgili madde üzerinde çok durulmuştu.Nihayet O, Misak'ı Milliye'nin ilke ve esaslarını Fransa Hükümeti'nin göndermiş olduğu Franklin Boullion'e kabul ettirerek, Ankara Antlaşması'nı Fransa'yla imzaladı.Mustafa Kemal Türk Milleti'nin tam bağımsızlık dışındaki bütün seçenekleri reddetmiş ve tam bağımsızlık sağlanıncaya kadar Türk Milli Mücadelesi'ne devam edeceği mesajını vermişti.Atatürk için tam bağımsızlık şu anlama gelmekteydi:

“Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.

Biz, bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe erişeceğimiz kanısında değiliz. Görünüş ve yöntem bakımından barış yapabiliriz, anlaşma yapabiliriz; ama tam bağımsızlığımızı sağlamayacak olan bu gibi barışlar ve anlaşmalarla ulusumuz, hiçbir zaman canlılığa ve esenliğe erişemeyecektir. Belki, silahla çarpışmasını bırakarak yıkıma sürüklenmeye yol açmış olacaktır. Eğer ulusumuz bunu kabul etseydi, bunu kabul edecek nitelikte bulunsaydı, iki yıldan beri savaşmak hiçte gerekli değildi. Daha Ateşkes Anlaşmasının ertesinde durulgun bir duruma geçilebilirdi.”³⁰

Atatürk denge politikasını en iyi uygulayan ve yürüten devlet adamıydı. Türkiye'nin ekonomik politikaları bile dış siyaset anlayışının ürünü olarak gelişmiştir. 1936 Montrö Antlaşması sonucu boğazlardaki egemenlik kısıtlamalarını kaldırtınca; Sovyetler, İtalya ve Almanya'ya karşı Boğazların silahlandırması ihalesini İngiltere'ye verdi. Diğer taraftan 1936'da Karabük demir çelik fabrikasının

---

²⁸ A.e.,s.174-175; Osman Okyar, “İstiklal Harbi'nde Mustafa Kemal'in Dış Politikası”, **X Türk Tarih Kongresi**,Ankara,Türk Tarih Kurumu Basımevi,2002,s.433.

²⁹Okyar, **a.g.m.**,s.434.

³⁰Atatürk, **a.g.e.**,s.458.

kurulmasını bir İngiliz firmasına ihale etmesine karşılık, Karabük'ün kontrolörlüğü bir Alman firmasına verildi. Ülkelerin birbirleriyle rekabetini, bu devletler arasındaki görüş farklılıklarını ve jeopolitik amaçlarını değerlendiren Atatürk, Türkiye'nin menfaatlerini ve çıkarını yücelten bir dış politika izlemiştir.

Atatürk'ün Avrasya Politikası'nda Türk Milleti'nin tam bağımsızlığının kazanması ve Lozan Antlaşması sonucunda kazanılan tam bağımsızlığın ne pahasına olursa olsun korunması olmuştur. Diğer taraftan mazlum milletler, kendi Kurtuluş Savaşlarını başlatmaları ve bağımsızlıklarını emperyalizmden geri almak için Türk Milletini model olarak almışlardır.³¹ Türk Milleti'nin sömürgeci devletlere karşı vermiş olduğu ölüm kalım savaşı, mazlum milletlerin özgüvenini, cesaretini ve ideallerini olumlu yönde etkilemekle kalmamış, aynı zamanda onların bağımsızlığa giden yolu da göstermiştir. Atatürk'ün ortaya attığı bağımsızlık düşünceleri, emperyalizme karşı verdiği ulusal kurtuluş savaşı, üçüncü dünya ülkelerinin vermekte olduğu bağımsızlık mücadelesinin tohumları o zaman atılmış ve onlara örnek olmuştur.³² Bununla beraber Türk Kurtuluş Savaşı sonucunda emperyalist devletler mazlum milletlerin siyasi yapısında değişiklikler yapmak zorunda kalmışlar. Afganistan ve İran'ın bağımsızlığını kazanması bu siyasi yapının değişmesi sonucu olmuştur.³³ Atatürk'ün açmış olduğu mazlum milletlerin bağımsızlık ideali, II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar peyderpey gerçekleşmiştir

Atatürk, savaş çanlarının çaldığı bir devirde, dünyanın görebileceği en kanlı savaşların yaşanacağı bir hazırlık evresinde ve emperyalizmin, faşizm ve komünizmin dünyayı kendi kontrolleri için kıyasıya yarıştığı bir aşamada, barış düşüncesi ve idealini tüm insanlığa hatırlatmıştır. Atatürk'ün çağdaşları savaş çığırtkanlığı yaparken, O, barışın savunuculuğunu ömrünün sonuna kadar yılmadan yapmıştır. Yine O, bütün insanlığı bir aile olarak görmüştür.³⁴

Savaşı zorunluluk yoksa cinayet olarak değerlendiren Atatürk, daima barış girişimlerinin ve savunucuların arasında seçkin bir yer bulmuştur. O, milli ve insani duyguları en iyi şekilde bağdaştıran ve tüm insanlığa sevgiyle yaklaşan bir liderdi. O'nun ülküsü milletleri birbirinin mutlulukları ve kederleriyle ilgilenen aile bireyleri haline getirmektir. Atatürk bu bağlamdaysa insanlığı bir aile, milleti akraba, herhangi bir ülkenin

³¹Gencer-Özel, **a.g.e.**, s.179; Erden, **ag.e.**, s.180.

³²Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**, s.37.

³³Sarıhan, **a.g.e.** s.48-49; Anıl Çeçen, **Türkiye ve Avrasya**, Ankara, Fark Yayınları, 2006, s.450.

³⁴Akşin, **a.g.e.**, s.166.

sorununu insanlığın ortak bir sorunu olarak görmüştü. Dünyayı bir vücut, milletleri vücudun organları; yine insanlığı bir aile, milletleri de ailenin üyeleri olarak görmek Atatürkçü dış politikanın özünü oluşturmuştu.³⁵

Bütün milletleri akraba ve insanlığı aile olarak gören Atatürk, döneminde Tevfik Rüşdü Aras'ı 1938 yılına kadar kesintisiz olarak Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir. Tevfik Rüşdü Aras, Atatürk'ün barış ve kolektif güvenlik idealini başarıyla yerine getirmişti. Dış politikanın süreklilik, tutarlılık ve tecrübe gerektirdiğini düşünürsek Atatürk'ün Tevfik Rüşdü Aras'ı bu görevde aralıksız tutması anlamlı ve önemlidir.

1.2. Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri

Atatürk dönemi Türk dış politikası belli ilkeler ve amaçlar çerçevesinde yürütülmüş ve uygulanmıştır. Sistemli ve planlı yürütülen Türk dış politikası, Türkiye'nin dışarıdaki milli menfaatlerini en iyi şekilde gerçekleştirmiştir.

1.2.1. Gerçekçilik

Atatürk'ün dış politikasının temel niteliği gerçekçi olmasıdır. Türk dış politikasının amaç ve hedefleri en başından itibaren Türk Milleti'nin imkan ve olanakları ölçüsünde belirlenmiş, bölge ve uluslararası konjonktür dikkate alınmış ve rasyonel, planlı ve tutarlı bir Türk dış politikası oluşturulmuştur.³⁶ Yine Atatürk dönemi Türk dış politikası sorun yaratan değil, çözüm üreten konseptin tezahürüdür. Türkiye, bağımsızlığını gerçekçi dış politika çizgisiyle elde etmiş ve sürdürmüştür.

Milli Mücadele sırasında Misak-ı Milli'de amaç ve hedefler, gerçekçi biçimde çizilmişti. Misak-ı Milli, Türk Milleti'nin gücü ve imkânlarını, siyasi mücadeleye en iyi yansıtan belgedir. Atatürk, daha Kurtuluş Savaşının başında, gerek iç kamuoyuna gerekse dış kamuoyuna “ne istediğini” açık bir şekilde belirtmiştir.

Atatürk gerçekçiliğinin tezahürü olarak, Hitler, Napolyon gibi kendi hırsları ve ihtirasları için milletini tehlikeye atmamıştır. O'nun en önemli özelliklerinden birisi de zamanı geldiğinde durmasını bilmesidir. Enver Paşa gibi boş hayaller peşinde

---

³⁵Sabahattin Özel, **Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları,2006,s.208; Barış Doster, **Atatürk: Türk Dünyası ve Mazlum Milletler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları,2004,s.270.

³⁶Berna Türkdoğan,**Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**,Ankara,Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,2000,s.14;**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi:Atatürkçülük**,Ankara,[y.y.],1995,s.144; Ercan Karakoç, **Atatürk'ün Dış Türkler Politikası**,2. bs. İstanbul, IQ Yayıncılık,2004,s.89.

koşmaz. Maceracılıktan uzak durmayı yeğler. Zamanı gelmeden fikirlerini ve düşüncelerini açıklamayan, Türk Milletine pahalıya patlayan büyük rüyalara ve hayallere set çekebilen Mustafa Kemal, gerçekçi ve tutarlı politik çizginin dışına çıkmaz.³⁷

Atatürk'ün Türk dış politikasına kazandırdığı barış ve kolektif güvenlik kavramları Türkiye'yi, bölgesel ve uluslararası arenada güven ve istikrar abidesi haline dönüştürmüştür. Bunun yanında milli çıkarları gerçekleştirilmede kararlı olmayı amaçlar. Atatürk, gerçekçiliğin tabii sonucu olarak Panturanizm ve Panislamizm'e iltifat etmemiştir.

“Büyük hayali işler yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden dünyanın düşmanlığını, kötü niyetini, kinini bu milletin ve memleketin üzerine çektik... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize olan baskılarını arttırmaktan ise, tabii duruma meşru duruma dönelim. Haddimizi bilelim...”³⁸ ifadesi, reel politik görüşün tabii sonucudur. Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Misak'ı Milli sınırları içerisindeki toprakların düşman işgalinden kurtarmayı amaçlar. Bu söylemler Milli Mücadele'nin emperyalist bir amaç taşımadığını, Türk topraklarından düşman güçleri atmaya yönelik olduğu açıktır.

Gerçekçilik ilkesinin başka bir örneği, Milli Mücadele sırasında Türkiye'nin Sovyet Rusya'yla emperyalizme karşı işbirliği ve diplomatik ilişkilerde kendisini göstermektedir. Ulusal Kurtuluş hareketi başladığında Türkiye, batılı devletlerle mücadele etmek durumunda kalmıştı. Yüzyıllardır birbirlerini ezeli düşman olarak kabul eden her iki toplum, ortak düşmana karşı bütün duygusallıklarını bırakarak, işbirliği temin etmeleri ve birbirlerine yaklaşmaları, gerçekçiliğin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Ulusal Kurtuluş Önderi Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya ile işbirliği yapması ve bu devletin yardımını istemesi doğal bir durum olarak ortaya çıkıyordu. Atatürk komünizm, istememekte ama komünist yardımın Türkiye'ye gelmesini istemekteydi. Yine Sovyetlerin Türkiye'den toprak talep etmesi, Kürt Milliyetçiliği'ni kışkırtmaları, Yunanistan'la ittifak kurma teşebbüsleri ve Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak Sovyetler'e gönderilen Ali Fuat Cebesoy'un Sovyetler tarafından haksız ve diplomatik anlayışlara ters düşen bir duruma maruz kalması gibi olumsuzluklara rağmen, Atatürk koşullar ve durumun gerektirdiği ölçüde gerçekçi davranmasını bilmiştir. Farklı bir dünya görüşünü ve devlet biçimini

³⁷Erden, a.g.e.,s.9;Akşin, a.g.e.,s.59.

³⁸Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, 3.bs.,Ankara, Turhan Kitapevi, 1984,s.70.

kabul etmiş bulunan Sovyetler ile işbirliği yapılmak istenmesinin hiçbir ideolojik yanı yoktu. Ancak günün şartları bunu gerektirmiştir. Ulusal Kurtuluştan sonra Türkiye'nin dış politikasında görülen en belirgin eğilim Sovyetlerle dostluk politikasının devam ettirilmesi olmuştur. Diğer taraftan Türkiye, batılı devletlerle ilişkilerini düzeltirken, Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini olumlu bir seyirde sürdürmeyi bilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa daima koşulların ve şartların gerektirdiği şekilde hareket etmiş, asla ülkenin ve milletin çıkarlarını tehlikeye atmamıştır. O, macera ve hayalperestlikten tamamen uzak ve gerçekçiliğe dayalı yönetim sistemi benimsemiş ve uygulamıştır.

1.2.2.Eşitlik İlkesi

Atatürk'ün dış politikada titizlikle üzerinde durduğu başka bir ilke de eşitlik ilkesi, yani egemen devletler arasında hukuk statüsü açısından tam eşit olmayı ifade eder. Gerçekten Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süresince, batılı sömürgeci devletler ve bu devletlerin uyrukları kapitülasyonlara dayanarak Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki mahkemelerde, gümrük ve vergi mevzuatlarında ayrıcalıklı haldeydiler. Osmanlı uyruğunun sahip olmadıkları haklara, kapitülasyonlarla yabancı devletlerin uyruklarına tanınmıştı. Öyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bir yabancı devlet uyruğundan birisi Osmanlı vatandaşını bu devletin sınırların içerisinde öldürse bile, Osmanlı İmparatorluğu yargılayamıyordu. Konsolosluk mahkemeleri bu tür durumlarda davaya kendisinin yetkili olduğunu ilan edip, yargılamayı bizzat kendisi yapıyordu. Çoğunlukla bu mahkemeler yabancı uyruğundaki kişinin suçunu görmezlikten gelir, hatta Osmanlı devletini suçlu bularak tazminat ödemeye mahkûm edebiliyordu. Yine Osmanlı uyruğundakiler yabancı devlet uyruğundan olanlara göre daha fazla vergi ödüyorlardı. Hatta Osmanlı uyruğundaki gayri Müslimler bile, bu yüzden gemilerine yabancı devlet bayrağı çekiyordu. Bundan dolayı Atatürk, dönemin en modern ve eşitlikçi İsviçre Medeni Kanunu Türkiye'ye getirmesiyle beraber azınlıklara sağlanmış olan ayrıcalıkların kaldırılmasına ve tüm Türkiye'de yaşayan vatandaşlara eşit haklara kavuşmasını sağlamıştır.

İngilizler Anadolu'daki esirlerini ve hele Hindistan Ordusu Başkumandanı General Ravlinson'un Erzurum'da bulunan kardeşini³⁹ kurtarmayı çok istiyordu. Bu maksatla dönemin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'le bir antlaşma yaptılar. Bu antlaşma gereğince, bütün İngiliz esirlerini geri verecektik, buna karşılık da İngilizler ancak, Ermenilere ve İngiliz esirlerine fena muamele etmiş olanlar haricindekileri geri vereceklerdi. Eşit şartlarda yapılmamış olan bu antlaşmayı Mustafa Kemal kabul etmedi. Çünkü İngilizlerin hak hukuk tanımaz ve tek taraflı olarak dikte etmiş olduğu antlaşmaları, elbette ki Mustafa Kemal adaletli ve adil görmemiş ve bu nedenden dolayı kabul etmemiştir.⁴⁰ Mustafa Kemal söz konusu antlaşmayla ilgili Büyük Nutuk'ta :“Hükümetimiz, elbette böyle bir sözleşmeyi kabul edip onaylayamazdı. Çünkü böyle bir sözleşmeyi onaylamak demek, Türk uyruklu olanların, Türkiye içinde hareketleri üzerinde yabancı, bir hükümetin bir çeşit yargı hakkını onaylamak olurdu.”⁴¹ diye söylemektedir.

Öte yandan Atatürk'ün sürekli olarak dikkat çektiği konulardan birisi de, Milletler Cemiyeti'nin güçlüler aracı haline gelmemesi gerektiğini ve kalıcı barışın her milletin eşit şekilde temsil edilmesiyle sağlanabileceğini söylemesidir. İngiltere ve Fransa'nın egemenliği altında yer alan Milletler Cemiyeti, tüm milletleri eşit şekilde temsil edemezdi. Bu şekilde oluşacak bu cemiyet sadece bu devletlerin çıkarları doğrultusunda kararlar alacak ve uygulayabilecekti. Nitekim Türkiye ile İngiltere arasında sorun olan Musul, bu kuruma götürülmüş, bu kurumun kurucu unvanını taşıyan, aynı zamanda büyük bir etkinliğe sahip olan İngiltere, kendi lehine bu kurumdan karar çıkartabilmiştir. Bu Türkiye'yi gücendirdiği gibi, bu kuruma üye olmamış ve etkinliği olmayan devletlerin de güvenlerini sarsmıştı. Atatürk, bu kurumu oluşturan devletlerin eşit ve adil bir şekilde temsil edilmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir.

Atatürk bütün hayatı boyunca eşitlik ilkesine son derece bağlı ve büyük devletlere, her ne şekilde ve surette olursa olsun bir hak ve imtiyaz tanınmasına şiddetle aykırı bulmuştur. Yine O, bütün mazlum milletlerin tam bağımsızlığa kavuşmasını

---

³⁹ Albay Alfred Rawlinson İngiliz Hava Kuvvetlerinde görev yapmaktayken sağlık sebeplerinden dolayı kara sınıfına ayrılmış bir istihbarat subayıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda görev almış ve 1918 Nisanı'nda İran'da görevlendirilmiştir. Bir müddet burada görev yapan Rawlinson, Londra'ya dönüşünden hemen sonra, 15 Şubat 1919'da Sir George Milne'in teklifiyle Selanik Seferi Kuvvetleri Genelkurmay İstihbaratına bağlı özel servis subaylığı görevine atanır ve 1 Mart 1919'da Selanik üzerinden İstanbul'a ulaşır. Daha geniş bilgi için Rahmi Doğanay “Rawlinson'un Gözüyle Mütareke Döneminde Doğu Anadolu ve Kafkasya” **Atatürk Yolu**, C.VI, Sayı:23,1999,s.371-390.

⁴⁰ Akşin, a.g.e., s.46.

⁴¹ Atatürk, a.g.e., s.431.

nasıl istediyse, onların uluslararası ilişkilerde de eşit bir şekilde temsil edilmesini arzulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk döneminde bütün devletlerle güçlü güçsüz, sömüren sömürülen ve dost ve düşman diye nitelemeden, saldırmazlık ve uluslararası antlaşmalarda eşitlik ilkesini gözeterek hareket etmiştir. Balkan Paktı ve Sadabat Paktı ülkeler arasında ülkeler arası tam eşitlik ilkesinin gözetildiğinin kanıtı olmuştur. Atatürk döneminde Türkiye başka egemen devletlerle ilişkilerde, hukuki bakımdan mutlak eşitliği temel almıştır.

1.2.3.Hukuka Bağlılık

Uluslararası toplumun hukuku, uluslararası hukuktur. Fakat devletler kendi aralarında sorunlara ve ihtilaflara çözüm yeri olarak uluslararası hukuku referans almazlar. Zira uluslararası hukukun ulusal hukuk kadar gelişmemesi, uluslararası hukukta güçlünün yararına ve çıkarına hizmet ettiği düşüncesinin egemen olması ve nihayet uluslararası hukukun yaptırım ve uygulama imkânının kısıtlı ve sınırlı olması nedeniyle çözüm yeri olarak görülmez. Ayrıca uluslararası hukuk, lobilere ve dönemin güçlü devletlerin çıkarına ve menfaatine hizmet edecek bir yapıyı da barındırmasından dolayı etkin değildir.

I. Dünya Savaşını kazananlar ve kaybedenler arasında imzalanan barış antlaşmaları II. Dünya Savaşı'na zemin hazırladı. Bu antlaşmalar, mağlup olan devletlere çok ağır yükümlülükler ve sınırlamalar getirmekteydi. İmzalanan barış antlaşmaları, adil ve kalıcı bir dünya barışına hizmet etmeyeceği açıktı. Bu antlaşmalar, yenilen devletlerin egemenlik haklarına ciddi anlamda engel olmaktaydı. Belli bir zaman sonra kaybeden devletlerin bu antlaşmaları kabullenmesi mümkün olmadı. İtalya'da Faşist yönetimin ve Almanya'da Nazilerin başa gelmesiyle beraber söz konusu barış antlaşmasındaki maddeler teker teker çiğnenmeye başlandı. Savaş sonucunda imzalanan barış antlaşmaları gösteriyordu ki, II. Dünya Savaşının ayak sesleri yavaş yavaş duyulmaya başlanmıştı.⁴²

Lozan Antlaşması sonrasında, egemenlik hakları kısıtlanarak bırakılan Boğazlar Türkiye'nin tam bağımsızlığına gölge düşürmekteydi. Türkiye bu uluslararası konjonktürde, Boğazların statüsünü kendi lehine bir oldu bittiye getirmeden, Boğazlar üzerindeki hak ve hukukunu uluslararası hukuku uygun bir şekilde elde

---

⁴²Mehmet Gönübol, "Yurtta Barış, Cihanda Barış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.IX, Kasım 1992, Sayı 25'ten Ayrı Basım, s.22-23.

etmesi, bu fırtınalı dönemde tüm dünya tarafından takdir edilmiştir. Bu süreçte hem Sovyet Rusya hem de İngiltere gibi her alanda birbirlerine zıtlaşan ve birbirlerini politik düşman ilan eden her iki devleti, Boğazların statüsünün yeniden belirlenmesi konusunda diplomasi masasının aynı tarafında olması ve Türkiye'nin lehine karar alması, Atatürk döneminde izlenen dış politikanın uluslararası hukuk kurallarına vermiş olduğu önemin bir göstergesidir. Bir diğer göstergesi, yürütülen Türk dış politikasının başarısı olmuştur. Bu 1936'da, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması sürecinde, II. Dünya Savaşı'na giden yıllarda izlenen yol Atatürk döneminde, Türkiye'nin uluslararası hukuka bağlılığını gösteren önemli bir örnektir.⁴³

Türkiye'nin uluslararası hukuka uygun başka bir eylemi de Bozkurt-Lotus davasını Milletler Cemiyetine götürmesidir. Lozan'dan sonra Fransa ile Türkiye arasında Bozkurt-Lotus sorunu ortaya çıkmıştır. Fransız Lotus ticaret gemisiyle Türk Bozkurt nakliye gemisi 2 Ağustos 1926'da Midilli adasının 5–6 mil açıklarında çarpıştı. Bozkurt battı ve yolcu ve mürettebattan 8 kişi boğuldu. İstanbul'a gelen iki kaptan tedbirsizlik ve ihmal yüzünden ölüme neden olmak suçundan tutuklandılar. Her iki ülke arasında diplomatik bir krize neden oldu. Atatürk bu davanın Milletler Cemiyetine götürülmesi direktifini verdi ve sonuç olarak Milletler Cemiyeti'nden Türkiye'nin lehine bir karar çıktı.⁴⁴ Atatürk, hayatı boyunca daima ülkeler arasındaki sorunları barış ve diyalog yoluyla çözülmesinden yana olmuş ve gerektiğinde de bu kanalların tıkanması veya çözümsüzlük durumunda uluslararası davaları Milletler Cemiyeti'ne götürmekten geri kalmamıştır.

Atatürk, Türkiye'nin dış politikasında “ hukuka bağlılık ” ilkesini daima göz önüne almıştır. O, ülkeler arasındaki sorunlara ve anlaşmazlıklara uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözüm bulunmasını ve dikkate alınmasını şiddetle istemiştir. Üstelik Türkiye'nin imza attığı bütün antlaşmalara ve sözleşmelere uluslararası hukukun uygunluğu ön şart olarak benimsemiş ve uygulamıştır. Denilebilir ki, Atatürk, ülkelerin dış politikasının dinamik, bulanık ve belirsiz olduğu bir dönemde bile, uluslararası hukuka aykırı eylem ve davranışlardan kaçınmasını bilmiştir. Diğer taraftan Milli Mücadele'nin başlangıcından Atatürk'ün ölümüne kadar bu ilkenin uygulamasıyla oluşan çok sayıda antlaşma vardır.⁴⁵ Briand-Kellogg, Balkan,Sadabat Paktı, Türkiye-İran ve Afganistan Antlaşmaları bunun bazı örnekleridir.

---

⁴³A.e.

⁴⁴Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, “Fransa'yla İlişkiler”,**Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran,C.I,6. bs.,İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s.278.

⁴⁵Gönlübol,**a.g.e.**,s.21.

1.2.4. Yurtta Sulh, Cihanda Sulh

1911–1922 döneminde cepheden cepheye koşan, durmadan savaşmak zorunda kalan Türk Milleti ve onun önderi Mustafa Kemal, daima barış özlemi içinde olmuştur. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı devleti savaştan yenik çıkmasıyla Mustafa Kemal, Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde Milli bir devlet kurmayı amaçlamış, barış ve güvenlik içinde yaşamayı ilke olarak benimsemiştir.

Atatürk’ün dış politika ilkesinin en veciz ifadesi kuşkusuz, “Yurtta sulh, dünyada sulh” ilkesidir. Atatürk 20 Nisan 1931 günü, milletvekilleri seçimleri öncesi, Cumhuriyet Halk Partisi lideri olarak açıkladığı bir bildiriye : “Yurtta sulh, cihanda sulh için çalışıyoruz” ifadesini ilk kez kullanmıştır.⁴⁶

Atatürk’ün bu özdeyişi yalnız bir dilek değildi. Ona göre, “ barış ” olaylar, gelişmeler ve savaşlar karşısında susmak, pasifize olmak veya sessiz bir şekilde beklemek değildir. Bu anlayış, “her ne pahasına olursa olsun barış” demek de değildi. Başka bir ifadeyle bölgesel veya dünya gündeminde medyana gelen dış politik gelişmeleri görmezlikten gelmek anlamına gelmezdi. Bunların tam tersine gerekli olan her türlü önlemleri ve tedbirleri almak, aktif ve gerçekçi politikalar izlemektir. Üstelik ülkeler arasındaki meselelere ve anlaşmazlıklara Türkiye’nin gücü ve imkânları oranında, katkıda bulunmayı ve destek olmayı düstur edinen bir politik anlayış benimsenmişti. Atatürk, barış ve güvenlik terimlerini birbirinden ayrı veya farklı görmezdi. Barış ve güvenlik kavramları birbirini tamamlamakta ve biri olmadan diğeri de olmazdı. Ancak ikisi bir arada olduğu zaman bütün insanlık huzura ve esenliğe ulaşabilirdi.

Atatürk hem Milli Mücadele süresince, hem de Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkenin tam bağımsızlığını sağlamak ve sürdürmek için bütün diplomasi yollarını sonuna kadar denemiş, fakat bu süreçte Türk Milleti’nin vazgeçemeyeceği yaşama hakkını, en son yol olarak savaşarak elde etmesini bilmiştir. Milli Mücadele sırasında diyalog ve diplomasi yoluyla oluşturulan “Ankara Antlaşması” Ankara Hükümeti ile Fransa arasında imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sırasında Fransa’nın İngiltere’nin yörengesinden ayırmak, böylece iki devlet arasındaki çıkar ve görüş farklılıklarını su yüzüne çıkartarak, Misak’ı Milli’nin ilke ve

---

⁴⁶İsmail Soysal, “Atatürk’ün Barışçı Politikaları ve Dünyadaki Etkileri” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.2, Kasım 1915, Sayı 4’den Ayrı Basım, s.112.

esaslarını İtilaf devletlerinden biri olan Fransa'ya kabul ettirmiş oldu.⁴⁷ Bu antlaşma sonucunda Güney Cephesi barışçıl bir şekilde çözüme kavuşmuş oldu. Bir başka ifadeyle Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Milli'yle çizilmiş olan topraklar üzerindeki hâkimiyeti barışçı yollarla sağlamak isteği mesajı verilmiş oldu.⁴⁸ Ancak İngiltere'nin savaşı ancak savaşla kazanırız düşüncesinin egemen olması ve uzlaşmaz tutumları, Mustafa Kemal Paşa'nın bu devletlere karşı yapmış olduğu diplomatik girişimleri neticesiz bırakmıştır. O, Milli Mücadele'nin başlarında barışçı tutumunu BMM'nde şöyle nakletmiştir:

“...Harbetmemek için ne lazımsa yapacağız. Çünkü her zaman arz edildiği üzere Büyük Millet Meclisininin takip ettiği siyaset harp siyaseti değildir; muslihane temini menafi etmektir...”⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa bir askeri dehadır. O, savaşların içinden gelmesi, savaştan savaşa koşması ve savaş sanatının bütün yönlerini bilmesine rağmen, savaştan nefret eden üstün bir komutandır. Hatta Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği başkanı Stalin, askeri konularda Mustafa Kemal'e danışması, onun askerlik ve strateji sanatı hakkındaki derin bilgisini gösterir. Stalin'in Atatürk'ten aldığı askeri tavsiye şöyle olmuştur: Japonların Asya kıtasında üs kurması üzerine bu üssün Çin'e mi, yoksa Sovyetler Birliği'ne mi karşı olduğunu Atatürk'e sormuşlardı. Haritaları yayan Atatürk, “Japonların niyetini bilmem, ama bu üs her iki tarafa karşı kullanılabilir. Sibiry'a'yı kuvvetlendirmekten başka çareniz yoktur” cevabını vermiştir. Bu cevap Stalin'e iletilmiş ve Sibiry'a kuvvetlendirilmişti.⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa savaş hakkındaki düşünceleri ve savaşın cinayetle eşdeğer tutmasını 1923 yılında bir nutkunda:“Mutlaka şu veya bu sebepler için, milleti savaşa sürüklemek taraftarı değilim. Savaş mecburi ve hayati olmalı. Gerçek düşüncem şudur: Milleti savaşa götürünce vicdanımda azap duymalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı, “ölmeyeceğiz” diye savaşa girebiliriz. Lakin millet hayatı tehlikeye maruz kalmayınca, savaş cinayettir.”⁵¹ sözleriyle savaşa karşı ne kadar uzak olduğunu anlatmaktadır.

---

⁴⁷Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış politikası (1919–1973)**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,1982,s.39.

⁴⁸Akşin, **a.g.e.**,s.122; Gönübol,**a.g.m.**,s.13-14.

⁴⁹**TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre I,C.I, Ankara, TBMM Basımevi,1980,s.453-454.

⁵⁰Aras,**a.g.e.**,s.207.

⁵¹**A.S ve D.**,s.517-518.

Savaşı yasaklayan, sorunların diyalog yoluyla çözülmesi ilkesini öngören 1928 Briand-Kellogg⁵² Antlaşması'nı Atatürk, hükümetle ters düşme pahasına bile Türkiye'nin bu pakta katılmasını sağlamıştır. ⁵³O, her Meclis açılışında devletlerin hızla silahlanmasına ve devlet başkanlarının savaş çığırtkanlığı yapmasını sürekli olarak gündeme getirmiş ve uygar dünyada barışı tesis etmenin gerekliliğini dile getirmiştir. Türkiye, Misak-ı Milli'de çizilen tüm amaçları gerçekleştirememesine rağmen, duygusal davranmamış, kin ve düşmanlık beslemeksizin, revizyonist politika tekliflerini reddetmiş ve bu politikaların karşı cephesinde yer alan statükocu devletler arasında yer almıştır.

Anadolu Türkleri I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı sırasında vatanını savunma konusundaki azmini, inancını ve başarısını ortaya koymuştu. Türk Milleti bu kahramanlığı ve fedakarlığı, bütün yokluklara, imkansızlıklara ve olağanüstü şartlar içerisinde göstermişti. Buna karşılık Türk Milleti, daima en son yol olarak savaşı savunmuştur. Türk Vatanı düşman işgalinden arındırıldıktan sonra, Türk Milleti bölgesinde ve tüm dünyada barış içerisinde yaşamayı arzulamıştır. I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti, tüm dünyada barış ve huzuru tesis etme iddiasıyla kurulmuştu. Böyle bir kuruluşa, çağın en büyük barış adamı Atatürk'ün kayıtsız kalması beklenemezdi. Fakat Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği gündeme geldiğinde Atatürk, üyeliğin Türkiye'nin başvurusuyla değil, MC'nin daveti sonucu gerçekleşmesini istedi. Bunun üzerine 6 Temmuz 1932'de oturumunda MC İspanya'nın önerisi ve Yunan temsilcisinin desteği ile Türkiye'nin MC'ye davet edilmesini öngören kararı oybirliğiyle aldı.⁵⁴Bu sırada yapılan konuşmalarda başta Yunan temsilcisi olmak üzere Türkiye ve Türk dış politikası hakkında övücü ifadeler kullanıldı ve Türkiye'nin üyeliğinin MC'ye yapacağı katkılardan söz edildi. Sonuçta, Türkiye 9 Temmuz 1932'de bir Bakanlar Kurulu kararıyla bu daveti kabul etti ve Tefvik Rüştü

---

⁵²Savaşı ulusal bir politikanın bir aracı olarak kullanmayı yasaklayan bu çok taraflı antlaşma ,iki savaş arası dönemde savaşı yasaklayan tek belgedir.Fransız Dışişleri Bakanı Briand Haziran 1927'de ABD Dışişleri Bakanı Kellogg' a iki taraflı saldırmazlık paktı önerdi.Kellogg, başka devletleri de kapsayacak yeni bir öneride bulundu.Sonunda,27 Ağustos 1928'de ABD,Almanya,Belçika,Büyük Britanya ve dominyonları,Çekoslovakya,Fransa,İtalya,Japonya ve Polonya,ulusal politikaların bir aracı olarak savaşı yasaklayan bu antlaşmayı imzaladılar. TBMM 28 Ocak 1928 tarihinde barış ve güvenliğin korunması için milletler arası alanda girişilen bu çabalardan biri olab Briand-Kellogg Paktı'nı onaylamıştır. Funda Keskin,"Briand-Kellogg Paktı ve Litvonov Protokolü" **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran,C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s.308;Akşin,**a.g.e.**,s.176.

⁵³Soysal,**a.g.e.**,s.111.

⁵⁴İlhan Uzgel, "Batı Avrupa'yla İlişkiler",**Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran,C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s.310.

MC Genel Sekreterine bir mektup göndererek bunu bildirdi. Bunun üzerine Genel Kurul 18 Temmuz 1932’de 43 üyenin oybirliğiyle Türkiye’yi üyeliğe kabul etti.⁵⁵

Böylece Atatürk tek bir dünyaya inandığını, çıkar bloklarına katılma önerilerini geri çevirip Milletler Cemiyeti’ne üye olmakla gösterdi. Barışın kalıcı adresi tüm devletlerin eşit bir şekilde temsil edildiği bir Milletler Cemiyeti’nde olduğunu bilen Atatürk, savaşın engellenmesine karşı ortak çalışmak, emperyalist ve saldırgan politikalara set çekmek ve en önemlisi yurttta ve dünyada barışı korumak için Türkiye’yi Milletler Cemiyeti’ne üye devletler statüsüne girmesini sağladı.

Türkiye’nin Yunanistan’la sorunların çözümündeki gösterdiği cesaret ve işbirliği sonucu, Yunanistan’la bir yakınlaşma meydana getirmişti. Bu durum Yunanistan’da karşılık bulmuş ve Türk ve Yunan tarihinde ilk kez ılımlı ve sıcak ilişkiler oluşmaya başlamıştı. Türkiye’nin Balkan Birliğini gerçekleştirme çabaları ve girişimleri, daha uygun bir zemine kaymıştı. Balkan Birliği önündeki en büyük engel Türkiye-Yunanistan arasındaki nüfus mübadele sorunu, önemli ölçüde çözüme kavuşturulmuştu. Balkan Paktı’nın ve Türk-Yunan yakınlaşmasının mimarı Atatürk, eski düşmanı Venizelos tarafından Nobel Barış Ödülüne aday gösterilmişti. Şöyle ki, Venizelos“... Türkiye yabancı unsurlarla meskûn Vilayetlerini terk etmek hususunda tereddüt etmemiş ve Antlaşmalarda da belirtildiği üzere kendi milli sınırları ile samimi şekilde iktifa ederek yakın Doğu’da barışın gerçek savunucusu olmuştur.

...Kanlı mücadeleler nedeni ile uzun yıllar Türkiye ile düşman durumunda kalan biz Yunanlılar Osmanlı İmparatorluğunun yerini alan bu ülkede vuku bulan bu köklü değişikliğin etkilerini duyan ilk kimseler olduk.

Anadolu faciasını hemen akabinde kendini yenileyen Türkiye’ye bir antlaşma fırsatı görerek elimizi uzattık. O bu uzanan eli samimiyetle kabul etti.

Ciddi anlaşmazlıklarla ayrılmış olan milletlere samimi bir barış örneği veren bu yakınlaşmadan sadece, iki ülke için olduğu kadar Yakın doğu barışı için de yararlı sonuçlar doğmuştur.

Barışın medyun olduğu bu kıymetli bir katkının sahibi kişi Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’dır. Bu nedenle 1930 yılında Yunan Hükümet Başkanı sıfatı ile ben Türk- Yunan Paktı’nın imzası ile Yakın doğuda barışa doğru yeni bir devir başlarken Mustafa Kemal Paşa’yı Yüksek Nobel Barış Ödülü için aday göstermekle şeref kazanırım.

---

⁵⁵A.e.,s 311.

İhtiramatı faikamin kabulünü rica ederim Bay Başkan.”⁵⁶ diyerek aday göstermişti. Kaderin garip bir cilvesi olarak savaşı kaybettiği Mustafa Kemal’i aday göstermişti. Öte yandan bundan sonra Türk-Yunan devletlerinin Balkanlar’da barış ve güvenlik için ortak çalışma yaptıkları görülmektedir. Bununla beraber Balkan devletleri 1930 ile 1933 yılları arasında Balkan Birliği adı altında birçok konferanslar tertiplemişlerdir. Türkiye’nin Balkan devletleriyle yakınlaşması ve ortak güvenlik alanında yapmış olduğu girişimler Balkan Pakti’yla sonuçlanmıştır.

Atatürk barış ve savaşı bir dünya için Ekim 1931’de Ankara’da yapılan Balkan Konferansı’na katılan delegelere şunları söylemiştir:“İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayri insani ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Cihan barışı içinde beşeriyetin hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcuların çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır...”⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa Balkan devletleri arasındaki sorunlara sorun eklememiş, birbirleri arasındaki çekişmelerden yararlanmaya çalışmamış, aksine bütün Balkan devletlerini kendi aralarında yakınlaştırmaya çalışmış, ülkeler arasındaki sorunları barışçıl bir şekilde çözmek için büyük çaba göstermiştir. Bu çabalar ve özverili çalışmalar sonucunda Balkan devletlerinin çoğunu bir araya getirmiş ve Balkanlar’da Güvenlik Kuşağını oluşturmuştur.

Yine Atatürk daimi barışı tesis etmek için ne yapılması gerektiğini bir ziyaret için Ankara’da bulunan Romanya dışişleri Bakanı Antonescu’ya da 17 Mart 1937’de “ İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır... Çünkü dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, vuzuh ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur... En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin, bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. Bir vücudun

---

⁵⁶ **Atatürk’ün Milli Dış Politikası: Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923**,Belge: No:39,Ankara, Kültür Bakanlığı [t.y.],s.245.

⁵⁷ **A.S.ve D.**, s.791.

parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur.⁵⁸” diye görüşlerini izah etmiştir.

Atatürk dönemi göz önüne alındığında, devletlerin silahlanma yarışı, birbirleri arasında kutuplaşmalar, diktatör yönetimlerin iş başına gelmesi ve insanlığın yok olma tehdidiyle baş başa kalması, O'nun barış ve insanlık ideali uğruna çabaları ve girişimleri daha fazla anlam kazandırmaktadır. Atatürk yüksek uygarlık dünyası ve insanlık ideali için dile getirdiği çağrılar, çabalar, uygulamalar ve mesajlar çağının liderlerinden onu ayırır ve çok daha yükseklere ulaştırır.

Yine Mustafa Kemal Paşa dünya barışı için elinden gelenin en iyisini yapmış, barış ve insanlık idealini benimseyerek, dünya barışının temsilcisi olmuştur. Atatürk döneminde Türkiye, komşu ve bölge ülkeleri ile yapılan dostluk ve barış antlaşmalarıyla, tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Sovyetler Birliği ile 1921–1925 Saldırmazlık Paktları, Fransa, Suriye, Bulgaristan, İngiltere, Irak ve 1930'da Yunanistan ile Dostluk Antlaşmaları imzalanmıştı. Diğer taraftan 1928'den başlayarak Afgan Kralı, Irak ve Yugoslavya Kralı 1937'de Ürdün Kralı, 1938'de Romanya Kralı ve 1930–1933 'de Yunan Başbakan Venizelos ile Metaksas, Fransa Başbakanı Heriyot ve nihayet İsveç Veliadının Türkiye'ye ziyaretleri, Türkiye'nin barış girişimleri konusunda ipucu vermektedir.

1.2.5.Akılcılık

Akılcılık, insanın akli ile gerçekleri anlama yeteneğidir. Atatürkçülüğün en önemli özelliği, akılcı ve bilimsel bir davranışı ve düşünceyi yansıtmasıdır. Atatürk, geçmişten ders alarak günün rasyonel kararlarına imza atmış ve gelecekle ilgili en sağlıklı kararları bilimsel ve rasyonel çizgiye dayandırmıştır. Ayrıca Onun tarih, strateji bilinci, geçmişten ders çıkartarak, gelecekte Türkiye'nin en doğru siyasi kararlar almasına yardım ediyordu.

Atatürk Türkiye'si'nin dış politika anlayışı ideolojik dogmalara, önyargılı saplantılara değil, akli ve bilimi esas alan bir çizgi üzerine oturtulmuştur. Bunun anlamı ise milli ve uluslararası sorunlara duygusal ve dogmatik, peşin hükümle ve kalıplarla değil, akılcı, bilimsel ve faydacı bir yaklaşımla eğilmektir. Atatürkçülük'te “Bu dünyada her şey insan kafasından çıkar. Bir insan başının ifade etmeyeceği hiçbir şeyi

---

⁵⁸A.e.,s.844-845.

düşünemiyorum”⁵⁹ ifadesi ile akılcılığın sorunları çözmeye daima başarıyla uygulanabileceği ifade edilmektedir.

Sonuç olarak; Atatürk “Ben manevi miras olarak hiçbir âyet, hiçbir doğma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benim Türk Milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel mihr (eksen) üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar”⁶⁰ demek suretiyle ilme ve akla verdiği önemi bir kere daha vurgulamıştır.

1.3. Atatürk’ün Dış Politika Amaçları

Atatürk, Genç Türkiye Cumhuriyeti’ne getirmiş olduğu yenilikçi, dinamik, barış ve kolektif güvenliğe dayanan dış politika anlayışının daha iyi incelenmesi ve araştırılmasına ihtiyaç vardır. Şüphesiz Mustafa Kemal, Türk dış politikasının esas hatlarını belirleyen ve çizen devlet adamıydı. 1919 – 1938 yılları arası döneminde Türk dış politikası, belli amaçlar doğrultusunda yürütülmüştür.

1.3.1. Milli Bir Devlet Kurmak

Milli Mücadele’nin liderliğini yapan Mustafa Kemal’in ilk amacı, ülkenin düşman işgaline son vermek ve Milli sınırlar içerisinde bir Türk devleti kurmaktır. Halihazırda Türk Kurtuluş Savaşı’nın bütün evrelerinde, bu amaç ön plana çıkmaktadır. Zira Osmanlı İmparatorluğu’nu oluşturan milletler teker teker bağımsızlıklarını kazanmış, kala kala çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bir toprak parçası kalmıştı. Milli bir Türk devleti kurmak, coğrafi ve demografik nedenlerle gerekli hale gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğu çok çeşitli ulusların bileşkesinden meydana geliyordu. 1789 Fransız İhtilali, tüm devletler gibi Osmanlı İmparatorluğunu da etkiledi. Bu inkılâbın getirmiş olduğu milliyetçilik ilkesi, Osmanlı İmparatorluğu’nun bünyesindeki milletleri kısa zaman içerisinde bağımsız devlet kurma sürecine doğru götürdü. Balkan milletleri teker teker bağımsızlıklarını, Avrupalı büyük devletlerin desteğiyle elde ettiler. Öte yandan bağımsızlığını kazanan

---

⁵⁹ A. Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1968, s.280.

⁶⁰ Kocatürk, **a.g.e.**, s.400-401.

Balkan milletleriyle sınırlı kalmamış, Araplar da bağımsızlıklarını kazanmak için mücadeleye girmişti. Ne İslamcılık ne de Osmanlıcılık akımları imparatorluğu oluşturan milletleri bir arada tutmayı başaramadı. Bunun üzerinde “Türkçülük” akımı özellikle İttihatçılar tarafından benimsenilmişti. I. Dünya Savaşı göstermiştir ki, Türklerin kapladığı alanda tek bir devlet kurmaya çalışmak, tatlı bir düşü. Hayalden başka bir şey değildi.⁶¹ Ne var ki, bu süreçte Enver Paşa 4 Ağustos 1922’de Buhara’da Türkistan’ın bağımsızlığı için Ruslarla girdiği mücadelede hayatını kaybetti.⁶² Bu şartlar altında Mustafa Kemal Paşa tarih ve strateji bilinciyle Türklerin çoğunlukla olduğu Anadolu coğrafyasında milli bir devlet kurmayı en başından itibaren gerçekçi bir anlayışla düşünmekteydi.

I.Dünya Savaşı’nın akabinde bir avuç Türk toprağı düşman işgali altında kalınca, Mustafa Kemal Paşa harekete geçmiş ve hem işgalcileri hem de içerdeki isyancıları yenilgiye uğratarak, milli devlet kurma tasarısını hayata geçirmiştir. Atatürk, milli bir devlet kurulması gerektiğini 1923 yılında dile getirmiştir.“En çok bizim milletimiz, milliyetinden habersiz oluşundan çok acı ve cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki çeşitli kavimler hep milli inançlarına sarılarak, milliyet ülküsünün kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zayıflığa uğradığı anda bizi küçük gördüler. Anladık ki, kusurumuz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak öncelikle biz, kendi benliğimize ve milliyetimize bu saygıyı hissen, fikren, fiilen bütün çalışma ve hareketlerimizle gösterelim; bilelim ki, milli benliğini bulmayan milletler başka milletlerin avıdır.”⁶³

Diğer taraftan Atatürk, Rumeli’den başlayıp Çin’in doğusuna kadar, bölgedeki Türk dünyasını tek bir devlet adı altında birleştirme yanlısı değildir. Ayağı yere basan Mustafa Kemal, tatlı hayallere, maceralara ve serüvenlere karşı çıkmış, sadece Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan Türklerin çoğunlukla olduğu yerlerde milli bir devlet kurmayı amaçlamıştır. ⁶⁴ Atatürk, Büyük Nutuk’ta milli siyasetle ilgili şunları söylemektedir:

“Değişik ulusları ortak ve genel ad altında toplamak ve bu değişik ulus topluluklarını eşit haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasal

---

⁶¹Doster, a.g.e., 237.

⁶²Sadi Borak, **Atatürk’ün Özel Mektupları**, 4. bs., [y.y.] Kaynak Yayınları, 1998, s.203.

⁶³A.S ve D., s.535.

⁶⁴Akşin, a.g.e., s.40.

görüştür. Ama aldatıcıdır. Dahası, hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri de bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir.

İslamcılık ve Turancılık siyasasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma tutkularının sonuçları da tarihte yazılıdır. Baskıncı ve yağmacı olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygularını ve bağlantılarını unutturup, onları kardeşlik ve tam eşitlik içinde birleştirerek, insancıl bir devlet meydana getirme kuramının da kendine özgü koşulları vardır.

Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem, ulusal siyasadır. Dünya'nın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve dimağlarda yerleştirdiği gerçekler karşısında düşü olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin dediği budur, bilimin, aklın, mantığın dediği böyledir.⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa Türk devletinin Milli bir siyaset izlemesi gerektiğini, akla, tarihe ve bilime dayandırarak anlatmaktadır.

Atatürk milliyetçiliği, yayılmacı ve emperyalist politikaları içermez, tersine Milli sınırlar içerisinde bağımsız bir Milli devlet kurmayı ifade eder. Yine emperyalizme düzene karşı antiemperyalist özellik göstermektedir.. Ayrıca sömürü ve emperyalist düzene karşı bir çıkış noktası ile kurulmuş olan Türk devleti, batılı devletler gibi saldırgan, yıkıcı ve emperyalist olmamıştır.

1.3.2. Tam Bağımsızlık

Osmanlı İmparatorluğu bazı devletlere tanımış olduğu hak ve imtiyazlar yüzünden, bağımsızlığını büyük ölçüde yitirmişti. Avrupalı devletlere tanınan kapitülasyonlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, sosyal ve siyasi olarak gelişmemesinde başat rol oynamıştı. Osmanlı devleti adeta açık pazar haline dönüşmüştü. Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı sırasında kapitülasyonları tek tarafı olarak kaldırıncı, aynı tarafta savaşan müftetik Almanya bile bu kararı protesto etmiştir. Bu gösteriyor ki, kapitülasyonlar Osmanlı devletinin modernleşmesinde ve kalkınmasında en büyük engel olarak durmaktaydı.

Türklerin bağımsızlığına düşkün bir millet şuuruyla ve idealiyle hareket eden Mustafa Kemal, tam bağımsızlık dışındaki bütün seçeneklere karşı çıkmıştır. Amerikan ve İngiliz manda fikirleri önce Erzurum kongresine gelmiş, arkasından

---

⁶⁵Atatürk,a.g.e.,s.322-323.

Sivas kongresinde uzun uzadıya tartışılmış, nihayetinde Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık düşüncesi bu kongrelerde ağır basmıştır. Öte yandan Mustafa Kemal'in bazı arkadaşları manda ve himaye fikirlerini şiddetle savunmalarına rağmen kabul görmemiştir. Tam bağımsızlık düşüncesi ve ideali Mustafa Kemal Paşa'nın gayretleri sonucunda kabul edilmişti. Böylece Mustafa Kemal daha Kurtuluş Savaşı'nın arifesinde tam bağımsızlık ideali dışındaki bütün seçenekleri reddetmiş ve "tam bağımsız" Milli bir Türk devlet kurmak ideali gütmüştür.

Atatürk İstanbul'dan ayrılmadan önce vermiş olduğu kararda; Türk Milleti'nin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasını temel ilke olarak kabul etmiş ve bu ilkenin ancak tam istiklale sahip olmakla gerçekleşebileceğini vurgulamıştı. Ne kadar zengin olursa olsun istiklalden yoksun olan bir milletin medeni dünyada başka devletlerin kölesi durumundan öteye geçemeyeceğini belirtmiştir. Atatürk: "Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Hâlbuki Türk'ün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir!..."⁶⁶ demektedir

Sakarya Savaşı kazanılması sonucunda İtilaf devletlerinin bazıları, Ankara Hükümeti'yle görüşmenin çıkarları için daha yararlı olacağını anlamıştı. Bu ülkelerden birisi de Fransa'ydı. Fransız hükümeti, eski bakanlardan Franklen Buyon'u (Franklin Bouillon) özel olarak Ankara'ya göndermişti. Mustafa Kemal Paşa ile Franklen Buyon arasından olan görüşmelere bizzat kendisi katılmış ve tam bağımsızlık konusunda görüşlerini Nutuk'ta şöyle aktarmıştır:

"...Üzerinde en çok durulan madde, yabancılara verilmiş ayrıcalıklı hakların kaldırılması, bağımsızlığımızın tam olarak tanınması ile ilgili madde oldu. Bay Franklen Buyon, bu sorunların incelemeye ve düşünölmeye değer olduğunu söyledi. Ben buna yanıt verdim. Söylediklerimin özeti şuydu:" Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken ne ölçüde yapabileceği üzerinde hiç kuşkusuz, çok düşündük. Ama, sonunda edindiğimiz kanı ve inanç ,bunda başarı sağlayabileceğimiz yolundadır.Biz, işe böyle başlamış kişileriz.Bizden önceki kişilerin yaptıkları yanlış yüzünden ulusumuz, sözde bağımsızdı, ama gerçekte bağımlı bulunuyordu.Şimdiye değin Türkiye'yi uygarlık dünyasında kötü gösteren

---

⁶⁶Atatürk,a.g.e.,s.10.

neler düşünebilirse hep bu yanlışlıktan ve hep bu yanlışlığı sürdürmekten doğuyor.Bu yanlışlığı sürdürmek ,yüzde yüz ,ülkenin ve ulusun bütün onurundan ve bütün yaşama yeteneğinden uzaklaşması ve yoksun kalması sonucunu doğurabilir.Biz yaşamak isteyen ,onuruyla ve şerefıyla yaşamak isteyen bir ulusuz.Bir yanlışlığı sürdürmek yüzünden bu niteliklerden yoksun kalmaya katlanamayız.Bilgin, bilgisiz, bütün ulus bireyleri ,hepsi,belki için içindeki güçlükleri iyice kavramaksızın ,bugün yalnız bir nokta çevresinde toplanmış ve sonuna dek kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, tam bağımsızlığımızın sağlanması ve sürdürülmesidir.“Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.”⁶⁷

Mustafa Kemal Atatürk ömrünün son anlarına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlığını zedeleyecek en ufak ödün vermemiş, ülkesini her alanda tam bağımsız bir devlet olarak yönetmiştir.

1.3.3.Çağdaşlaşma(Batılılaşma)

Osmanlı İmparatorluğu, çağdaşlaşmayı gerçekleştirmek için bir takım yenilikler ve ıslahatlar yapmıştı.Çünkü Osmanlı devletinin yöneticileri Avrupa'nın ekonomik,sosyal ve siyasal alanda büyük bir gelişme gösterdiğini anlamaya başlamışlardı. Yine Osmanlı imparatorluğu Avrupa'daki savaşlarda yenilgiyle ayrılması, bu modernleşme hareketlerine girişilmesinde başlıca nedendi.Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan modernleşme süreci kişilere bağlı olduğu için zikzaklı ve yarım yamalak olmuştur.⁶⁸ Peyami Safa Osmanlı Modernleşme hareketlerini, “yarım adamların yarım adımları”⁶⁹olarak değerlendirir. Diğer taraftan Osmanlı devletinin çağdaşlaşma(modernleşme) hareketinin başarılı bir şekilde gerçekleşmemesinin kapitülasyonlar rejiminin ciddi bir katkısı olmuştur. Kalıcı ve sürdürülebilir olmaktan uzak olduğundan dolayı, hedeflenen çağdaşlaşma çizgisine ulaşamamıştır.

Atatürk, Türk Milletini muasır medeniyet seviyesine çıkarmak için giriştiği inkılâp hareketlerinden önce, Türkler Batı Avrupa toplumunun çok gerisindeydi. Türk Milleti yüzyıllardır ihmal edilmişti. Medeni dünyanın çok gerisindeydi.1925'lerde yaptığı bir konuşmada bunu, Mustafa Kemal: “Devrimin

⁶⁷ Atatürk, a.g.e., s. 457-458.

⁶⁸ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.170.

⁶⁹ Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1981, s.85.

temellerini her gün derinleştirmek, desteklemek gerekir. Birbirimizi aldatmayalım, uygar dünya çok ilerdedir. Buna yetişmek, o uygarlık alanına girmek zorundayız. Bütün boş ve temelsiz sözleri ortadan kaldırmak gerekir. Şapka giyelim mi, giymeyelim mi gibi sözler anlamsızdır. Şapka da giyeceğiz, batının her türlü uygar eserlerini de alacağız. Uygar olmayan insanlar, uygar olanların ayakları altında kalmakla karşı karşıyadır.”⁷⁰ diyerek uygarlık yolunda inkılâpların devam etmesi gerektiğini bildiriyor.

Çağdaşlaşma süreci kapsamlı, sürekli ve kalıcı bir şekilde Atatürk tarafından başlatılmıştır. Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşını batılı devletlere karşı yapmasına rağmen, Avrupa’dan kuramları, bilimi, teknolojiyi ve sosyal yaşamı düzenleyen kuralları Türk Milleti’nin huzuruna sunmuştur. Batı’da bilim, teknoloji ve kuramlar geliştiğinden dolayı, Batı örnek alınmıştır. Bu, Türkiye’nin sadece batı kaynaklı gelişmelere açık olduğu anlamına gelmezdi. O dönem içerisindeki gelişmeler değerlendirerek, en akılcı ve gerçekçi yenilik ve moderniteden istifade edilmiştir. Yoksa körü körüne batıcılık değildir. O, Türkiye’nin çağdaş dünya milletleri arasında yer alması gerektiğini Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra söylemiştir. “Ülkemizi modernleştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye’de modern, bundan dolayı batılı bir hükümet yaratmaktır. Medeniyete girmeyi isteyip de batıya yönelmemiş millet hangisidir? Bir yönde yürümek kararında olan ve hareketinin ayağında bağlı zincirlerle güçleştirildiğini gören ne yapar? Zincirleri kırar, yürür...”⁷¹

Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşını kazandıktan sonra 16 Ocak 1923’de Arifiye’de yaptığı konuşmada “Asıl işimiz bundan sonra başlıyor” diyerek, Türk Milletini çağdaş uygarlık seviyesine yükseltmeyi hedeflemiştir. O, yüzyıllar Türk toplumunu geride bırakan kurumları, gelenekleri ve doğmaları değiştirmek için inkılap hareketlerine yöneldi Mustafa Kemal için çağdaşlaşma, Türk Milletini her alanda yüksek uygarlık dünyasına ulaştırmak için topyekûn değiştirmeyi ifade eder. Türk İnkılabı Türk Milleti’nin bağımsızlık, milli egemenlik ve çağdaşlaşma mücadelesini içeren bir eylem, bir aydınlanma ve yenilenme hareketidir.⁷²

Mustafa Kemal Paşa için çağdaşlaşma dinamik ve süreklilik arz eder. Onun ilke ve devrimleri durağan değildir. Üstelik bu ilke ve devrimler kendi arasında tutarlı ve bütünlüğüdür. Ancak bu bütünün en büyük özelliği, çağdaşlaşma sürecinde

---

⁷⁰A.S.ve D.,s.668.

⁷¹A.e.,s.579.

⁷²Gencer-Özel,a.g.e.,s.203.

yenilikleri benimserken, millî niteliğini, yani öz benliğini de korumasıdır. Atatürkçü çağdaşlaşma, bizim için batıyı körü körü ne taklit, ona körü körüne bir uyum değildir. Burada önemli olan, gerek düşünüş biçimi gerekse kurumlar açısından batılılaşırken, millî özelliği kaybetmemek, hatta daha yerinde bir ifade ile çağdaş yenilikleri millî yapı içinde eritmektir. Türk dilinin, tarihinin ve kültürünün, batının değerlerini ve teknolojilerini alırken, korunması gerekir. Başka bir ifadeyle İnkılaplar yeni bir uygarlığın körü körüne taklit edilmesi değil, öze dönüş esprisini içerisinde gerçekleştirilmiştir.⁷³ Türk İnkılabı Türk dilini, kültürünü ve tarihini esas alan bir yapı içerisinde gerçekleştirirken, Avrupa'nın bilim ve teknikteki gelişmelerini ve bu gelişmeleri sağlayan kuramları aldığı görülmektedir. Yani Türklerin milli kimliğini ve bütünlüğünü kaybetmeden, Türk kültürünün yapısına uyan yeniliklerin Avrupa'dan benimsenildiği anlaşılmaktadır. Atatürk'ün: Biz batı uygarlığını bir taklitçilik yapalım, diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi yapımıza uygun bulduğumuz için, dünya uygarlık düzeyi içinde benimsiyoruz.⁷⁴ sözleri bunun açık bir kanıtıdır.

Atatürk Türk Milletini muasır medeniyet seviyesine götürmeye çalışırken, doğmalara, ideolojilere ve taklitçiliğe itibar etmez. O, çağdaşlaşma yöntemi ve gidişatını pozitif bilimlere dayandırmıştır. Atatürk:” Dünyada her şey için; uygarlık için, hayat için başarı için en hakiki mürşit ilimdir; fendir. İlim ve fennin dışında rehber aramak dikkatsizliktir, bilgisizliktir, yanlışlıktır...”⁷⁵ demektedir.

Atatürk muasır medeniyet seviyesine ulaşmayı, Türk Milleti'ne nihai amaç olarak bırakmıştır. Atatürk'ün uygarlık yolunda açmış olduğu çığır, tamamlanabilmiş değildir. Onun devrim ve ilkeleri çerçevesinde her gün devrimleri sürdürmek gerekmektedir.

1.3.4. Mazlum Milletlerle İlgilenme

Atatürk, daima ezilen ve zulüm gören milletlere, yani mazlum milletlerle ilgilenmiştir. Mazlum Milletler, Atatürk'ün açmış olduğu çığırını izleyerek bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Mazlum milletlerin bağımsızlıklarını kazanma sürecindeki mücadeleleri ile Türk Kurtuluş Savaşı arasındaki yakın ve benzer yönleri ele almaktadır. Türk Kurtuluş Savaşı, mazlum milletler üzerinde ne gibi

---

⁷³A.e.,s.204.

⁷⁴A.S.ve D.,s.533.

⁷⁵A.e.,s.627.

etkilerde bulundu? Bu,tezin ana konusunu oluşturduğu için, diğer bölümlerde daha kapsamlı ve örneklerle anlatılacaktır.

1.3.4.1. Mazlum Milletlerin Teorik Tanımı

“Mazlum milletler” deyimini 19’ncü ve 20’nci yüzyılda sömürü ve emperyalizm düzeni altında yaşayan, bağımsızlıkları emperyalizm tehdidi ve saldırganlığı altında bulunan, kendi ayaklarının üstünde duramayan ve başka devletlerin korumasına muhtaç olan milletlerdir. Bununla beraber “az gelişmiş devletler” ve “üçüncü dünya ülkeleri” olarak da adlandırılmaktadır. Mazlum milletler sadece Doğu’da yer alan milletler değil, aynı zamanda Balkanlar’da ve Bağımsız Devletler Topluluğu⁷⁶ olarak adlandırılan bölgedeki milletleri de kapsar. Çoğunlukla mazlum milletler deyimini Avrasya’da yer alan doğulu milletleri anlatmaktadır.

Cavit Orhan Tütengil’e göre “mazlum milletler” tanımı, Atatürk’ün “mazlum milletler” kelimeleriyle dile getirdiği tarihsel gerçek, günümüzde yaygınlıkla “az gelişmiş ülkeler” veya “üçüncü dünya” gibi terimlerle anlatılmaya çalışılan büyük dünya sorununun göbek adı diye tarif edilmektedir.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa “mazlum milletler” deyimini 3 Ocak 1922’de, Ukrayna Cumhuriyeti Olağanüstü Temsilcisi General Frunse’nin verilen yemekte ilk kez söylemiştir. I.Dünya Savaşı, bütün insanlığın düşüncesinde önemli izlenimler bıraktığını ve Asya ve Afrika halklarının durumlarını yakından tanıdığını söyledikten sonra Mustafa Kemal Paşa şunları söyler: “... İşgalciler ve onların saldırgan orduları kendilerine hiçbir zaman baskıdan geri kalmadı. Fakat bu baskı ne kadar kuvvetli olursa olsun bu büyük fikir hareketine karşı duramayacaklar. İnsanlığa yönelen fikir hareketi, er geç başarılı olacaktır. Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün yok edecektir. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir toplumsal duruma ulaşacaktır. Bizim milletlerimiz o zaman, bu amaca ulaşmış olan milletler arasında önceliğiyle gerçekten övünecektir. Bugün aralarında beraberlik bulunduğunu gördüğümüz devletler, mazlumları daha sıkı kölelik zincirinde bulundurmak ve bu şekilde onların emeklerinden yararlanarak zevklerini tatmin etmek için aralarında birçok anlaşmalar

---

⁷⁶Bağımsız Devletler Topluluğu: Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna devletleri oluşturmaktadır. Müjdat Güler, **Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı**,2. bs.,İstanbul, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2000,s.176.

⁷⁷Cavit Orhan Tütengil, **Atatürk’ü Anlamak ve Tamamlamak**, [y.y.],Cumhuriyet Yayınları, 1998, s.23.

yapmışlardır. Fakat bu anlaşmalar değeri olmayan birer kâğıt parçasından başka bir şey değildir. Hakka saldırmaktan ibaret kâğıtların, kararlı milletler üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır...⁷⁸

Mustafa Kemal Paşa, Türklerin mazlum milletler içerisinde yer aldığıın altını çizmiştir.⁷⁹ Çünkü Türk Milleti bağımsızlıktan yoksundu ve her türlü hakları gasp edilmişti. Emperyalist devletler Türk Milleti'nin bütün haklarını yok saymış ve Türk Milletine zulüm etmekteydi. İnsanların en temel hakkı olan yaşama hakkı Türk Milleti'nden esirgenmişti. Üstelik işgalciler ve onların işbirlikçileri ülkenin muhtelif yerlerini işgal etmişlerdi. Aşağılanmış, hor görülmüş, katliamlara maruz kalmış Türk Milleti, vurulmak istenen darbeler ne kadar sert olursa olsun göğsünü siper etmekten çekinmemişti. O, Türk Milleti'nin içindeki şartlar ve koşullardan dolayı, konuşmalarında Türk Milleti'ni “mazlum milletler” olarak değerlendirmiştir.

1.4.Avrasya

Avrasya, büyük bir alanın adıdır. Avrasya kıtasının siyasi tarihi, toplumlarda devlet oluşturma bilincinin gelişmesiyle başlar. İbn Haldun'un, kavimlerin tabiatlarının yaşadıkları çevreye ve iklime göre şekillendiği görüşünü benimseyen Avrasyacı düşünürler, Avrasya'nın tanımını bu gerçekler doğrultusunda yapmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan Avrasya'nın tek bir tanımını yapmak olası değildir. Avrasya'nın tanımı üzerinde bugüne kadar, Avrasyacı siyasi bilimciler uzlaşabilmiş de değildir. Zira Avrasya'nın tanımı yapan düşünürlerin, ülkelerin jeopolitik ve dış politik amaçlarının örtüşmemesi, farklı ve çeşitli olması nedeniyle ortak bir tanım üzerinde karar alamamışlardır. Avrasya bir siyasi coğrafya olarak dünya hâkimiyetinin belirlendiği bir alandır.

“Avrasya” deyimini Alman Von Humbolt tarafından literatüre sokulmuştur. “Humbolt'un geliştirip adlandırdığı bu kavram, Asya-Avrupa coğrafi bileşenini tanımlamaktadır.⁸⁰ Bir Alman bilim adamının Avrasya'yı neden Asya-Avrupa bileşeni üzerine tesis ettiğini anlamak için, arka plandaki Kutsal Roma-Germen idealini görmek gerekir. Kutsal Roma İmparatorluğu 843'de Verdun antlaşmasıyla Almanya, İtalya ve Burgonya birlikteliğiyle kurulmuş ve 1806'da yıkılmış bir imparatorluktur. Bu imparatorluk eski kıtanın (Coğrafi

---

⁷⁸A.S. ve D.s.292.

⁷⁹İlhan, **Sarışın Kurt**,s.400.

⁸⁰Hüseyin Karadağ, “Hangi Avrasya”,(Çevrimiçi) <http://www.21yyte.org>,24 Temmuz 2007.

Avrasya'nın) Avrupa kanadını; bugünkü Orta, Batı ve Güney Avrupa'yı hükümler altına alıp yönetmiştir. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun yöneticilerinin hepsi Alman, imparatorların da tamamı Katolik mezhebini. Gelişmiş üstün kültürün temsilcisi olarak kabul edilen Roma-Germen kültürü ve bu kültürün mirasçısı olan Almanya'nın, Avrasya'nın diğer kanadı olan Asya'ya yönelerek Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu (Romanorum İmperium'u) bir Avrasya İmparatorluğuna terfi ettirmesi gerekirdi. İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler sadece petrol kaynaklarına hâkim olmak için değil, aynı zamanda Roma-Germen Avrasya İmparatorluğunu ihya etmek için Kafkaslar üzerinden Batum-Bakû-Buhara güzergâhına ve Rusya içlerine yüklenmiştir. Bugünkü AB, liderliğini Almanya'nın yaptığı bir Roma-Germen İmparatorluğu projesidir. İşte bu yüzden Anglo-Sakson İngiltere, AB ile doku uyumsuzluğu içindedir. İşte bunun için İngiltere, AB üyesi olmasına rağmen stratejik faaliyetlerinde Anglo-Sakson bloğu içinde Amerika ile hareket etmektedir.”⁸¹

Tarih boyunca toplumların hâkimiyet mücadelesine şahit olan ve döneminin güçlü devletleri tarafından öncelikle ele geçirilmeye çalışılan Avrasya, en geniş anlamıyla Asya ve Avrupa kıtalarının birleşimidir. Eski dünyanın merkezi olan Avrasya, tüm büyük dinlerin ve kadim felsefelerin ortaya çıktığı bölgedir. Avrasya, sadece Rusya ve Kafkasları içine alan bir toprak parçasını içermez, aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan bölgeyi de kapsayan çok geniş bir kıtadır. Bununla beraber Avrasya'nın tanımını yapan kişinin sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri bakış açısına göre, kıtanın değişik ve farklı tanımları yapılabilmektedir. Küçük ve orta büyüklükte devletlerle, küresel çaptaki devletler arasında Avrasya'yla ilgili farklı algılamalar ve tanımlamalar olabilmektedir. Büyük devletlerin büyük idealler beslediği bu emsalsiz kıta, küçük devletlerin varlıklarını sürdürebilmesi açısından yaşamsal öneme sahiptir.

Avrasya kıtası zamanla siyasallaşarak “Avrasyacılık” kavramı olarak lanse edilmeye başlanmıştı. Avrasyacılık yaklaşımını ortaya atan ilk aydınlar Avrasyacılık siyasal vizyonunu tüm yönleriyle açıkça ifade etmeye çalışmışlardır. Coğrafik, tarihi, siyasal v.s. fakat bununla beraber bu yaklaşımla ilgili sorular ve şüpheler henüz giderilmiş değildir. Avrupalılar için bu terim ya Avrupa ve Asya'nın dışında “üçüncü” bir dünyayı temsil ediyordu veya Avrupa ve Asya'nın ki Asyacılık daha ağır basan bir tanımlamayla sentezini ifade ediyordu. İlk Avrasyacılar devlet kültürüne açılan meydan

---

⁸¹A.e.

okunması zamanla devlet kültürüne dönüşerek, Sovyetler Birliği ile tamamen jeopolitik kavrama bürünmeye başlanmıştır.⁸²

Avrasya'nın siyasi ve coğrafi sahasında araştırmalar yapan Anıl Çeçen, Avrasyalaşma sürecinden bahsetmektedir. Çeçen, Avrasya'nın tanımını Avrasyalaşma sürecini ön plana çıkartarak şöyle yapmaktadır : “Avrasya büyük bir alanın adıdır. Çeşitli bölgelerden meydana gelen kıtasal alan büyüklüğündeki Avrasya'nın konumu belirlenirken bu çok bölgeli yapıyı esas almak gerekmektedir. Dünyanın diğer bölgelerine benzemeyen bu çoklu yapı kendi içinde de benzeri olmayan bir jeopolitik yapılanmayı beraberinde getirmektedir. Avrupa'nın ortalarından, Asya'nın ortalarına kadar uzanan uçsuz bucaksız alanlarda, Avrasya süreci gelişmekte ve yeni dünya düzeninin önemli bir parçası olarak dünyanın gündemine girmektedir.”⁸³

Yine Avrasya'nın tanımını geniş ve dar kapsamlı diye ikiye ayıran Çeçen, geniş anlamda:“Avrasya kavramı bütün Avrupa ve Asya kıtasını yani dünyanın ana karasını” ifade etmektedir. Dar ve gerçek anlamıyla ise, Avrupa ve Asya'nın birleştiği bölgedir. Viyana hattından başlayarak Avrupa'nın doğusu ile Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Anadolu, Orta Asya Avrasya kıtasının bölgeleridir. Bütün bölgeleri içine alan geniş alana, coğrafya dilinde ve dünya politikasında “Avrasya” denilmektedir. Avrasya denildiğinde Avrupa ve Asya kıtalarının kesiştiği büyük alan anlaşılacaktır. Bir anlamda dünyanın ana karasını oluşturan bölgenin orta kısmı Avrasya olarak tanımlanabilir”⁸⁴ demektedir.

Başka bir tanıma göre: Avrasya bölgesi yüzlerce devlete ve millete ev sahipliği yapmış, medeniyetlerin doğuşu, gelişmesine ve yayılmasına öncülük etmiş, barındırdığı nüfusuyla hiçbir kıtayla kıyaslanılmayacak kadar kalabalık olan ve kendi içinde çok çeşitli ve emsalsiz bir yapıyı içerir.

Siyasi Avrasya üzerine araştırmalar yapan Ali Kulebi, “Avrasya Neresi” ? sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

“Bu sorunun belki on değişik tarifi yapılabilirse de tariflerin her biri, tarifi yapanın milliyeti, tarihsel ve siyasi bakış açılarıyla da genelde göreceli kapsam ve tanımda olacaktır. Bizim için, genelden ayrıntıya giderek öncelikli olabilecek kademeli Avrasya tariflerini şöyle sıralayabiliriz;

---

⁸²Askhat Kessikbayev,**Soğuk Savaş Sonrası Avrasya Jeopolitiği: Orta Asya'da Yapısal Dönüşüm**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Haziran 2007,s.23.

⁸³Çeçen, **a.g.e.**,s.413.

⁸⁴**A.e.**, s.421.

1. Atlantik'ten Pasifik'e, Lizbon'dan Vladivostok'a uzanan, yani Avrupa ve Asya'nın tamamını veya büyük kısmını kapsayan bölge,
2. Ural Dağları eksen alındığında, bunun batı ve doğusunda kademeli olarak uzatabilecek bölge,
3. Çekirdek olarak Türk (Turan) ve Slav unsurların asırlardır yaşadığı (Türklerin, Moğolların, Slavların, Macarların, Finlilerin, Çinlilerin) bölge,
4. Dar anlamda ve bizim için Türkî Devletlerin, Türk unsurların bulunduğu Türk Dünyası olarak tanımlanabilecek bölge olarak nitelendirilebilir".⁸⁵

Avrasyacıların gerçekliği ise mekân ve tarih üzerine kurulmuştur. Akımın ismi olan "Avrasyacılık" bile bize düşüncenin temel gerçekliğinin mekân olduğunu göstermekte ve mekânla düşünmek Avrasyacılığın en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kıtanın durumu ve kendine has özellikleri mekan faktörüyle açıklanmaktadır. Kara ve deniz hâkimiyet teorisini dikkate almayan Avrasyacı yaklaşım, bu kıtanın jeopolitiği hakkında fikir beyan etmesi, yerçekimi yasalarını bilmeksizin klasik fizikten bahsetmek gibi tamamen anlamsızdır.⁸⁶ Ayrıca jeopolitik bilimiyle Avrasyacılık arasında sıkı bir etkileşim bulunmaktadır.⁸⁷ Jeopolitik bilimini esas almadan Avrasya ile ilgili çok sağlıklı siyasal, tarihsel ve ekonomik değerlendirmeler yapmak mümkün değildir.

Jeopolitik kitaplarında Avrasya'nın adı da "Heartland-Kalpgah" olarak geçmektedir. Başka bir deyişle, bu terim dünyanın merkezini ifade etmektedir. Ayrıca "Kalp bölgesi" kavramını, şu ünlü söylemle eşdeğer olarak anılır:

"Doğu Avrupa'ya hükmeden, kalp bölgesini yönetir;

Kalp bölgesine hükmeden, dünya adasını yönetir;

Dünya adasına hükmeden, dünyayı yönetir."⁸⁸

Amerika Birleşik Devletinde Ulusal Güvenlik danışmanlığı yapmış olan Brezezinski, Avrasya'yı küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı satranç tahtasına benzetmekte ve mücadele jeostratejiyi, yani jeopolitik çıkarların stratejik idaresini içerdiğini

---

⁸⁵Ali Kulebi, "İhmal Edilmiş Seçenek: Türk Avrasyacılığı", (Çevrimiçi), <http://www.tusam.net>, 10.08.2007.

⁸⁶Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev: Vügar İmanov, [y.y.], Küre Yayınları, 2005, s.13.

⁸⁷Ali Kulebi, "İhmal Edilmiş Seçenek: Türk Avrasyacılığı", (Çevrimiçi), <http://www.tusam.net>, 10.08.2007.

⁸⁸Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2005, s.61.

bahsetmektedir. 40'lı yıllar kadar yakın zamanlarda her biri küresel gücü elde etmeyi ümit eden Adolf Hitler ve Joseph Stalin (o yılın kasım ayındaki gizli görüşmelerde)⁸⁹,Avrasya'nın dünyanın merkezi olduğunu ve Avrasya'yı kontrol edenin dünyayı da kontrol edeceği varsayımını paylaşıyorlardı.⁹⁰

Avrasya'nın omurgasını Türk dünyası meydana getirmektedir. Avrasya'da nüfus, coğrafi büyüklük, jeostratejik bölgeler ve geçiş güzergâhları Türk dünyasına hizmet etmektedir. Şöyle ki, Türk dünyası Balkanlar'dan Çin setine kadar dil, kültür, ırk ve ortak tarih bakımından büyük bir mozaiği yansıtır. Avrasya'da ince hesaplar üzerine kurulmuş bütün kısa ve uzun vadeli planlar Türk dünyasına rağmen gerçekleşemez. Türk dünyası Avrasya'da ağacın kökleri ve gövdeleri gibidir. Bununla beraber günümüzde aynı dili konuşan, dine inanan, kültüre sahip ve ortak tarih bilinci olan Türk dünyasıyla ilişkiler istenen seviyeye ulaşamamıştır.⁹¹

Çeçen'e göre: "Avrasya bölgesinin önde gelen özelliği Türkçenin yaygın bir dil olmasıdır. İkincisi Türk devletlerinin ve ayrı yaşayan Türk asıllı topluluklarının sayısının fazla olmasıdır. Üçüncüsü İslam dininin bu bölgede yaygın din olarak etkinliğini sürdürmesidir. Dördüncüsü, bu bölgede Türk ve İslam asıllı olmayan ulus ve toplulukların da bulunmasıdır. Avrasya kıtası, bir anlamda dinler, kavimler ve uluslar topluluğundan meydana gelen bir mozaiği andırmaktadır".⁹²

Avrasya günümüz dünyasında jeopolitik önemini yitirmemiş, aksine dünya tarihinin en önemli jeopolitik eksenini ve jeopolitiği haline gelmiştir. Avrasya'nın Batı bölgesi Avrupa, yaşlı nüfusuna rağmen, halen siyasetinin ve ekonomik pek çok yönden merkezi olmaya devam ederken, Doğu bölgesi Asya'da yakın zamanlarda ekonomik büyümenin ve yükselen siyasi nüfusun önemli merkezi olmuştur. Avrasya yakın gelecekte teknolojik ve ekonomik üstünlüğü Amerika Birleşik Devletleri'nden devralacağı varsayımları yaygınlaşmaktadır. Avrasya kıtasının Doğu bölgesi, hem Avrasya'nın Batı hem de Atlantik bölgesine göre çok daha fazla gelişme ve kalkınma hızı yakalamıştır. Önümüzdeki 20 yıl içerisinde dünya dengelerinin ciddi bir şekilde değişime uğrayacağı pek çok strateji uzmanı tarafından dile getirilmektedir.

Avrasya dünya hâkimiyetinin belirlendiği bir anahtar konuma sahiptir. Bu yüzden bölgesel ve küresel devletlerin Avrasya'yla ilgili uzun dönemli planları vardır.

---

⁸⁹1940 Yılı,A.e.,s.14.

⁹⁰A.e.

⁹¹Fuat Uçar,**Dış Türkler:Türk Dünyası'nın parlayan 5 Yıldızı**,Ankara,Fark Yayınları,2007,s.214.

⁹²Çeçen, a.g.e.,s.416.

Avrasya, geleceğin dünyasının şekilleneceği bir arenadır. Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak eksendir. Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu, hem yatırımlar hem de zenginlikler bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya dünya GSMH' sının %60 'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. Avrasya aynı zamanda siyasal olarak dünyanın en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. Amerika Birleşik Devletleri'den sonra en büyük altı ekonomi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın en kalabalık nüfuslu bölgesel hegemonya ve küresel nüfus talepkarları Avrasyalılardır. Dünyanın, biri hariç, resmi olarak bilinen ve bilinmeyen tüm nükleer güçleri Avrasya'da bulunmaktadır.⁹³

İnsanlığın büyük medeniyetleri Avrasya'da yaratılmış, Avrasyalı devletler dünyayı kontrol altına almışlardır. Tarihsel süreçte Avrasya kıtası önemini hiçbir zaman kaybetmediğini, bu coğrafya üzerindeki küresel kavga'nın her dönemde canlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Kısaca hatırlatmak gerekirse, insanlığın yaşadığı iki büyük dünya savaşı Avrasya'nın kaynaklarını kontrol etmek için çıkmıştır.⁹⁴ Yine bir dünya savaşı çıkacak olursa, Avrasya kıtasının paylaşımından kaynaklanacağı ciddi bir şekilde telaffuz edilmektedir.

21. yüzyıla girerken yapılan bütün jeopolitik ve stratejik değerlendirmelerde, Avrasya'nın yeniden bir yıldız gibi parladığını ve yüzyılımızın jeopolitik kalbinin Avrasya olacağı anlaşılmaktadır. Küresel hâkimiyet için mücadele eden Amerika'dan sonra dünyanın gelecekteki süper güç adayları arasında bu kıtada hâkimiyet kurmak için kıyasıya bir yarış olacaktır. İrili ufaklı yüzlerce devlet ve küresel çapta devletler arasında satranç tahtasındaki hamleler gibi politikalar ve ittifaklar meydana gelecektir. Fakat mevcut küresel, kıtasal, bölgesel güç merkezleri Avrasya'nın yeni bir kıtasal güç olarak ortaya çıkmasını arzu etmemektedirler.

---

⁹³Brzezinski, a.g.e.,s.52.

⁹⁴A.e.,s.57;Ramazan Özey,“Türk Dünyasının Jeopolitik Önemi ve Başlıca Sorunları,”TC Başbakanlık Tika, Avrasya Etütleri,**Türk Dünyası Özel Sayısı**,Sayı20, Ankara,2001,s.34; Bayram Kodaman,**Şark Meselesi,Işığında: II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Siyaseti**, İstanbul, Orkun Yayınevi,1983,s.161-168.

Bu mücadele içerisinde hakim güçler; birbirlerine yaklaşımları ile oluşabilecek avantajlı durumu önlemek amacıyla büyük çaba sarf etmektedirler.⁹⁵ Türkiye, bu satranç tahtasında oyunun kaderini, gidişatını ve seyrini değiştirebilecek çok önemli bir oyuncudur. Güç dengeleri arasında Türkiye, jeopolitik konumu, kültürel ve dinsel kimliğiyle bu kıtada vazgeçilmez bir stratejik ve bölgesel güç olacaktır. Geleceğin küresel güç adayları arasında, Türkiye yerini almalıdır. Türkiye bağımsız ve jeopolitik eksenli politikalar oluşturursa, yakın gelecekte bölgesinin lider devlet pozisyonunu pekiştirecektir. Her geçen gün bu kıtada sürmekte olan politik, ekonomik ve kültürel açılımlar, Türkiye'nin kaderiyle yakından ilgilidir. Türkiye bu bölgeyle ilgili politikasızlığına son vermelidir. Bu bağlamda Türkiye, bölgeyle ilgili uzun vadeli ve bölgede Türkiye'nin gücünü pekiştirecek politikaları bir an önce hayata geçirmelidir. Başka bir ifadeyle Atatürk döneminde izlenen Avrasya Politikası'nda bu dönem ve gelecekle ilgili kısa ve uzun vadeli stratejik planlar için ciddi ipuçları elde edilebilir. Ancak Avrasya'nın siyasi, ekonomik ve sosyolojik iklimini ve kompozisyonunu dikkate alarak, kıtada “ben de varım” diyebilir. Nihayet Türkiye Avrasya'da kaderi belirlenen bir ülke değil, kendi kaderini belirleyen bir ülke olmalıdır.

1.5. Jeopolitik Nedir

Jeopolitik (İngilizce Geopolitics, Fransızca Geopolitique, Almanca Geopolitik) kelimesinin sözlük anlamı; Ekonomik ve siyasal coğrafya verilerine göre dış siyasetin saptanması, yer politikası, siyasi coğrafya. Daha geniş anlamıyla Jeopolitik: Devletlerin coğrafi özellikleri ile siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilimdir. Diğer bir ifadeyle, uluslar arası siyasete, coğrafi etmenlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir.⁹⁶

Jeopolitik 19. yüzyılda yıldızı parlayan bir disiplin haline gelmiştir. Günümüzdeki jeopolitik biliminin tarihsel ve bilimsel gelişmeleri bu yüzyıldaki yapılan çalışmalara dayanır. Jeopolitik, devletle mekân arasındaki ilişkileri yansıtır. Ancak bilimsel bir disiplin haline dönüşen Jeopolitik'in ortak bir tanımına ulaşılmış

---

⁹⁵Şamil Ünsal, “Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'ya Yönelik Hakim Güç Merkezlerinin Vizyonları Politikaları ve Stratejileri”, **Hava Harp Akademileri Komutanlığı Küresel strateji ve Uluslararası Güvenlik Ders Kitabı**, Haz. Cengiz Köylü, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 2006.s.46.

⁹⁶Ramazan Özey, **Türkiye'nin Coğrafyası ve Jeopolitiği Neden Önemlidir**, İstanbul, Aktif Yayınlar, 2000, s.1.

değildir. İlk kez bilimsel tanımları yapan İsveçli bir coğrafyacı olan R. Kjellen “coğrafi teşekkül veya yer içinde, ilmî olarak devletin araştırılması” olarak jeopolitiği tanımlamaktadır. Bir başka deyişle devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından araştırma ve değerlendirilmesi jeopolitik olarak ifade etmiştir. Bir ülkenin arz üzerinde işgal ettiği konum dolayısıyla sahip olduğu askerî, siyasî ve ekonomik önemi jeopolitik olarak tanımlayanlar da vardır. C.Haushofer ise jeopolitiği “coğrafi bölgenin ve tarihî gelişmelerin etkisi altında devletin üzerinde yaşadığı yer ile ilişkisi” olarak ifade etmiştir. Yine Haushofer'e göre jeopolitik; yeryüzü ilişkilerinin siyasî gelişmelerle olan bağlantısının ilmi'dir⁹⁷ demektir.

Başka bir tanıma göre, jeopolitik, insanlığı mekân faktörüyle karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir. Türkiye'nin bu bilim dalı konusunda önemli simalarından olan Suat İlhan'a göre jeopolitik ; “coğrafyanın bütün türleri ve verileri ile aktifleşmesi” olarak tanımlandıktan sonra sürecin, bugünkü ve gelecekteki politik güç ve politik amaç ilişkisinin coğrafi gücü esas alarak incelenmesini kapsadığını ifade etmektedir. Burada coğrafi platform üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmek esastır. Böylece politik düzeyde güç ve hedef ilişkisi kurulur. Devletlerin güvenlik, gelişme ve kalkınma politikası da bu zemin üzerine oturtulur.⁹⁸ biçimindedir.

Napolyon, bir ulusun coğrafyasını bilmenin onun dış politikasını da bilmek olduğunu söylemiştir. Ülkeler arası bütün ilişkilerde jeopolitik kriterler dikkate alınır ve bu kriterler çerçevesinde iç ve dış siyasa oluşur. Üstelik jeopolitik bilimi ülkelerin politik ve kalıcı amaçlarını yansıtır. Özellikle uluslararası ilişkilerde ülkeler jeopolitik konumların ön plana çıkararak, dış politikasını oluşturur.21 yüzyılda ideolojinin yerini güçlü bir şekilde jeopolitiğe bırakmıştır.

Jeopolitik konum, bir bölgenin veya bir ülkenin mekân siyasetine göre, yani siyasi coğrafya haritasına göre, yerinin belirlenmesidir. Jeopolitik konum belirlemede, ülkelerin bulunduğu siyasi coğrafya esas alınır. Mesela, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadaki büyük devletlerin egemenlik yarışı, enerji kaynaklarını kontrol etme çabaları ve dünyanın merkezi olarak addedilen bir konumda Türkiye'nin olması, onun jeopolitik önemini arttırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin jeopolitiği Batı ve Doğu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

---

⁹⁷“Jeopolitik Nedir”,(Çevrimiçi)<http://www.turksite.eu/cografya/jeopolitik-nedir.html>,30 Temmuz 2008.

⁹⁸Suat İlhan, “Jeopolitik Çalışmalar”,(Çevrimiçi)<http://www.jeopolitik.org>,10 Mayıs 2008.

Türkiye'nin coğrafi konumu tartışılmayacak kadar önem arz eder. Napolyon, "Asya ve Avrupa birleşseydi, dünyanın başkenti İstanbul olurdu" ⁹⁹ diye söylemektedir. Türkiye, bir yandan Kafkaslar, bir yandan Balkanlar, bir yandan da dünyanın stratejik enerji kaynaklarının yer aldığı Ortadoğu'da kilit bir ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye'nin boğazlara sahip olmasıyla beraber, stratejik boyutu inanılmaz derecede önem arz eder.

Türkiye, coğrafi konumundan dolayı büyük siyasi birliklerin içerisinde yer almıştır. Gerek NATO gerekse Avrupa Birliği üyelik süreci ve kurucusu olduğu İslam Konferansı Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) gibi örgütlenmeler sayesinde jeopolitik önemi olağanüstü derece artmaktadır. Yine üç eski kıtanın Asya-Afrika ve Avrupa'nın ortasında yer alması Türkiye'nin jeopolitiğine önemli katkılar sunmaktadır. Bunlar Türkiye'nin dış politik açılımlarına önemli fırsatlar sunmaktadır. Bütün bu örgütlenmeler sayesinde dış politik gelişmeler, ülkenin diğer dinamiklerine göre daha başarılıdır. Ancak bütün dünyanın gözünü diktiği ve istikrarsız bir coğrafya da yaşamının tehlikeleri ve tehditleri, bu avantajlarının düzeyini ve niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye, Avrasya'da doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan stratejik enerji kaynaklarının ortasında yer alır. Günümüz dünyasının stratejik enerji kaynağı petrolden sonra gelen doğalgaz kaynaklarının çoğu bilinen ve bilinmeyen rezervleriyle Hazar havzasında yer almaktadır. Hazar havzası İran dışında Türk Cumhuriyetleri'nin kontrolü altında yer almakta ve Türk Cumhuriyetlerden biri olan Azerbaycan ise bu havzaya en uzun sınırlara sahiptir. Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumuyla, Batı'nın şiddetle ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgaza alternatif enerji koridoru olma yolunda hızla ilerlemektedir. Aynı zamanda Türk Cumhuriyetleri Rusya'nın bölgedeki enerji tekeli kırma ve ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını güçlendirmek için Türkiye'yle her alanda daha etkin ve sıkı bir işbirliğine ihtiyaç vardır. Diğer taraftan Türkiye'nin Avrasya'dan geçen enerji boru hatlarıyla ilgili siyasi kararlılığa sahip olması gerekir. Avrasya'da Türk dünyasının beraber hareket etmesi kaçınılmaz görünmektedir. Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumunun avantajlarından yararlanmak zorundadır.

---

⁹⁹Ahmet Emre Bilgili, "Napolyon'un İstanbul Aşkı" **Şehr-i İstanbul**, Sayı:4, Temmuz-Ağustos 2004, s.16.

1.6. Türkiye'nin Avrasya'da Konumu

Türkiye, Avrasya kıtasının stratejik ve jeopolitik bir odağıdır. Türkiye, Avrasya'yı kontrol altında tutabilecek merkezi bir konumdadır. Yine Türkiye, dünyanın en gelişmiş kıtası Avrupa'yla, dünyanın en kalabalık ve büyük kıtası olan Asya arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Dün olduğu gibi bugün de bu coğrafi yapı, büyük devletlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmaktadır.

Türkiye, üç kıtanın (Asya, Avrupa ve Afrika) oluşturduğu Dünya Adası'nın menteşesi durumundadır. Aynı zamanda bu menteşeyi açan ve kapatan bir kilit ve anahtar değerindedir. Bu üç kıtanın iç denizleri olan Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlar. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu birleştirir ve ayırır. Bu coğrafi konum dünyada ve bölgede oluşabilecek her türlü güç yapısına göre büyük bir değer taşır.¹⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmasıyla, batılı devletler gizli antlaşmalarla belirledikleri bu topraklar üzerindeki paylaşım düzenini uygulamaya başlamışlardı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nı Osmanlı devletine kabul ettirerek, bunun ilk aşaması gerçekleşmiş oldu. İkinci aşamada stratejik ve jeopolitik olarak gördükleri ve zengin petrol kaynaklarının bulunduğu alanlar öncelikle işgal edilmeye başlandı. Batılı devletler Osmanlı devletinin stratejik topraklarını ele geçirmesiyle beraber, bir taraftan Balkanlar ve Ege bir taraftan Kafkasya ve Karadeniz diğer taraftan Akdeniz üzerinde söz sahibi oldular. Şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönem içerisindeki jeopolitik konumu, gizli antlaşmaların uygulaması olan bu işgallerin önemli nedenlerinden biriydi. Ancak İşgal devletleri asli unsur olan Türkleri bütün çabalarına ve uğraşmalarına rağmen yıkamamışlardır. Böylece Batı-Doğu eksenindeki sürdürülen Kurtuluş Savaşı Avrasya'nın siyasi haritası üzerinde etkisi olacaktı. Batılı devletlerin kendi çıkarları ve menfaatleri için Türklere dikte etmeye çalıştığı Sevr Antlaşması, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki Türk Milleti tarafından kabul edilmemiş, bunun sonucunda Türklerin Avrasya'da bağımsız millet halinde yaşama hakkını verecek mücadeleye girmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hayat sahasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Asya ve Avrupa'nın bileşkesinde yer almakta ve iki kıtayı birbirine bağlayan bir geçiş

---

¹⁰⁰“Avrasya'daki Yeni Jeopolitik Koşullarda Türkiye'nin Konumu ve Seçenekleri”, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/yeni-kosullarla-turkiye.html>, 10 Haziran 2008.

güzergâhındadır. Günümüz dünyasının bütün teknolojik, kültürel ve siyasal değişimleri ve gelişmeleri, Türkiye'nin jeopolitik önemini azaltmamış, aksine arttırmıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu, dünyada bilinen enerji kaynaklarının % 75'inin geçiş istikametinde yer almaktadır. Küresel enerji güvenliğinin sağlanmasının zorluğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumun önemi hakkında fikir sahibi olunabilir. Diğer taraftan Türkiye, bölge ülkeleri için önemli bir lojistik merkezdir. Küresel güç ve küresel güç adayları Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik ve stratejik önemi dikkate alarak, kısa ve uzun vadeli planlar oluşturmak zorundadırlar. Bu bakımdan Türkiye'nin satranç tahtasında yaptığı akılcı hamleler, oyunun kaderini değiştirebilir.

Rusların Avrasyacılık teorilerini oluşturan ve aynı zamanda Putin'in danışmanlığını yapan Aleksander Dugin bu konuda , “Türkiye jeopolitiğin temel saikinin Türk etnik menşeinin kadim katmanları olduğu kabul etmek gerekir. Devasa bir dünya imparatorluğunu (ki onun hayati merkezini şu anki Türkiye muhafaza etmektedir) kuran Türklerin tarihi yükselişinin kökünde de bu faktör bulunmaktaydı... Çağdaş Türkiye'nin ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun kökleri saf Avrasyacılık muhitine inmektedir”¹⁰¹ demektedir. Kara hâkimiyet teorisine göre, Türkiye tarihi, coğrafi konumu ve kültürü açısından Avrasyacı bir devlet geleneğinden geldiği söylenilebilir. Üç kıtaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu'nun gücü ve hâkimiyeti Avrasyacı politikalara borçlu olduğu bilinmektedir. Onun hayat merkezini işgal eden Türkiye, Avrasya merkezli politikalar tatbik ederek, siyasal, ekonomik ve askeri boyutlarda sözü geçen, bölgesel ve uluslararası politikalar üretebilen ve yönlendiren bir devlet haline geleceği aşikârdır.

Türk stratejistler, Türkiye'nin 21. yüzyılda hızla enerji koridoru haline dönüşeceğini söylemektedirler. Türkiye'nin petrol ve doğalgaz gibi hayati önem taşıyan enerji kaynaklarına yakınlığını ön plana çıkarılmaktadır. I. ve II. Dünya Savaşları'nın enerji kaynakları için çıktığını düşünürsek, gelecekte de enerji kaynaklarının arz ve güvenliği konusunda büyük mücadele yaşanacağı öngörülmektedir.¹⁰² Bu durum, Türkiye'ye çok büyük avantajları da beraberinde getirmektedir.

---

¹⁰¹Dugin, a.g.e., s.15.

¹⁰²Brezezinski,a.g.e.,78;Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi**, İstanbul, Der Yayınları,2001,s.12.

Türkiye bilinen ve bilinmeyen enerji kaynaklarının ortasında yer almaktadır. Böylece enerjinin dağıtım ve aktarım sırasında da önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin işgal ettiği jeopolitik konumu Türkiye doğu-batı, kuzey-güneybatı istikametinde genişleyecek enerji arz ve taleplerinin tam merkezinde yer alıyor. Dünyadaki petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık dörtte üçüne sahip bölgelerin kavşağında olmak Türkiye'nin en önemli avantajlarından biridir.¹⁰³

Türkiye, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan merkezi bir coğrafyada bir Avrasya devletidir. Üstelik sıradan bir Avrasya devleti değil, Avrasya'da dengeleri ve güç odaklarını etkileyecek büyüklükte bir devlettir. Sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle, Avrasya'da İran, Rusya ve Çin'le başa baş hâkimiyet mücadelesi vermektedir. Türk ve İslam unsurlarının çoğunlukla yer aldığı Avrasya, Türkiye'nin hayat sahasıdır. 21 yüzyılda Türk dünyasının en gelişmiş ve lideri görülen ve Müslüman dünyasında çok önemli etkiye sahip Türkiye Türkleri, Atatürk'ün hedef gösterdiği muasır medeniyet seviyesine gerçekçi bir vizyona sahip Avrasya politikalarıyla ulaşabileceği düşünülmektedir.¹⁰⁴

Türkiye, bulunduğu konum itibarıyla Avrasya coğrafyasında ve Avrasya'daki güç mücadelesinde kilit bir ülkedir. Türkiye, Avrupa ve Asya coğrafyalarının kesiştiği bir noktada yer alması, Avrasya'nın enerji kaynaklarına ve pazarlarına girişi sağlaması, Avrasya'daki satranç tahtasında Türkiye'yi bir adım öne çıkarmaktadır. Yine önemli bir enerji köprüsü oluştururken küresel enerji güvenliği içinde enerji güzergâhlarının seçiminde ve kontrol edilmesinde önemli roller oynar. Ayrıca, Türkiye Orta Doğu'daki dengeleri değiştirme yeteneği ile Avrasya'daki güç mücadelesini etkileyebilmektedir.¹⁰⁵

1.7. Mustafa Kemal'in Avrasya Stratejisi

Mustafa Kemal askerlikten gelen bir devlet adamı olması, ülkelerin jeopolitiği hakkında geniş bilgiler edinmesini sağlamıştır. Bu jeopolitik bilgisini Kurtuluş Savaşı yıllarında başarıyla kullanmış, nihayetinde düşmanlarını yenilgiye uğratmıştır. Bu dönemde düşmanına düşman üretme sürecini iyi yönetip, büyük bir başarıya imza atmıştır. Bağrına hançer dayanan Türk Milleti, bağımsızlığını emperyalizmden geri

---

¹⁰³Güler, a.g.e.,s.245.

¹⁰⁴Brzezinski,a.g.e.,193.

¹⁰⁵A.e.,s. 178.

almasını, Mustafa Kemal'in iç ve dış siyasette izlediği stratejinin ve Türkiye'nin jeopolitik avantajlarının büyük payı olmuştur.

Türk Milletinin tam bağımsızlığını Lozan Antlaşması'yla İtilaf devletlerine kabul ettiren Mustafa Kemal, emperyalist politikalar izlemeye devam eden batılı devletlere karşı mesafeli bir tutum takınmıştır. Batılı devletler Türk Milleti'nin bağımsızlığını kabullenmekte gönülsüzdüler.¹⁰⁶ Zira emperyalist devletler, kendilerine tehdit olarak algıladığı ve sömürge düzeninin devam etmesinde engel gördükleri Türk Ulusal devletini, silah zoruyla kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden Cumhuriyetin ilk yıllarında batılı devletlerle ilişkiler istenen seviyeye ulaşmış değildi. Ulusal devletler, emperyalizmin gelişmesine ve yayılmasına engel olmaktaydı. Mustafa Kemal anti-emperyalist kimliğiyle Avrasya kıtasında her milletin kendi bağımsız devletini kurarak, sömürüye ve sömürgeciliğe karşı işbirliği yapmasını sağlamıştır.¹⁰⁷ Bu bağlamda Türkiye'nin İran ve Afganistan'la dostluk ve tarafsızlık antlaşmaları imzalaması ve bu devletlerle işbirliği içerisinde olması bunun açık kanıtıdır.

Atatürk Milli Mücadele'nin bin bir türlü olumsuzluklarına rağmen, Avrasya kıtasından ilgisini kesmemiş, bu çetrefilli dönemde bile bu bölgeyle ilgili politikalar geliştirmekten geri kalmamıştır. Atatürk Milli Mücadele'ye başladığı zamandan itibaren, kapsamlı ve stratejik bir Avrasya politikası olmuştur. Bu Avrasya politikasının üç ayağı vardı: Birincisi Türklerin tamamen bağımsız devlet kurlmaları; ikincisi bölgenin Türk unsuru dışındaki milletlerin de bağımsızlığını kazanmaları; son olarak ise batı emperyalizmle mücadele ederken Sovyet desteğini kaybetmemektir. Bu politika hassas dengeler üzerinde kuruluydu. Bu hassas dengeler üzerinde en küçük hata Rusların Milli Mücadele'ye desteğini çekebilirdi.¹⁰⁸ Türk ve Sovyetler bir defa batı emperyalizmin kısıkcı altındaydı. Milli Mücadele'nin yürümesi için, Sovyetlerin göndereceği silah, cephane, para yardımına şiddetle ihtiyacı vardı. Buna ilaveten büyük bir devletin Ankara Hükümeti'ni tanınması önemliydi. Bu gerçeği gören Mustafa Kemal tarih ve stratejik bilinci çerçevesinde, Türk topraklarının Sovyetlere nüfus etmesine izin vermeden, Sovyetlerle ilişkileri iyi düzeyde tutarak, istediğini almaya çalışmıştır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ Akşin, a.g.e., s.47.

¹⁰⁷ Çeçen, a.g.e., s.450.

¹⁰⁸ Karakoç, a.g.e., s.69,70.

¹⁰⁹ Doster, a.g.e., s.269.

Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlerin jeostratejik hedeflerinin Boğazlara sahip olmaktan vazgeçmeyeceği bilincini asla kaybetmemiştir. O, tarihsel Osmanlı-Rus savaşlarının muhasebesini yapmıştı. En yakın arkadaşlarından biri ve o dönemde Moskova elçisi olan Ali Fuat Paşa'ya Mustafa Kemal Sovyet gerçeğini: “Garplılar, gaflet edecek olursa, eskisinden daha kuvvetli emperyalist bir Rusya meydana çıkabilir... Sovyet Rusya ile daima iyi komşu olmaya gayret etmeliyiz. Fakat ne haklarımızdan en küçük bir şey feda etmeliyiz ve ne de oyunlarına kapılmamız”¹¹⁰ diye anlatmaktadır.

Osmanlı'nın Batı'ya yönelimi, batılı devletler tarafından Rusya engeli çıkartılarak durdurulmuştu.¹¹¹ Osmanlı-Rus savaşlarının kazananı Batı olmuştu. Hem Çarlık Rusya hem de Osmanlı devleti güçlerini bu sonu gelmeyen savaşlarda sonuna kadar tüketmişti. Her iki devletin tarih sayfalarından silinmesinde bu sonu gelmeyen Osmanlı- Çarlık Rusya mücadelesi önemli rol oynadı. Mustafa Kemal, SSCB ile işbirliği dışındaki bir seçeneği benimsemesi, Anadolu'daki işgalcilerin ve emperyalizmin uzun süre veya hiç gitmemesi anlamına gelecekti. Bunun için O, Sovyetlerle ortak düşmana karşı işbirliği yapmayı benimsemişti. Kurtuluş Savaşı döneminde Sovyetler Batı'ya, Batı'da Sovyetlere karşı kullanılmıştır.¹¹² Bu dönemde Türk Milli çıkarları ve menfaatleri akılcı bir şekilde sağlanmıştır.

Öte yandan Rus Çarlığının yıkılması ve 1917 Bolşevik devrimiyle Türk dünyasının büyük çoğunluğu bağımsızlığına kavuşmuştu.¹¹³ Yeni rejimi tesis etmeye ve güçlendirmeye çalışan Bolşevikler, Çarlık Rusya idaresindeki milletlerin hürriyetlerini tanımak zorunda kalmışlardı. Yüzyıllardır Çarlık Rusya sömürsü altında yaşayan Türkler, Çarlık Rusya'nın uygulamış olduğu asimilasyon politikalarının menfi etkisi altındaydılar. Aynı ırkın mensubu olan Türkler, lehçe ve kültürel farklılıklarla ayrılmışlardı. Üstelik Çarlık Rusya'nın coğrafi sınırlar üzerindeki değişiklikleri ve nüfus dengeleri üzerindeki bilinçli oyunları, Türk dünyasının kendi aralarında birlik ve bütünlük sağlamamasıyla sonuçlanmıştı. “Bahse konu Cumhuriyetlerin çoğu, bölge nüfusuna hiç önem vermeyen Joseph Stalin tarafından kurulmuştur. Bölgesel nüfus yapısıyla oynayarak bölgedeki etnik gruplar arasında

---

¹¹⁰Cebesoy, a.g.e., s.359.

¹¹¹Ali Kulebi, “Atatürk'ün Türk Birliği Ülküsü: Avrasyacılığa Bakış” **Türk Yurdu**, Haziran 2008, Cilt: 28 Sayı: 250, s.14-18, (Çevrimiçi), <http://www.tusam.net>, 10.08.2007.

¹¹²Erel Tellal, “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.161-162.

¹¹³Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922)**, Cilt III,4. Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.530; Mehmet Saray, **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e: Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, [y.y.] Çantay Kitabevi, 2003, s.79.

çatışmaları körüklemek, eskiden beri kullanılan bir yöntemdi.”¹¹⁴ Çarlık Rusya altında bulunan Türk dünyası bağımsızlıklarına kavuştuktan kısa bir zaman sonra, kendi aralarındaki çekişmeler, Sovyetlerin Türk dünyası üzerindeki yayılmacı politikası, devlet yönetimindeki tecrübesizlikleri ve kendi aralarında birlik olamamaları sonucunda Sovyetlerin pençesine düşmüşlerdi.¹¹⁵ Sovyetlerin, Kafkaslar ve Orta Asya’daki zengin doğal kaynakları özellikle petrol, yayılmacı politikalarından vazgeçmeyeceğini ve açık denizlere inmek için buraları işgal edeceği tarihin ve jeopolitiğin getirdiği sonuç olduğunu öngören Mustafa Kemal Paşa, bu süreçte bölgede faaliyet gösteren eski İttihatçılarla temas ederek ve Türk dünyasına gönderilen elçilere verdiği talimatlarla, Avrasya’da yaşayan Türk dünyasının Sovyetler pençesine düşmemesini ve birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeleri gerektiği mesajını iletmiştir.Yine Mustafa Kemal Paşa Türkistan ve çevresindeki Türk kaynaklı toplumların hareketlerini sürekli izledi ve paralel çalışmalar yaptı.¹¹⁶

Atatürk’ün Sovyet Rusya’ya göndermek için görevlendirdiği heyetin içinde yer alan İsmail Suphi Bey, Türkistan coğrafyasında aralarında sorunlar yaşayan aynı etnik kimliğe sahip bazı Türk boylarının aralarındaki sorunları çözmek ve Türk birlikteliğini sağlamak için gizlice Buhara ve Hive’ye gitmişti. O zamanlar Türkistan birlikteliği için mücadele eden liderlerden biri olan Zeki Velidi Togan, hatıralarında şöyle demektedir: Temmuz’da Ankara Büyük Millet Meclisi üyesi İsmail Suphi Bey (Soysallıoğlu) Buhara’ya gelmişti. O, resmen güya Komünist partisi taraftarı bir Türk mebusu olarak seyahat ediyordu. Bundan dolayı Türkistan’da serbest gezmek imkânını elde etmişti. Hatta Hive’ye bile gidip geldi. Fakat kendisi Mustafa Kemal Paşa tarafından vazifelendirmişti. İsmail Suphi Bey Buhara’da benimle birkaç defa görüştüktan sonra benim ricamı kabul ederek o zaman birbirleriyle rakip durumda olan Özbek ve Tacik zümreleriyle görüştü. Türkistan Milli Birliği’nin yani Müşterek Komite’nin kurulmasının bir çıkmaza uğramış olmasından endişe duydu, taraftarların bir akşam bir yerde toplanmalarını teklif etti.30 Temmuz 1921 günü akşamı Mirza Abdülkadir’in evinde toplandık. İsmail Suphi Bey önce taraftarlarla konuşarak Müşterek komite temsilcilerine beni seçmelerini teklif etmiş, onun bu teklifi kabul edilmişti. Akşam toplantısında güzel nutuk söyledi. Aynı teklifi yaptı. İttifakla kabul ettiler. Merkez komitenin diğer üyeleri de orada seçildiler. Bununla ben Ağustos’da Türkistan Milli Birliği’nin yani Müşterek Komite’nin reisi sıfatıyla faaliyete

¹¹⁴Lutz. Kleveman,**The New Great Game Blood and Oil in Central Asia**, New York, Atlantic Monthly Press, 2003,s.2.

¹¹⁵Ali Kulebi,“Bati’nın Türk Birliği Korkusu” **Strateji Dergisi**, Haziran 2007,s.12,(Çevrimiçi) <http://www.turkocagi.org.tr>,19.09.2008.

¹¹⁶Bozdağ,**a.g.e.**, 61.

geçtim.Bu kritik günlerde yani Türkiye’den Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bu mebusun Kazak Alaş-Orda mümessillerin ,bilhassa Dinşe’nin ve Afgan Sefiri Abdürresul Han’ın Türkistan için bir milli mücadele merkezi kurulmasında kesin ve etkili tesirleri oldu.¹¹⁷Türk dünyasıyla Milli Kurtuluş dönemi süresince yakın işbirliği ve dayanışma tesis edilmeye çalışılmıştı. Bu yakın işbirliği ve dayanışma tesisi Orta Asya’daki Türklerin bağımsız bir millet halinde yaşamasını amaçlamaktaydı. Atatürk’ün bu bölgeyle yakın ilgisi, Türk dünyası arasındaki dil, din soy ve aynı kültür paydasında buluşmasıyla açıklanabilirdi. Ayrıca Orta Asya’ya gönderdiği temsilcilerin raporlarının incelemeyi ihmal etmemiştir. Öte yandan Türkistan’da faaliyetlerini tamamlayan İsmail Suphi Bey, Eylül sonlarında Türkiye’ye dönmüş, Türkistan’ın o günlerdeki durumu ve kendi teşebbüslerini hakkında hazırladığı raporu Atatürk’e takdim etmiştir. Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal Atatürk’ün özel direktifleriyle 1921’de Türkistan’a gönderilen İsmail Suphi Bey’in Taşkent’teki Türkistanlı aydınlar arasındaki faaliyeti ve özellikle kısaca TMT diye anılan “ Türkistan Milli Birliği”¹¹⁸ adlı gizli teşkilatın kuruluşunda çok önemli katkıları olmuştur.¹¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sırasında görüş ayrılıkları içerisinde olduğu İttihatçı liderlerin, Avrasya bölgesindeki faaliyetlerinde destek olmuştur. İttihatçı liderlerin Avrasya’da İngiliz emperyalizmiyle girişeceği mücadele Anadolu’da devam eden bağımsızlık mücadelesine büyük katkı yapacaktı. En azında İngilizlerin nefesi Anadolu’da daha az hissedilecekti. Mustafa Kemal Paşa, 25 Ekim 1920 tarihinde, Berlin’de bulunan eski Sadrazam Talat Paşa’ya yazdığı mektupta da şu satırlar dikkat-i nazarını çekmektedir: Zat’ı âlinizin Garp âleminde, bizim Anavatan’da ve diğer rüfekayı mesainin de memaliki Şarkiye’de beraber hareket ve gayret etmeleri memleketin halası ve milletin selameti için azami derecede istifadenin şartı önceliklidir.¹²⁰

Yine Mustafa Kemal, Cemal Paşa’nın Türkistan ve Afganistan’daki faaliyetlerini destek ve yardımcı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Moskova Elçisi Ali Fuat Paşa’ya 26 Kasım 1921 günü gönderdiği telgrafta: “Telgrafnamenizi 1921’de yirmi iki günde

¹¹⁷Zeki Velidi Togan, **Hatıralar**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1999,s.375.

¹¹⁸Buhara’da Bolşeviklere ve Buhara Emirine karşı 1920 yılında Türkistan Milli Birliği kuruldu.1925’ten itibaren Avrupa ülkelerindeki Türkistanlı aydınlar ile gençlerin Türkistan ile ilgili siyasi ve kültürel çalışmalarını koordine eden bu teşkilatın kuruluşu Türkistan’daki Sovyet karşıtı mücadelenin bir parçasıydı.Anadolu’daki Milli Mücadele’ye önderlik eden Mustafa Kemal Paşa’nın da kuruluşunda dolaylı katkıları olan bu teşkilatın faaliyetleri 1941 yılına kadar sürecektir.Togan,**Hatıralar**,s.375.

¹¹⁹Timur Kocaoğlu,“Türkistan’da Osmanlı Subaylarının faaliyetleri(1914-1923)” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi IV.**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İzmir, 2000, s.24.

¹²⁰Cebesoy,**a.g.e.**,s.164.

aldım. Cemal Paşa şimdiye kadar gösterdiği dürüst harekette devam ederse kendisini takviye edeceğim...”¹²¹ demektedir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Enver Paşa’yı Türkistan’daki giriştiği faaliyetlerden nedeniyle, Sovyet Rusya’yı karşısına almaması gerektiğini söyleyerek uyarır.

Mustafa Kemal. Türkistan ve Kafkasya’daki Türk toplulukların sorunlarına ilgili olmuş ,onların bağımsız millet olarak kalmasını için çalışmış ve bağımsızlıklarını tehlikeye atacak ayrılık ve ihtilaflardan uzak kalması gerektiğini onlara bildirmiş. Bunları yaparken gerek bölgedeki İttihatçı liderlerle gerekse TBMM’nin gönderdiği temsilciler ve gizli görevlilerle bölgede etkin olmaya çalışılmıştır.Böylece Anadolu Türkleri dışındaki Türklerin bağımsız bir millet haline gelmelerine ve bağımsızlıklarını güçlendirmeye çabalanmıştır.Bu bölgedeki bağımsız Türk toplulukları Anadolu’daki Milli Mücadele’nin elini güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda batılı devletlerin hareket alanını büyük ölçüde kısıtlamış olurdu.Diğer taraftan Sovyetlerin gelecekteki yayılmacı bir politika izleyebileceği varsayımı bu bölgedeki Türk topluluklarıyla paylaşılarak, ihtiyatlı olmaları gerektiği bilgisi verilmiştir.¹²²Üstelik Mustafa Kemal Paşa’nın bu bölgeye karşı özel bir ilgisi vardı.

Mustafa Kemal Paşa, Çarlık Rusya yıkılınca bağımsızlıklarını kazanan Türk soydaşlarını, mazlum milletler olarak görmüştür. Çünkü Türkistan’da ve Kafkasya’da bağımsızlıklarını kazanan devletlerin, er veya geç Sovyetlerin, bağımsızlıklarını tehdit edeceğini biliyordu.¹²³ Türk dünyası batılı devletler tarafından olmasa da Rusya tarafından sömürülmekteydi. Bununla beraber Sovyet Rusya’yı doğrudan karşısına alma politikası izlemeyen Mustafa Kemal Paşa, gerek Kafkasya gerekse Türkistan bölgesinde Ankara Hükümetini etkin kılmaya çalışmıştır. Nihayetinde bu devletlerin bağımsızlıklarını kabul etmenin işareti olan, oralarda elçi bulundurmayı, Mustafa Kemal Paşa Türk devletleri olan Buhara’ya Galip Paşa, Azerbaycan’a Memduh Şevket Esendal’ı elçi göndermekle cevap vermiştir.¹²⁴

Diğer taraftan 1 Mart 1921 yılında imzalanan Türk-Afgan Antlaşması, Sovyetlerde büyük rahatsızlık yaratacaktı.Çünkü Sovyet Rusya Buhara ve Hive’de

---

¹²¹ A.e.,s.359; Hülya Baykal,“Mili Mücadele Dönemi Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa Arasındaki Mektuplaşmalar”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, C. V, Sayı: 14, Mart 1989, s.408.

¹²² Cebesoy, a.g.e.,s.359.

¹²³ Ali Kulebi, “Atatürk ve Türk Ülküsü: Türk Avrasyacılığı” **Türk Yurdu**, Haziran 2008, Cilt: 28 Sayı: 250,s.14-18,(Çevrimiçi), <http://www.tusam.net>, 10.08. 2007.

¹²⁴ Şimşir, **Afganistan ve Türkler**, s.39; İsmail Çetisli, **Memduh Şevket Esendal**, Ankara, [y.y.], 1991,s.12;Gülmez,a.g.e.,s.38.

komünizm propagandası yaparak,bu devletlerin Sovyetlerin içerisinde yer alan özerk bir yapı haline gelmesi için yoğun bir şekilde uğraşmaktaydı. Bu olmayınca Sovyet Rusya Buhara ve Hive devletlerini kendi topraklarına dahil etmek için saldırı planları yapmaktaydı. Tam bu sırada imzalanan bu antlaşma Sovyet Rusya'nın Türk dünyası üzerindeki emellerine ters düşmüştü.¹²⁵ Antlaşmanın ikinci maddesi “Bağıtlı taraflar ,tüm Doğu uluslarının kurtuluş, bütünüyle özgürlük ve bağımsızlık hakkına sahip olduklarını...açıklar ;Buhara ve Hive devletlerin bağımsızlıklarını tanırlar.”¹²⁶ diye geçmekteydi.Sovyetler de tüm isteksizliğine rağmen, bu antlaşma maddesini onaylamak zorunda kalmıştır.¹²⁷ Bu antlaşma, Doğu’da başlayacak mazlum milletlerin bağımsızlık davalarına destek ve yardımcı olacaktı. Bu milletlerin bağımsızlık mücadelesinin hazırlık sürecini de ciddi anlamda etkileyeceği düşünülmüştü. Bu antlaşma gerek Türkiye’nin doğu politikası ve gerek Asya İslam uluslarının uyanışı açısından ,memnuniyet verici bir gelişmeydi.¹²⁸ Ayrıca Avrasya’da yer alan mazlum milletlerin tam bağımsızlık hakkını ilk defa uluslararası belgede yer alması önemliydi. Öte yandan İngiltere de Türk Afgan antlaşmasını hoşnut karşılamamış ve Hindistan ve Doğu’da yer alan sömürgelerini elinde tutma kaygısını daha yakından hissetmişti.

Bu ahitnameye göre :Türk Milleti ile Afgan ulusunun kardeş olduğu aralarındaki manevi birliği politik alanda da sürdürmek istedikleri, her iki devletinde birbirlerinin bağımsızlığına saygı göstermeleri, Doğu uluslarının yönetimlerinin belirlenmesinde özgür olduklarını gösteren bir belge olmuştur.¹²⁹

Mustafa Kemal Paşa, her bölgenin Türk ve Müslüman halkının bağımsızlığını elde etmesinden sonra oluşturulacak bir uluslararası birliğin Avrasya uluslarının bağımsız geleceği açısından zorunlu bulunduğu inanmıştır. Mazlum milletlerin bağımsızlığını kazanması, emperyalizmin bölgeden çıkartılmasında önemli bir etken olacaktı.Bu doğrultuda eski Osmanlı ülkelerini, bağımsızlık savaşı vermeye çağırmıştır. Arnavutları, Boşnakları, Batı Trakyalıları Kurtuluş Savaşları’nda desteklemiştir. ¹³⁰Her milletin bağımsızlığını kazanmasının ardından, devletlerin kendi aralarında barış ve işbirliği

¹²⁵Mehmet Saray,**Atatürk'ün Sovyet Politikası**, İstanbul, Veli Yayınları,1984,s.206.

¹²⁶Atay Akdevelioğlu-Ömer Kürkçüoğlu,“Afganistan’la İlişkiler”,Ed. Baskın Oran,**Türk Dış Politikası**, C.I,6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.209; İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 24.

¹²⁷Ahat Andican, **Değişim Sürecinde Türk Dünyası**,İstanbul,Emre Yayınları,1995,s.224-225.

¹²⁸Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999,s.230-231.

¹²⁹Mustafa Barut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1** ,Alkım Yayınevi,Ankara,1999,s.137.

¹³⁰Çeçen,a.g.e.,s.423;Anıl Çeçen, “Atatürk ve Avrasya” **Ulusal Dergisi**,Sayı:3, s.22.

ve dostluk antlaşmaları yaparlarsa, emperyalist devletlerin Avrasya’da bulunma ve kalma nedenleri ortadan kalkacaktı. Çünkü kaos ortamı, etnik savaşlar ve dinsel gerginlikler emperyalizmi beslemekteydi ve bölgede kalma nedenlerini meşru gösteriyordu. Hal böyle olunca Türkiye, Avrasya’da istikrar ve barış temelli girişimlerin öncülüğünü yapmıştır.

Mustafa Kemal Türkiye’nin hayat sahasını Avrasya olarak tespit etmişti.Zira İnsanlık tarihine bakıldığında,Avrasya kıtasında birçok büyük devletin kurulduğu görülür.Özellikle Orta Asya kökenli ve Önasya bağlantılı çeşitli Türk devletleri Avrasya kıtasında kurulmuştur.Hunlar’dan Avarlar’a, Harzemşahlar’dan Hazarlar’a,Selçuklular’dan Osmanlılar’a bir çok büyük devlet ve imparatorluk Orta Asya ve Önasya bağlantılı bir şekilde kurulmuş ve uzun yüzyıllar Avrasya bölgesine egemen olmuştur.Bütün bu büyük Türk devletleri ,Avrasya’yı bir Türk kıtası haline dönüştürmüşlerdir.Günümüzde yayınlanan bazı kitaplarda bu nedenle “Avrasya’nın Türkleri” başlığı altında Türklerin tarihi anlatılmaktadır. Mustafa Kemal bu gerçeği yerinde belirlemiş, Afet İnan’a yazdırdığı notlar arasında, Türklerin Orta Asya’dan çıkıp tüm Ön Asya’da yaşadıklarını ve Orta Asya ile beraber Ön Asya’nın da Türklerin yaşam alanı olduğunu vurgulamıştır. Bir anlamda Avrasya’nın Türklerin yaşam alanı olarak tanımlamıştır.”¹³¹

Öte yandan Avrasya’daki Türkler’le kurulacak sıkı ilişkiler hem Türklerin bağımsızlığını güçlenmesini sağlayabilir, hem de SSCB’ye karşı dünyanın en önemli bölgesinde Türkiye’yi stratejik açıdan güçlendirirdi.¹³² Bunun için kuramsal ve bilimsel olarak çalışılmaya başlandı. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Etnografya Müzesi bu anlayışın neticesidir. Bu kurumlar vasıtasıyla yapılacak araştırmalarda Türklerin tarihini, Osmanlı İmparatorluğu tarihinden çok daha eskilere dayandığı ortaya çıkacaktı. Şüphesiz tarihin ilk dönemlerinden itibaren Türklerin, medeniyet yaratan bir ırk olduğu gerçeği anlaşılacaktı. Türkler daha büyük işler başarmak için Türk tarihinden ilham alabilecekti. Görüldüğü gibi Türkler saf Avrasyacılık mekânından gelmişlerdi.

Mustafa Kemal Avrasya kıtasının jeopolitiğini çok iyi analiz etmişti.Bu bölgede mazlum milletlerin kaderi ve geleceği, bölgedeki yapılacak ittifaklar ve bölgesel paktlarla belirlenecekti. Atatürk hem Sovyet ve batı emperyalizmini hem de Nazi ve Faşist yönetiminin bu bölgeye girmemesini, bölgesel güvenlik ittifaklarıyla başarılabilceğini düşünmekteydi. İkinci Dünya Savaşı öncesi oluşturulan Avrasya Güvenlik Kuşağı,

---

¹³¹Çeçen, a.g.e.,s.428.

¹³²Ali Kulebi, “Atatürk’ün Türk Birliği Ülküsü: Avrasyacılığa Bakış” **Türk Yurdu**, Haziran 2008, Cilt: 28 Sayı: 250,s.14-18,(Çevrimiçi), <http://www.tusam.net>, 10.08. 2007.

Türkiye'ye büyük bir psikolojik üstünlük sağlamıştı. Diğer taraftan revizyonist ve bölgeyle alakalı ajandası olan devletlere karşı ise, caydırıcı olmuştu. Avrasya Güvenlik Kuşağı üyesi devletler İkinci Dünya Savaşı öncesi, diğer devletlere nazaran çok daha güvendeydiler¹³³

Kurtuluş Savaşı'nın zor ve çetin günlerinde Afganistan'a Subay, Doktor ve Öğretmen gönderen Türkiye, İran'la da ikili ilişkilerini geliştirmişti. Hatta İran Şahı Rıza Pehlevi ilk yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapmış, Atatürk'ten çok etkilenmişti.¹³⁴ İtalya'nın Milletler Cemiyeti sistemini ihlal ederek Habeşistan'a saldırması, Sadabat Paketi'nin imzalanma sürecinde Türkiye, İran ve Irak 2 Ekim 1935'te Cenevre'de üçlü antlaşma parafetmişlerdi. Bu antlaşmaya daha sonra Afganistan'da katılmıştı.¹³⁵ Eski Osmanlı eyaletlerinden olan Irak, İngiltere'nin himayesindeydi ve bu pakte İngilizlerin onayıyla katılmıştı.¹³⁶ Sadabat Paketi kuruluş aşamasında ve süresince hiçbir devlete karşı yapılmamış olduğu izlenimi vermekle beraber, vizyon sahibi olan ve gelecekle ilgili sağlıklı tahminler yapabilen Atatürk, bu pakte İkinci Dünya Savaşı öncesinde bölgeye savaşın girmesine ve yayılmasına engel olmak için düşünmekteydi. Sovyetlerin ve İngiltere'nin bu pakte desteklemesi, gelecekte bu devletlere ve onların gizli ve yayılmacı siyasalarına yapılmadığı anlamına gelmezdi. Bu pakte İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz ve yıkıcı etkilerine karşı bölge ülkelerini korumak ve hangi ülkeden gelirse gelsin bu bölgeyle ilgili gizli emelleri ve hırsları olan devletlere karşı yapılmıştır. Esas olarak bu pakte bölge devletlerinin kendi aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözme isteğinin göstergesi olmuştur.

Atatürk Balkan ve Sadabat Paketleri'yle ülke savunmasını kendi sınırları dışında başlatmayı düşünmüştür. II. Dünya Savaşı'nda Almanya ya Rusya'ya karşı olacak ya da Rusya'dan yana olacaktı. Bu durumda SSCB Türkiye'nin görüşünü almadan bir savaşa girmemeliydi. SSCB'nin yumuşak karnında Türkiye, İran ve Afganistan vardı. Türkiye, İran ve Afganistan üzerinde etkili olduğuna göre, Sovyetler Türkiye'den yana güven içerisinde olmalıydı. Hal böyle olunca artık Türkiye, Balkan ve Sadabat Paketleri'yle, Avrupa'da kopacak bir savaşta söz sahibiydi.¹³⁷

Türkiye tarihsel, dinsel ve kültürel olarak etkileşimde bulunduğu bu siyasi coğrafyayı, kendi kaderiyle baş başa bırakamazdı. Anadolu bu siyasi coğrafyanın merkezindeydi. Dolayısıyla bu siyasi coğrafya bir anlamda Anadolu'ya

---

¹³³Bozdağ, a.g.e., s.25.

¹³⁴Doster, a.g.e., s.257; Sarıhan, a.g.e., s.123.

¹³⁵Gönlübol-Sar, a.g.e., s.100.

¹³⁶A.e., 102.

¹³⁷Bozdağ, a.g.e., s.95.

bağlıydı. Üstelik bu bölgede bu paktın dışında yeni siyasi haritaların oluşmasına ve üye devletlerin isteği dışında değişmesine karşı dirençli bir yapı oluşturmuştur. Atatürk döneminde Türkiye hem Batı'da hem de Doğu'da tarihsel, kültürel ve kısmen dinsel ilişkiler içerisinde bulunduğumuz devletleri bir araya toplayarak, barış ve dostluk çerçevesinde bölgeyi savaş tehditlerinden arındırmayı amaçlamıştır.

Atilla İlhan, Balkan ve Sadabad Paktları'yla Avrasya'da oluşan mevcut dengeleri şöyle değerlendirmektedir: “Mustafa Kemal, Balkan Paketi'yle batısını, Sadabad Paketi'yle güneyini ve doğusunu güvence altına almış ve böylece Osmanlı'nın eski toprakları üzerinde söz sahibi olmuştur.”¹³⁸

Hindistanlı aydın Muhammed Mirza da bu paktları şu şekilde değerlendirmektedir: “Atatürk 1938'de bütün Doğu'nun birleşme fikrini Müslüman dünyanın önüne koymuştur. Onun gözleri Şark'tan uzak değildi. Sadabat Antlaşması ise bu birliğin önemli bir bölümüydü.”¹³⁹ Türk dış politikası Doğu'daki gelişmeleri yakinen takip etmekte ve olası ittifak girişimlerini değerlendirmekteydi. Doğu en az Batı kadar önemliydi. Bu bağlamda Türkiye doğu milletleriyle yakın ilişkiler kurmuş ve onların sorunlarıyla ilgilenmiştir.

Çeçen: “Mustafa Kemal, eski Osmanlı topraklarında yeni kurulan küçük ülkeleri bölge dışı ülkelerin denetimine geçmesin diye Balkanlar'da, Balkan ülkelerinin katılımı ile Balkan Paketi'nı, Orta Doğu'da ise, başta İran olmak üzere Irak ve Afganistan'ın katılımı ile Sadabad Paketi'nı oluşturmuştu. Bütün mesele, Osmanlı'nın çekildiği Balkanlar ve Orta Doğu'ya emperyalist ülkelerin girmesini önlemektir. Bu doğrultuda bu iki bölgede kurulan yeni ülkelerle karşılıklı yakın ilişkiler geliştirerek, bölge ülkeleri arasında yakınlaşma ve dayanışma süreci oluşturuluyordu¹⁴⁰” diye söylemektedir.

Emperyalizm, karşılıklı ilişkilere dayanan gerçek bir birlikteliğe ve kültürel bütünleşmeye imkan tanımıyordu.¹⁴¹ Atatürk, emperyalizmin doğu milletleri üzerindeki etkinliğini kırmak için sadece doğru devletlerle de iyi ilişkiler kurmakla yetinmedi, aynı zamanda ticari ve kültürel ilişkiler geliştirmek için de çaba gösterdi.¹⁴² Ortak güvenlik, dostluk ve barış temelli dış politikalar ekseninde Türkiye'nin Avrasya'da sözü geçen

¹³⁸ Atilla İlhan, **Hangi Küreselleşme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997, s.37.

¹³⁹ Hanif Fauk, “Atatürk: Urduca Yayınlarında”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları** No:288, Doğu Dilleri ve Edebiyat Araştırma Yayınları, No:3, 1981, s.29.

¹⁴⁰ Çeçen, **a.g.e.**, s.418.

¹⁴¹ Şamil Ünsal, “Turkey's Economic Position in New Order” Coordinator, Takeji Ino, **Turkey in A Changing World : with special reference to Centra Asia and the Caucasus**, No:33, Tokyo, [y.y.], 1993, s.46.

¹⁴² Gönlübol, **a.g.m.**, s.13.

bir ülke olması sağlandı. Bölge devletlerinin doğal kaynak ve madenlerinin değerlendirmesi önemliydi. Zira tam bağımsızlığı sürdürmek ancak bağımsız ekonomik politikalarla sağlanabilirdi. Bağımsız ekonomik politikalar, doğal kaynakların ve zenginliklerin değerlendirmesiyle olurdu. Emperyalizmin kökünde ekonomik üstünlüğün yansıtılmasıyla biçimlenmişti. Güçlü ekonomi, zayıf ekonomileri yutuyordu. Doğu halkı öncelikle siyasal ve ekonomik mücadeleyi öne çıkartması lazımdı. Bunun için Atatürk Türkiye’de yaptığı gibi, milli sanayinin mazlum milletlerde de oluşması ve gelişmesini desteklemiştir.¹⁴³

Atatürk döneminde Türkiye bağımsız devletlerle dostluk antlaşması imzaladı. Atatürk, Avrasya’daki devletlerle siyasal,sosyal ve ekonomik yaklaşımlar içerisinde olmuş,askeri ve güvenlik alanlarda bu yaklaşımlarını sürdürmüştü. Mazlum milletlerle dayanışma halinde olan Türkiye, çağının en barışçı devleti haline gelmişti. Ancak Türkiye’nin bütün barış yanlısı politikalarına rağmen, II. Dünya Savaşı engellenememiştir. Diğer taraftan taraflı tarafsız herkes, barışın yılmayan savunucusu Atatürk’ün bölgesel ve uluslararası barışa yaptığı katkıyı takdir etmiştir. II. Dünya Savaşı’nda insanlığın yok olma tehlikesiyle yüz yüze gelince Atatürk bir kez daha haklı çıkmıştır. Nihayet Atatürk’ün dış politikasının nihai amacını, Avrasya’da bütün mazlum milletlerin bağımsızlığının tanınması ve dünyada barışı etkin kılmaya çalışmak diye ifade edilebilir.

---

¹⁴³Gülmez,a.g.e.,s.231.

2.BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN AVRASYALI DEVLETLERE VE TOPLUMLARA YÖNELİK SİYASASI

2.1.TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

2.1.1.Türk-Rus İlişkilerinin Tarihine Kısa Bir Bakış

Türk Tarihi'nin son üç yüz yıllık dönemi Ruslarla yoğun ilişkilere sahne olmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren knezliklerini bir çatı altında birleştirerek siyasi birliğini tamamlayan Ruslar, Osmanlı Devleti için kuzeyden gelebilecek en büyük tehdit haline gelmişti. Bu tehlike, Çar I. Petro'nun sıcak denizlere inme politikasıyla artarak büyüyen bir hal almıştır ki, uzun yıllar bu politikanın yansımaları görülmüştür. Türk-Rus ilişkileri her zaman menfî yönde değil, bazen de müspet gelişmelere sahne olmuştur. 1492 yılında Kırım Hanı Mengli Giray'ın tavassutu ile III. İvan ve II. Bayezid arasında başlayan siyasi münasebetler¹⁴⁴, 1515'de Rusların Azak ve Kefe şehirlerinde serbestçe alış-veriş yapabilmelerine¹⁴⁵ izin verilmesiyle resmiyet kazanmıştır. Bu girişimler aynı zamanda ilk siyasi münasebetler olarak telakki edilmektedir. Bundan sonraki Türk-Rus ilişkileri inişli-çıkışlı olarak kendini göstermiştir.

17. yüzyıldan günümüze kadarki tarihsel süreçte; Bu komşuluk ilişkisi, başta değişen devlet yönetim şekilleri ve diğer ülkelerle ilişkilere bağlı olarak birbirlerinin dış politika

---

¹⁴⁴Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, 3. bs.,Ankara, T.T.K. Yayınevi, 1993, s.117-118.

¹⁴⁵Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Ruslarla Olan Komşuluklarımız**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1996, s.14.

gündemlerinde çok önemli bir noktada kalmışlardır. İlişkiler, son iki yüzyıllık süre içinde gittikçe yoğunlaşmış ve taraflarda yer değiştiren, genelde olumsuz sonuçlar yaratmıştır.¹⁴⁶

Türkler ve Ruslar hegemonya alanının, tarihsel ve jeopolitik emellerin, stratejik hedeflerin çatışması ve savaşı bir araç olarak benimsemeleri sonucu sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Yine Osmanlı ve Rus devletinin içindeki demografik unsurların ayrışması, toprak kazanma hırsı, etnisite unsurların politize olması, hegemonya alanlarını koruma ve genişletme dürtüsü, dinsel farklılıklar ve batılı devletlerin kışkırtmaları sonucunda savaşlar çıkmıştır. Başka bir deyişle bu ilişkilerin seyri savaşlarla dolu tarihten başka bir şey değildir. Her iki milletin tarihi savaşlarda yaşanan facialar, dramlar ve gözyaşlarıyla doludur. Yüzyıllardır komşu olarak yaşamış Türk ve Rusların ortak tarihinde savaş ve düşmanlık algılamaları egemen olmuştur.¹⁴⁷ Türk-Rus savaşları gerçek anlamda ne Rusya'ya ne de Osmanlı İmparatorluğu'na olumlu katkısı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya gerek Balkanlar'da gerekse Kafkasya ve Karadeniz'de sürekli olarak hâkimiyet mücadelesi vermiştir. Nihayetinde Balkan devletlerinin bağımsızlığını kazanmasında başat etken Osmanlı-Rus savaşları olmuştur. Ancak Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması Rusya'nın planladığı şekilde sıcak denizlere inmesini kolaylaştıracak şekilde olmamış, İngiltere'nin nüfusunun altına girerek bu devletler Rusya'nın tarihsel ve jeopolitik emellerine karşı kullanılmıştır.¹⁴⁸

I. Dünya Savaşı çanları çalmaya başlarken olası Türk-Rus ittifak girişimleri ve teşebbüsleri olmuştur.1914 Mart ayında Osmanlı- Rus ittifakında önemli bir gelişme olarak görülen Osmanlı-Rus Cemiyeti İstanbul'da kurulmuştu. Ancak Osmanlı-Rus ittifakına zemin yaratmak maksadıyla en önemli adım 1914 Mayıs ayında Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in başkanlığındaki bir kurul Yalta'da Livadia sarayında Çar II. Nikola'yı ziyaret etmişti.¹⁴⁹Bu ziyaretlerden bir sonuç alamayan Osmanlı devleti daha sonra Almanya'ya yaklaşmıştı.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı devleti İttifak devletleri grubunda, Rusya ise İtilaf devletleri grubunda savaşa katıldı. Osmanlı-Rus güçleri Kafkas, Galiçya, Makedonya ve Romanya Cepheleri'nde karşı karşıya geldiler. Ruslar bu cephelerin bazılarında

---

¹⁴⁶Şamil Ünsal,“Son Dönemde Rusya Federasyonu ve Türk-Rus İlişkileri 1” **Jeopolitik**, Yıl:5, Sayı:28,Mayıs 2006,s.67.

¹⁴⁷Dugin,**a.g.e.**,s.16.

¹⁴⁸ **A.e.**,s.32; Muhammet Kemaloğlu, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde 1850-1900'lü Dönem Gelişmeleri Kırım Savaşı ve Sonrası”, **Kalgay Dergisi**, Sayı:11, Temmuz 2003, s.8.

¹⁴⁹Gencer-Özel,**a.g.e.**,s.49.

üstünlük gösterdi ve Anadolu'nun içlerine kadar geldiler. Ancak Rusya'da baş gösteren kıtlık ve yokluk ve Rusya'da rejim çekişmesi, Rusya'nın I.Dünya Savaşı'ndan çekilmesine yol açtı. Doğu Cephesi'nde kaybettiği toprakları Osmanlı devleti, Rusya'yla imzalan Brest-Litovsk antlaşmasıyla geri aldı.¹⁵⁰

I.Dünya Savaşı sonucunda hem Osmanlı devletinde hem de Rusya'da çok önemli gelişmelere sahne oldu. Rusya'da Çarlık yönetimi Romanoflara son veren Bolşevikler, sosyalizm usullerine dayanan bir rejim tesis ettiler. Bununla beraber Menşevikler, Bolşeviklerle olan mücadelesini 1922 yılına kadar sürdürecektir. 1922 yılında itibaren Sovyetler, Rus topraklarında kesin olarak hâkimiyetlerini sağladılar.¹⁵¹

Ekim 1917'de Lenin'in temel düşüncesi Rus halkını kendi tarafına çekmektir. Gizli antlaşmaları da açıklayacağını şu şekilde dile getiriyordu: “Demokratik bir barış için temel koşul, ilhaklardan (işgallerden) geri çekilmektir. Bütün güçlerin kaybettiklerini geri almaları gibi yanlış bir anlamda değil, hem Avrupa'daki hem de sömürgelerdeki tüm ulusların, hiçbir ayırım yapılmaksızın, özgürlüklerine ve ayrı devlet kurup kurmayacaklarına veya başka bir devlete katılıp katılmayacaklarına kendilerinin karar verme imkânına sahip olmaları gibi tek doğru anlamda. Barış koşullarını öneren Sovyet Hükümeti'nin kendisi derhal bu koşulların yerine getirilmesine yönelik adımlar atmalıdır; yani, bugüne dek bizi bağlayan, Çar'ın karar verdiği ve Rus kapitalistlerine Türkiye, Avusturya ve benzeri yağmalama sözü veren gizli antlaşmalar açıklanmalı ve reddedilmelidir. Sonra, Ukraynalıların ve Finlilerin taleplerine karşılık vermeliyiz; onlara ve Rusya'daki Rus olmayan bütün uluslara, ayrılma hakkı da içeren tam bir özgürlük sunmalıyız. Aynı koşulları Ermenistan'a da sağlamalıyız; bu ülke gibi, işgal ettiğimiz Türk topraklarını da boşaltma sözü vermeliyiz.”¹⁵²

Öte yandan Osmanlı devleti I. Dünya Savaşı'nda mağlup olunca toprakları İtilaf devletleri tarafında işgal edilmişti. Bu işgalci devletlere karşı Türk Milleti Mustafa Kemal'in önderliğinde Milli Mücadele'nin başlamasıyla yeni bir döneme geçilmişti. Misak-ı Milli'yi kabul eden Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde yaşayan Arapların, Balkan milletlerin bağımsızlığını kabul etmişti.¹⁵³ Milli Mücadele'nin genel hatlarını belirleyen Misak'ı Milli'nin, Arap topraklarının Türk toprakları içerisinde

---

¹⁵⁰ A.e., s.66.

¹⁵¹ Keskin, “Bolşevik-Menşevik” **Dış Politika**, Ed. Baskın Oran, s.156.

¹⁵² Bülent Gökay, **Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923)**, Sermet Yalçın (Türkçesi), 2. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006, s.1-2.

¹⁵³ Okyar, **a.g.m.**, s.431; Bilal Niyazi Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları II**, C.I, Ankara, TTK Basımevi, 2001, s.269.

göstermemesi, bunun tezahürü oldu. Bunun yanı sıra, Türk-Rus ilişkileri iktidara gelen yeni yönetimlerle, tarihi Türk-Rus ilişkilerinden ayırt edilen, bambaşka ve farklı bir mecra izleyecektir.

2.1.2. Milli Mücadele’de Sovyet Rusya’yla İlk Temas

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkmasından sonra Ruslarla ilk temas gerçekleşmiş oldu. Bolşevikler Anadolu hareketini başından itibaren izlemişler ve temsilciler göndermişti. “Albay Buduyeni başkanlığındaki Sovyet heyeti Mustafa Kemal Havza’dayken (Samsun) kendisiyle görüşmüştür.”¹⁵⁴ Bundan başka Sovyet Rusya’nın Kafkas orduları başkumandanı Chalva Eliava Osmanlı İmparatorluğu’nun son durumunu incelemek üzere gizlice İstanbul’a gönderilmişti. Bu kişi Anadolu hareketinin temsilcileriyle görüşmüş, “emperyalizm cephesi karşısında Türk milli,[Milli] haklarını tamamiyle tanıyacaklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını”¹⁵⁵ bildirmişti.

Rusya’da Bolşevik rejimini kuranlar, Doğu’yla Batı’nın kesiştiği önemli bir kavşakta yer alan Anadolu’nun ortak düşmana karşı mücadelesi onların dikkatini çekmişti. Beşiğinde boğulmak isteyen Bolşevik devrimi, Türk Milli Mücadelesi’yle İtilaf devletlerin baskı ve ambargolarından kurtarma ve yumuşatma imkanını sunabilirdi. Bu bağlamda İtilaf devletleri gibi Bolşevik Rusya, Milli Mücadele’nin niteliğini anlayamamış değildi. Bu mücadelenin kapitalizme ve emperyalist düzene karşı yapılmış olduğunu düşünen , bundan dolayı da Milli Mücadele’yi özellikle Mustafa Kemal’in eylem ve fikirlerini etkilemeye çalışan Bolşevikler, Anadolu hareketinin komünizm esas alan yönetim sistemini empoze etmeye çalışırken, bir yandan da komünizmin yayılması için propaganda faaliyetlerine başlamışlardı. Bolşeviklerin Anadolu’ya göndermiş oldukları temsilci ve heyetler, Anadolu’ya silah, cephane ve para yardımını sosyalizm şartına bağlamaya çalışmışlardır. Bu şartlar ve koşulların olduğu ortamda Mustafa Kemal Paşa gönderilmiş olan heyetlere ve temsilcilere bağlayıcı konuşmamış ve onları da küstürmeden : “Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeye mecburuz. O da memleketin kurtulmasıdır”¹⁵⁶ diyerek bu bunalımlı dönemde önceliği ve esas hedefini belirlemiştir.

¹⁵⁴Tellal, “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, s.166.

¹⁵⁵Cebesoy, **a.g.e.**, s.60.

¹⁵⁶**1’nci TBMM’nin Gizli Oturumlarında Atatürk’ün Konuşmaları**, s.17.

1919 yılının Ağustos ayında İngilizler tarafından Bekirğa bölüğüne atılan Halil Paşa, bir yolunu bulup firar etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Sivas'a gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, Halil(Kut) Paşa'yı Bolşeviklerden yardım sağlamak maksadıyla Moskova'ya göndermeden önce” Senden Şark taraflarında istifade etmek isteriz. Mesela Bolşeviklerle aramızda yol açmak ve bu surette irtibatı temin etmek, sonra Bolşeviklerden silah, cephane ve paraca yardım görmek. Sizi mütarekeden evvel Kafkaslarda ordularımızla hareket yapmışsınız. O zamanlarda Bolşevikleri yakından tanımıştınız. Binaenaleyh bu taraflardan Anadolu'ya yapacağınız yardım, diğer taraflardan yapacağınız yardımdan daha kıymetli olacaktır. Bu vazifeyi üzerinize alırsanız. Şark vaziyeti hakkında hem bizi tenvir eder, muvaffak olduğunuz takdirde hem de bir çok yardımları temin edebilirsiniz...”¹⁵⁷ demiştir. Halil Paşa da verilen bu görevi kabul etmişti. Böylece Ankara Hükümeti silah, cephane ve para yardımı sağlamak maksadıyla Halil Paşa'yı Moskova'ya göndermişti. Ankara Hükümeti adına Çiçerin ve Karahan'la görüşmüş ve bir kısım silah, cephane ve para yardımı almayı başarmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, bu zor ve çetrefilli bir konjonktürde, düşmanına düşman üretme sürecini başarıyla gerçekleştirmiştir. Türk topraklarını işgal eden emperyalist devletler, aynı zamanda Bolşevik Rusya'yla dolaylı ve gizli bir savaş halindeydiler. Bu iki karşıt güç arasındaki düşmanlıklardan faydalanan Ankara hareketi, Sovyet Rusya'dan en azami şekilde silah, cephane ve para yardımı almaya çalıştı. Mustafa Kemal, emperyalizm ve komünizm arasındaki düşmanlık ve farklılıklardan kaynaklanan kozları, her iki kutuptaki devletlere karşı akıllıca kullanmaya özen göstermeye devam ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa Türk-Sovyet ilişkilerinden kaynaklanan çok başlılığı, bulanıklığı ve şahsiliği, meydana gelecek aksamaların ve olumsuzlukların önüne geçmek için resmi kanallardan Sovyetlerle ilişkileri geliştirmeyi benimsedi. Mustafa Kemal Paşa'nın gizlice gönderdiği Halil Paşa'nın kendi başına buyruk hareket etmesi, Enver Paşa ve İttihatçılarla olan yakın ilişkileri ve O'nun dış politikayı kendi kontrol altında tutmak istemesi üzerine Sovyetlerle yürütülen dış politikada daha önce benimsenen yöntem ve yollardan vazgeçilmişti. Bunun sonucunda Halil Paşa'nın Ankara Hükümeti adına hareket etmediği Sovyet Rusya yönetimine bildirirdi.

---

¹⁵⁷Cebesoy, a.g.e., s.136-137.

Anadolu hareketi ile Sovyetler arasında ilişkilerin resmi tek merkezden yürütülmesinin önemi ve ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı Sovyetlerle ilişkileri daha hızlı ve sağlam zeminlerde yürütecek, Sovyetlere en yakın bölgedeki Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya düşmekteydi. Nitekim Bolşeviklerle yapılması düşünülen işbirliğinin Kazım Karabekir Paşa tarafından yürütülmesi yolunda Erzurum'da alınan karar üzerine Paşa, Dr. Ömer Lütfi Bey ve Dr. Fuat Sabit Bey'i görevlendirmiştir.¹⁵⁸ Bolşeviklerle temas için gönderilen Dr. Fuat Sabit Beyden ilk rapor 19 Ekim tarihinde Karabekir Paşa'ya ulaşmıştır. Bu raporda, Azerbaycan hükümetinin istikraza razı olduğu ve bir murahhas yollayacakları bildirildikten sonra "Bolşeviklerle görüşüm. Bolşevizm'in memleketimizde tesisi için, sosyal, ekonomik hiç bir esas olmadığı gibi, halkın irfan ve ananesi de buna muhalif olduğundan, hiç bir sosyal ıslahat talep etmeden nasıl yardım edeceklerini sordum. Her suretle yardım edeceklerini ve şimdi yol olmadığından yalnız paraca yardımın mümkün olduğunu ve ne miktara ihtiyaç olursa verileceğini temin ettiler"¹⁵⁹ demektedir. Fuat Bey'in raporundan Sovyetlerin Türklere yardım edeceği anlaşılmıştı. Bu rapordan sonra Türkler, Sovyetlerden isteyecekleri yardıma göre yumuşak bir siyasa izlemeye başlamışlardır.

Türk-Sovyet ilişkileri her iki devletin çıkarlarının kesiştiği alan üzerinde olmuştur. Bu devletlerden herhangi birisi, diğer devlete sırtını dönemeyecek kadar, önemli ve hayati çıkarlara sahiptir. Emperyalizm, Türk-Sovyet ilişkilerinin oluşmasında, gelişmesinde önemli bir çapa olmuştur. Nitekim her iki devlet esas mücadelesini emperyalist devletlere karşı yapmakta ve gerek Sovyetler gerekse Türkler kısa dönemde emperyalizmin baskı ve tehdidini en az seviyeye indirmeyi amaçlamaktaydı. Başka bir deyişle emperyalizmle, emperyalizme karşı olanların savaşı vardı. Batılı devletlerin sömürgeci ve yayılmacı siyasalarına karşı savaşan her iki taraf için nihai amaç, batılı devletlerin sömürü düzeninden en kısa zamanda mümkün olduğunca uzaklaşmak ve tamamen kurtulmaktır. Ayrıca dönemin konjonktüründe batılı devletleri en çok endişeye düşüren Türk Kurtuluş Mücadelesi olmuştur.

---

¹⁵⁸Feridun Kandemir, **Atatürk'ün Kurduğu Komünist Partisi**, İstanbul, Sinan Matbaası, 1969, s.25.

¹⁵⁹Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Haz. Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yayınları, 1995, s.342.

2.1.3. Türk-Sovyet İşbirliğinin Sebepleri

Çar rejimine son veren Bolşevikler, gerek iç politikada gerekse dış politikada içine düştükleri zor durumdan bir çıkış yolu aramaya başlamışlardı. İçerde Mayıs 1918’le başlayan Bolşevik karşıtı güç odağı yani, eski Çarlık Generalleri tarafından yürütülen karşı devrimci güçle, Bolşevikler arasında uzun süren egemenlik mücadelesi yaşandı. Bu arada Bolşevikleri devirmek isteyen İngiltere, Fransa ve ABD ülkenin kuzeyine, Japonya ile ABD ise doğu Sibirya’ya asker çıkardı. Bu iki devrimci gücün amacı, Sovyet devrimini ” beşiğinde boğmak ” idi.¹⁶⁰

Her iki taraf için de geçerli olan” düşmanımın düşmanı dostumdur” sözü önemli bir ilkedir. Gerek Ruslar gerekse Türkler emperyalist devletlere karşı mücadele halindeydiler. Emperyalizmin bölgeden tamamen atılması her iki taraf için de hayati derecede önemliydi. Özellikle Anadolu hareketi açısından tam bağımsızlık ilkesi, daha mücadele başlamadan altı çizilmiş bir hedefti.

Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı boyunca yaptığı konuşmalarda sık sık emperyalizm karşıtı mesajlar vermiştir. Yüzyıllardır Osmanlı İmparatorluğu’nun geri kalmasının en büyük sebebi kapitülasyonlardı. Bunun için, her alanda tam bağımsızlık Türkler için son derecede önemliydi. Diğer taraftan Sovyetler de emperyalizmi en başından itibaren kendi rejimlerinin en büyük düşmanı ilan etmişlerdi. Bu sırada emperyalist devletler, sömürge politikalarını devam ederken ve hâkimiyet alanını genişletmek için beraber çalışırken, Türk ve Sovyet tarafının işbirliği yapmaması düşünülemezdi. Bununla beraber bazı Mebuslar, Türk-Sovyet ilişkilerinden hoşnut değildi ve bu işbirliğini eleştirmekten geri kalmıyordu. Mustafa Kemal Paşa bu tür eleştiri yapanlara karşı “Sovyet insanları üzerine, sık sık, saçma sapan şeyler söylüyorlar. İşte görünüz, onlar burada, sizinle konuşuyorlar, yalnız bir başka dilde. Ama biz, yarım yamalak sözlerle de birbirimizin ne demek istediğini anlıyoruz. Çünkü amacımız birdir: sırtımıza binmiş olan emperyalistleri atmak ¹⁶¹ diye söylemiştir. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlere karşı ihtiyatlı bir politika yürüttüğünü görmektedir.”Örneğin Bolşevik Rusların Türk Milleti’nin ölüm kalım savaşında Enver

¹⁶⁰Funda Keskin, “Sovyetlerde İç Savaş”,**Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I,6 bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.157.

¹⁶¹Aralov,**a.g.e.**,s.136.

paşa ile gizli gizli görüşmüş olmaları,Kürtler arasında tahrikat yapmaları, Yunanlılarla müzakereye girişmeleri,Pontusçuları kışkırtmaları, Milli Hükümeti şaşırtmıştı.”¹⁶²

Öte yandan Bolşeviklerin bütün milletlerin kendi kaderini kendilerinin belirleyeceğini açıklaması ve doğulu devletlerin bağımsızlık hakkına sahip olduğunu kabul etmesi, ilişkilerin ve işbirliğinin gelişmesinde başka bir önemli ilke olmuştur.Ruslar gerek Çarlık gerekse Sovyetler idaresi altında İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına sahip olmak isteyecekler ve bu boğazlardan vazgeçmeyeceklerinden dolayı Mustafa Kemal Paşa, konjonktürel ve pragmatik bir politika yürütürken, Sovyet desteğini elde ederek Türk Kurtuluş Savaşını yürütmüştür.¹⁶³ Ayrıca Mustafa Kemal, Sovyetler’le müşterek ve asgari noktalardan hareket ederek ortak düşmana karşı savaş içerisinde bulunulduğunun altını çizmiştir. Sovyetlerle ortak dış politik hedeflerin olduğunu belirterek,şu açıklamayı yapmıştır: “Ortaklaşa amacımız, emperyalizmle savaşmak, doğu halklarını sömürgecilerin boyunduruğundan kurtulmak.”¹⁶⁴Yine O, mazlum milletlerin bağımsızlıklarını önemseddiğini belirttiikten sonra devamında “Biz subaylar, hatta değil yalnız subaylar, bütün ilerici aydınlarımız, büyük ekim inkılâbının ilk günlerinden beri Bolşeviklerin izlediklere politikaya büyük bir ilgi gösterdik. Biz Lenin’in, Rusya’nın ezilmiş halklarının kurtuluşunu sağlayacak bir politika güttüğünü biliyorduk. Zaten onun büyük gücü buradadır”¹⁶⁵ diye ilave etmiştir.

Bolşeviklerin, Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde imzalanan gizli antlaşmaları açıklaması ve kapitülasyonları ilk kez reddetmesi, iki ülke arasında işbirliği temin etmesinde önemli rol oynadı.

İtilaf devletleri kendi ülkelerinde komünizm esasına dayalı bir rejim oluşmasına şiddetle karşı koymakta, hatta Sovyet Rusya topraklarında sosyalizmin yayılmasına engel olmak ve ortadan kaldırmak için mücadele etmekteydi. Zira Batı, bu rejimin er geç kendilerini de tehdit edeceğini biliyorlardı. Batı’ya karşı Sovyetler, Sovyetlere karşı Batı, Ankara hareketi için önemli bir kozdu ve bu koz her iki tarafa karşı sonuna kadar kullanıldı.

Sovyetler, Ankara hareketinin şiddetle ihtiyaç duyduğu silah, cephane ve para yardımı alabileceği birkaç tane ülkeden biriydi. Üstelik Batı’ya karşı en büyük güç unsuruydu. Yine Sovyetlerle imzalanacak bir antlaşmayla, Doğu Cephesi güvence

---

¹⁶²Akşin,**a.g.e.** ,s.57.

¹⁶³Bozdağ, **a.g.e.**,s158.

¹⁶⁴Aralov, **a.g.e.**,s.90.

¹⁶⁵**A.e.**,s.91.

altına alınarak, Batı Cephesine takviye ve taze kuvvetler gönderme imkânına sahip olacaktı. Diğer taraftan Sovyetler Milli Mücadele'nin kazanılması sonucunda, bütün mazlum milletler emperyalizm boyunduruğundan kurtulmak için Türk Kurtuluş hareketini model alacağını hesaplıyordu. Çünkü İngiltere, sömürgelerindeki bağımsızlık hareketleriyle uğraşırken, Sovyetleri Doğu'da rahatsız edemeyecekti. Sovyetler, Doğu'nun bağımsızlık hareketlerine başlamasını adeta "kendi sigortaları" olarak görmüşlerdir.

Bolşeviklerin diğer bir amacı da Türkiye'nin Bolşevizm yönetim sistemini benimseme ihtimaliydi. Halife'nin Türklerde olması, diğer Müslüman doğu milletleri üzerinde de tesir icra ederek, batılı devletlerde gailerler çıkartabileceği gibi, Batı'ya sirayet edemeyen Bolşevizm'in Doğu'ya yayılmasına yardım edebilirdi. Bolşevizm'in yayılması, Rusya'nın nüfuzunun yayılması ile eşitti. Türkiye'ye karşı kullanılacak propaganda, tabiat ile işgal kuvvetleri ve onlarla işbirliği yapanlar aleyhinde bir tutum takınmak şeklinde olabilirdi.¹⁶⁶

Kurtuluş Savaşı kazanılması halinde Sovyetlerin Güney Cephesi güvence altına alacaktı. Sovyetlerin, Batı tarafından soyutlanmaktan kurtulmasına yardım edecekti. Batı tarafından tecrit edilmiş Sovyetler için tek çıkar yolu, doğu milletleri ve onların gözünde dini ve gelişmişlik açısından lider olan Türklerle yapılacak stratejik ortaklıktı. Kurtuluş Savaşı sırasında Türk-Rus ilişkileri stratejik ortaklıktan daha üst düzeydeydi.

Bolşevik rejimini tesis edenler, rejimi dışarıya ihraç etme kararı doğrultusunda Anadolu hareketinin Bolşevik esas ve usullerine dayanan bir rejim kurabileceği umudu taşımalarıydı. Son olarak ortak düşmana karşı mücadele veren Sovyetler ve Anadolu hareketi, işbirliği yapmalarını kendi çıkarlarına uygun görmüşlerdir.

2.1.4. Birinci Doğu Halkları Kurultayı

Üçüncü Enternasyonal'in ikinci kongresinde, Bakü'de Şark milletleri kurultayının 1 Eylül 1920'de toplanması konusunda fikir birliğine varılmıştı. Bu kurultay Şark milletlerinin temsilcilerinden, batı ülkelerinden ve Amerika'dan gelen delegelerden oluşuyordu. Bu kurultaya çeşitli ülkelerden partili ve partisiz 1891 delege

---

¹⁶⁶Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)**, Ankara, TTK Yayınevi, 1991, s.17.

katıldı. Türkler 235 delegeyle en kalabalık gruptu.¹⁶⁷Merkezi Bakü’de bulunan Türkiye İştirakiyun Fırkası mensupları ve Tunus, Cezayir, Fas ve Trablusgarp inkılâpçılarını da Enver Paşa ile Azmi Bey (Eski Polis Müdürü Umumisi) temsil ediyorlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti de, Moskova’da bulunan Türkiye murahhas heyeti azasından Doktor İbrahim Tali (Öngören) Bey’i gözlemci olarak kurultaya memur etmişti. Ayrıca Trabzon vilayeti namına sabık mebus hafız Mehmet, Mühendis Aziz, Erzurum vilayeti adına Binbaşı Arif Beyler de gözlemci olarak bulunacaklardı.¹⁶⁸

TBMM Hükümeti, Bolşeviklerin Anadolu coğrafyasıyla ilgili niyetlerini, onların mazlum milletler hakkındaki düşüncelerini ve Türkiye’ye yardım için komünizm idaresinin kabulünün şart olup olmadığını öğrenmek için kongreye yakın bir ilgi duymuştur. Türk delegelerine Bakü’ye gitmeden önce bir takım talimatlar verilmiş ve bu talimatlar bünyesinde hareket edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Talimat şu maddeleri kapsamaktadır:

“1)İdari inkılâp yaptık. İçtimai inkılâp da adet ve dinimiz itibariyle müsaittir. Ancak henüz vakti değildir. Çünkü emperyalist Avrupalılarla ve İstanbul Hükümeti ile harp halindeyiz. Aşağıdan yukarıya gelebilecek bir inkılâp inhilalimizi mucip olur. Murahhaslarımız müzakereleri dinlemeli ve bize haber vermelidir.

2)Kurultayda Anadolu’nun hakiki inkılâpçı olduğunu ve inkılâp ruhundan başka bir şey tanımadığını bilfiil göstermek, Kurultaya iştirak edecek olan Avrupalı delegelerin bu hususta itimat ve emniyetlerini kazanmak ve muavenetlerinden memleketimiz için azami derecede istifadeyi temin etmek, memleketimizin idare tarzı ve siyaseti hakkında en iyi usul ve şeklin ne olabileceğini onlara anlatmak.

3)Murahhaslarımız Türkiye hakkında her en şekil ve mahiyette olursa olsun bir hüküm ve karar ittihazına salâhiyettar değildir.”¹⁶⁹

Kurultay 1 Eylül 1920’de Bakü’de Büyük tiyatro’da Azerbaycan Cumhuriyeti ve İnkılâp Komitesi Reisi Doktor Neriman Nerimanov’un bir hitabesi ile açılmıştı. Lenin, Zinovyev ve Troçki’nin fahri, ayrıca Zinovyev’in fiili reisliğe seçilmesi teklifinde bulunmuştu. Bu teklif ittifakla kabul edilmişti.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷**Birinci Doğu Halkları Kurultayı; Bakü 1920 (Belgeler)**, 3. bs.,İstanbul ,Kaynak Yayınları, 1999, s.9.

¹⁶⁸Cebesoy, **a.g.e.**,s.14-15.

¹⁶⁹**A.e.**,s.15.

¹⁷⁰**A.e.**

Bolşevikler, Avrupa’da sosyalizm temelli gelişmelerin sönük geçmesinden dolayı, Batı’dan umudunu kesmişti. Batı ve Amerika’da komünizm girmesine ve yayılmasına uygun koşullar gelişmemişti. Ciddi anlamda komünizmin hedeflediği işçi ve köylüler, Batı’da belli bir seviyede ekonomik refaha erişmişlerdi. Doğu ve Batı işçileri arasında büyük farklılıklar olduğunu söyleyen Sultan Galiyev Batı’da devrimlerin olmayacağını bildirmiştir. Sultangaliyev komünist devrimlerin gerçekleşmesi için sadece Batı Avrupa işçi sınıfı değil, aynı zamanda mazlum milletlerin de enerjisine ihtiyaç olduğunu söylemektedir.¹⁷¹ Ona göre, ”Batı Avrupa proletaryası, kapitalist metropollerin ekonomi sisteminde sömürgeleri istismar etme konusunda burjuvazinin “işbirlikçisi” durumundadır.”Kendi” burjuvazisinin “karının” bir kısmına iştirak etmektedir. Ve Batı Avrupa veya Amerika proletaryasının maddi durumu kolonilerdeki “işçilerin” durumundan çok daha iyidir.”¹⁷² Üstelik devrimlerin gerçekleşmesi için önemli çapa olan Ulusal Kurtuluş Hareketlerine yeterince destek verilmediğini ağır dille eleştirmektedir. Atilla İlhan, o dönemde Mustafa Kemal’le Sultan Galiyev birbirlerini hiç görmemiş ve mektuplaşmamış olmalarına rağmen, mazlum milletlerin kurtuluşu hakkında aynı fikirlere sahip olduğunu söylemektedir. Bu benzerliği şöyle açıklamaktadır: Mustafa Kemal’le Sultan Galiyev her ikisinin de asıl önemli benzerliği emperyalizme karşı mücadeleye öncelik vermesi kadar, mazlum milletlerin kurtarılması, bağımsızlığına kavuşturulması konusunda; Rus Bolşeviklerine karşı aynı tutumda olmasıdır.¹⁷³

Avrupa’da I. Dünya Savaşı bitiminden sonra işçi ve sendika hareketleri baş göstermişti. Mücadelenin doğasındaki eylemler, gösteriler ve protestolar düzenlenmeye başlamıştı. Bu hareketlerin hedefi kapitalizm olmasına rağmen, komünizm esaslarından çok uzaktı. Bu hareketlerin niteliği daha çok işçilerin çalışma haklarıyla alakalıydı. Batı’daki yöneticiler komünist ideolojisinin yayılmasını engellemek için işçi ve köylüler lehine bir takım düzenlemelere giderek, Sovyetlerin devrim umutlarını söndürmüşlerdi. Yine Batı’daki işçi ve köylüler, insanın bilmediğine düşman olduğu gibi, komünist sistem esaslarına düşmandılar. Bilinmeyen itici gelmişti.

Sovyetler Batı’daki devrim hareketlerinden umutlarını kaybettikleri için, geride tek seçenek kalmıştı. Sovyetler, Doğu’da devrimleri gerçekleştirirse, İngiltere ve Fransa ‘nın Doğunun insan kaynaklarını ve yeraltı zenginliklerini kullanmasının

¹⁷¹Halit Kalkınç, **Destancı Kuramcı:Sultangaliyev**, İstanbul, Bulut Yayınları, 2004,s.40.

¹⁷²A.e.,s.37.

¹⁷³Atilla İlhan, **Hangi Atatürk**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2005,s.317.

önüne geçecekti. Ayrıca buradaki devrimler yoluyla bu ülkelerin kontrolünü ele geçirebilirdi. Böylece Batı'nın Sovyetleri kuşattığı hat kırılmış olacak ve dışarıda rahat bir nefes alacaktı. Bu amaçlar etrafında Doğunun halkları üzerinde etki yaparak, emperyalizme karşı bütün doğu milletlerini ayaklanmaya çağırıyordu.

Kurultaya baştan sona Sovyetlerin egemenliği söz konusuydu. Sovyetler kendi politik görüşleri doğrultusunda, çeşitli bölgelerden gelen delegeleri etkilemeye çalıştı. Delegelerin seçimi göz önüne alındığında, sosyalistlerden ve ihtilalcilerden olması ön koşul sayıldı.¹⁷⁴Öte yandan Çin ve Hindistan'dan gelen delege sayısı, bu ülke nüfusunun temsili açısından son derece yetersizdi. Ancak ilk kez Komünist Enternasyonal'in 20'den fazla doğu halkının bir araya gelmesi önemliydi.

Doğu, Batı'nın en az iki katı kadar nüfusa sahipti. Batı, Doğu'yu sömürerek gittikçe zenginleşmiş, Doğu ise gittikçe fakir düşmüştü. Emperyalizmle işbirliği yapan komprador dışında, Doğu'nun sömürge olarak kalmasını isteyen yoktu. Doğu'nun en büyük düşmanı emperyalizmdi. Emperyalistler, zenginliğin ve refahın yolunun Doğu'dan geçtiklerini bildiklerinden dolayı, kolay kolay Doğu'yu terk etmeyecekleri aşikârdı. Bununla beraber Doğu'da bağımsızlık bilincini geliştirecek aydınlar ve yöneticiler yoktu. Doğu, siyasal bağımsızlık konusunda bilinçsizdi. Bu kurultay, bu bilinç ve anlayış eksikliğini gidererek, Doğu'nun bağımsızlık mücadelesine girmesi için teşvik niteliğindedir.

Çeşitli ülkelerden gelen delegeler yaptıkları konuşmalarda, emperyalizmin tarihine değinmişler ve emperyalizmden dolayı I. Dünya Savaşı'nın çıktığını açıklamışlardır. Emperyalizmin karşısında tek bir vücut olarak çıkılması gerekliliği, kurultayın ana temasını oluşturur. Başka bir deyişle emperyalizm karşıtı bir cephenin kurulması zarureti üzerinde durulmuştur. İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı, doğulu milletlerin bir an önce bağımsızlıklarını geri alması çağrısı yoğun olarak yapılmıştır. Dünyanın, ezenler ve ezilenler diye iki kutuba ayrılmış olduğunu ve ezilenlerin birlik olup, bağımsızlık mücadelesine başlaması gerektiğini Sovyetler, temsilcilere aşılamiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü Ulusal Kurtuluş Savaşına atıf yapılmış ve sempati duyduklarını belirtmiştir. Bakü Kurultayının fiili başkanı Zinovyev, Türkiye hakkında şunları söylemiştir: Biz daha bizimle bir düşünmeyen kitlelere de sabır ile

---

¹⁷⁴Cebesoy, a.g.e.,s.11.

yardım ediyoruz. Bunlar fikren dahi bize muhaliftir. Mesela şura hükümetinin Türkiye'ye Mustafa Kemal'e yardımcı olduğunu biliyorsunuz. Biz başından Mustafa Kemal'in bulunduğu hareketin komünist hareketi olmadığını bir dakika bile unutmayız. Ankara'daki halk hükümetinin birinci içtımının stenograf sureti gözümüzün önündedir. Mustafa Kemal, Halifenin ve Sultanın şahsı mukaddestir,ona dokunulmaz,diyor.Mustafa Kemal'in başında bulunduğu hareket ,Halifenin şahsını düşmandan kurtulmak istiyor.İşte bu fırkanın nokta-i nazarı budur.Bu komünist prensibi midir?Hayır,asla.Cemaatin hislerine riayet ediyoruz.Bunu değiştirmek bizim elimizden gelmez.Çünkü bu iş için çok çalışmak ister.Şarkın ve başka memleketlerin dini akidelerine biz ihtiyatla yaklaşıyoruz.Bununla beraber Mustafa Kemal hükümetinin Türkiye'de yürüttüğü siyaset,Komünist Enternasyonalin siyaseti ,yani bizim siyasetimiz değildir.Fakat İngiliz hükümetinin aleyhine yürüyen her inkılap mücadelesine yardım etmeye hazırız.Bu saatte Türkiye'de terazinin gözü kim zengin ise onun tarafına eğilmektedir.Lakin bunun başka bir türlü olacağı zaman da gelecektir.¹⁷⁵

Diğer taraftan Enver Paşa'nın kaleme aldığı bir bildiri de kurultayda okunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşına emperyalist amaçlarla değil, hayat hakkını muhafaza etmek için bu savaşa dâhil olduğunu açıklamış. Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır, Arabistan ve Hindistan'ı temsil eden Enver Paşa, Sovyet Rusya'yla aynı tarafta ve fikirde olduğunu söylemiştir.

Enver Paşa'nın bildirisi okuduktan sonra, Ankara Hükümeti'nin temsilcisi İbrahim Tali Bey'in bildirisi okunmuştur. Emperyalizmin Anadolu coğrafyasını nasıl işgal ettiğini ve Türk köylü ve işçisinin hem içeriye hem de dışarıya karşı kanının son damlasına kadar mücadele ettiğini ve edeceğini özetlemiştir. TBMM adına okunan bildiri bir anlamda, Türk ve mazlum milletler aynı kaderi paylaştığını bildirmekte ve emperyalizme karşı mücadeleye davet etmektedir.

Doğu Halkları Kurultayı, Enver Paşa ve İbrahim Tali Bey'in bildirimleri okunduktan sonra” Dünya emperyalizmine karşı savaşan ve özellikle Doğu halklarını ezen ve sömüren İngiliz-Fransız emperyalizmi korsanlarının tüm dünya emekçilerini kölelik altında tutmak için sürdürdüklere çabalara karşı koyan bütün Türk savaşçılarının sevgilerini ifade eder” diyerek Türk Kurtuluş hareketini övmektedir. Diğer taraftan Sovyetler, Ankara hükümetinden beklentilerini ifade etmekten geri kalmamış ve bu konuda şunları ilave etmiştir: Mustafa Kemal'in hareketi bir milli kurtuluş hareketidir. Biz bunu destekliyoruz;

---

¹⁷⁵Birinci Doğu Halkları Kurultayı, s.44-45.

çünkü emperyalizme karşı yaptığımız mücadele sona erer ermez bu hareketin bir sosyal harekete inkılâp edeceğine inanıyoruz.¹⁷⁶

Bu kurultay için görevlendirilen İbrahim Tali Bey, TBMM'nin mesajını kurultaya sunarak, emperyalizme karşı Türk Milletinin bağımsızlığını geri alabilmesi için kanının son damlasına kadar savaşacağına hem Sovyetlere hem de bütün Doğu'ya güçlü bir şekilde ilan etmiştir. Böylece İngiliz ve Fransız emperyalizmine de mesaj vermiş oldu.

Bu kongreden sonra Mustafa Kemal SSCB'nden yardım almak ve gelen yardımın devamını sağlamak için Mustafa Suphi'ye Türkiye Komünist Partisi kurdurmuştur. 18 Ekim 1920 günü kurulan TKP'nin 161 kayıtlı üyelerinin arasında Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Kılıç Ali, Hakkı Behiç ve Refik Koraltan'ın bulunduğu 162 kişi vardır. Bunun üzerine Cebesoy; "Komünizm ve Bolşeviklik lehinde hariçten ve dâhilden bilir-bilmez insanların memleketimizde yapmış oldukları gizli tahrikât o kadar çoğalmıştı ki milletimizin muhtaç bulunduğu birlik ve sükûnu ihlal edileceğinden korkulmuştu. Bu cereyanlarını resmi bir komünist partisinde toplayarak muzır bir istikamette yürütülmemesi düşünülmüş ve sırf bir tedbir olmak üzere resmi bir parti kurulmuştu."¹⁷⁷ açıklamasını yapmaktadır. Gerçekten de dönem incelendiğinde komünizmin işareti sayılan kızıl rengin moda haline geldiği, Ankara'da yoğun komünizm propagandası yapıldığı, "Yoldaş" sözcüğünün yaygın bir şekilde kullanıldığı, hatta milletvekilleri arasında komünizmin ilan edilmemesinden dolayı bazılarının canlarının sıkıldığı¹⁷⁸ gözlenmiştir. Bu durum, komünizmin kontrol altında tutulması Türkiye'nin bekası açısından bir zaruret olarak görmüştür. Ayrıca Türkiye Komünist Partisi, SSCB tarafından kurdurulmuş iddiaları da dile getirilmektedir. Fakat kim tarafından ve ne amaçla kurulursa kurulsun, bu komünist parti Milli Mücadele'nin amaçları için kullanılmıştır. Milli Mücadele'ye zarar verdiği anlaşıldığı andan itibaren, tasfiye edilmiştir. Kurtuluş savaşının en çetin ve güç koşullarında izlenilen ve tatbik edilen akıllı siyasa sayesinde, SSCB'nden ve diğer devletlerden silah ve para yardımı alınmıştır.¹⁷⁹

---

¹⁷⁶ A.e., s.133.

¹⁷⁷ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, Vatan Neşriyat, 1953, s.510.

¹⁷⁸ İbrahim Aruç, **Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1988, s.138-139; Ersal Yavi, **Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır ?**, İzmir, Yazıcı Yayınevi, 2001, s.241.

¹⁷⁹ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1990, s.548; İskender Yılmaz, **Gümrü Antlaşması**, Ankara, ATAM Yayınları, 2001, s.157; Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde**, 2. Baskı, Ankara, KB Yayınları, 2001, s.275.

2.1.5. Türk-Sovyet İlişkilerin Seyri

İtilaf Devletleri Anadolu'daki hareketin niteliğini anlayamamışlar ve Türk Milleti'nin bağımsızlık davasının seyrini kestirememişti. Ancak Türk Milleti bağımsızlık davasına sonuna kadar sahip çıkacaktı. İtilaf devletlerin tersine, Sovyetler gönderdiği temsilcilerle Anadolu hareketini yakın izledi. Anadolu hareketinin yardım alacağı ülkelerin en başında Sovyet Rusya gelmekteydi. O dönemde Sovyet Rusya içerde Menşevik unsurlarıyla bütün gücüyle mücadele etmekte ve ülkeyi yakıp kavuran kıtlıkla uğraşmakta; dışarıda ise uluslararası arenada tecrit edilme politikasından kurtulmaya çalışıyordu. Dış politikada her geçen gün daha fazla tecrit edilen bir Sovyet Rusya vardı. Batı, Sovyet Rusya üzerindeki soyutlama politikasını kararlılıkla uygulamaktaydı. Diğer taraftan Ankara hareketi, Sovyet Rusya'dan azami derecede yararlanmayı prensip olarak kabul etmişti.

23 Nisan 1920'den sonra BMM kurulmuş ve bir hükümeti vardı ama mücadeleyi yürütecek araç ve gereçlerden yoksundu. Mücadeleyi yürütmek için gereken para ve silah yardımı sağlamak ve İttihatçı liderlerin etkinliğini kırmak için TBMM'nin dışişleriyle ilgili kararı, Moskova'ya bir heyet göndermeye ilişkin oldu. Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in riyasetindeki murahhas heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) ,Doktor Miralay İbrahim Tali (Öngören),Lazistan Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) Beylerden müteşekkildi. Uzun bir yolculuktan sonra söz konusu olan heyet 19 Temmuz'da Moskova'ya ulaşabilmiştir¹⁸⁰.

BMM'nin Moskova hükümetine “ Birinci Teklifnamesidir” başlığını taşıyan bu kararın altında BMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın imzası yer alıyordu. Bu talimatnamenin: “1)Emperyalist Hükümetlere karşı hareketi ve bunların egemenliği ve sömürüsü altında bulunan ezilen insanların kurtuluşu amacını güden Bolşevik Ruslarla çalışma ve hareket birliğini kabul ediyoruz.

2)Bolşevik güçleri Gürcistan üzerine askeri hareket yapar ya da izleyeceği politika ve göstereceği etki ve nüfus ile Gürcistan'ın da Bolşevik birliğe girmesini ve içlerindeki İngiliz güçlerine çıkarmak için bunlara karşı harekate başlamasını sağlarsa, Türkiye Hükümeti de emperyalist Ermeni Hükümeti üzerine bir askeri harekatı yöneltmeyi ve Azerbaycan Hükümeti'ni de Bolşevik devletler grubuna sokmayı yükümlenir.

¹⁸⁰Tellal, “Sovyetlerle İlişkiler”,**Türk Dış Politikası**,s.166.

3) Önce milli topraklarımızı işgal altında bulundurulmuş emperyalist güçleri kovmak ve ilerde emperyalizme karşı meydana gelecek ortak mücadelemiz için iç güçlerimizi kurmak üzere şimdilik ilk taksit olarak beş milyon altının ve kararlaştırılacak sayıda cephaneye ve diğer savaş makine ve araçları ve sağlık araçlarının ve yalnız doğuda hareket yapacak güçler için yiyeceklerin Rus Sovyet Cumhuriyetince sağlanması rica olunur...”¹⁸¹ maddelerini kapsamaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa, heyetle beraber göndermiş olduğu talimatnamede “Azerbaycan’ın Bolşevikleştirilmesine yardımcı olacağız” derken siyasi bir manevra yapmış oluyordu. Bunun temel amacı İngiliz nüfusu altındaki Müsavat hükümeti yerine, Anadolu’daki Mustafa Kemal hareketini destekleyecek ve Bolşevik Rusya ile anlaşabilecek bir idarenin Azerbaycan’da başa geçirilmesiydi.¹⁸² Öte yandan İngiltere yanlısı Azerbaycan hükümeti, Sovyetlerle Anadolu arasında yardımlaşmaya engel olmakta ve güçlük çıkartmaktaydı. Ankara Hükümeti’nin özel ilgisine mazhar olan Orta Asya’daki Türk dünyası, arasında İngiliz yanlısı Azerbaycan hükümeti, bir set gibi durmaktaydı. Üstelik Rus ordusu Bakü’ye girmek üzeredir ve mektup Moskova’ya ulaşmadan Ordjonikidze Bakü’ye girmiştir. Dolayısıyla Ruslara yapılan taahhüt, onların sempatisini kazanmak için yapılan bir diplomasi ustalığından başka bir şey değildir.

Bekir Sami Bey’in başkanlığı altında Türk Heyeti 19 Temmuz 1920’de Moskova’ya gelmiş ve 24 Temmuz’da George Vassilievitch Çiçerin tarafından kabul edilmiş. Bu kabul esnasında komiser muavini Karahan da hazır bulunmuştu. Bu sırada Sovyetler İngiltere ile bir ticaret antlaşma imzalayacakları nedeniyle, Türk heyetini oyalama taktiğini uyguluyordu.¹⁸³ Sovyetler, emperyalizm karşıtı bir rejim tesis etmelerine rağmen, emperyalist İngiltere’yle ticaret antlaşması imzalaması ve Türk Heyeti’yle ittifak antlaşması imzalamaması şu şekilde açıklanıyordu: “İttifak akdedemeyiz, dedi. Çünkü İngilizlerle ticaret muahedesi yapacağız. Bundan maksat, ticaret muahedesi aleyhinde bulunan Fransa ile bu muahedenin taraftarı İngiltere’nin ve netice itibarıyla Amerika’nın rekabetini tevlit etmek ve bunların bizlere karşı olan ittifakını parçalamaktır. Fakat asıl maksadımız olan mücadeleye kapalı veya açık olarak devam edeceğiz. Biz muhtaç bulunduğumuz maddeleri İngiltere’den alır ve Antantı’nın ittifakını

---

¹⁸¹Stefanos Yerasimos, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917–1923)**, 2. bs., İstanbul, Boyut Yayınları, 2000, s.232.

¹⁸²Sarıhan, a.g.e., s.279.

¹⁸³Cebesoy, a.g.e., s.60.

parçalayarak mühim bir muvaffakiyet temin etmiş oluruz. Binaenaleyh bu ticaret muahedesine zarar verecek her şeyden tevakki etmek sizin de menfaatiniz icabıdır. İttifaktan maksadınız para, silah ve insanca yardım ise bunu derhal yapacağız. Kardeşlik muahedelerini imza ederiz. Çünkü onda ticaret anlaşmasına zarar verecek şey yoktur.”¹⁸⁴

Bekir Sami Heyeti ile Çiçerin arasındaki 13 Ağustos'ta yapılan görüşmede, Çiçerin eski Emeni vilayetlerinden(!) Bitlis, Van ve Muş'tan bir takım yerlerin Ermenistan'a verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Türk heyeti şöyle söylemiştir: Türkiye'de hiçbir zaman bir Ermeni vilayeti bulunmamıştır”.¹⁸⁵ Çiçerin, Ermenistan'a Van ve Bitlis'ten mutlaka bir kıtanın terkinin zaruri olduğunu, Türklere yapacakları yardımın bu esasa dayandırıldığını, Halil ve Cemal Paşalarla müzakerelerinde aynı esasın onlar tarafından kabul edildiğini, Ermenistan'a bırakılacak yerlerde bir muhaceret yapılacağını tekrarlamıştı.¹⁸⁶ Bekir Sami Bey, Çiçerin'e şu cevabı vermiştir: Vadedilen yardımın buna müstenit olduğunu bilmiyorduk. Yunanlılarla Ermenilere toprak vermemek için bir buçuk seneden beri İtilaf hükümetleri ile harp eden milletimiz, kendisine dost bildiği bir hükümetin de aynı siyaseti güttüğünü görünce bu dostluğun kendisine ne fayda temin edeceğini düşünmekte haklıdır. Binaenaleyh memleketimizi taksim gayesinden ibaret her iki siyaset arasında maalesef fark kalmamış olacaktır.¹⁸⁷

Sovyetlerin Anadolu Hükümeti'nden istediği Bitlis, Van ve Muş vilayetlerini o dönemde Sovyet Büyükelçisi Medivani:”Bizim istediğimiz Batı'da propaganda yapmış olmak içindi. Siz de bir şey kaybetmiş olmadınız”¹⁸⁸ diyerek açıklamıştı. Mustafa Kemal bu sözlere karşılık şu değerlendirmede bulunur:”Eğer bu yerleri verseydik, oraları Ermenistan'la birlikte Rusya'nın olacaktı. Ruslar bizim sıkışık zamanımızdan faydalanarak, mesela Sakarya Savaşları sırasında Ermenistan'ı istila ederlerdi. Esasen sırf propaganda için vaki olan bir istek bu kadar ciddiyet ve kesinlikle yapılmaz: Herhalde biz o vakit Ruslara uysaydık pek çok şey aleyhimize değişebilirdi.”¹⁸⁹ Anadolu hareketi, Sovyetlerin Çarlık Rusya'dan farklı bir politika yürütmeyeceği gerçeğini idrak ederek hareket edilmiştir. Sovyetlerden gelecek silah, cephane ve para yardımı kesilme pahasına bile, Türk toprakları üçüncü devletlere bırakılmamıştır.

---

¹⁸⁴ A.e.,s.142.

¹⁸⁵ A.e.,s.69.

¹⁸⁶ A.e.,s.83.

¹⁸⁷ A.e.

¹⁸⁸ A.e.,s.73;Akşin,a.g.e.,73.

¹⁸⁹ A.e.;A.e.

Türk murahhas heyeti, Hariciye Komiseri Çiçerin ile yaptıkları mülakattan bir gün sonra, yani 14 Ağustos 1920'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin devlet reisi makamında olan Kızıl İnkılâp Lideri Lenin Wladmir Ulyanof ¹⁹⁰ tarafından kabul edilmiştir. Lenin, Türk halkına yardım ve dostluklarına esirgemeyeceklerini söylemiştir.

Ali Fuat Cebesoy'a göre Sovyetlerle Çarlık Rusya arasında bir politika farklılığı bulunmamaktadır. Türk heyeti ile Lenin arasındaki görüşmelerden Cebesoy şu sonuca varmıştır: Kızıl inkılâp liderinin beyanatının en şayan-ı dikkat noktası, Ermenistan ve hatta Gürcistan'ın Sovyet Rusya'ya iltihak edeceklerini açıklamış olmasıdır. Bu beyanatla Karahan'ın Brest-Litovsk muahedesi ile çizilen hudutların aramızda tetkik edilmesi lazım geldiği hakkındaki iddiasını birleştirirsek, milletlerin istiklalini prensip olarak kabul etmiş gibi görünen Bolşevik zimamdarlarının, Çarlık Rusya'sı hükümetlerinden farksız emperyalist bir siyaset takip etmek istediklerini anlarız. Bolşeviklerin Rusya'da henüz tamamıyla tesis edemedikleri ve kurdukları idari sisteminin payidar olup olmayacağı meçhul bulunduğu bir zamanda niyetlerin açıklamaktan çekinmedikleri meydana çıkmaktadır. Hâlbuki Brest-Litovsk muahedelerini imzalayan ve bu muahedenin doğumuzda çizdiği hududu kabul eden başta Rus inkılâbını yaratanlardan Harbiye Komiseri Troçki olmak üzere Bolşevik murahhasları idi. ¹⁹¹

Rusya'ya gönderilen Birinci Heyet üzerine Mustafa Kemal Çiçerin'e 22 Ekim 1920 tarihli bir mektup göndermişti. Bu mektupta Türk ve Rus Ulusunun emperyalizme karşı kutsal mücadelesine değinmekte ve doğu ulusların bağımsızlığı için mücadele eden Rus Devrimini kutlamaktadır. Ayrıca Sovyetler, İslam dünyasının Türklere karşı duyduğu sevgi ve güven üzerinden, iki ülke arasında işbirliği yapmanın menfaatini dile getirmektedir. ¹⁹²Bu, Çiçerin'e Sovyet çıkarlarını ve menfaatlerini hatırlatmaktan başka bir şey değildi. O dönemde Çiçerin kötü polis rolüneyken bu mektubun gönderilmesi adeta bir diplomatik atak olmuştur. Ayrıca bu mektupla bundan sonra kurulacak diplomatik ilişkilerde, her iki devletin ortak amaç ve işbirliği üzerinden siyaset yapması da talep edilmişti.

Bekir Sami başkanlığındaki heyet 19 Temmuz'da Moskova'ya gelişinden itibaren Bolşevikler tarafından umursanılmamış, ilgiden yoksun bırakılmıştır. Hatta bu heyeti

---

¹⁹⁰Cebesoy, a.g.e., s.70.

¹⁹¹A.e., s.72.

¹⁹²Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, s.168.

açlıktan Tatar Türkleri kurtarmıştır.¹⁹³ Her iki heyet arasındaki görüşmelerden hiçbir sonuç alınamamıştır. Bekir Sami Bey Ocak 1921’de Ankara’ya döner ve 1 Şubat’ta gezi hakkında raporunu TBMM’ne sunar.

Milli Mücadele emperyalizme karşı tüm hızıyla sürerken, Mustafa Kemal Paşa dış ülkelerde politik gelişmeleri kutlamayı ve tebrik mesajı göndermeyi ihmal etmemişti. Bu, kurulan ilişkilerin gelişmesine ve güçlenmesine yardımcı olmuştur. Sovyetler, Orta Asya’da hâkimiyet altına aldığı Türklerin bir kısmı için öngörmüş olduğu muhtariyet kararı, Mustafa Kemal Paşa Lenin’e bir mektup yazarak bu karardan duyduğu kısmi memnuniyeti dile getirmişti. Türk dünyasının bağımsız kalmasından ve Sovyet egemenliğine girmesine karşı çıkan Mustafa Kemal Paşa, en azından yarı müstakil bir durumda olmasına rıza göstermiştir. Çünkü Anadolu Türkleri Türk dünyasının bağımsız olmasını sağlayacak askeri bir harekete girişemezdi. Dolayısıyla Sovyetlerin Türk dünyası için öngörmüş olduğu muhtariyet kararı o günün şartları içinde “kötünün kötüsü de” vardır anlayışı çerçevesinde kabul edilmiştir. Lenin 7 Ocak 1921’de Mustafa Kemal Paşa’dan almış olduğu mektuba karşılık, Yurtlarının bağımsızlığı ve gelişmesi için sarsılmaz bir enerjiyle savaşan Türk halkını ve hükümetini kutlamıştı.¹⁹⁴ Bu olağanüstü bir dönemde bile Türkler lehinde gelişen koşullar, Sovyet yönetimine bildirilmekten geri kalınmamıştır.

Kurtuluş Savaşı tüm hızıyla sürerken Ankara Hükümeti’nin acil para, silah ve cephaneye ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Her iki tarafın uluslararası arenada soyutlanmışlığı da diplomatik ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılıyordu. Bu olağanüstü dönemde Kafkasya’da ve Anadolu’da her iki tarafı etkileyecek önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu gelişmeleri değerlendirmek ve düzenli yardım almak amacıyla ikinci bir heyet gönderilmesi kararlaştırıldı.

Moskova’ya gidecek İkinci TBMM Heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey başkanlığında, Maarif Vekili Doktor Rıza Bey’den yola çıkmış olan Büyükelçi Ali Fuat Paşa’dan oluşuyordu. İkinci Heyet, ilkinin aksine büyük bir törenle karşılandı ilk görüşme 21 Şubat 1921’de Çiçerin ve yardımcısı Karahan’la yapıldı. SSCB’nin İngilizler ile serbest ticari antlaşma imzaladıktan sonra 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması imzalanmıştır.

¹⁹³Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, s.29-33.

¹⁹⁴Borak, *Atatürk’ün Özel Mektupları*, s.167.

Türk heyeti bu arada Moskova'da Sovyetlerle antlaşma yapmak maksadıyla bulunmakta olan Afgan temsilcisi Mehmet Velihan'la da bir dostluk antlaşması yapılmıştır.¹⁹⁵

Doğulu devletler Sovyet rejiminden dolayı umutluydular. Bilhassa Lenin'in doğulu milletlerin bağımsız kalması gerektiğini söylemesi ve Çar Rusya'nın işgal ettiği Türk topraklarında geri çekilmesi Anadolu Türkleri gibi, diğer doğulu milletleri etkilemişti. Afgan temsilcileri mazlum milletlerin bağımsızlığından söz eden Sovyet Rusya'yla antlaşma yapmak istediği bir dönemde, Ankara Hükümeti'yle dostluk antlaşması imzalaması, doğulu milletlerin birlik ve beraberliğine doğru büyük bir adımdı. Ayrıca Ankara Hükümeti, Afganistan ve Sovyet Rusya tarafından mazlum milletler cephesine yönelik önemli bir mesajdı.

SSCB, Milli Mücadele'ye Anadolu'nun şiddetle ihtiyaç duyduğu silah ve cephane yardımında bulunuyordu. Sovyetlerin içine düştüğü ekonomik zorluklara rağmen, Milli Mücadele'nin yürümesi, Sovyetlerden gelen silah ve cephane yardımına bağlı olduğu düşünülürse, bu yardımların önemi ortadaydı. Mustafa Kemal Paşa, Sovyetler Birliği'nin bir elçisi¹⁹⁶ olarak birçok defalar Sovyet Rusya'nın yardımlarıyla ilgili olarak şunları söylemiştir: Biz Türkler sizin ağır durumunuzu hesaba katmıyor değiliz. Rusya'nın kendisi de şu anda zengin değildir. Bunun için, bize neler verip neler veremeyeceğinizi düpedüz ve açıkça söylemenizi rica ederim. Bundan dostluğumuza hiçbir zarar gelemeyeceğine emin olabilirsiniz! Biz yine de Sovyetler Birliği'ne saygı göstermekte kusur etmeyeceğiz. Aramızdaki dostluk, yalnız sizin maddi yardımınıza değil, manevi yardımınıza koştuğunu, bizi desteklediğini hatırımızdan çıkarmıyoruz. Türkiye bunu hiçbir zaman unutmayacaktır. Askeri hesaplar ve taarruz bakımından kaynaklarımızı bilmemiz çok önemlidir. Yardımlarınız hiçbir çıkara dayanmadığı için, Sovyet halkına, hükümetine ve Lenin' e değer veriyoruz. Siz bizden boyun eğmemizi, siyasi bağlılıklar beklemiyorsunuz.¹⁹⁷

Öte yandan 1920 yıllarında kurulmuş Buhara Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Osman Kocaoğlu'nun Anadolu Hükümetine yapılan yardımlardan şöyle bahsetmektedir: Kocaoğlu, 1920 yılı Temmuz ortalarında Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk Heyeti Moskova'da yardım konusunda Sovyet yöneticileriyle görüşmeler yaparken, kendisinin de Başbakanı Feyzullah Hoca ile beraber Sovyetlerle görüşmek üzere Moskova'da bulunduğunu, görüşmeler sırasında Sovyet yöneticilerinin Türk heyetinin altın

¹⁹⁵Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, s.173.

¹⁹⁶Yukarıda adı geçen diplomat S.İ.Aralov'dur.

¹⁹⁷Aralov, **a.g.e.**,s.138.

para istediklerine değindiklerini, fakat ellerinde altın para bulunmadığından yakındıklarını ifade etmektedir. Bunun üzerine, Buhara Cumhuriyetinde altın para bulunduğunu, yüz milyon ruble verebileceklerini söylediklerini, Çarlık zamanından kalma altınlardan yüz milyon rublenin Türkiye'ye verilmesi konusunu Buhara'ya dönünce parlamentoya getirdiklerini; parlamentonun bu yardımı tek itiraz sesi yükselmeden oybirliği ve alkışlarla kabul ettiğini, parayı derhal, Ankara'ya yetiştirilmek üzere Rus hazinesine teslim ettiklerini belirtmektedir.¹⁹⁸

Diğer taraftan Kurtuluş Savaşı'nın kaynakları konusunda araştırma yapan Müderrisoğlu'na göre: Fakat resmi kayıtlarda henüz bu bilgileri doğrulayacak belge ve dökümanlara ulaşamamıştır.¹⁹⁹

Sovyetler, Ankara Hükümeti'nin sosyalist bir yapıya doğru gitmediğini görmekteydiler. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı Ulusal Kurtuluş Savaşı devam ederken, Sovyetlerin başındaki Lenin Türkiye'de olup bitenlerin biliyor ve şu şekilde değerlendiriyordu: "Mustafa Kemal Paşa, tabii ki sosyalist değildir, Ama görülüyor ki, iyi bir teşkilatçı... Kabiliyetli bir lider, milli burjuva ihtilalini idare ediyor. İlerici, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist inkılabımızın önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, Padişahı da yordakçılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın ona inandığını söylüyor. Ona, yani Türk halkına yardım etmemiz gerekiyor..."²⁰⁰

Mustafa Kemal Paşa, 4 Ocak 1922'de Lenin'e ikinci mektubunu göndermişti. Bu mektupta: "Türkiye'nin, hala açık veya kapalı olarak çılgınca saldırılara hedef olmasının nedeni, bütün mazlum uluslara kurtuluş yolunu göstermiş olmasıdır. Bütün bunlar, Türkiye'nin bütün kurumlarıyla ve bugünkü Hükümetiyle sadece Sovyet Rusya'da güven duygusu yaratabileceği, Batı'nın ise, bize düşman gözüyle bakmasını gerektireceği gerçeğini ortaya koyar... Aramızdaki yanlış anlaşılmalara, Ankara-Moskova arasındaki yazışmaların yavaşlığı yüzündendir."²⁰¹ demektedir. Bu mektupta anlaşıldığı gibi Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesi her iki tarafın çıkarları gereği olduğu, benzer koşullar içerisinde kapitalizme karşı mücadele edildiğini ve iki taraf arasında bazı sorunlar yaşandığının altı çizilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan

¹⁹⁸Yakın Tarihimiz, Cilt I, İstanbul, Selek Yayıncılık, 1962, s.292.

¹⁹⁹Müderrisoğlu, a.g.e., s.547.

²⁰⁰Aralov, a.g.e., s.46-47.

²⁰¹Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, s.168-170.

sorunlar üzerine kalem almış olduğu bu mektupta, her iki tarafın ortak düşman karşı mücadelesinin önemini muhatabına hatırlatmıştır.

Kurtuluş Savaşı süresince Anadolu hareketi Sovyetlerden gelen silah, cephane ve para yardımı sayesinde Milli Mücadele'yi sürdürebiliyordu. Bu kurulan dayanışma ve işbirliğinden Sovyet tarafı Türk tarafından daha az kazançlı çıkmamıştır. Sovyetler, uluslararası arenada soyutlanma girişimleri Anadolu Hükümeti'yle ilişkileri sayesinde tecrit edilmesi en az seviyeye inmişti. Bizatihi Sovyetler, Anadolu Hükümeti'nin Kafkaslarda oynadığı rolle, Menşevik yönetimleri yıkabilmiştir. Üstelik Rus emperyalizmin hortlayacağı düşüncesi, Ankara'da ağızdan ağza dolaşırken Sovyetlere yardımcı olunmuştur. Bunun üzerine Mustafa Kemal : "Biz ne Bolşevik ne de komünist; ne biri ne de diğeri olamayız. Çünkü milliyetperver ve dinimize hürmetkâriz. Bolşevik olmakla Bolşeviklerden yardım almayı karıştırmayınız"²⁰²demektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı açıklamadan da anlaşılacağı üzere, Milli Mücadelecilerin amacı komünizmi Anadolu'ya getirmek değil, komünist yardımı Anadolu'ya getirmektir.

Öte yandan Sovyet rejimi şiddetli bir direniş karşısında bulmuştu. Batı emperyalizmi de Sovyet rejiminin yayılması ve yok edilmesi için ellerinden gelen yardımı Menşeviklere yapmaktaydı. Üstelik Rusya'da yaşanan büyük kuraklık Sovyet rejimine karşı güvensizliğin tuz ve biberi olmuştu. Bu kadar olumsuzluk ve baskıya karşın, Sovyet rejiminin ayakta kalması sadece Sovyet yöneticilerin ustalıklarına bağlanamaz, aynı zamanda Orta Asya ve Anadolu Türkleri'nin bu mücadeleye yaptıkları yardımlar ve özverili katkıyla olmuştur. Stalin: "Leninizm'in Temelleri" adlı eserinde Türklerin yaptığı bu yardımı şöyle açıklamaktadır: "Rus proleterleri, eski Rus İmparatorluğu'nda ezile gelen milletlerin sempati ve yardımından mahrum kalsaydı ne Rusya'da inkılâp olabilir, ne de Kolçak ve Denick mağlup edilirdi"²⁰³demektedir. Bundan dolayı Bolşeviklerin, rejimlerini sağlama konusunda Türk Milletine bir vefa borcu olduğu söylenilebilir.

---

²⁰²**Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (23 Nisan 1920–29 Ekim 1923)**, C.4, I.Bölüm, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1984, s.46; Saray, **Afganistan ve Türkler**, 163-164.

²⁰³Cafer Seydahmet Kırimer, **Rus Tarihinin İnkılabı: Bolşevizm ve Cihan İnkılabına Sürüklenmesi**, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1948, s.72.

2.1.5.1. Moskova Antlaşması

Türkiye’yi Hariciye Vekili Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal, Sinop Mebusu Rıza Nur, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Pasa; Rusya’yı da Hariciye Komiseri Çiçerin ile Merkez İcra Komitesi Üyesi Celal Korkmazov temsil ediyordu. Konferans ortak düşmana karşı özveriyle savaşan her iki taraf içinde büyük bir siyasal önem taşımaktaydı. Konferansın açılış konuşmasında Sovyet delege kurulu başkanı Çiçerin, emperyalizmle mücadelede Sovyet halkının seçkin rolünü belirterek, özgürlükleri uğruna savaşan halklar ve bu arada Türk halkı için Sovyet Rusya’nın doğal bir müttefik olduğunu vurgulamış ve bu halka karşı büyük dostluk duyduğunu bildirmiştir. Türk delege kurulu başkanı Yusuf Kemal Bey, yanıt söylevinde; gösterilen sıcak kabule teşekkür ederek, geçmiş zamanlarda Rus ve Türk halklarının zorla birbirlerinin üzerine sürüldüklerini ve kanının son damlasına kadar savaşmaya kararlı Türk halkı, doğunun ezilen ulusların bağımsızlıklarını tanıyan Sovyet rejimine duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra: “Bu iki halk, doğal olarak birlikte yürüyorlar. Tarihsel süreç bu iki halkı el ele yürümeye zorluyor. Türkiye doğru bir yola girdi. Tüm koşulları ona, Rusya’ya giden yolu gösteriyor... Karşımızda, kapitalizmin egemenliğine boyun eğmek istemeyen iki halk var. Bu iki güç birlikte hareket etmelidir”²⁰⁴ demektedir.

Türk tarafı, bu ittifak antlaşmasıyla Sovyetlerden alınacak yardımların daha düzenli ve çabuk Anadolu’ya ulaşmasını temin etme gayreti içerisindeydi. Diğer taraftan o tarihlerde Polonya mağlubiyeti üzerine Polonyalılara otuz milyon ruble gibi mühim bir tazminatı ödemek zorunda olması ve Sovyetlerin Polonya karşısında silah ve cephane zayıflığı göz önüne getirirse, Ruslar için büyük bir fedakârlık olacağından şüphe edilemez.²⁰⁵ Hal böyle olunca Moskova Müzakereleri çok çetin pazarlıklara sahne olmuştu. Bu koşullar ve şartlarda Türk tarafı için başarılı bir antlaşma olduğu söylenilebilir.

Moskova Antlaşması’yla Misak-ı Milli ilk defa büyük bir devlet tarafından tanınmış oldu. Bu Anadolu Hükümeti için hem siyasal hem de ekonomik ve moral açısından oldukça önemliydi. Bu antlaşmayla Anadolu Hükümeti tam bağımsızlık açısından hayati derecede önemli olan kapitülasyon rejimini yok saymayı SSCB’ye

²⁰⁴A. M. Semsutdinov, **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri**, Çev. A.Hasanoğlu Ankara, Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, 2000, s.204-206.

²⁰⁵Cebesoy, **a.g.e.**,s.152.

kabul ettirmiş oldu. Türkiye Moskova Antlaşması'yla doğu sınırlarının, güvenliğini sağlamış, böylece hem Batı Cephesi'ni güçlendirme, hem de batılı devletlere karşı pazarlık gücünü artırma imkânı bulmuştur. Yine bu antlaşmayla Milli Mücadele'nin ihtiyaç duyduğu askeri malzeme ve para yardımı sağlanmıştır.²⁰⁶

Söz konusu antlaşmanın dördüncü maddesi Şark Milletleri'nin doğrudan kaderiyle ilgiliydi. Bu madde: “Bağıtlı Taraflar,(...)Doğu uluslarının ulusal kurtuluş hareketleri ile Rusya işçilerinin yeni bir sosyal düzen için savaşımı arasında yakınlığı gözlemleyerek, bu ulusların özgürlük ve bağımsızlık haklarını ve diledikleri hükümet rejimi ile yönetilmek haklarını açıkça belirtir”²⁰⁷ demektedir. Mazlum milletlerin kaderiyle yakından ilgili olan Türk Kurtuluş Savaşı, dolayısıyla Anadolu bu milletlerin geleceğinin şekilleneceği bir arena olmuştu. Bu antlaşma maddesi mazlum milletlerin bağımsızlıklarını elde etmek için başlatacağı mücadeleye açık çağrıydı. Üstelik bu çağrı rejim farkı gözetmemekteydi.Kapitülasyonların kaldırılması tam bağımsızlık için önemli bir adımdı. Bu bağlamda Türk Kurtuluş Savaşı ilk defa uluslararası bir antlaşmada model olarak mazlum milletlere sunulmuş oldu.

Öte yandan Türk toprağı olan Nahçıvan'ın Azerbaycan topraklarının içinde özerk bir yapı olarak kalmasını, Türk tarafının etkin ve gayretli çalışmaları ve Mustafa Kemal'in kararlı tutumuyla bu antlaşma maddesinde yer almıştır. Nahçıvan, Türk dünyası için koridor görevi görmekteydi. Bu dönemde Batı tarafından şımartılan Ermeniler bütün gayretlerine rağmen, bu stratejik toprak parçasının Türk dünyası içinden kopmasına sağlayamamıştır. Yine Ermenistan'ın Türklere karşı düşmanlığı ortadayken, Ermenilerin gelecekte bu stratejik toprakları Türk dünyasına karşı etkili bir koz olarak kullanması engellenmiş oldu.

2.1.6.Lozan Sonrası Türk-Sovyet İlişkileri

Mustafa Kemal önderliğindeki Türk Ordusu, Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı kazandığı her zafer, etkilerini hem Batı'da hem de Doğu'da gösterdi. Bilhassa Doğu'da yer alan milletler için, Türklerin kazandığı zaferler çok önemliydi. Doğu, Mustafa Kemal Paşa'nın emperyalizme karşı savaşını bilinçli bir hareket olduğunu düşünmekteydi. Yine Doğu'da yer alan Sovyetler için de Ankara hareketinin emperyalizme karşı mücadelesi büyük oranda desteklenmeliydi. Bu dönemde

²⁰⁶Gencer-Özel, **a.g.e.** ,s.178.

²⁰⁷Tellal, “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, s.173.

Sovyetler, Doğu'da yer alan Ulusların Kurtuluş Savaşlarını emperyalizme karşı destekleyeceğini ve yardım edeceğini deklare etmişti. Bu bağlamda Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler ve Ankara Hükümeti Doğu'da yer alan milletler için bir amaç birliği güttüğü söylenebilir.

Sakarya Savaşı'ndan sonra Anadolu hareketi Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan yönetimi ele geçiren Sovyetlerle, 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmıştı. Görünürde Üç Kafkas devletiyle imzalanan antlaşma, aslınsa Sovyetlerle imzalanmıştı. Zira Sovyetler bu ülkelerin Ankara'yla imzalayacağı antlaşmayı kendileri belirlemişti. Bu antlaşmanın içeriği hemen hemen Moskova Antlaşması'yla aynıydı. Doğu Cephesi'nin güvenliği bu antlaşmayla sağlanmış oldu. Bu antlaşmadan sonra 2 Ocak 1922'de Ankara'da Ukrayna'yla dostluk ve kardeşlik anlaşması izledi.²⁰⁸

Öbür yandan emperyalist devletler Türk Milleti'nin tam bağımsızlık devlet kurmasına karşıydı. Batılı devletler kendi aralarındaki görüş ayrılıklarını bırakarak diplomatik alanda çok iyi hazırlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, bu oyunu görerek masaya Sovyetler kozunu sürmüştü. Lozan Antlaşması sırasında Mustafa Kemal Paşa, Sovyet temsilcilerin bütün görüşmelere katılmasından yanaydı. Amaç var olan görüş ayrılıklarını en üst düzeylere çıkartarak, masada Türk temsilcilerinin elini güçlendirmektir. Ancak İtilaf devletleri, her iki tarafın Türkiye'nin doğu sınırlarını kendi aralarındaki yaptıkları antlaşmalarla çözdüğünü öne sürerek, Sovyetler Birliğini sadece Boğazlarla ilgili bölüme davet etmişti. Mustafa Kemal, SSCB kozunu Lozan'da istenilen seviyede olmasa da kullanmayı bilmiştir. Bunun yanı sıra, batılı devletlere İzmir İktisat Kongresinde liberal ekonomik modeli tercih edileceği mesajı vererek, Misak'ı Milli'yi İtilaf devletlerine kabul ettirmeyi amaçlamıştır. Mustafa Kemal Paşa izlediği rasyonel ve çok yönlü politikalarla, Türkiye masada daha güçlü bir şekilde temsil edilmişti. Nihayetinde Lozan Antlaşması'yla İtilaf devletleri, Türkiye'nin tam bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı.²⁰⁹

Lozan Antlaşması'yla Türk-Rus ilişkileri için yeni bir dönem açılmıştı. Karşılıklı güvene, eşitlik ilkesine ve iyi komşuluk ilişkileri dayanan bu ilişkiler Türk-Rus tarihinin en uzun süreli dostluk politikasına dönüşecekti. Hatta her iki taraf için söz konusu olan ezeli düşmanlık bir tarafa bırakılarak, Türk-Rus ilişkilerini İkinci Dünya

²⁰⁸Gönlübol-Sar ,a.g.e.,s.39-40.

²⁰⁹A.S. ve D.,s.497.

Savaşın arifesinde barış, dostluk ve iyi ilişkiler düzleminde batılı devletler tarafından örnek gösterilecektir. Sovyet Dışişleri Bakanı M.Litvinov II. Dünya Savaşı öncesi sulh yolunda örgütlenmeler ve çabalar çerçevesinde Türk – Sovyet ilişkilerini örnek vermiştir. “Büyük Türkiye Cumhuriyeti ile olan münasebetlerimizde diğer ecnebi devletlerle olan münasebette bir numune olarak telakki etmekteyiz. On seneden fazla bir müddet içinde bu münasebet her sene daha ziyade iyileşerek hakiki bir dostluğa münce olmuştur. Bu dostluk her iki taraf arasındaki hudut kısmında karşılıklı tam bir emniyet hissi vermek suretiyle tamamıyla tatmin etmektedir. Bu karşılıklı samimiyet ve itimat siyaseti beynelmilel sahada da müşmir bir teşriki mesai zemine ihdas etmektedir... Eğer bütün milletler aralarında böyle münasebet tesis edebilseler sulh meselesi tesis edilmiş olur.”²¹⁰

Türk-Rus Savaşları'nın bütüncül bir şekilde değerlendiren ve günün ve geleceğin siyasasını tarihsel koşullarla değerlendiren Atatürk, SSCB'yle ilişkileri iyi bir düzeyde tutarak, enerjisini ve zamanını Türk Milleti'nin modernleşmesi için kapsamlı ve geniş inkılâplara ayırmak istiyordu. Çünkü Türkiye her alanda kalkınmak ve gelişmek için barış politikalarına ihtiyacı vardı. Ancak barış içerisinde Türkler, Batı'ya yetişebilirdi. Lozan Antlaşması sonrası Sovyetler, Türk dış politikasının harici karaciğeri olmaya devam etmiştir. Bunda gerek iç politik gelişmeler Şeyh Sait Ayaklanması gibi gerekse dış politik gelişmelerde Musul meselesinin çözümü gibi yaşanan olumsuzlukların rolü olmuştur.

Türkiye, MC üye olarak davet edilmiş ve Türkiye bir Bakanlar Kurulu kararıyla bu daveti kabul etmiştir. Yalnız Milletler Cemiyetine üye olmadan önce Rusya'nın onayı alınmıştı.²¹¹Bu, Türk-Rus ilişkileri çok hassas dengeler içinde sürdürdüğünün kanıtı olmuştur. Başvekil İsmet Paşa 25 Nisan–10 Mayıs 1932'de SSCB'ye Odesa, Moskova, Leningrad ve Harkov'u kapsayan resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaret sırasında İsmet Paşa 1 Mayıs kutlamalarını Kremlin'de resmi heyetle birlikte izlemiş ve SSCB ile Türkiye arasında oluşan güçlü dostluk ve ortaklık politikası en üst düzeyde yansıtmış oldu.

Cumhuriyetin 10'ncu yıldönümü vesilesiyle Sovyetleri temsil eden üst düzey bir heyet Ankara'ya geldi. Ankara halkı misafirlerine çok büyük sevgi gösterileri bulundu ve Cumhuriyetin 10'ncu yıldönümü kutlamaları büyük coşku ve sevinçle

²¹⁰Cumhuriyet, No:3468,31 Aralık 1933,s.9.

²¹¹Aras, a.g.e.,s.107.

kutlandı. Diğer taraftan bütün dünyaya Türk-Sovyet yakınlaşması en iyi şekilde sunulmuş oldu. Atatürk'ün vefatına kadar Sovyet-Türk ilişkileri olumlu seyir izledi. Bununla beraber her iki taraf arasında bazı olumsuzlar cereyan etmesine rağmen, iyi komşuluk ve dostluk politikasına zarar verecek politika değişikliği yaşanmamıştır.

2.2.Türk-Afgan İlişkiler

2.2.1.Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Afgan İlişkileri

Afganistan 1919 yılında sınırlı bir bağımsızlık kazanmıştı. İngiltere, 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi'de imzalanan antlaşmayla Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştı.1921'de İngilizlerin Afganistan'ın bağımsızlığını resmen tanımalarına kadar geçen zamanda, İngilizler ile Afganlılar arasında çatışmalar devam etmişti. İngiltere'nin Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdığı antlaşmayı onaylamaması, Afganistan'ın tam bağımsızlığını kabul etmek istememesi ve Türk yanlısı politikası, İngiltere'yle Afganlıları savaşın eşiğine getirmiş, kısmen sınır hatlarında çatışmalar meydana gelmişti. Afganistan'ın bu dönemde Türk Milli Mücadelesi'ne yakın ilgi duyması, Afganistan'ın emperyalizmle savaşı, İslam dünyasının lideri Halife'nin İstanbul'da olması ve Cemalettin Efgani'yle ilgiliydi. Özellikle Afganistan'ın aydınları, Said Cemalettin Efgani'nin de etkisiyle sömürgecilik karşıtı siyasetlerini yürütürken, Türkiye'ye olan özel ilgilerini açıklamaktan çekinmemiştir. Türkiye, İslam dünyasının merkezi ve sığınağı olarak değerlendirilmiştir.²¹²

Afganistan aynı Sovyetler de olduğu gibi emperyalizmle mücadele halindeydi. Ankara Hükümeti ve Afganistan, ortak düşmana karşı savaşmakta ve aynı dinin mensubuydular. Afganistan Kralı ve Halkı, Halifenin baskı ve işgal altından kurtarılması gerektiğini düşünmekteydi. Zira Afganistan camilerinde Halife adına hutbe okutulmaya devam edilmekteydi. Emperyalist devletler Türk topraklarını işgal etmiş ve Afgan kamuoyu bu işgale karşı tepki göstermişti. Türk-Afgan ilişkileri Milli Mücadele sırasında dinsel nitelikte gelişip, siyasi boyutta devam etmiştir.

Türk-Afgan ilişkileri her iki devletin emperyalist İngiltere'yle savaşı sırasında tabii ittifak halini almıştı. Bu ittifak sonucu Afganistan, Anadolu Hükümetini ilk tanıyan ülkedir. Gerek Afganistan yönetimi gerekse Ankara'daki Afgan büyükelçisi

---

²¹²Rahmanhoca İmamhocayev,“Afganistan ve Türkiye”, **A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 17,2001,s.261; **Türkiye Ansiklopedisi** (1923-1973),C.1,Kaynak Kitaplar,İstanbul,s.46.

Anadolu'daki Milli Mücadeleye çok yakın olmuş, en zor, çetin ve ümitsiz anlarda Anadolu Hükümeti'nin emperyalizmin üstesinden geleceğini ve bütün mazlum milletlere yol göstereceğini söylemiştir. Yine Kurtuluş Savaşı'nın sadece Türklerin değil, Asya halklarının da mücadelesi olarak görmüşlerdir.

Ankara hareketi ile Afganistan arasında ilk ilişkiler Moskova'da Türk ve Afgan Heyetleri'nin karşılaşması sonucunda olmuştu. Anadolu Hükümeti'nin Sovyetlerden dış yardım sağlamak için Moskova'ya gönderdiği heyet, 11 Mayıs 1920 günü Bekir Sami Bey, İktisat Bakanı Yusuf Kemal Bey, Doktor Albay İbrahim Tali Bey, Rize Mebusu Osman Bey, Yarbay Seyfi Bey Ankara'dan hareket etmişler; kurul, uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra 68 günde 19 Temmuz 1920'de Moskova'ya ulaşabilmişlerdir. Resmi görüşmeler 13 Ağustos 1920'de başlayabilmiştir. 24 Ağustos'ta antlaşma parafe edilmiş ve Bekir Sami Bey'le Yusuf Kemal Bey, ayrı ayrı yollarla Türkiye'ye dönmüşlerdir. Türk Heyeti Moskova'da bulunduğu günlerde, burada Afgan Elçisi Muhammed Veli Han'la karşılaşmışlardır. Gerek Muhammed Veli Han, gerek Afgan Elçiliği'nden kime rastladılarsa hepsi, Türk delegelerini gözyaşlarıyla karşılamışlar, taraflar arasındaki ilişkilerin resmi bir biçimde kurulmasını şiddetle istediklerini bildirmişlerdir. Yusuf Kemal Bey, Ankara'ya dönüşlerinde Afganlıların bu isteğini arkadaşlarına anlatmıştır. Afganistan'la ilk münasebetler bu şekilde başlamış ve Türk- Afgan ilişkileri günden güne güçlenerek Atatürk döneminde en üst seviyede gerçekleşmiştir.

Türk Milli Mücadelesini yürütenler gerek yerel gerekse uluslararası bütün aktörlerden faydalanmaya çalışmıştır. Emperyalizme karşı cephenin genişlemesini isteyen Mustafa Kemal Paşa, Afganistan'daki İttihatçı liderleri yönlendirerek, Anadolu'daki cephenin yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Zira emperyalizm gerçek anlamda doğu halklarının topyekûn mücadelesi sonucu yenilecekti. Afganistan'ın konumu ve coğrafyası, doğu milletlerinin bağımsızlık mücadelesinin Anadolu'dan sonra başka bir merkezi olabilirdi. Afganistan'ın İngiliz sömürgelerinden birisi olmaması için, Afganistan'a Mustafa Kemal 1920'de Kabil'e Abdurrahman Bey'i ²¹³ temsilci olarak atadı. İki ülke arasında cereyan eden dostane ve sıcak ilişkiler dostluk antlaşmasıyla pekiştirilecekti.

---

²¹³Abdurrahman Bey, Afgan asıllı bir subaydı. Abdurrahman Samadani adıyla da bilinir. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bazı Afganlılar gönüllü olarak Türk ordusuna katılmışlardı. Abdurrahman Bey de bu gönüllülerden biriydi. Yıllardır Türk ordusunda Subaylık yapıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın güvendiği adamdı. Saray, **Atatürk ve Afganistan**, s.39.

Afganistan'ın 1 Mart 1921'de, Moskova'da bulunan Türk heyetinden Yusuf Kemal ve Rıza Nur ile Afgan heyeti başkanı Muhammed Veli Han, Sovyet Rusya'nın desteği ve yardımı ile Kabil-Ankara hükümetleri arasında antlaşma imzaladılar. Bu antlaşma, 2 Aralık 1920'de Ermenistan'la yapılan Gümrü Antlaşmasından sonra Ankara Hükümeti'nin ikinci uluslararası antlaşmasıdır.²¹⁴ Bu antlaşma sadece iki tarafın emperyalizme karşı mücadelesi değil, aynı zamanda bütün mazlum milletlerin bağımsız yaşama hakkına sahip olduklarını beyan etmesi ve onları bağımsızlık mücadelesine davet etmesi açısından önemliydi. Görülüyor ki, Afganistan'ın jeopolitik konumu, Hindistan'a komşu olması ve Türk Dünyası'nın kapısı olması, Ankara Hükümeti tarafından fark edilmişti. Mazlum milletlerden olan Afgan halkı, sömürgeci İngiltere'yle mücadelesi sonucunda bağımsızlığına hak kazanmıştı. Hindistan'a giden sömürge yollarının gözü ve kulağı olan Afganistan'ın bağımsızlığını kazanması, İngiltere'yi endişelendirmişti. Bunun üstüne Türk-Afgan dostluk antlaşması imzalanması İngiltere'yi yeni arayışlara yönleltecekti.

Türk-Afgan antlaşmasının ikinci maddesi “Doğulu milletler “deyimi ilk kez bir uluslararası belgede yer alıyordu. Moskova'da imzalanan bu antlaşmada Türk, Rus ve Afgan yetkililer, mazlum milletlerin kaderleriyle yakından ilgili olan kararlar almışlardı. Bu antlaşma sadece iki devlet arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmıyor, aynı zamanda mazlum milletlerin bağımsızlık davalarına sahip çıkmayı öngörüyordu. Bu antlaşmanın özüne bakarak mazlum milletlerin emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmasını bildirirken, batılı devletleri özellikle Fransız ve İngiliz emperyalizmini hedef almıştı. Ancak Buhara ve Hive devletlerinin bağımsızlıklarını tanıyarak ve onaylayarak Sovyetlere de mesaj verilmiş oluyordu. Bu antlaşmanın ikinci maddesine göre:” Tarafeyn-i aliyeyn akideyn bütün Şark milletlerinin azadı ve hürriyet-i kamileye ve hakk-ı istiklale malik olduklarını ve bunlardan her milletin bizatihi ve arzu ettiği herhangi bir usul ve tarz-ı idare-i hükümet kendisini idarede muhtar olduğunu, Buhara ve Hive devletlerinin istiklalini tasdik ederler”²¹⁵

Bütün doğu milletlerini özgürlük mücadelesine davet niteliği taşıyan bu antlaşma, özellikle İngiltere'yi rahatsız etmekteydi. Bu antlaşmada yer alan ikinci madde: “İngiliz İmparatorluğunun çıkarlarını tehdit ettiği ve başta Hindistan olmak üzere tüm Asya

---

²¹⁴Akşin, a.g.e.,s.193.

²¹⁵Tengirşek, a.g.e.,s.206.

sömürgelerinde genel bir dekolonizasyon hareketi başlatmaya yönelik olduğu açıktı.”²¹⁶ görüşünü yansıtmıştır.

Mustafa Kemal Paşa tüm dikkatini ve enerjisini Milli Mücadele’ye vermişken, Avrasya’da İngiliz emperyalizmiyle cebelleşen Afganistan’ı unutmuş değildi. Binlerce kilometre uzaklıktaki Asya’nın önemli bir kavşağında bulunan Afganistan’la imzalanan antlaşmada, sanki O, Sovyet emperyalizminin Buhara ve Hive devletlerinin ele geçireceğini görmüş gibi hareket etmiştir. O, Türk Dünyası içinde yer alan Buhara ve Hive devletlerini hem batı emperyalizmine hem de Sovyet sömürgeci anlayışına karşı korumak istemişti. Türk-Afgan dostluk antlaşmasıyla gelecekte hem Sovyet sömürgeciliği hem de batı emperyalizminin bölgeye yayılmasının önüne geçmeye çalışılmıştı. Çünkü antlaşmada yer alan, “ Taraflardan biri, Doğu’yu istila ve istismar siyasetini güden herhangi bir emperyalist tarafından diğerine yöneltilecek saldırıyı bizzat kendine yönelmiş sayarak mevcut ve mümkün araçlarla def eylemeyi kabul eder”²¹⁷ demektedir. Görüldüğü gibi Türk ve Afgan tarafı Batı veya Sovyetler emperyalizmine karşı beraber hareket etmeyi prensipte anlaşmışlardır. Bu, ister Batı ister Sovyet emperyalizmi olsun, bağımsızlık için mücadele verileceği mesajı verilmiştir. Yine bu antlaşmada” Doğu milletlerinin bağımsızlık hakkı kabul edildi ve Buhara ve Hive devletlerinin bağımsızlığın onaylanmıştı”²¹⁸ maddesi yer almaktaydı. Böylece Türk-Afgan Antlaşması’nın sadece iki devletin bağımsızlığını onaylamamakla kalmamış, aynı zamanda sömürgeci devletlere karşı mazlum milletlerin bağımsızlığını tanıma kararı almıştır. Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa bütün çabalarına ve girişimlerine rağmen, bu devletler Sovyet diktasına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Moskova’da imzalanan ve Bolşeviklerin onaylamak zorunda kaldıkları bu antlaşma maddeleri, başka devletlerin bağımsızlığını onaylaması, başka bir ifadeyle mazlum milletlerin bağımsızlığına atıf yapması açısından ilk olma özelliği taşımaktadır.

Atatürk’ün mazlum milletlerle ilgili düşünceleri ve fikirleri ilk kez resmi bir antlaşmada yer alması çok önemliydi. Diğer taraftan tüm mazlum milletlerin istiklalini ve özgürlüklerini temel hak ve özgürlük olduğu deklare edilmiş oldu. Ayrıca bu antlaşma mazlum milletlere yönelik açık bir bağımsızlık bildirisi

---

²¹⁶Kürkçüoğlu, “Afganistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, s.207.

²¹⁷Sarihan ,a.g.e.,122.

²¹⁸ A.e.

niteliğindedir. Bu bildiri kuru ve anlamsız bir çağrı değildi. Zira batı emperyalizmi sömürgelelerini elinde tutmak için bütün imkanlarını seferber etmekteydi. Neredeyse Çin'den başlayan, Hindistan'ı da içine alan ve Anadolu'nun bir bölümünü çoktan işgal eden İngiltere, Anadolu'nun tamamını işgal ederek, mazlum milletlerin hareket alanının tamamen yok edecekti. Anadolu'nun tamamen emperyalizmin eline geçmesi, mazlum milletlerin İngiliz Avam Kamarası'ndaki emperyalizmin temsilcilerine kölelik yapması anlamına gelecekti. Onlara göre, doğulu halk kölelikten başka bir şey yapamazlardı. Anadolu'daki mücadele ise, mazlumların, efendisine karşı yaşama hakkını savunmasından başka bir şey değildi. Anadolu'nun bir ateş çemberinin dönüştüğü günlerde Mustafa Kemal, bütün ezilen insan kitlelerin yaşama hakkının savunuyordu. Anadolu'daki mücadele sonucunda, mazlum milletlerin kaderi belirlenecekti. Milli Mücadele sürerken Doğu'nun sömürü düzenine ve sömürgecilere karşı mücadele etmeleri tarihsel bir dönüm noktasıydı. Şüphesiz doğudaki milletlerin hepsinin birden kendi mücadelelerine başlamaları karşısında emperyalistler çaresiz kalacaktı. Bu durumda Doğu, Batı'ya karşı büyük bir zafer kazanmış olacaktı. Nitekim Anadolu'dan yoğun ve sürekli yapılan "mazlum milletlere bağımsızlık" söylemleri boşu boşuna yapılmış değildi. Bu söylemlerin içi doğunun milletleri tarafından doldurulması, bu süreçte daha çok önem kazanmaktaydı.

Yine bu antlaşmanın 8. maddesine göre, "Türkiye, Afganistan'a harsen yardımı, muallim ve zabıt göndermeyi ve heyet-i muallimin ve müddet-i mezkurenin inkızasında Afganistan talep ettiği takdirde tekrar bir heyet-i muallime göndermeyi taahhüd eder"²¹⁹ şeklindeydi.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı sırasında bile bu dost ülkeye, çok sayıda Doktor, Subay ve Öğretmen göndermekten geri kalmamıştır.²²⁰ Atatürk, Afganistan'ın jeopolitik öneminin farkındaydı ve bu ülke Atatürk'ün Avrasya politikasını oluşturan mihenk taşlarından biriydi. Atatürk, Afganistan'la ilişkileri ve işbirliğini geliştirirken, bu ülkenin tam bağımsızlığını sağlamaya çalışmış, bütün mazlum milletlerin buradaki bağımsız yapıdan örnek alacaklarını ve etkileneceklerini düşünerek politikalar oluşturmuştur. Avrasya'da jeopolitik eksen, Türk dünyasının kapısı addedilen ve günümüz dünyamızda bile emperyal devletler tarafından işgal edilmiş olan

²¹⁹Tengirşek, a.g.e., s.206.

²²⁰Saray, a.g.e., s.189-190; **Ayın Tarihi**, No26, Şubat 1936, s.27-28.

Afganistan, Mustafa Kemal tarafından hayat sahası olarak belirlenmiştir. Mustafa Kemal'in hayat sahası olarak belirlediği Afganistan için şöyle demektedir: "... Türkiye ile Afganistan arasında büyük müşahebet vardır. Afganistan nasıl Asya'nın bir kapısı ise Türkiye de Asya için metin ve rasin bir kale halindedir. Teminat-ı kaviye ile bugün dostlara arz ederim ki Türkiye halkının en son ferdi kanını akıtıncaya kadar bu kalenin muvaffakiyetle ve muzafferiyetle muhafaza olunacağına emin olsunlar."²²¹ Ayrıca Afganistan önemli oranda Türk nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa Türk Dünyasının Asya 'ya açılan kapısı olan Afganistan'ın stratejik ve jeopolitik önemini Kurtuluş Savaşı devam ederken ifade etmişti. Afganistan'ın bağımsız olarak kalması gerekirdi. Zira başka bir devletin egemenliği altına girmiş Afganistan'ın, Anadolu Hükümeti'nin Avrasya ülkelerine açılmasına engel olurdu. Üstelik Kurtuluş Savaşı yıllarında Afganistan'ın bağımsızlığı Anadolu Hükümeti tarafından çok önemsenmişti. Anadolu'da tüm hızıyla süren Milli Mücadele'nin akıbeti, Afganistan topraklarının İngiltere'nin kontrolü altına girmemesiyle yakından ilgiliydi. Yunan Ordusunun Anadolu içlerinde ilerleyişi devam ederken, Mustafa Kemal Paşa Afganistan'a gönderilecek subayların seçiminde 21.12.1920 tarihinde Fevzi Paşa'ya verdiği talimatta, "... Orta Asya'daki emrimize sahip emrimize hazır kuvvetli bir orduya sahip olmamız konusu oldukça sağlanmış ve dolayısıyla her gerektiği anda anavatanı savaş gailelerinden korumak için İngilizleri daha uzaklarda meşgul etmek için bir vasıta elde etmiş olur, Bu kurulun başlangıçta kesinlikle siyasetle uğraşmayıp sırf askeri görevini yerine getirmek ve kendisini gerek Afgan ve gerek Türkistan ve Buhara askerine fevkalade sevdirmesi"²²² diyerek Afganistan'ın Türk Milli Mücadelesi için önemi bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından ortaya konulmuş oldu. Yine Afganistan'ın İngiltere'nin kontrolüne geçmesi demek, muazzam ve zengin doğal kaynaklarına sahip Hindistan üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmesine yardım edecek, böylece İngiliz emperyalizminin Anadolu üzerindeki oyunlarına ve işgallerine, Hint Müslümanları daha pasif tutum takınmalarına neden olacaktı. Diğer taraftan Afganistan'ın İngiliz emperyalizmin bir parçası olması, mazlum milletlerin Anadolu'daki emperyalizme karşı sürdürülen Kurtuluş Savaşına duydukları ilgi ve heyecanı azaltacaktı. Bu, İngiliz emperyalizmin ekmeğine yağ sürecekti. Çünkü mazlum milletler kendi Kurtuluş Savaşlarını

---

²²¹ Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş, Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler, Haz. Sadi Borak, 3. Basım, Ankara, Kaynak Yayınları,1998, s.142.

²²²Sarıhan,a.g.e.,s.112-113.

başlatabilmeleri için gerekli olan heyecanı, cesareti ve umudu Anadolu'dan alıyorlardı. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa mazlum milletlerin bağımsızlık davalarına özel önem atfetmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa, Afganistan politikasında kısa ve uzun dönemli politikalar oluşturmuştu. O, Afganistan'ın kuzeyinde Türk varlığının oluşmasına ve kalıcı bir şekilde yerleşmesine önderlik etmişti. İttihatçı liderlerden Cemal Paşa'ya yüklenen misyonla Afganistan'ın her yönden güçlenilmesine çalışıldı. Böylece Afganistan, emperyalizme karşı mücadele edecek güç ve imkâna sahip oldu.²²³ Diğer taraftan Afganistan ile sağlanan ittifakla İngiltere'nin Anadolu'yu işgal eden işbirlikçi Yunanistan'a silah, para yardımı ve dış destek sağlamasının önüne geçmeye çalıştı.

Afganlıların ve Türklerin alın yazıları bir bakıma ortaktı. Aynı hüznüleri, acıları ve kaderi beraber yaşamaktaydı. Afganlılar Türk Kurtuluş Savaşı'nın her aşamasını yakından takip etmişti. Türk Milletinin kazandığı zaferler, Afganlılara büyük mutluluk ve coşku yaşatmış; Yunan işgaline ise, Afganlılar kızgınlıkla ve öfkeyle karşılamışlardı. Afganistan halkının sürekli olarak kalpleri Türk neferlerinin emperyalizme karşısındaki başarısı ve muvaffakiyeti doğrultusunda atıyordu. Doğu kalben Anadolu'ya bağlıydı.

Yine Milli Mücadele sırasında Anadolu'daki emperyalist devletlerin faaliyetleri ve işgallerine karşı tüm İslam âleminin dikkati çekilmeye çalışılmış, sadece Anadolu Türklerine değil, bütün mazlum milletler ve İslam dünyasına yapılmış bir yok etme suikastı olarak görülmesi sağlanmıştı. Anadolu'daki sürdürülen Kurtuluş Savaşı'nın bütün emperyalist devletlere karşı yapıldığını ve İslam dünyasının dini lideri Halife'nin yok edilmeye çalışıldığını, böylece bu mücadele sadece Türklerin değil, aynı zamanda İslam dünyasının davası olduğu deklare edilmişti. Bütün emperyalist devletlerin saldırısına uğrayan Anadolu, Müslüman milletlerin desteğini almaya ihtiyacı vardı. Nihayetinde Müslüman milletlerin Anadolu'da yapılan haksız hücumlara tepkisi gecikmeyecekti. Bu bağlamda Afganistan, Müslüman Afgan Milleti'nin duygu ve düşüncelerini yansıtan "Yunun zulümlerini durdur"²²⁴ başlığı taşıyan 14 Eylül 1921 yılındaki notayı İngiltere'ye vermiştir. İngiltere, Yunanlılara yardım etmekle beraber, Yunanlıları çok açık bir şekilde destekleyememiştir. İngiltere hiçbir şekilde Yunanistan'a asker yardımında bulunamamıştır. Şüphesiz, İngiltere Türk topraklarını

---

²²³Baykal, a.g.m.,s.408.

²²⁴Sarıhan, a.g.e.,s.64.

işgal eden Yunanistan'a sadece silah ve para yardımıyla bulunması ve sömürgelerinden asker takviye etmemesi Afganistan ve Hindistan Müslümanlarının İngiltere'ye vermiş olduğu notaların katkısı olmuştur.

İngiliz emperyalizmi bu sırada savaşla yenemeyeceği anladığı Afganistan'ı siyasi oyunlarla dize getirmeye çalışıyordu. Bunda Sovyetlerin Türkistan'a yönelik menfi politikası etkili olmuştu. Sovyetler Hive ve Buhara devletlerinin bağımsızlıklarını tanıma kararına rağmen, bu devletleri işgal etmekten çekinmemiş, Kızılordu birlikleri Buhara ve Hive'nin bağımsızlığı için savaşan Türk mücahitlere soykırım boyutlarına varan vahşet uygulamıştı. Afganistan Kralı Emanullah Han bu durumdan çok büyük rahatsızlık duymaktaydı. Buna rağmen Türk-Afgan ve Sovyet üçgeninde İngiliz emperyalizmi ilişkilerin korunmasında ve gelişmesinde büyük bir itici güç olmaya devam ediyordu. Türk-Afgan ilişkileri İngiltere'nin yakın takibi altındaydı. Doğal müftetik boyutunda sıralanmış bu üçgen, İngiltere'nin Hindistan sömürgelerine giden yolların güvenliğinde tehdit ediyordu. İngiltere emperyalizmin etkin savunucularından bir gazeteci Türk-Afgan ilişkilerinin İngiltere'ye nasıl etki yapabileceğini şu şekilde değerlendirmiştir: "...Şimdi bütün Afgan şehirlerinde Sovyet Rusya'nın temsilcileri var. Afgan ordusu modern silahlarla donatılmış durumda ve askerlerini de Mustafa Kemal'in subayları yetiştiriyor.(...)Emanullah, İngilizlerle savaşacağına dair verdiği söze ihanet etmemiş ve kendisini Hindistan'ın çekiciliğine kaptırmamıştır.

Mustafa Kemal Irak'a saldıracağı zaman-ki er geç saldıracaktır-iyi donatılmış ve yetiştirilmiş bir Afgan ordusu Hayber Geçiti'nde boy gösterecektir ve bu ordu 1919'da yenilgiye uğratılan dağlılara benzemeyecektir. Bugün Mustafa Kemal'le aralarında imzaladıkları bir antlaşma da var. Mustafa Kemal'in başarılarından esinleniyorlar ve var oluşları bile Hindistan'daki İngiliz egemenliğine karşı sürekli bir mücadeleye bağlı."²²⁵

Mustafa Kemal Avrasya'nın stratejik bölgesinde yer alan Afganistan'la ilişkilere önem vermekteydi. Zira Avrasya'da bu ülke, Türk dünyası ve mazlum milletler arasında bir köprü vazifesi görmekteydi. Üstelik bu ülkede önemli oranda Türk kökenli toplulukların bulunduğu farkındaydı. Ayrıca Türk-Afgan ilişkilerinin geliştirilmesi için Afganistan' görev yapan Abdurrahman Bey'in yerine yeni bir elçi gönderilme ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bunun için, Medine savunması ile ün yapan Fahrettin Paşa'yı (Türkan) Kabil'e büyükelçi olarak görevlendirmişti. Mustafa

---

²²⁵Sarıhan, a.g.e., s.129.

Kemal, Fahrettin Paşa'nın Türk- Afgan ilişkilerini geliştirebilecek en iyi aday olduğunu düşünmekteydi. Nitekim Afgan Kralı Emanullah Han, Fahrettin Paşa'yı diplomasi usullerinin ötesinde samimiyet ve misafirlikle karşılaması, Paşa'nın Afganistan'a elçi olarak gönderilmesinin ne kadar isabetli olduğunu gösterir.

Fahrettin Paşa'ya, Kabil elçilik görevi verildiği zaman “Güney’de ve Batı’da İslam’da ayrılık yolundan İslam İttifakı gayelerini takip etmekle olan Doğu İslamları arasında akıttığım gözyaşlarımı kurutacağım. Kalbimde açılan dertleri tedavi edeceğimi bildiğim için, pek memnun oldum. İşte kişisel fikrim, hislerim, mesleğim bu sözlerden anlaşılabilir. Ancak pek metbu (bağlı) bir asker olduğum için takip edeceğim siyaset Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin siyaseti olacaktır.”²²⁶ Fahrettin Paşa Afganistan'ın bağımsızlık bilincini korumak ve TBMM'nin bu ülkede etkinlik kurmasını sağlamak için biçilmiş kaftandı. Afganistan'da görevli bulunduğu süreler içinde TBMM adına Afganistan'da çok önemli tesirler bırakmıştı.

TBMM tarafından Fahrettin Paşa'nın Afganistan'a elçi olarak gönderilmesi İngiltere cephesinde pek memnuniyet havası yarattığı söylenemezdi. Şöyle ki, Medine Muhafızı Fahrettin Paşa'nın Afganistan'a elçi olarak atanması İngiltere'yi kaygılandırmış ve endişelendirmişti. İngiliz Gizli İstihbaratı'nın İstanbul kolu, bu konuda, 21 Nisan 1922 günlü ve 34 sayılı rapor hazırlamıştır. Metnin özeti olarak şunlar geçmektedir:

“Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Partisi 1 Mart 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanmış ve Afganistan'a elçi olarak atanan Fahrettin Paşa'ya verilecek talimat konusunu uzun uzun görüşmüştür:

Bu görüşme sonunda Fahrettin Paşa eliyle Hindistan'da Gandhi'ye bir mektup gönderilmesine karar verilmiştir. Mektup, Ahmedabad'da yapılan 33. Kongre ve kutsal amacın gerçekleştirilmesi için beş yıldan beri yılmadan yapılan muazzam fedakârlıklar dolayısıyla Gandhi ve taraftarlarına Ankara Hükümeti'nin tebriklerini içerecek ve Hint Hilafet Komitesi veya Hint Ulema Derneği aracılığıyla muhatabına ulaştırılacaktır.

Ayrıca Fahrettin Paşa'ya Afganistan'daki İngiliz Gizli İstihbarat Örgütü hakkında araştırma yapma, bu örgütte çalışanların adlarını, kimliklerini belirleme görevi de verilecektir. Paşa, Afganistan'da hangi şahısların veya örgütlerin İngiliz lehinde faaliyet gösterdiklerini araştırıp ortaya çıkarma, Afgan ileri gelenlerinde kimlerin İngilizler politikasından yana olduklarını ve bunların ağırlıklarını belirleme görevini de üstlenecektir.

---

²²⁶Sarıhan, a.g.e.,s.216.

Türk Elçisinin bu konularda toplayacağı istihbarat bir yandan Ankara'ya ulaştırırken öte yandan Hint Hilafet Komitesine ve Hint Ulema Derneğine de iletilecektir.

Bundan başka Fahrettin Paşa'ya Ankara Hükümeti'nden Hindistan Müslümanlar Derneğine yazılan bir mektup da verilecektir. Mektupta, Türkiye için adil bir barış isteyen ve bu konuda İngiliz Hükümeti'ne bir ultimaton vermiş olan Hindistan Müslümanlar Derneğine Ankara Hükümeti'nin teşekkürleri yer alacaktır.²²⁷

Fahrettin Paşa görüldüğü gibi sadece bir elçi sıfatı taşımamakta, aynı zamanda doğu milletlerinin emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesine başlatmakla görevli bir diplomattı. Yine İngiliz emperyalizminin Afganistan'daki izlerini ve etkileri silmek ve Afganistan'ın Ankara Hükümeti'yle var olan ilişkilerin daha ileri düzeylere taşınmasına yardımcı olmaktı. Diğer taraftan Fahrettin Paşa'nın başka bir görevi özellikle Afganistan'ın sınır komşusu olan Hindistan'ın Hindu ve Müslüman diye bölünmesine ve ayrışmasına engel olmak ve İngilizlerin I Dünya Savaşı sırasında onlara vermiş olduğu bağımsızlık sözü doğrultusunda, Hindistan'ın İngiliz emperyalizminden kurtarmaya yönelik mücadele çağrısı yapmak da vardı. Fahrettin Paşa gibi birisinin Afganistan'a elçi olarak gönderilmesi mazlum milletler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.

Öte yandan Afganistan, Ankara'ya Büyükelçi olarak Ahmet Han'ı atamıştır. Mustafa Kemal Paşa, devlet başkanı sıfatıyla Afgan Elçilik Kurulu'nu 25 Nisan 1921 günü kabul etmiştir. Mustafa Kemal "Hoş Geldiniz" demiş saygıdeğer Afgan milletinin temsilcilerini kabul etmenin mutluluğunu ve övücünü dile getirmiştir.(...)Daha sonra İslam dünyasındaki uyanış üzerinde durulmuştur.²²⁸ Bu uyanışın en önemli ayağı emperyalizme karşı tek yumruk olabilmektir. Yani birlik ve beraberlik içerisinde topyekûn mücadele etmektir.

10 Haziran'da Ankara'da Afgan Elçiliği'ne ilk defa bayrak çekme töreni yapılmıştır. Törende Mustafa Kemal, Bakanlar Kurulu üyeleri ve bazı ileri gelen kişiler ile Sovyet Elçilik müsteşarı hazır bulunmuştur. Göndere bayrağı bizzat Mustafa Kemal çekmiştir.²²⁹Bu sırada Mustafa Kemal bir konuşma yapmıştı. Buna mukabil Afganistan Elçisi de bir nutuk söylemişti. Bu her iki konuşmanın ana teması İslam aleminin parolası olan bağımsızlık ve özgürlüktü. Afganistan bağımsızlık gününü

²²⁷Bilal N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk,(1919–1938)**,C.IV, Ankara, TTK Yayınları,[t.y.], s.242.

²²⁸Sarıhan,**a.g.e.**,s.150.

²²⁹A.e.,s.151.

İstanbul'da kutlayan Mustafa Kemal, ülkenin belli bir kısmı işgal altındayken Afganistan'ın bağımsızlığı en güçlü şekilde tanımış oldu. Türk ve Afgan elçilerinin her iki ülkede olumlu bir hava yaratmışlardır. Ankara'da bulunan Afgan Elçisi Türk Milli Mücadelesini tüm kalbiyle desteklediğini defalarca açıklamıştı. Bu açıklamalar işgalci ve sömürgeci devletlere karşı yaşam mücadelesi veren Türk Milletine, moral, umut ve destek olmaktadır. Afgan Elçisi Sultan Ahmet Han Hâkimiyeti Milliye gazetesine, İslam âleminin Türk Kurtuluş Savaşı'nı örnek alması gerektiğini söyledikten sonra: "İslam dünyası bu saldırıyı kendisine yapılmış saymaktadır. Türkiye'ye yapılan saldırı bütün Doğulular müteessir olacaktır. Çünkü bütün Doğu, kalpten, hissen Türkiye'ye bağlıdır. Türkiye ne hissediyorsa, emin olunuz ki, bütün Doğu da aynı hissi taşıyor. Bu hissin yankıları yakından görülecektir. Türkü seven Doğulular, derdinin çaresini bulmaya koşacaklardır"²³⁰ demektedir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktasını oluşturan I. ve II. İnönü ve Sakarya Savaşı aynı Türk Milleti gibi Afganlıları da sevince boğmuştu. Emperyalizmin yenilmezlik efsanesi Anadolu'da sona ermişti. Hiç ummadığı bir şekilde mağlup ayrılmıştı. Türk Milleti bağımsızlığını geri almakta ve düşmanı yurt topraklarından atmaya kararlıydı. "Ya ölüm ya istiklal" denilmişti. Türk Milleti canı pahasına, bütün dünyanın önünde düşmanlarını topraklarından atmıştı. Üstelik mazlum milletler artık İngiliz ve Fransız emperyalizminin verdikleriyle yetinmeyecek, bağımsızlıklarını eninde sonunda elde edeceklerdi. Anadolu'da Türk Milleti, emperyalizme son darbeyi vurmak için hazırlıklarını sürdürmekteydi. Adım adım Başkomutanlık Meydan Savaşı'na doğru gidilmekteydi.

Barışa giden yolu İtilaf devletleri kapayınca, Türk Milleti bağımsızlığını geri almak için savaşı bitirecek savaşa hazırlanmaktaydı. Bir yıla aşkın hazırlıklardan sonra Başkomutanlık Meydan Muharebesi için geri sayım başladı. Kanının son damlasına kadar akıtmaya karar veren Türk Milleti, kahramanlık destanı yazarak düşmanlarını denize dökmüştü. Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın kazanılması duyulunca Afganistan'da âdete milli bir bayram havası yaratmış, kalabalıklar, yığınlar halinde sevinç dalgaları bütün Afganistan'da kendisini göstermiştir. Afganlılar dalga dalga Türk Elçiliği'ne tebrik etmeye geldiler. Aynı şekilde Kabil'deki Hitli, Buharalı ve Türkistanlılar da Türk Elçiliğini gelip, bu zaferden

---

²³⁰Sarıhan, a.g.e., s.157.

dolayı Türk Elçiliğini kutladılar. Hindistan’da olduğu gibi bütün Afganistan camilerinde de 15 Eylül 1922 Cuma günü Türk zaferi için dua edildi, konuşmalar yapıldı. Afganistan Elçisi Fahrettin Paşa, Afganistan’da yaşanan zafer sevincini ve tebrikleri 16 Eylül 1922 günü Ankara’ya şöyle rapor etti:

“Biavni Teala ordumuzun ibraz etmiş olduğu muzafferiyeti azime bütün mehafili İslamiyede mucibi sürur olara evvela Yunan Ordusu cephesinin yarılması ve saniyen İzmir’in feth ve zapt olunması üzerine Afganlılarla Kabil’de bulunana Hindli ve Buharalı ve Türkistanlılar tarafından sureti mahsusade beyanı tebrikat edilmiş ve burada bulunana Sefirlerin her biri ayrı ayrı Sefarethaneye gelerek iki defa Hükümeti Milliyemizi tebrik eylemiş olduğunu ve haberi muzafferiyeti vusulü üzerine evvelki Cuma günü bütün Hindistan’da ordumuzun temadi muvaffakiyeti için dua edildiği gibi dünkü Cuma günü Afganistan’ın her tarafından aynı suretle dua edilmesi zımnında Alahazret Afganistan Emiri Hazretleri tarafından emir verilmiş olduğunu ve dün gece (15 Eylül) bu münasebetle Sefarethanede Heyeti Süferaya bir ziyafet keşide olunarak gerek Afganistan Hariciye Veziri, gerek Süferadan her biri tarafından irad olunan nutuklarda ayrıca beyanı tebrikat ve temenni muvaffakiyat edildiği ve bu nutuklar hakkında gelecek hafta tafsilat verileceğini ve mevcut açık mektubu Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine takdimine delalet buyurulmasını arz ve rica ederim.”²³¹

Afganistan Kralı Emanullah Han, 10 Ekim 1922 günü Türk Ordusu’nun tarihte kahramanlıkla eşi, emsali ve benzeri az bulunan bir şekilde düşmanlarını denize dökmesi üzerine sarayda kutlama merasimi düzenlendi. Çeşitli devletlerin temsilcilerin hazır bulunduğu bu kutlamada Emanullah Han:”Bu gece bütün Afganistan, belki bütün İslam dünyası için kutsal bir gecedir. Çünkü Türklerin zaferini kutluyoruz. Türklerle Afganlılar kardeşdir. Türklerin sevinci bizim sevincimizdir, üzüntüleri bizim üzüntülerimizdir. Cenabıhakk’tan,[Cenabıhak’tan] Türkler için büyük başarılar dilerim. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin başarılarına dua ederim.”²³²Afganistan’ın en sade insanından en üst düzeyindeki insanına kadar Türk Zaferi, coşku ve şenliklerle kutlanılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa mazlum milletlerin Türk Milleti’nin yanında olduğunun bilincindeydi. Bununla beraber Türk hükümetinin mazlum milletlere ilgisi onlardan daha az olmamıştı. Karşılıklı dayanışma ve kader birlikteliği emperyalizme karşı ivme kazanmıştı. Milli Mücadele sürerken Türk Milleti, kader birlikteliği yaptığı

²³¹Bilal N.Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları I**,Ankara, TTK Basımevi,1993,s.9-10.

²³²Sarıhan,**a.g.e.**,s.243.

mazlum milletlerle en üst düzeyde ilişkiler geliştirmişti. Örneğin Türk-Afgan antlaşması ve bunun sonucunda Afganistan'a Subay,Doktor ve Öğretmen gönderilmesi, İsmail Suphi başkanlığında Türkistan'a gönderilen heyet ve Kırım Türklerine yapılan gıda yardımı sayılabilir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Hindistan Hilafet Komitesiyle mektuplaşmaları mazlum milletler arasındaki dayanışmalara örnek gösterilebilir.²³³Türk Milleti'nin tam bağımsızlığını Lozan Antlaşması'yla batılı devletlere kabul ettiren, Atatürk, mazlum milletlere yönelik açılımlarda bulunmaktan geri kalmadı. Bilhassa Türkiye Cumhuriyeti Afgan halkına hemen her alanda destek olmuştu. Avrasya'nın Türk dünyasına açılan kapısı olan Afganistan'la ilişkiler sınıf atlayarak sürdürülmüş ve İkinci Dünya Savaşı öncesi Sadabat Paktı ile taçlandırılmıştır. Türk-Afgan dostluğunun kalıcı temelleri, bu iki milletin bu olağanüstü dönemde birbirleriyle karşılıklı dayanışması ve işbirliğiyle tabiri caizse ölümsüzleşmiştir.

Günümüz dünyasına kadar sürecek olan Türk-Afgan kardeşliği ve işbirliği Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında izlenen politikalarla başlamıştır. Bu her iki milletin dimağlarında bu yardımlaşma ve dayanışma hala canlı bir şekilde durmaktadır. Nitekim Afganistan'da görev yapan Türk Barış Gücü askerlerine en ufak saldırı olmaması, Türk- Afgan ilişkilerinin tarihsel gelişimine bağlıdır. Hatta başka ülkelerin Barış Gücü Askerleri de Türk Bayrağını çekerek Afganistan'da görev yapmaktadırlar. Bu da gösteriyor ki,Afganlılar Türk Askerlerine büyük sevgi ve muhabbet hissiyle bağlıdır.

2.2.2.Mustafa Kemal Paşa'yla İttihatçı Liderler

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun mağlup çıkmasından sorumlu tutulan İttihatçı kadronun ileri gelenleri, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından üç gün sonra 2-3 Kasım 1918 gecesi bir Alman denizaltısıyla İstanbul'u terk ettiler. Önce Odesa'ya çıktılar, daha sonra Almanya'ya geçtiler.²³⁴

İttihatçı ileri gelenleri, savaşı kaybetmiş olmalarından ötürü bir kenara çekilmiş değillerdi. İtilaf devletleriyle ve el altından, Rusya ve Almanya ile de doğrudan temas halindeydiler. Ayrıca İttihatçı liderler Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı

---

²³³Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu:"Hint Müslümanlarıyla İlişkiler ve Hilafet Hareketi",**Dış Politika**,s.209-212.

²³⁴Sarıhan, **a.g.e.**,67.

hükümet üyeleriyle görüşmekteydiler. Diğer taraftan İttihatçı liderler İran, Türkistan, Afganistan ve Hindistan'daki faaliyetleri çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa'yla görüş alışverişinde bulunmayı gerekli görmüşlerdi. Zira mektuplaşmalar vasıtasıyla cereyan eden görüş alışverişi mazlum milletlerin geleceğiyle ilgiliydi.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele tüm hızıyla sürerken mazlum milletlerin kurtuluşunu İttihatçı liderlerle görüşmüş ve emperyalizme karşı onları ortak mücadeleye davet etmişti.²³⁵ Doğu dünyasının gidişatını belirleyebilme yetisine sahip Türk liderlerin faaliyetleri, Avrasya'daki güç dengelerine ve bu coğrafyanın yeniden biçimlenmesine hizmet edebilirdi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'yla İttihatçı liderlerin Doğu'da girişmek üzere anlaştıkları faaliyetler, İngiliz emperyalizmini endişeye düşürmüştü.

2.2.2.1. Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa

Osmanlı Devleti'nin son Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Komutanı Ahmed,[Ahmet] Cemal Paşa, İngiltere nüfusunun altında bulunan Hindistan ve İran 'da, İngiltere'ye karşı büyük çapta mücadeleye girişmek istiyordu.²³⁶ Bu mücadeleyi yürütmek için silah, cephane ve paraya ihtiyaç duymaktaydı. Aynı maksatla hareket eden Sovyetler, İttihatçı liderlerin bu bölge üzerindeki etki ve şöhretlerinden yararlanarak, İngiliz sömürgelerinde Bolşevik devrimi çıkarmayı tasarlamaktaydı.²³⁷

Öte yandan Cemal Paşa, gerek Hindistan gerekse İran ve diğer bölgelerde mücadeleye başlamak için Ankara Hükümeti'nin siyasi desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu durumu Cemal Paşa, Doğu'da emperyalizme karşı büyük mücadeleye başlayacağını ve İngiliz emperyalizmle mücadelede ederken, Anadolu hareketinin işlerini büyük ölçüde kolaylaştıracağı teziyle hareket etmekteydi. Cemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nın galibi İngiltere'den intikam alma niyetindeydi. Bu amaçla Hindistan'da ihtilal çıkarma fikrine yakın olmuştu.²³⁸

Mustafa Kemal Paşa, İttihatçı liderlerin Doğu'da başlatacakları mücadeleye, Anadolu'da sürdürülen mücadelenin yükünü azaltacağını düşünmekteydi. Zaten İttihatçı liderlere mektuplar yollayarak Doğu'da mücadeleye girişmeleri çağrısında

---

²³⁵Cebesoy, a.g.e., s.164; Sarıhan, a.g.e., s.73.

²³⁶Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, s.44.

²³⁷Mehmet Kafkas, *Milli Mücadele'de Öncüler (2)*, İzmir, Nil Yayınları, 1991, s.97; Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası* s.162-163; Akşin, a.g.e., s.50-51; Saray, *Atatürk ve Afganistan*, s.165.

²³⁸Cebesoy, a.g.e., s.301-302; Sarıhan, a.g.e., 78.

bulunmuştu.²³⁹ Çünkü emperyalizm, Doğu'nun son kalesi Anadolu üzerindeki hücumlarını artırmıştı. İttihatçı liderlerin Doğu'da, Anadolu'ya saldıran emperyalizmin başka kollarıyla mücadelesi şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın elini güçlendirecekti. Böylece emperyalist devletlerin askeri gücü zayıflayacak ve Anadolu'daki işleri zorlaşacaktı. İttihatçı liderlerin ne yapmak istedikleri konusunda kafaları karışıkken bile, akıl ve mantık adamı olan Mustafa Kemal Paşa, İttihatçı liderlere imkân ve olanaklar çerçevesinde destek olmayı benimsemişti.

Cemal Paşa Afganistan, Sovyet Rusya ve Almanya'da faaliyetlerini Mustafa Kemal'e mektuplar yazarak haberdar etmişti. Devrim rüzgârlarının estiği ve İttihatçılar için havanın son derece güzel olduğu Moskova, Almanya'ya göre çok daha hareketliydi. Cemal Paşa, 3 Haziran 1920 tarihli mektubunda Almanya'dan Rusya'ya iki defa ölümlü uçak kazası geçirdikten sonra ulaşabildiğini yazmaktaydı. Cemal Paşa, "Bolşevik Rusya Hükümeti ile Türkiye arasında bir ittifak esaslarını müzakere etmek ve Rusya'nın yardımını temin eylemek ve bilhassa İran ve Hindistan dâhilinde ihtilaller çıkartarak İngilizleri son derece müşkülata uğratmak meselelerini kararlaştırmak üzere Moskova'ya geldim"²⁴⁰ demektedir. Ayrıca Cemal Paşa, "İran ihtilal hareketini idare edeceğimi bahsettiğim Halil Paşa'dır. Hindistan ihtilalini idare edeceğimi söylediğim Türk General ben'im. Taşkent'e gitmek, oradan Hindistan dâhilinde ihtilaller tertip etmek emeli, bir seneden beri benim bütün ruh ve fikrimi işgal eden bir emeldir. Buna ahdettim. Her türlü engelleri kırarak bu amacıma ulaşmaya çalışacağım ..."²⁴¹ söylemektedir.

Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın onayını alarak Avrasya'nın farklı alanlarında yüzyıllardır İngiliz zulmü ve sömürgeciliği altında yaşayan mazlum milletlerin kurtarılmasını amaç ediniyordu. Dönemin güneş batmayan devleti diye adlandırılan emperyalist İngiltere'ye karşı, mazlum milletlerin bağımsızlıklarını savunan Mustafa Kemal Paşa, Hindistan, Türkistan ve Afganistan için Cemal Paşa'nın giriştiği faaliyetlere o günün imkân ve şartları içinde yardım ve destek olmaya çalışmıştır.²⁴² Cemal Paşa'nın Avrasya'da girişeceği bağımsızlık mücadelesi şüphesiz dünya tarihinin yönünü değiştirebilecek kadar önem arz etmekteydi. Cemal Paşa, Mustafa Kemal

---

²³⁹Sarihan, a.g.e.,71-83;Şimşir,Atatürk ve Afganistan,s.44-50.

²⁴⁰Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, s.191.

²⁴¹A.e., s.192.

²⁴²Şimşir, Atatürk ve Afganistan,s.53;Sarihan, a.g.e.,94; Aydemir,Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922),s.561.

Paşa'nın desteğini arkasına alarak Avrasya'da meydana getirmek istediği mazlum milletlerle ilgili planları ve vizyonu İngiltere'yi rahatsız etmiş ve endişeye neden olmuştur.²⁴³

Cemal Paşa 11 Haziran 1920 yılında Mustafa Kemal Paşa'ya başka bir mektubunu göndermiştir. Cemal Paşa, Moskova'da 15 gün kaldıktan sonra, Türkistan, Afganistan ve Hindistan dâhilinde izleyeceği faaliyetleri, Sovyet hükümeti tarafından onaylanmıştı. Afganistan'a giderek, Hindistan ihtilaliyle daha yakından ilgileneceğinden bahsetmektedir. Cemal Paşa bunlara ilaveten :“Son söz olarak şunu arz etmek isterim: Türkiye'yi kurtarmak, İngilizlere en şiddetli darbeyi indirmek benim gıdayı ruhumdur. Bu iki emel uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğime eminsiniz. Sizi bu emellerime tahakkuk ettirecek hareket-i milliyenin reisi biliyorum. Binaenaleyh Afganistan'da, Hindistan'da ve Türkistan'da sarfetmeye başlayacağım mesai hakkında her ne arzu ederseniz emirlerinizi bütün gayretimle hüsnü ifaya çalışacağıma emin olunuz”²⁴⁴ diye söylemektedir.

Cemal Paşa, 12 Temmuz 1920 Pazartesi günü Taşkent'e varır. Bir ay sonra, 13 Ağustos günü oradan Mustafa Kemal Paşa'ya mektup yazar: “Şimdilik Afgan Emirine benim hakkımda bir tebligat ifa etmenizi rica edişimin esbab ve illetli tezahür etti. Zannediyorum siz elyevm Afganistan'a ve Türkistan'a başka birisini göndermezseniz benim buralarda bulunuşum son derecelerde hüsnü tesir icra ettiği için esasen göndermenize hacet yok, fakat sizle benim aramdaki rabıta-i maneviyeyi izhar edecek ufak bir işaret vaziyeti son derecelerde takviye eder ”diye söylemektedir.²⁴⁵

Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan Afganistan'a elçi olarak atanmasını talep etmektedir. Afganistan ve Anadolu Hükümeti arasında cereyan edecek, siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkileri geliştirmenin önemine dikkat çekmiştir. Afganistan'a ulaşan Cemal Paşa, Türk elçisi bulunmayan Afganistan'a kendisinin dışından başka bir elçi göndermenin gerek olmadığını ima etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Cemal Paşa'dan aldığı 11 Haziran 1920 günündeki mektubu 27 Ekim 1920'de şu şekilde cevaplamıştır: Türkistan, Afganistan ve Hindistan'da İngiltere'nin şevket ve satvetini(gücünü) rahnedar etmek(zarar vermek) maksadıyla giriştiği faaliyetlerden dolayı Cemal Paşa'ya teşekkür ediyor. Afganistan'da maksada kâfi askeri kuvvetler vücuda getirmek için pek ciddi milli teşkilat ihdası lüzumunun kendisi tarafından da takdir olunduğunu, her türlü yardımın yapılmasını can ve gönülden istediğini, ancak dört

²⁴³Sarıhan, a.g.e.,s.142; Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu,“İran'la İlişkiler”,**Türk Dış Politikası**,s.208.

²⁴⁴Cebesoy, a.g.e.,s.47.

²⁴⁵Bilal Niyazi Şimşir, **Atatürk ile Yazışmalar 1920–1923**, Ankara, KB Yayınları, 1992,s.100.

bir taraftan düşman ile sarılan anavatan emir ve müdafaasının her şeyden üstün olduğunu, Anadolu'ya geçen zabitlerin adetlerinin ihtiyaca ancak yettiğini, şimdilik zabıt gönderilmesi hakkındaki arzusunun maatteessüf yerine getirilemeyeceğini belirtiyor, mektubunu Taşkent'e getirecek olan eski yaver İsmet Bey'den ahval ve vaziyeti hazıra hakkında malumat ve izahat alınabileceğini yazıyordu²⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa'nın mektubuna olumlu ve yapıcı bir şekilde cevap vermiş ve Cemal Paşa'nın Doğu'da İngiltere'nin aleyhine girişeceği mücadeleyi onaylamıştır. Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa Ali Fuat Paşa'ya yazdığı mektupta Cemal Paşa'nın mevkisini güçlendirmesi talimatını vermişti.²⁴⁷ Yine O, Cemal Paşa'nın gönderdiği mektuplara verdiği cevaplarda, İngiliz emperyalizmine karşı onun mücadele planından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.²⁴⁸ Ankara Hükümeti Cemal Paşa'ya maddi ve somut anlamda desteği olmamasına rağmen, onun Afganistan'da ve diğer bölgelerde mücadelesini prensip olarak onaylamıştı. Böylece Cemal Paşa'nın İngiliz emperyalizmine karşı mücadelesine destek vermiş ve işbirliğinin devam etmesi gerektiği mesajı verilmiş oldu.

Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa'nın Afganistan'a Subay, Doktor ve Öğretmenlerden oluşacak bir heyet gönderilmesini istedikten sonra Afganistan'a gönderilecek heyetin, bu ülkenin İslam âlemine hizmet edecek şekilde kalması için direktif vermiştir. İslam âleminin, birlik ve beraberlik duygusu içinde kalmasının, emperyalizme karşı dayanışma ruhunu güçlendireceği aşikârdı. O, Cemal Paşa'nın mektubunu da ekleyerek Afganistan'a Subay gönderilmesini isterken, 21.12.1920 tarihinde Fevzi Paşa'ya kendi el yazısıyla Subay seçiminde şu talimatı vermiştir:

“Müdafaa Maliyemizin uzlaştığı takdirde Afgan ordusunu düzenlemek için bir subay kurulunun yola çıkarılmasını önemli ve gerekli görmekteyim.

Cemal Paşa'nın bağlı mektubunda zikredildiği gibi bunun gelecekte Anadolu üzerine çöken ağır yükü hafifletmeye yarayabileceği gibi, aşağıdaki noktalara riayet edildiği takdirde Orta Asya'da emrimize hazır kuvvetli bir orduya sahip olmamız konusu oldukça sağlanmış ve dolayısıyla her gerektiği anda anavatanı savaş gailerinden korumak için İngilizleri daha uzaklarda meşgul etmek için bir vasıta elde edilmiş olur.

---

²⁴⁶Cebesoy, a.g.e., s.55.

²⁴⁷A.e., s.309.

²⁴⁸A.e., s.55.

Aciz görüşüme göre bu kurulu oluşturacak subayların seçiminde ve kendilerine verilecek talimatta aşağıdaki noktalar dikkate alınmalıdır.

Öncelikle: Bu kurulun başlangıçta kesinlikle siyasetle uğraşmayıp sırf askeri görevini yerine getirmek ve kendisini gerek Afgan gerek Türkistan ve Buhara askerine fevkalade sevdirmesi.

İkinci olarak: Giden subayların dıştan Afgan hükümetinin adamları olmuş gibi görünmekle beraber daima ve her durumda Türk hükümetinin bütün emirlerine bağlı olacak ahlak ve dayanıklılıkta seçilmesi ve bunu bir dereceye kadar temin için Afganistan hizmetinde buldukları süre içerisinde terfi ve diğer hususlarda Türk ordusu kadrosu dâhilinde bulundurulmaları.

Üçüncü olarak: İşbu kurulla telli veya telsiz telgraf haberleşmesinin kurulmasına çalışılması.

Dördüncü olarak: Afganistan'ın yöneticileri dış entrikalar sayesinde İslamiyet ve Türklüğün çıkarlarına aykırı bir biçimde hareket etmeye hazırlandıkları takdirde, kurulumuzun bu suretle hareketlerine engel olabilecek ve İslam Türk çıkarlarına hizmet eden bir Afgan hizbi iktidara getirebilecek kadar güçlü bir mevki edinmesi"²⁴⁹

Cemal Paşa'nın Afgan ordusunu ıslah etmek için istediği Türk Subaylar Mustafa Kemal Paşa'nın Fevzi Paşa'ya Subay seçiminde bir talimat vermesine rağmen, gönderilememiştir. Zira Anadolu'nun dört tarafı düşmanlarla çevriliyken ve Türk Kurtuluş Mücadelesi kritik bir eşikteyken, Cemal Paşa'nın gönderilmesi istediği Subaylara Milli Mücadele'nin ihtiyacı vardı. Mustafa Kemal Paşa, "Cemal Paşa'nın Moskova'dan Taşkent'e giderken yazdığı mektuba cevap vermiş, fakat kendisinin istediği zabitan(subaylar) heyeti devamlı faaliyette bulunan garp ve Cenup cephelerimizdeki ihtiyaç dolayısıyla, itizar beyan ederek gönderilememiştir"²⁵⁰ diye söylemektedir. Türk Milletinin Anadolu'da bağımsızlık mücadelesinde giymiş olduğu ateşten gömlek, dış politikada önemli kararları geciktirmişti. Çünkü Anadolu'daki durumun ve koşulların gerektirdiği biçimde davranılması kaçınılmazdı.

Cemal Paşa Afganistan'a ulaştığı andan itibaren olağanüstü saygı görmüştür. Emanullah Han onu özel misafiri olarak kabul etmiş ve Afganistan Ordusunun genel müfettişi olarak atamıştır. Yanında 16 kişilik bir askeri kurul vardır. Burada

²⁴⁹ Atatürk'ün Milli Dış Politikası; Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919–1923, C.I, Belge: 36, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s.219.

²⁵⁰ Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914–1922), s.5.

bulduğu bir yıllık süre içinde idari ve askeri bir hayli ıslahat, önemli siyasi icraatta bulunmuştur. Bilhassa Afganistan'ın ileri gelen aydın ve yöneticileriyle iyi ilişkileri sayesinde Afganistan, İngiliz emperyalizmine cephe almıştı.

Cemal Paşa, 29 Eylül'de 1920'de de Herat'dan da Mustafa Kemal Paşa'ya başka bir mektup daha yazar: Afganistan'da iyi bir şekilde karşılanıldığını ve Afgan Kralı tarafından kabul görüp, dinlenildiğinden bahseder. Ayrıca Hindistan Hilafet Cemiyeti'nin Hindularla birleşerek Türkiye için çalıştığını, 100 bin Hintli göçmenin şimdiye kadar İngilizlere karşı ilan edilen cihat üzerine Afganistan'a geçmiş olduğunu, bunlardan tabur teşkil edildiğini duyduğunu haber vermektedir.²⁵¹ Paşa, on ay sonra Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa'ya birer mektup daha yazacak ve özetle “Kabil'e gelmenin büyük yararı Afganistan'ı İngiltere'ye kaptırmayıp Afgan-Rus Antlaşmasını onaylatmak olmuştur”²⁵² diyecektir.

Emanullah Han, Cemal Paşa'ya hak verdiğini ve Rus Antlaşmasını onaylayacağını söyler. Daha sonra Paşa'ya şunları söyler: “ Ben İngilizlere karşı şimdiye değin gösterdiğim hoşgörülülükle onların gerçek amaçlarını anlamak istedim. Şimdi bu amacı bütünüyle biliyorum. Onlar bizimle Rusların arasını açarak bizi bir belaya atmak ve ona karşılık bize birkaç tüfekte para vermek istiyorlar. Şimdiye kadar dünyada barışı sağlamak istediklerini söylüyorlardı. Hâlbuki yazılı önerileriyle bizi Türkistan'da kışkırtmalarda bulunmaya davet ediyorlar ve bizi Ruslarla savaşa sokmaya çalışıyorlar...”²⁵³

Cemal Paşa'nın 14 Kasım 1921'de Afgan Emirine yazdığı mektubun bir suretini de Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiştir. Cemal Paşa, Rus-Afgan antlaşmasının onaylanmasına ve uygulanmasına çalıştığına, Afganistan'a yapılabilecek yardımları görüştüğünü, Avrupa'ya giderek Afganistan için girişimlerde bulunacağına, Enver Paşa'nın faaliyetleri hakkında düşüncelerini yazmakta ve Enver Paşa'nın Milli Mücadele zarar verecek adımlar atmaması için uyardığını belirtmiştir. Bu mektupta : “10 Temmuz tarihli mektubunuzu kemal-i sürurla okudum... Enver Paşa'nın teşebbüsat-ı ahiresi hakkına mütalaatımda kendisine son yazdığım mektupla Emir'e yazdığım mektuptan anlaşılıyor. Eğer hakikaten Enver Paşa'yı Buhara'dan geri alamazsam bir buçuk senelik mesaimi mahvetmiş olacağım. Buna muvaffak olmak için olanca şiddetimle çalışıyorum”²⁵⁴

---

²⁵¹Sarihan, a.g.e.,s.77.

²⁵²Hikmet Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Ankara, Türk Tarih Kurumu ,1974,s.340.

²⁵³A.e.,346.

²⁵⁴Cebesoy, a.g.e.,s.292.

demektedir. Enver Paşa'nın Buhara devletinin bağımsızlığını Sovyetlere karşı kazanmak için bir takım hazırlıklar içerisindeydi. Uzun zamandır Sovyetlere karşı Basmacı adıyla bilinen bağımsızlık mücadelesinde, bu hareketin liderleri görüş birliğinden yoksundu. Enver Paşa, Basmacı liderleri tek çatı altında toplayarak, daha güçlü ve organize şekilde Sovyet yayılmacılığına karşı mücadele planlıyordu. Enver Paşa'nın buradaki faaliyetleri Ankara'dan yönlendirildiği dair şüpheler uyanması, Sovyetler nezdinde Ankara Hükümetini zor duruma düşürebilirdi. Gerek Moskova Elçisi Ali Fuat Cebesoy gerekse Cemal Paşa, Enver Paşa ve çevresindekilere Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulacağı uyarısını yapmıştı. Zira Sovyet yardımı Ankara Hükümeti açısından çok önemliydi. Cemal Paşa, elinden geldiğince Enver Paşa ve erkânını Kafkaslar'dan uzak tutmaya çalışmış ve mektubunda: "Halil, Küçük Talat ve elhasıl bütün Enver teşebbüsünün erkânını Kafkasya'dan uzaklaştırmak üzereyim. İşte bu sayede siz, sizi rahatsız eden ve işleri ihmal etmesi kaviyyen melhuz olan bir teşebbüsten kurtulmuş olacaksınız. Buhara teşebbüsünün alacağı son şekilden sizi ancak Berlin'den haberdar edebildim. Bu arizem size ne zaman vasıl olacaktır, bilemiyorum. Binaenaleyh bunun cevabını doğruca Moskova'ya yazarsanız müteşekkir kalırım. İstedğim mütehasıslarla zabitanın miktar ve esamisi hakkında Süreyya Bey'den malumatı lazime almış olacaksınız. Bunları lütfederseniz işlerim kesbi sühulet etmiş olur. Fethi'nin ve diğer rüfekanın hürmetle gözlerinden öperim kardeşim"²⁵⁵ diye söylemektedir.

Cemal Paşa Afganistan'ın İngiliz emperyalizmine karşı karşıya kaldığını söylemekte ve Afgan- İngiliz antlaşmasını kendisinin engellediğini belirtmektedir. Diğer taraftan Cemal Paşa'nın Afganistan'daki olumlu faaliyetleri ve oynadığı rolle, Anadolu Hükümeti'nden bir takım isteklerde bulunmuştu. "Eğer ben geçen²⁵⁶ sene Kabil'e gitmemiş ve İngiliz heyetinin Kabil'deki entrikalarını zamanında ve büyük cüreti teşebbüsle karşılamamış olsaydım, bu gün Afgan-Rus muahedesi parçalanmış ve Afganistan, düşmanlarımız tarafına geçmiş olurdu. Ancak Emir üzerinde ve Afganistan'ın diğer nüfuslu adamları üzerinde icra ettiğim şahsi tesirler sayesinde ki, bizim elimizde bugün bir Afgan-Rus muahedesi bulunuyor ve Afganistan bizim dostlarımız arasında sayılıyor." ²⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa Moskova Elçisi Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta Cemal Paşa'ya ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Telgrafnamenizi Teşrinisani 1921'de yirmi iki günde aldım. Cemal Paşa şimdiye kadar gösterdiği dürüst harekette devam ederse

---

²⁵⁵Cebesoy, **a.g.e.**, s.293.

²⁵⁶1921,**A.e.**,s.301.

²⁵⁷**A.e.**,s.301-302.

kendisini takviye edeceğim. Herhalde Enver Paşa ve saire ile alakasını katetmelidir. Bunlar benim tarafımdan açıkça kendisine söyleyiniz. Medine Muhafızı Fahrettin Paşa'yı Afganistan Elçisi yaptık. Cemal Paşa'nın Afganistan'daki mesaisini yavaş yavaş millete anlatarak mevkiini tahkim edeceğiz, şimdiye kadar olan işaretini hüsnü telakki ve mümkün olanlarını tatbik ettim. Onun tarafından telgrafa ve iş'arı devletinize muntazırım.”²⁵⁸

Cemal Paşa, Afganistan'ı modern bir devlet haline getirmeye çalıştı.²⁵⁹ O, Afganistan'ın Avrupa devletleri tarafından tanınmasını sağlamış ve Almanya'da bu ülke lehine lobi faaliyetlerinde bulunmuştu. Afganistan Ordusu'nun modernleşmesi için, modern araç ve gereçlerine sahip olmayı zorunlu görüyordu. Cemal Paşa Afganistan'ın modern bir devlet haline gelmesi için seferber oldu. Gerek Ankara Hükümeti'nden gerekse Avrupalı devletlerden Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu insan kaynaklarını, araç ve gereçleri temin etmeye çalıştı. Avrupa'da Afganistan adına bazı devlet adamlarıyla görüştü. Güçlü bir Afganistan, İngiliz emperyalizminin çöküşü demek olan Hindistan devrimine yol açacaktı. Cemal Paşa dünya devrimini :“Kanaatimce cihan inkılâbının kilidi Hindistan'dadır. İngiltere'yi Hindistan'dan mahrum bırakmak İngiliz olmayan bütün milletleri memnun edecektir. İngilizlerin elinden Hindistan çıkarsa mefluç bir vaziyette kalır, artık başka milletlere muzır olamaz...”²⁶⁰ diye açıklamaktadır. İngiliz sömürge ve emperyalizminin çöküşünü ancak Hindistan devrimiyle mümkün olacağı tespitinde bulunmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa'nın Ukrayna heyeti başkanı Frunse²⁶¹ ile göndermiş olduğu mektup, iplerin kopmasına neden olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın 22.12 1921 tarihli Moskova Elçisi Ali Fuat Cebesoy'a : “Ben, milleti İttihat ve Terakki bayrağı altına davet edemem. Ankara'ya nasihat vermek değil, Ankara'nın tamamen nokta-i nazarı ve talimatı dairesinde hareket etmekle nafi olabileceğini ve binaenaleyh teshihi fikir edinceye kadar kendisiyle idame-i münasebetle mazur bulunduğunu tebliğ etmenizi rica ederim “²⁶² diye telgraf çekmiştir

---

²⁵⁸Cebesoy, **a.g.e.** ,s.309.

²⁵⁹Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu, “Orta Doğu'yla İlişkiler”,**Dış Politika**,s.207;Saray,**Afganistan ve Türkler**, s.167.

²⁶⁰Cebesoy, **a.g.e.** ,s.300.

²⁶¹Cemal Paşa'nın Frunse'ye vasıtasıyla gönderdiği mektubu değerlendiren Mustafa Kemal,TBMM hükümetini keyfiyete ve arzuya bağlı yürütmediğini ve Türk Milletini İttihat Terakki bayrağını altında yönetmenin mümkün olmadığını bildirmektedir. Üstelik Cemal Paşa'nın Anadolu Hükümeti'nin yerine İttihat Terakki yönetimi altında bir idarenin kurulması için plan yaptığı bu mektuptan anlaşılmaktadır. Saray,**Afganistan ve Türkler**, s.185;Sarıhan,**a.g.e.**,s.95.

²⁶²Cebesoy, **a.g.e.** ,s.310;Saray,**Afganistan ve Türkler**, s.185;Sarıhan,**a.g.e.**,s.95.

Bu arada Cemal Paşa, Sovyetlerin hakiki çehresini yavaş yavaş anlamaya başlamasına rağmen, Afganistan'a hizmet etmekten geri kalmamıştı. O sıralar Afganistan'ın Avrupa devletleri tarafından da tanınması için Almanya'ya gelmiş bulunan Muhammed Veli Han başkanlığındaki Afgan heyeti ile buluşmuş ve onları önce Alman hükümeti ileri gelenleri ile sonra da Paris'e götürerek Fransız hükümeti erkânı ile tanıştıırıp Afganistan'ın bu hükümetlerce de resmen tanınmasını sağlamıştır. Fakat bu sırada Enver Paşa'nın Türkistan Türklerinin istiklali için Sovyetlere karşı mücadeleye girmesi, Cemal Paşa'nın talihini değiştirmiş ve onun Afganistan'a dönüşünü imkânsızlaştırmıştır.²⁶³

Cemal Paşa'nın verdiği teminata rağmen Sovyetler, onun Afganistan'a varır varmaz Enver Paşa ile irtibat kurup ona yardım edeceği endişesinde idiler. Bu yüzden Cemal Paşa'nın Afganistan'a dönmesine mani olmaya kalkıştılar. Fakat bunu da başaramayan Sovyetler, Tiflis üzerinden Afganistan'a dönmek üzere olan Cemal Paşa'yı bir kiralık Ermeni katiline arkadan vurdurtmuşlar ve sonra da katili ortadan kaldırmışlardır.²⁶⁴

Diğer taraftan Cemal Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili başka iddialarda mevcuttu. Rusların Moskova'yı terk etmesini istediği kişiler arasında bulunan Halil Paşa, Sovyet Merkez Şurası'nda bulunan eski bir arkadaşının kendisine: Şura merkezinde Cemal Paşa'nın öldürülmesine karar verildiğini, ancak bu cinayetin Moskova'da değil Tiflis'de tatbik edileceğini ve suikasti yapanların da Ermeniler olduğunun ilan edileceği şeklinde bir ikazda bulunduğunu, kendisinin de bu bilgiyi derhal Cemal Paşa'ya ulaştırdığını ancak: "Amm yaptın Halilciğim, beni niye öldürmeye kalksınlar, sonra benim Suriye'de Ermenilere yaptığım yardım herkesin bildiği şeylerdir. Neden olsun bu"²⁶⁵ şeklinde cevap aldığını iddia etmiştir. Bir diğer iddiaya göre, Cemal Paşa'nın öldürülme olayında İngilizlerin parmağı vardır. Zira, Cemal Paşa'nın Bolşeviklerle birlikte yürüttüğü Afganistan projesi, Hindistan'daki İngiliz egemenliğine karşı büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Ayrıca, Paşa Afganistan'daki İngiliz nüfuzunu kırmak ve bir Rus-Afgan anlaşmasını sağlamak için de büyük çaba göstermiş ve bu konudaki görüşlerini, 1921 sonbaharında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a göndermiş olduğu mektubunda açıkça dile getirmişti.²⁶⁶ Hatta Cemal Paşa, Kabil'deki İngiliz Elçisi Mösyö Dobbo ile yapmış olduğu bir görüşmede: "Şayet İngilizler Mustafa Kemal ile şerefli bir

---

²⁶³Saray, **Afganistan ve Türkler**, s.185.

²⁶⁴Togan, **Hatıralar**, s.456.

²⁶⁵Taylan Sorgun, **İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Halil Paşa Bitmeyen Savaş**, [y.y.], İstanbul, 2003, s. 252.

²⁶⁶Fehmi Nuza, "Cemal Paşa'yı Kimler Öldürdü Veya Öldürttü", **Türk Kültürü**, XXI/243, Temmuz 1983, s. 459-462.

sulh yapmazlarsa Hindistan'da ihtilal çıkarmak için oraya kuvvetlerimle yürüyeceğim”²⁶⁷ sözleriyle tehditlerde bulunmuştu. Bu durum İngilizleri bir hayli kaygılandırmıştı. Bu iddiaların hararetle savunucularından olan Şekip Arslan Bey, 25 Temmuz 1922'de Londra'da kalmış olduğu otele bir İngiliz generalinin gelerek: “Müjdeliyorum. Cemal'in öldürüldüğü kesinleşmiştir. Yakında Enver'in de ona katılmasını umalım” şeklinde konuştuğunu, İngiliz gazetelerinin de Cemal Paşa'nın ölüm haberine çok sevindiklerini belirtmiştir. Şekip Arslan, İngilizlerin Bolşeviklerle mücadele etmesine rağmen Enver ve Cemal Paşaları daha tehlikeli gördüklerini söyleyerek cinayetin kesinlikle İngilizlerin işi olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁸ Yine başka bir iddiaya göre, Cemal Paşa, Talat Paşa'yla başlayan suikastlar zincirinin bir parçası olarak Ermeniler tarafından öldürülmüştür.²⁶⁹

Ali Fuat Paşa, Cemal Paşa'nın Avrasya'daki faaliyetlerini yakında takip etmiş ve Cemal Paşa'nın şehit edilmesiyle ilgili şu gözlemi yapmıştır: “Cemal Paşa, fazla Rus taraftarlığı yapmamış, Afganistan'da uzun müddet kalabilmiş ve Türkiye'den de kendisine zabıt ve memur gönderebilmek suretiyle yardım edilmiş olsaydı, terakki ve inkişafa müsait olan Afganistan az bir zamanda kalkınabilecekti. Afganistan, Hindistan'ın istiklaline mühim bir yardımı olmakla beraber, şimalindeki Müslüman memleketlerin de terakki ve inkişafına rehber olabilecekti. Ruslara karşı onların hak ve hukuklarını tanımağa cesaret edecekti. İşte istikbal, Cemal Paşa'ya böyle mühim bir hizmet hazırlamıştı. Fakat ne yazık ki, ömrü vefa etmemiş, bir yıl sonra Tiflis'te şehit olmuştu.”²⁷⁰

Anadolu hareketi Cemal Paşa'nın öldürülmesini üzüntüyle karşılamıştı. Sovyetlerin Cemal Paşa'nın katilini bir an önce bulmasını istemişti. Anadolu hareketinin liderliğini yapan Mustafa Kemal Paşa'nın Süreyya Bey vasıtasıyla göndermiş olduğu fotoğrafı ve “Sizi bir gün Anadolu da ve sine-i millette görmeyi arzuluyoruz” şeklindeki sözleri Cemal Paşa'ya verilen değer ortadayken, üzüntüsü az olmamıştır.²⁷¹ Mazlum milletleri emperyalizm boyunduruğundan kurtarmaya çalışan Cemal Paşa, Sovyet Rusya'nın çıkarlarına ters düşmüştü. Bu yüzden bunu hayatıyla ödemişti. Cemal Paşa Tiflis'te öldürüldüğü zaman Afganlılar, Cemal Paşa'nın Türkiye kadar

---

²⁶⁷Zafer Hasan Aybek, “Cemal Paşa:Afganistan'ın Teşkilatlanma ve Hindistan Meseleleri”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Sayı: 7, Temmuz 1950,s.263.

²⁶⁸ Emir Şekip Arslan, **Sürgünde Üç Ölüm**, Haz. Ömer Hakan Özalp, İstanbul, Truva Yayınları 2004, 63-64.

²⁶⁹ Cemal Kutay, “Sadrazam Sait Halim Paşa'yı Kimler Öldürdü?”, **Tarih Konuşuyor**, C. I, Sayı: 1, Şubat 1964, s. 48-53.

²⁷⁰ Cebesoy, **a.g.e.**, s.290.

²⁷¹ Hülya Baykal, **a.g.m.**, s. 428-433.

Afganistan'ın da bulunduğunu, suçluların bulunmasını Sovyetlerden istemişlerdir.²⁷² Cemal Paşa Afganistan'a yaptığı hizmetler ve bu ülkenin modernleşmesi için giriştiği faaliyetler Afgan halkı ve kralı üzerinde olumlu tesirler bırakmıştı.

Suikast olayının kesinleşmesinin ardından Türk basınında Cemal Paşa'yla ilgili olumlu yazılar da çıkmaya başlamıştır. İkdâm yazarı Yakup Kadri Bey, Altıncı Şehit isimli makalesinde, Türk milletinin büyük ve kahraman bir evladını kaybettiğini söyledikten sonra onunu için özetle şu cümleleri kullanmıştır: Cemal Paşa daima büyük düşünen bir adamdır. Birinci Dünya Savaşı'nda yürütmüş olduğu Mısır Seferi onun büyüklüğünün en önemli göstergesidir. O, aynı zamanda faydalı bir adamdır. Umran ve intizam fikri onda daima bir endişe halinde mevcuttur. Yollar yapmak, mektepler açmak, hayatı medeniyetin icaplarına göre tanzim etmek onunu pek sevdiği işlerdendi. Harb-i umumi esnasında Suriye'ye seyahat edenler, oradan hayran olarak döndüler. Cemal Paşa'nın en çok aleyhinde bulunanlar bile onun Kudüs, Şam ve Irak havalisinde bıraktığı umranı inkâr edemiyorlar. Afganistan'daki çalışmaları da onun çağdaşlaşmaya verdiği önemin bir göstergesiydi. Gerek Anadolu'da konuştuğumuz insanlar, gerekse buradan geçenler umumiyetle memleketlerinde başlayan umran ve tekâmül hareketini Cemal Paşaya borçlu olduklarını söylüyorlar.²⁷³

Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı liderlerin faaliyetleri ve örgütlenmeleriyle Avrasya'da oluşacak yeni güç bloklarında söz sahibi olmak istiyordu. Evvela Türk Kurtuluş Savaşı'nın emperyalist devletler ve onların işbirlikçilerine karşı başarı kazanması, Avrasya'da gelişecek dengelere göre belirleneceği öngörülmüştü. Dolayısıyla İngiltere'nin Avrasya bölgesinde etkinliğinin kırılmasına ağırlık verilmiş ve Sovyetlerle antlaşmalar yaparak güç dengelerini doğulu devletler lehine çevirmeye çalışılmıştı. Sovyetlerin bölgeyi ele geçirme ihtimaline karşı temkinli yaklaşılmış ve doğulu milletlerin dayanışma içerisinde hareket etmesine çalışılmıştı. Özellikle Afganistan'da bu politika daha belirgin olarak ortaya çıkmıştı. Türk Milli Mücadelesi'ne yakın olan ve her fırsatta desteğini dile getiren Afganistan'ın İngiltere'nin yörüngesinden kurtulması ve Türk Milli Mücadelesi'ne uygun politika ve antlaşmalar yapılması sağlanmıştı. Bu Türk dış politika hedefini hem Anadolu

---

²⁷²Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı**, İstanbul, Tekin Yayınevi,1990.s.21.

²⁷³Aktaran Nevzat Artuç, **Ahmed Cemal Paşa(1872-1922)Askeri Ve Siyasi Hayatı**,Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Bölümü,Isparta, 2005,s.352;Yakup Kadri,“Altıncı Şehit”, **İkdâm**,Sayı:9119, 8 Ağustos 1922.

hareketinin göndermiş olduğu temsilciler hem de Cemal Paşa'nın gayretleriyle başarıya ulaşmıştır. Sovyetlerin bölgeyle alakalı çelişkili ve tutarsız politikalarına rağmen, Cemal Paşa'nın çalışkanlığı ve yaptığı işlerle Afganistan'ı İngiliz emperyalizminden uzaklaşmıştır. Cemal Paşa Afganistan'daki Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ve tavsiyesiyle yürüttüğü modernleşme adımları ve siyasi nüfus sağlaması İngiltere'yi tedirgin etmiş ve endişeye düşürmüştür. Ayrıca Afganistan'ı da emperyalizmin yayılma ve hâkimiyeti alanına girmesi uzun bir dönem için engellenmiş oldu.

2.2.2.2. Mustafa Kemal ve Enver Paşa

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşın, İttihatçı grubun önde gelen üyelerinden Talat,Enver, ve Cemal Paşa İttifak devletlerin yanında savaşa girmesinde etkin rol oynadılar. Osmanlı tarihinde eşi ve emsali görülmemiş bir şekilde Enver Paşa'nın şahsi kararıyla savaşa girilmiş ne Osmanlı Padişahı ne de dönemin hükümetin başındaki Sait Halim Paşa'nın haberi olmuş, bir anda Enver Paşa'nın kararıyla Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşının içerisine çekilmiştir.²⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşından mağlup bir şekilde ayrılınca İttihatçı liderler yurtdışına kaçmışlardı.

Almanya'ya kaçan Enver Paşa devrim rüzgârlarının estiği Moskova'ya gitmeyi, Almanya'da kalmaktan daha yararlı görmektedir. Rusya'nın desteğini almayı planlayan Enver Paşa, başından geçen muhtelif talihsizliklerden ve uçak kazalarından sonra Moskova'ya ulaşır. Çünkü Berlin'de Enver Paşa'ya biçilmiş bir rol, eylem yok, kendi ideallerini yaşatacak ve olgunlaştıracak bir ortam bulamamış ve dönemin hareketli ve canlı bölgesi olan Rusya'ya gitmeyi uygun görmüştür. Birkaç kez Moskova'ya ulaşma teşebbüsleri, boşa çıkmış ve ölüm tehlikesiyle yüz yüze kalmıştı.²⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa Ulusal Kurtuluş Savaşları'nın dalga dalga Doğu'da yayılmasını istemekteydi. Bu mücadelenin doğasındaki eylemlerin, mitinglerin ve pasif direnişlerin ivme kazanması önemliydi.²⁷⁶ Ayrıca Doğu'da bağımsızlık bilincin gelişmemiş olması ve doğu halklarının örgütlenmemesi nedeniyle Mustafa Kemal, doğudaki milletler arasında belli düzeyde şöhretleri var olan İttihatçı liderlerden istifade etmeye yönelmişti.²⁷⁷ Doğu'daki

²⁷⁴Gencer-Özel, **a.g.e.**,s.56; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. II, Kısım IV, Ankara, TTK Basımevi, 1953, s. 510; Fahir Armaoglu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, C. I-II, Ankara, Alkım Yay., 1990, s. 3-55; Akşin, **a.g.e.**,s.16.

²⁷⁵Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922)**,s.516-518.

²⁷⁶Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde: Sakarya'dan İzmir'e**, Ankara, TTK Yayınları,[t.y.],s.21.

²⁷⁷Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası**,s.163.

milletlerde bağımsızlık bilincinin gelişmemiş olması ve İttihatçı liderlerin Anavatan dışındaki faaliyetlerini onaylayan Mustafa Kemal, Doğu'daki emperyalizmin karşıtı faaliyetleri lüzumlu görüyordu. Mustafa Kemal, Talat Paşa'ya yazdığı mektupta:“Zati Âlinizin garp âleminde, bizim Anavatan'da diğer iş arkadaşlarının da şark memleketlerinde mütevaziyen hareket ve gayret etmeleri memleketin selamı için lazımdır ”²⁷⁸ demektedir.

Mustafa Kemal Paşa, emperyalizmin kuşattığı bütün bölgelerde, topyekûn bir bağımsızlık mücadelesine girişmeyi savunmuştur. Bu dönemde mazlum milletlerin bağımsızlığı için gerek İttihatçı liderlerden gerekse milliyetçi liderlerden istifade edilmesi bu mücadelenin başarısı için gerekliydi. Mazlum milletlerin karşıtı bir cephe oluşması ve bu mücadeleye herkesin katkı yapması önemliydi. Bu cephe oluştururken mazlum milletlerin dayanışması esas olması gerekirdi. Ancak izlenecek politika Panislamizm siyasetinden uzak olması gerekirdi. Çünkü Sovyetler gerek Panturanizm gerekse Panislamizm siyasetinden rahatsız olmaktadır. Sovyetlerden büyük çapta maddi yardım alan Anadolu Hükümeti, bu yardımların kesilmesinden endişe etmekteydi. Diğer taraftan doğu milletleri üzerinde belli bir etkiye sahip İttihatçı liderlerin giriştikleri faaliyetler, Sovyetleri şüpheye düşürmemesi çok önemliydi. Fakat İttihatçı liderlerin Sovyetlerin Anadolu üzerindeki emellerine alet olmaması bir o kadar önem arz etmekteydi. Hassas dengeler üzerinde ustaca hareket edilmesi gerekliydi

Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın ilk evresinde İttihatçı kökenli liderlerden Rusya'yla ilişkilerden yararlanmayı düşünmüştü. İttihat Terakki Partisi'nin önemli kişileri Moskova'da toplanmışlardı. Üstelik Enver Paşa da Moskova'ya gelmişti. Anadolu'daki Milli Mücadele'yi yakından izleyen İttihatçı liderler, dışarıdaki gelişmeler hakkında Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendiriyorlardı. Mektuplarla cereyan eden görüşmeler sırasında, Mustafa Kemal Paşa ve İttihatçı liderler, bazen öfke ve kızgınlık bazen de memnuniyet içerisinde olmuşlardır. Yine bu mektuplaşmalar yoluyla buldukları koşulları bildirme fırsatları elde etmişlerdi. Enver Paşa Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın liderliğini ele geçirme hayalleri kurarken, siyasi gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa'ya naklediyordu. Nitekim Enver Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya uzun bir mektup yazar. 26.08.1920 gününde yazılmış olan bu mektup, Moskova'da karşılaştığı Türk heyetinden bahseder, İtilaf devletleri

---

²⁷⁸Akşin, a.g.e., s.55.

hakkında bilgiler sunmaktadır. Mektubun devamı şu şekildedir:“Ben, İslam muhitinde teşkilat icrasıyla [icrasıyla], memleketin halası uğrunda çalışmak maksadı ile buraya geldim. Esasen Ruslar, Komünizm şeklinde olmasa bile, İngiltere aleyhindeki ihtilal hareketlerine muavenet etmeyi prensip itibarıyla kabul etmişlerdir. Buradaki teşebbüs ve icraatımdan ve Avrupa ahali umumiyesinden size malumat vermeyi faydalı görmek arz ediyorum. Teşkilat ve tasavvuratımdan sizi ara sıra haberdar ederim.”²⁷⁹

Türk Milleti'nin ölüm kalım savaşında ve dönemin olağanüstü zamanında Mustafa Kemal herkesten azami bir şekilde istifade etmeye çalışmıştır. İttihatçı liderlerle görüş ayrılıklarına düşmesine rağmen, Mustafa Kemal bu liderlerin Avrasya'daki etkinliklerinden yararlanmaya çalışmıştır. Bu sırada Enver Paşa Mustafa Kemal'e Avrasya'daki gelişmeler hakkında bilgiler vermeye devam etmekteydi. Mustafa Kemal buna karşılık, Enver Paşa'nın Avrasya'daki mazlum milletlerle ilgili faaliyetlerine ve çalışmalarına destek vermiştir. Fakat Mustafa Kemal Enver Paşa'yı: “...Türkistan, Afganistan ve İran'da belirtileri görülmeye başlayan milli hareketlerin birleştirilip düzeltilmesinde vaki bulacak çabaların Rusları şüphe ve kaygıya düşürmemesi için Panislamizm kılığı altında açığa vurulmasından kaçınılması gerektiğini(...)ve Hindistan ve Afganistan'daki çalışmalarında Ankara ile işbirliği etmesinin faydalı ve zaruri olduğunu mütalaa ediyordu.”²⁸⁰ diye uyarıyordu.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın Sovyet Rusya tarafından kullanıldığı gerçeğini kavramış, Milli Mücadele'ye yardım maskesi altında gelecek, Enver Paşa komutası altındaki Kafkasya'daki süvari birliklerinin, Anadolu'ya girişine izin vermemiştir. Türk Milleti'nin kaderinin belirlendiği Sakarya Zaferi'nden sonra hem Enver Paşa'nın hem de Sovyet Rusya'nın planları suya düşmüştür.²⁸¹ Şayet Türk Milleti'nin fedakârlığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik dehasıyla kazanılan Sakarya Muhaberesi kaybedilseydi, Bolşevikler Kızıl Orduyu Anadolu'ya sokarak, aynı Azerbaycan'da, Gürcistan'da yaptığı gibi Türk topraklarını uydu devlet haline getirip, akıbetinde SSCB sisteminin içinde yer alacak bir devlet olacak, başka bir deyişle Sovyetlerin arka bahçesi olacaktı.²⁸² Nitekim Mustafa Kemal Paşa oyunu önceden görmüş, Enver Paşa'yı uyarmış ama Enver Paşa'nın hırsları ve hayalleri bu gerçeklere gözünü yummuştur.

---

²⁷⁹ Aydemir, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914–1922)**, s.518.

²⁸⁰ **A.e.**,s.520; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam: Mustafa Kemal (1918–1938)**, Cilt III, 17 Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003,s70,71;Akşin, **a.g.e.**,s.55.

²⁸¹ **A.e.**

²⁸² **A.e.**,s.57.

Tüm bölgesel güçler için Sakarya Savaşı tarihi bir dönüm noktasıydı. Bu tarihi dönüm noktası Türklerin lehine gelişmiş ve emperyalizm yenilgiye uğratılmıştı. Bu tarihi noktada emperyalizm savaşı kazansaydı, hem Sovyetlerin hem de batılı devletlerin düzenine hizmet edecek bir ortam oluşacaktı. Sakarya Savaşı devam ederken, Enver Paşa ve komutasındaki Kafkas Ordusu Anadolu'ya girmek için hazır bekliyorlardı. Bu, Sovyet idaresi altından bir devlet kurulmasına hizmet edecekti. Sovyetler ipleri iyice eline aldıktan sonra, yüzyıllık bir rüya olan açık denizlere inme politikası gerçekleşmiş olacaktı. Hem Mustafa Kemal hem de Sovyet Elçisi Ali Fuat Cebesoy bu Sovyetlerin iki yüzlü politikasını görmüş ve her ikisi de Enver Paşa'ya Sovyetlerin gerçek yüzünü anlatmıştı. Cebesoy anılarında Sovyet Rusya'nın Türk toprakları üzerindeki jeopolitik emellerinin değişmediğini şu şekilde anlatmıştır: "...Rusya gelecekte hükümet itibariyle eskisinden başka bir hükümet olacak, fakat siyaset itibariyle yine aynı yolu takip edecek, Slav istilası yerine Rus komünizm istilası kaim olacaktır."²⁸³

Ne çare ki, Enver Paşa hırslarının, ihtiraslarının ve hayallerinin esiri ve tutsağı olmuş ve Türkistan'da Ruslara karşı girişilen bir hücumda şahadet mertebesine ulaşmıştır. Belki de, Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyelerine kulak asmış olsaydı, Enver Paşa'nın şöhreti ve namı çok uzun yıllar daha yaşayabilirdi ve mazlum milletler için daha önemli kararlara imza atabilirdi. Fakat Enver bir güneş gibi doğmuş, bir grup ihtişamıyla batmıştır.²⁸⁴

2.2.3.Kurtuluş Savaşı Sonrası Türk Afgan İlişkileri

Türk Milleti ölüm kalım savaşı verdiği Kurtuluş Savaşı'yla emperyalist devletleri dize getirmeyi başarmıştı. Üstelik Lozan Antlaşması'yla emperyalist devletler Türkiye'nin tam bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Böylece Anadolu Türkleri üzerine oynanan büyük oyun bozulmuş oldu. Türk Milleti yüzyıllardır hazırlanmış suikastı, Sevr Antlaşmasını, bertaraf etmeyi başarmıştı. Öbür yandan bağımsızlığı kazanmak kadar, onu korumakta önemliydi. Kurtuluş Savaşı emperyalist devletlere karşı yapılmış olduğundan, Genç Türkiye Cumhuriyeti batılı devletlere karşı mesafeli bir tutum takınmıştı. Fakat doğulu devletlerle var olan

---

²⁸³Cebesoy, **a.g.e.** ,s.156.

²⁸⁴Ismail Arar, **Halil Mentese'nin Anıları**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları,1986,s.252.

ilişkiler, daha fazla geliştirmeye ihtiyaç vardı. Ayrıca Türk dış politikası Milli Mücadele sırasında Sovyetler ve Afganistan'la çok iyi ilişkiler geliştirmişti.

Kurtuluş savaşı döneminde Türk-Afgan ilişkileri, dönemin olağanüstü şartlarında bile iyi bir düzeydeydi. Kurtuluş Savaşı zaferle taçlandırılmış ve Lozan Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanan Türkiye, Avrasya'ya olan ilgisi artarak sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa Avrasya bölgesinde istikrarsızlığa sebep olacak, bölge barışını tehdit edebilecek her türlü vaka ve gelişmeye Türk-Afgan ilişkilerini geliştirerek ve barış odaklı çözümlere açık bir dış politika izleyerek cevap vermiştir. Avrasya'nın önemli bir noktasından bulunan Afganistan'ın, modernleşmesi için işbirliği ve diyalog halinde olunmuştur. Kurtuluş savaşı sonrası Türk Afgan ilişkileri her iki ülkenin tam bağımsızlığını üçüncü ve emperyalist devletlere karşı muhafaza edilmesine ve barış ve dostluk temelli politikalar geliştirilmesi boyutunda ilerlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, bağımsızlık savaşını kazandıktan sonra, Afganistan'a olan ilgisini kesmedi. Tersine, Türkiye devleti sürekli olarak bu ülkedeki gelişmeleri takip etmiş ve akılcı ve gerçekçi politikalar vasıtasıyla bugüne kadar sürecek, Türk-Afgan dostluğunun temellerini attı. Diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi dışında Atatürk, şahsi dostluğuna önem verdiği Afgan Kralı Emanullah Han'ı Türkiye'ye davet etmişti. Emanullah Han bu davete sevinmiş ve O'nun davetini kabul etti.

1928 yılında Emanullah Han'ın ziyaretiyle Türk- Afgan ilişkileri için bir dönüm noktası olmuştur. Bu ziyaret Türk Afgan ilişkilerinin gelişimi açısından tarihin en yüksek seviyesine ulaşmış oluyordu. Emanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaret eden ilk hükümdar olması ve Türkiye'ye karşı olan yakınlığı, Türk halkı üzerinde derin akisler bırakmıştı. Emanullah Han her gittiği yerde, binlerce vatandaş ve resmi erkânın yetkilileri en üst düzeyde karşılamışlardı. Afgan Kralı Emanullah Han, Türkiye'de bulunduğu sırada bu ziyaretten yararlanan Mustafa Kemal Paşa, daha 1923'te temelini attığı "Etnografya Müzesi"nin tamamlanmasını fırsat bilip, Emanullah Hanı da yanına alarak, Müzenin açılışını yaptı. Bu Müze'de apaçık görünüyordu ki, Kafkaslar ve Orta Asya'da yaşayan Türklerle, Anadolu Türkleri arasında büyük bir "bütünlük" vardı. Bu bütünlüğü parçalara ayıran Sovyetler Birliğidir. Türklere düşen görev, Sovyetler Birliği gücünü yitirene kadar, öznel bütünlüğünü koruyabilmektir.²⁸⁵

---

²⁸⁵İsmet Bozdağ, **Atatürk'ün Evrensel Boyutları**, İstanbul, Tekin Yayınları,1998,s.85-86.

Bu açılışta İçişleri Bakanı olarak bulunan Şükrü Kaya, yıllar sonra, o günkü izlenimlerini şöyle anlatacaktır:“1923,devletimizin kuruluş yılıdır ama inanç ve hevesten başka her şeyin yokluğunu çekiyorduk: Her şeyin başında para yoktu. Devlet bütçesi büyük açıkla kapanıyor, enflasyon azdıkça azıyordu. Hem enflasyonun hakkından gelmek, hem yokluğa yuvarlanmış ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydık: Milletvekili içinde, pek çok Bakanlık heveslileri vardı ama kimse Maliye Bakanı olmayı düşlemiyordu. İşte o günlerde Gazi Paşa, bir “Etnograf Müzesi” yapılmasını emretti ve yerinin belirlenmesinden, mühendislerin çizdikleri plana kadar her şeyi ile çok yakından ilgilendi.

Müzeler Genel Müdürünü, Türkiye'nin çeşitli müzelerinde parça, parça saklanan etnografik yapıda eşyanın toplanarak Ankara'ya getirilmesini emrettiği zaman, tesadüfen yanlarında idim. Müzeler Genel Müdürü bile bu hassasiyeti bir türlü değerlendiremiyor, otomat gibi sadece istenenleri not ediyordu. Fakat Müzenin açılışını birlikte yaptığı Afgan Kralı Emanullah Han'a: görüyorsunuz, Şah Hazretleri. Asya'da yaşayan Türk ve Müslüman ülkeler, siyasi coğrafya olarak ne kadar bölünmüş olursa olsun, kültürde tam bir bütünlük arz ediyor. Dünya dengesinde bu bütünlüğün büyük önemi olduğunu, yakında herkes kavrayacaktır.

Mealindeki bir sözü, beni adeta uykudan uyandırdı: “Acaba Paşa, Kızıl Elma” rüyası mı görüyor? Bu kültür bütünlüğünden nasıl yararlanmayı düşünüyor acaba? “ kaygısına kapıldım.”Kaygı “diyorum, Çünkü 1928 yılında Türkiye o kadar çok şeye muhtaçtı, o kadar sıkıntılı günler geçiriyor ki, bana göre, “Kızıl Elma ” ile sembolize edilen ülkeyi bize bağışlasalar, uzanıp alacak güçte değildik! Oysa Mustafa Kemal Paşa bu” Kültür Bütünlüğü için Türkiyat Enstitüleri” kuruyor, Etnografya Müzeleri yaptırıyordu.”²⁸⁶

Atatürk, Doğu'ya sadece bir siyasi coğrafya olarak bakmamış, aynı zamanda bu coğrafya da var olan milletlerin birbirleriyle dil, din ve kültür bakımından birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu fark etmiştir. Kültür yönünden bütünlük arz eden Türkiye ve Afganistan elbette iki devlet arasında var olan ilişkilerin ötesinde ittifak ve dayanışma halinde olacaktı. Atatürk, dost ve müftetik devlet başkanı Emanullah Han'a bu sıkı ittifak ve dayanışmadan duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Aynı şekilde Afgan Kralı Emanullah Han da Türk-Afgan ilişkilerini diğer devletlerle ilişkilerinden ayrı tutmuş, çıkmış olduğu Avrupa gezisinden sadece Türkiye ile bir antlaşma imzalayarak, Türkiye'ye verdiği önemi göstermişti. Atatürk, Afgan Kralı ve Kraliçesi şerefine verdiği bir ziyafet sırasında, Türk-Afgan ilişkilerinin tarihi ve kültürü üzerinde çok önemli şu konuşma yapmıştı: “...Afgan

---

²⁸⁶Bozdağ, a.g.e.,s.86.

milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve uhuvvet rabitaları pek kadimdir. Tarihin silinmez sahifeleri, o münasebetlerin ebedi hatıralarıyla doludur.

İki kadim ve kahraman milletin bugünkü evlatları, bizler, medarı intibah olan o sahifeleri, büyük alaka ile mütalaa etmeliyiz. Orada Afgan milletiyle Türk milletinin bir safta, aynı gayeye yürüdüğünü ve müşterek şanlar ve zaferler kazandığı görülecektir. Tarihin o lâyemut mazbutatı; bize kardeş hislerini ve rabitalarını, kıymetli bir miras-ı müşterek olarak bırakmış olan, Afganlı ve Türk babalarımızın bugünkü siyasi hudutlarımızın haricindeki sahalarda dahi, devletler kurmakta yekdiğerine halef ve selef olduklarını göstermektedir.

İşte bugünkü Afgan-Türk milletleri, sayısız asırların ve büyük kıtaların içinde hatıralar ve ananeler salan büyük milletlerin evlatlarıdır.

Aziz dostumuz Kral Hazretleri!

Tarihin en garip tecellileri, dünya hadiselerinin ne manidar tesadüf ve müşahebetleri vardır. Zatı Hükümdarileri, 1919'da kahraman Afgan milletin başında olarak, Asya'nın ortasında istiklal için mücadeleye atılırken, biz de aynı tarihte burada, Avrupa'nın şarkında bütün medeni cihanın pişi enzarında, istiklal ve hürriyetimize vurulan darbelere, göğüslerimizi siper ederek döğüşüyorduk.

Size ve bize çektirilen bunca alam-ı ıstıraptan bahse hacet yoktur. Yalnız istiklal ve hürriyet aşığı milletler için, o ıstırap anları, o ıstırap sebepleri, o ıstırap amilleri, teyakkuz ve intibah medarı olmak üzere daima tahattur olunmalıdır.

İstiklal ve hürriyetlerini her ne bahasına ve her ne mukabilinde olursa olsun, ihlal ve takyide asla müsamaha etmemek, istiklal ve hürriyetlerini bütün manasıyla masun bulundurmamak ve bunun için icap ederse, son ferdini son damla kanını akıtarak tarihin şanlı misal ile tezyin etmek; işte istiklal ve hürriyetin hakiki mahiyetini, şamil manasını, yüksek kıymetini, vicdanında idrak etmiş milletler için esasi ve hayati prensip... Ancak bu prensip uğrunda her türlü fedakârlığı, her an, ifaya müheyya ve kadir bulunan milletlerdir ki, mütemadiyen beşeriyetin hürmet ve riayetine layık bir heyeti içtimaiye olarak mütalaa olunabilir. Afgan milleti ve Türk milleti, bu iki kardeş millet, bu prensibin hakiki salikleri olduklarını fiilen ispat ettiler

Afgan milleti ile Türk millerinin tarihi olan uhuvvet rabitalarını tarsin ve teyid eden başlıca amili de, her iki milletin, şerefli mevcudiyetleri ve âli mefkûreleri için, istiklal ve hürriyet prensibine aynı kuvvet ve imanla sarılmalarında aramalıdır.

İstiklal ve itibarını cihana tanıtmak evsaf, liyakat ve kudretinde olan milletlerin, medeniyet yolunda da seri ve muvaffak adımlarla ilerlemek istidatları, teslim olunmak lazımdır. Gerçi bir heyeti içtimaiyenin zamanla kökleşmiş, örf ve adet, hissiyat ve telakkiyatı mühimdir. Bu itibarla, içtimai heyetler, müteşebbis fertler üzerinde, adeta amir ve hakim tesir icra ederler. Fakat fitri istidat ve liyakati, inkişaf ve itilaya mahzar olmuş milletler; medeniyetin bugünkü terakkilerinden feyiz ve ilham almış münevver evlatları saika ve delaletleriyle, mazide fevt ettikleri fırsatların tevlid ettiği tehhüratı telafi çaresi bulmakla gecikmezler. Bu hususta heyeti içtimaiyeye hüsnü delaletin müessir ve müsmir olduğuna da şüphe yoktur.

Muhterem Kral Hazretleri!

Bu münasebetle, pek ziyade haz ve takdirle takip ve müşahede etmekte olduğum bir hakikati arz etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim. Zatı Hükümdarileri, asil Afgan milletinin başına geçer geçmez, yalnız millet ve memleketinize istiklali tam kazandırmakla iktifa²⁸⁷ etmediniz. O güzel ve feyyaz memleketinizde zamanın yıktığı mamureleri, bugünün terakkiyetiyle mütenasip bir surette, ihya ve ilaya başladınız. Devletinizin teşkilatını tanzim ettiniz. Cesur ve kahraman ordunuzu yeniden tensik ve tarsin buyurdunuz. Maarif işlerinde mühim hatveler attınız. İçtimai hayatta, mahsus hamleler gösterdiniz. Bütün bu şuurlu ve ruhlı icraat ve faaliyet ülkenizin ve milletinizin mamuriyet ve medeniyet sahasında, layık olduğu yüksek mevkie suud zamanının gecikmeyeceği zamindir...²⁸⁸

Atatürk, Türk-Afgan ilişkilerini tarihsel, siyasi ve sosyal yönlerini Emanullah Han'a etkili ve çarpıcı bir nutukla söylemiştir. Her iki milletin aynı ecdadın çocukları olduğunu, her iki millet arasındaki kader birliğini, barışın korunmasının ve sürdürülmesinin önemini ve ayrışmalara yönelik değil, birleştirici yönleri kapsayan görüşünü muhatabına etkili bir şekilde anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa Avrasya'da Türk-Afgan ilişkileri ve işbirliğini kalıcı bir şekilde geliştirmek ve genişletmek istemekteydi. Türkiye'nin Avrasya'da sözünün geçmesi, saygı duyulan devlet haline gelmesi, ancak ikili ve bölgesel antlaşmalarla sağlanabileceği öngörülmüştür. Türkiye'nin sürdürdüğü kolektif barış ve dostluk politikası meyvelerini vermeye

---

²⁸⁷İktifa: Yetinme;Tensik:nizama koymak;Tarsin:sağlamlaştırma,metanet ve cesaret vermek; Suud: yükselmek ,yukarı çıkmak, derece artmak; Zamin: ödeyen, kefil,tazmine mecbur olan; Hatve: adım ; Mütenasip:uygun,yakışan anlamına gelmektedir.

²⁸⁸**Hâkimiyet-i Milliye**, No:2468, 21 Mayıs 1928, s.5.

başlayacaktır. Emanullah Han, “Doğululara has bir mecazlı bir ifadeyle, benim iki gözüm var, biri Türkiye diğeri Afganistan” demiştir.²⁸⁹

Diğerk taraftan Türkiye, Doğu’da İngiltere ve Sovyet Rusya kadar gözetilen, sözü dinlenen ve Avrasya’daki güç dengelerinde belirleyici olan bir devlet haline gelmişti. Emanullah Han’ın Türkiye’ye gelişi ve ziyaret ettiği ülkeler arasında tek Türkiye’yle bir antlaşma imzalanması, dünya gündemini meşgul etmiş, İngiltere ve Rusya’nın dikkatini tekrar Türkiye’ye çevirmiştir. Emanullah Han ülkesine döndüğü zaman ağabeyi kabul ettiği Mustafa Kemal’in izinden yürümek için inkılâp hareketlerine girişecektir. Ne var ki, Emanullah Han, geniş inkılâp hareketlerine girişmenin şartı olan güçlü ordu tesis etmediğinden dolayı, inkılâplar halkın bir bölümü tarafından tepkiyle karşılanmış ve büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştü.

Türkiye’nin acı ve sevinç birliği ettiği Afganistan’da gerici bir ayaklanma çıktığı ve tehlikeli biçimde geliştiği haberi 21 Kasım 1928 gece yarısı Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya ulaşır. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal imzasıyla Emanullah Han’a şifreli bir telgraf çekildi: “Türk zabitleri irticaa karşı Kralın emriyle Türk vatanını müdafaa eder gibi hayatlarını ortaya koyarak vazife ifasıyla mükelleftir. Ailelerin kaçırılması için bahsettiğiniz müracaat katiyen doğru olmadığı gibi böyle bir arzunun hissedilmesi bile caiz değildir. Afganistan politikamızın istikrarı zabitanımızın bu hadisede fedakârlık ve muvaffakiyetlerine bağlıdır. Zabitanımıza vazifelerini hükümet adına emrediniz. Kraldan mülakat isteyiniz ve gayet etmen ve cesaret verici bir tavrı ile zabitanımızın hayatlarıyla kendisini müdafaaya hazır olduklarını söyleyiniz ve alacağınız cevabı bildiriniz...”²⁹⁰

Ne çare ki, Türk askeri heyeti ayaklanmanın genişlemesinden önce Afganistan’a varamamış ve Kral Emanullah Han’ı koruyamamıştır.²⁹¹

Mustafa Kemal, Avrasya’da stratejik konumu nedeniyle önemi tartışılmaz olan Afganistan’ı, tabiri caizse kendi kanatlarının altından uçup gitmesine göz yummamış, kendisini örnek alıp Afganistan’ı modernleştirmeye çalışan Emanullah Han’a sahip çıkmış ve gönderilen Türk askerlerine ölüm pahasına dahi gerici ayaklanmaya geçit vermemeleri talimatını vermiştir. Atatürk, Türkiye’nin dost ve müftetiği Afganistan’da meydana gelen gerici ayaklanmayı üzüntüyle karşılamış, bu

²⁸⁹Cumhuriyet, No:2472,4 Haziran 1928, s.1.

²⁹⁰Erden, a.g.e., s.172-173.

²⁹¹Şimşir, Atatürk ve Afganistan, s.222-223.

ayaklanmaya karşı edilgen kalmamış, söz konusu ayaklanmayı bastırabilmek için Türkiye’den askeri güç sevk etmişti. Avrasya’da en ufak hadiseler dahi bir Avrasya devleti olan Türkiye’nin dışında ve haricinde çözüme gitmemiş, deyim yerindeyse Avrasya’nın istikrarı, düzeni ve huzuru Türkiye’nin politikasına endekslenmiştir.

Nadir Han, bu gerici ayaklanma sonucu Emanullah Han’ın tahttan düşürüldüğü haberini alır almaz, Fransa’dan Afganistan’a doğru yola çıkmış ve gerici ayaklanmayı bastırıp ülkede asayişli sağlayabilmişti. Öte taraftan ülkenin kimin yöneteceği konusunda belirsizlik sürmekteydi, tam o sırada 16 Mart 1929’daki Afganistan’ın kanaat liderleri ve yöneticileri toplantı düzenleyeceklerdi. Afganistan’daki karışıklığı bahane ederek Kabil’i terk etmeyen Türk ve İran büyükelçileri ile Rus maslahatgüzarı da çağrılmıştı. Toplantıya katılanların çoğu Nadir Han’ın tahta geçmesini istemiştir. Bunun üzerine, hala tereddüt içinde bulunan Nadir Han, “Türk Büyükelçisi ne diyor, kendisinden sorar mısınız?” der. Türk Büyükelçisine ne düşündüğü sorulunca, elçi Yusuf Hikmet Bayur şu meşhur Latince atasözü ile karşılık verir: “Vax populi, vox Dei ”(Halkın sesi, Allah’ın sesi) Bu cevap üzerine Nadir Han da:“Öyle ise tahtı kabul ettim ”der.²⁹² Nadir Han’ın tahta çıkmak konusunda Türk Büyükelçisinin görüşlerini alması Türkiye’nin Avrasya’da ne kadar belirleyici bir ülke olduğu açısından önemlidir.

Kabil Büyükelçiliğine Medine Muhafızı Fahrettin Paşa’dan sonra Memduh Şevket Esenal ve Yusuf Hikmet Bayur bulundu. Türkiye Cumhuriyeti Afganistan’a kritik görevleri yürütebilecek yetiye sahip elçileri göndermeye özen göstermiştir. Elçilerin Memduh Şevket Bey Kabil’de hiçbir elçinin görmediği bir saygı ve itibara nail olmuştur. Afgan Sadrazamı(Başbakan) her haftanın Cuma gününü sarayda Memduh Şevket Bey’le geçirildi. Afganistan’da bulunan yabancı elçiler daima Türk elçiyle istişare ederler ve hatta bazen, mahalli nezdindeki bir işleri için kendisinden arabulucu olmasını rica ederlermiş.²⁹³

Kabil’de Türk hocalarının himmetleriyle bir Tıp Fakültesi kuruldu. Türkiye’de Genç Afganlılar öğrenimlerini yaptılar. Ankara’da uzun yıllar Afganistan’ı temsil eden Sultan Ahmet Han, çok sevilen ve sayılan kişiydi. Hariçte yapılan milletlerarası toplantılarda Afganistan’ın genç diplomatları Türk meslektaşlarıyla seve seve işbirliği ediyorlardı.

---

²⁹²Saray, a.g.e., s.203.

²⁹³Akşin, a.g.e., s.192.

Afganistan'ın temsilcisi olmayan yerlerde Afgan menfaatlerini Türk Elçilikleri ve Konsoloslukları koruyorlardı.²⁹⁴

1930 yıllarda Afganistan'ın yüksek seviyede bilhassa Doktor, İdareci, Hukukçu ve Hariciyeci gibi insan kaynaklarına şiddetle ihtiyacı vardı. Bu ihtiyacı karşılamak ümidiyle Nadir Şah, 1932'de açtığı üniversitenin bilhassa tıp ve bilahare hukuk ve siyasal bilimler fakültelerinin kuruluşunu ve tedrisatını temin için çok sayıda doktor, mütehassıs ve profesörün gönderilmesini büyük dostluk duyduğu Türkiye'den istemiş ve bu ricası derhal yerine getirilmiştir.²⁹⁵

Sadabat Paktı'nın kurulması Avrasya'da Güvenlik ve İşbirliği Örgütü başka bir ifadeyle Güvenlik Kuşağı, II. Dünya Savaşı öncesi zorunlu, stratejik ve yaşamsaldı. Bu durumu Atatürk iyi tahlil etmiş, değerlendirmiş ve kalıcı barışa hizmet etmek amacıyla dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı gerek Afganistan'a, gerekse İran, Irak'a ve bölgedeki diğer devletlere görüşmelere göndertmiş ve “ Güvenlik Kuşağı” fikrinin olgunlaşmasına ve hayata geçirilmesine imza atmıştır. Elbette tarihsel, coğrafi, ekonomik ve milliyetle ilgili sorunların bir hayli fazla olması, bölge ülkeleri açısından birbirlerine güven duygusunun gelişmediği bir konjonktürde, emperyalist ve ırkçı devletlerin böyle bir ittifaka en başından itibaren soğuk ve olumsuz karşılamaları Sadabat Paktı'nın hazırlanması ve yürürlüğe girmesinde epeyce bir çaba ve emek gerektirdi. Ancak Genç Türkiye Sadabat Paktını oluşturacak üye devletler arasındaki ihtilafı çözmekte hem hakem rolü oynadı hem de onların bir ağabeyi gibi yaklaşarak Avrasya Güvenlik Kuşağı'nın oluşmasında öncü ve kurucu rol oynadı. Afganistan Dışişleri Bakanı Serdar Feyz Muhammed Han Sadabat Paktı kuruluş aşaması hemen öncesi Ankara'da söylediği nutuk şöyledir:

“... Kamal,[Kemal] Türkiye'nin, Atatürk'ün büyük önderliği ile kazandığı zafer ve istiklal harbinden sonra bu necip milletin kazandığı yüksek mertebe, yalnız Türklerin gelecek nesilleri için bir tarih misali değil, belki bütün Asya milletleri için parlak bir örnek olup kalacaktır.”

Sayın Bakan²⁹⁶, cihan sulh siyaseti takviyesi için sizin diliniz ve elinizle idare edilmekte olan Türkiye Cumhuriyeti yüksek harici siyaseti o kadar değerli ve bütün milletler

---

²⁹⁴A.e.,s.191.

²⁹⁵Saray, a.g.e., s.209.

²⁹⁶Tevfik Rüştü Aras kastedilmiştir.

için faydalı bir siyasettir ki ben onun tarif ve tavsifinden acizim... Bu dört devlet²⁹⁷ arasında âdemi tecavüz ahitnamesi meselesi şüphesiz ki cihan sulh ve selametine büyük bir yardım olacaktır. Cihanda sulh isteyenler bizi daima kendilerine yardımcı bulacaktır.²⁹⁸

Yine Serdar Feyz Muhammed Han gazetecilere yaptığı açıklamada Atatürk'e ayrı bir parantez açarak konuşmasını sürdürmüştür ve devamında “ Atatürk'üm diyorum. Çünkü büyük insanlar sadece bir milletin değil, bütün beşeriyetin malıdır, kaldı ki iki kardeş millet olan Türklerle Afganlılar bütün değerli varlıklarına müştereken sahiptirler. Ben de, bütün Afganlılar gibi, Büyük Şeften bahsederken “Atatürküm” ,[Atatürk'üm] demeğe kendimi haklı buluyorum”²⁹⁹ bunları söylemiştir

Diğer taraftan 20 milyon civarında olduğu söylenen Afganistan nüfusunun yarıya yakınına Türkler oluşturmaktaydı.³⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa Afganistan'la ilk diplomatik ilişkiler başlamadan buradaki Türk varlığıyla ilgili gerçeğin bilincindeydi. Afganistan'la barış ve ittifak sadece Afgan milletinin yararına değil, Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Türkistan'ın da yararına ve çıkarıydı. Atatürk, Batı ve Sovyet emperyalizminin Türklerin yaşam alanına doğru yayılmasına ve bölgede hâkimiyet kurmasına karşıydı. Sadabat Paktı'nın kuruluş amaçlarının biri de Türkiye açısından bu söz konusu olan gerçeğin tezahürüdür.

Anıl Çeçen'e göre, “Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk, her zaman Afganistan'a özel bir ilgi göstermiştir. Cumhurbaşkanlığı yıllarında Afganistan ile yakından ilgilenmiş ve Afgan şahını Türkiye'de konuk etmiştir. Kendisi bir asker olan Mustafa Kemal, sahip olduğu jeopolitik kültür ile Türkiye'nin konumunu yerinde değerlendiriyor, ülkeyi Batı'ya doğru götürmeyi hedeflerken bile, Doğu'dan ilgisini kesmiyor ve Türkiye'nin doğusundan yer alan Türk ve İslam ülkeleri ile yakından ilgileniyordu. Orta Asya Türk dünyasının güney ucunda yer alan Afganistan'ın Türklerin dünyaya Doğu'dan açılan kapısı olduğunu Mustafa Kemal iyi biliyor ve bu nedenle bu ülkeye yakın ilgi gösteriyordu. Bu doğrultuda Afganistan ile karşılıklı ikili anlaşmalar imzalanıyor ve Türkiye ile Afganistan ülke olarak geleceğe doğru bir dayanışma düzenine giriyordu.”³⁰¹

---

²⁹⁷Türkiye, Afganistan, İran ve Irak Sadabat Paktı'nı oluşturmuşlardır.

²⁹⁸Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, s.92.

²⁹⁹A.e.,94.

³⁰⁰Saray, **Afganistan ve Türkler**.s.25.

³⁰¹Çeçen,a.g.e.,472.

2.2.3.1. Atatürk'ün Vefat Haberinin Afganistan'da Yansıması

Atatürk'ün vefatı Avrasya'daki tüm mazlum milletleri derin yasa boğduğu gibi, bu elem haber alınır alınmaz Afganistan'da da aynı acı ve yas yaşanmıştır. Burada yaşayan Afgan halkı Atatürk'ün kendileri için oynadığı tarihsel rolün bilincindeydi. Afgan Kralı üzüntülerini Türk Milleti'yle paylaşmıştı. Atatürk'ün ölüm haberi üzerine Afgan Kralı Zahir Han, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Cumhurbaşkanı Vekili Abdülhalik Renda'ya hemen taziye telgrafi göndermiştir.

Afganlılar için Atatürk, herhangi bir lider değil, tarihe ve geleceği şekillendirmiş evrensel bir lider olarak görülüyordu. Barış yanlısı tutumuyla çağdaşlarından ayrılan Atatürk, Afganistan'da önemli bir etki yapmıştı. Sadece Afgan kralları üzerine değil, yediden yetmiş yediye bütün Afganlılar üzerinde tesir bırakmıştı. Atatürk'ün vefatının Afgan halkı üzerindeki etkisi, Afganistan'daki Türk Büyükelçiliği'nde fazlasıyla kendini hissettiriyordu.

Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, başsağlığı için gelenlerle dolup dolup taşıyordu. Hiçbir ülkeye mazhar olmayan bu sevgi ve saygı, Türk Büyükelçiliğine fazlasıyla gösteriliyordu. Büyükelçi Memduh Şevket Esenal, Kabil'deki havayı şöyle rapor etmiştir: “Atatürk'ün rahatsızlıkları ve vefatları haberi Afganlılar ve Hindistan Müslümanları arasında derin teessür uyandırmış, yeni Cumhurbaşkanımızın iş başına gelmesi de emniyet ve sevinç ile karşılanmıştır.

Afgan Kral Hanedanından olan Sadrazam, Harbiye Veziri, Saray Veziri, Maarif Veziri, bütün diğer Vezirler, Ayan ve Mebusan Reisleri ile bu iki meclis azalarından on beşer kişilik birer heyet, bütün Vezirliklerin ve Müstakil Müdürlüklerin Müsteşar ve Umum Müdür ve Müdürleri, Kralın Başyaveri ve Başkâtibi, burada bulunan Afgan generalleri, Harbiye Vezirliği Şube Şefleri, Harbiye Mektebi Kumandan ve Zabitleri, Edebi Encümen ve Ulema heyeti azaları Büyükelçiliğimize kadar gelecek taziyet etmiş ve teessürlerini bildirmişleridir.

Şimdiye kadar başkalarına gösterilmemiş olan bu saygı dolayısıyla oradaki Afgan Büyükelçisine hoşnutluk bildirilmesi muvafık olur sanırım.

Aldığımız haberlere göre Hindistan Müslümanları camilerde toplanarak Atatürk'ün sağlığına dualarda bulunmuşlardır. Ölüm haberi üzerine büyük şehirlerde dükkânlarını kapamaları için Müslim-Lig (Muslim League)adındaki teşekkülün başkanı avukat İsmail Cenah beyanat yapmış ve büyük şehirlerde dükkânlar kapanmıştır.

Bugün Bombay Konsolosluğundan aldığımız telgrafta defin günü sorulması bakılırsa yine dükkânlar kapanacaktır...³⁰²

2.3.Türk-İran İlişkileri

2.3.1.Milli Mücadele Döneminde Türk- İran İlişkileri

Asırlardır yan yana yaşayan Türkler ve İranlılar Mezopotamya, Kafkasya ve Anadolu'da hâkimiyet mücadelesi içindeydiler. Bu iki devlet, birbirini uzunca yıllar rakip olarak gördüler. Türkler ve İranlılar arasında oluşan rekabetin en önemli nedeni kuşkusuz mezhepsel farklılıklardır. Bölge hâkimiyetini ele geçirmek, nüfus sahasını genişletmek ve muhtelif tarihsel nedenler iki devlet arasındaki rekabeti kızıştırmıştır. Müslüman dünyasının Sünni temsilcisi Osmanlı ile Şii dünyasının lideri İran 1000 yıldır birbirlerine mesafeli bir şekilde yaklaşmıştır. Bu anlamsız rekabeti sonlandıran ve dostluk politikasını tesis eden Mustafa Kemal ve Şah Rıza Pehlevi'dir.

İran, tarih boyunca Rus ve İngiliz emperyalizmin yayılma alanı olarak görülmüştü. Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. ve 19. yüzyılda eski gücünden çok uzak olması ve emperyalizmin hâkimiyet alanını genişletmesi, İran üzerindeki emperyalist baskının artmasına sebep olmuştu. İran buna fazla dayanamayarak Rus ve İngiliz yanlısı yönetimler arasında el değiştirmiştir. Anadolu'da emperyalizme karşı sürdürülen Kurtuluş Savaşı'nın önemi, İran için daha fazla önem taşımaktaydı. İran, gözlerini Anadolu'daki mücadeleye dikmişti. Emperyalizmin yenilmesi tüm doğulu uluslar gibi, İran için de önem arz etmekteydi. İran için bu, emperyalist baskılardan kurtulmak anlamına gelecekti. Özellikle İran için stratejik doğal kaynağı petrol üzerindeki İngiliz hâkimiyetini kırmak, ekonomik bağımsızlık için önemliydi

I.Dünya Savaşı sonrası İran, karışıklıklarla meşguldü. Ülkede boylar arasında savaşlar devam etmekte, Kürt isyanlarıyla uğraşmakta ve Sovyet ve İngiliz yanlısı yöneticiler arasındaki mücadeleye şahit olmaktaydı. Üstelik bir de İngiltere, İran üzerinde söz sahibi durumdaydı. Öyle ki, Rıza Pehlevi İngilizlerle anlaşarak Kaşar Hanedanı Ahmet Han'ı devirerek tahta çıkmıştı. İngiliz emperyalizmi İran'da da iş başındaydı. Bununla beraber Anadolu'da, Afganistan'da ve Çin'de İngiltere'ye karşı sürdürülen bağımsızlık mücadelesinde, İngiltere ummadığı bir mağlubiyet almıştı.

---

³⁰²Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, s.107-108.

Özellikle Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğindeki özgürlük savaşı İran aydınları ve halkı üzerinde önemli bir etki göstermişti. Tam bağımsız İran için, mazlum milletlerin özgürlük savaşları önem arz etmekteydi. Şüphesiz mazlum milletler içerisindeki Türk Milleti'nin bağımsızlık mücadelesi, mazlum milletlerin kaderi açısından dönüm noktasını teşkil edecekti. Zira Türk Milleti bağımsız kalmadıkça, mazlum milletlerde bağımsız kalamazdı. Üstelik bu dönemde Türk-İran çıkarları örtüşmekteydi. Her iki devlet İngiliz emperyalizmine karşı mücadele vermekteydi. Bu bağlamda İran, Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği Türk Kurtuluş Savaşını emperyalistlere karşı kazanmasını istemekteydi.³⁰³

I. Dünya Savaşı öncesi Rus ve İngiliz devletleri aynı Osmanlı devletinde olduğu gibi, gizli antlaşmalarla İran'ı nasıl paylaşacaklarını belirlemişlerdi. Bu dünya savaşından sonra, İran çatallaşmış problemlerle uğraşmak zorundaydı. İran, ülkedeki kutuplaşmalar, ekonomik sıkıntılar, emperyalist devletlerin baskısı ve Kürt isyanlarıyla uğraşmaktaydı. Diğer taraftan İran tahtını ele geçiren Rıza Pehlevi'nin amacı Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde olmak ve yüzyıllardır düşmanca yaşayan iki milletin bu kaderine son vererek Türk-İran dostluğunu başlatmaktır. İkincisi ise İran'ın belki de en çok uğraşacağı mesele yani Sovyet Rusya ile İngiltere arasında izleyeceği denge politikasıdır. İran, Çarlık Rusya'sı tarafından da Sovyetler Birliği tarafından da sürekli yayılma alanı olarak görülmüş ve gerek İran'ın Rusya'ya sınır komşusu olarak tampon bölgeyi oluşturması gerekse Rus ekonomisi için zengin bir bölge olması bakımından Rusya'nın nüfuz alanını oluşturmuştur. İran, sahip olduğu bu jeopolitik ve ekonomik konumundan dolayı XIX. Yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelesine girdiği en önemli coğrafyalardan biri olmuştur. İngiltere en büyük sömürgesi olan Hindistan'ın güvenliğini sağlama konusunda ve bölgede Rus yayılcılığına karşı her zaman tedirgin olmuştur. Bunun için bazen Rusya ile antlaşma yaparak bazen de Rusya'yı devreden çıkarmanın yollarını arayarak bölgede kontrolü sağlama niyetindedir. Bunun en açık örneğini 31 Ağustos 1907 Rus-İngiliz Antlaşması'nda görülmektedir. Bu antlaşma ile iki nüfuz bölgesine ayrılan İran'ın güneyi İngiltere'nin, kuzeyi ise Rusya'nın kontrolü altına girmiştir.³⁰⁴

Sevr Antlaşması'na benzeyen 1919 tarihli İngiliz-İran antlaşması, İngilizlerin Türkiye ve İran'a yönelik benzer teşebbüsleri çerçevesinde olmuştur. Başarısız olan bu iki antlaşma, Tahran'daki milliyetçi hükümetlerle Ankara hükümetini İngilizlere karşı

---

³⁰³Ahmet Özgiray, "İngiliz Belgeleri Işığında Türk-İran Siyasi İlişkileri (1920-1938)", **ATAMER Dergisi**, C.XI, 1995, s.37.

³⁰⁴Tayyar Arı, **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998, s.83-84.

antiemperyalist ve tam bağımsızlıkçı söylemde birleştirirken; Tahran ve İstanbul'daki İngiliz yanlısı hükümetleri de birbirine yaklaştırmıştı.³⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Savaşını antiemperyalist bir kimlikle yürütmüş ve Misak-ı Milli'yle belirlenen sınırlara ulaşmaya gayret etmiştir. Doğulu devletlere mazlum milletlerin dayanışmasını öneren Mustafa Kemal Paşa, İran'ın toprak bütünlüğüne önem verdiği görülmektedir. İki devlet bağımsızlık için beraber hareket etmeyi teorikte kabul etmeleri, İngiltere'nin bu iki milletin toprakları üzerindeki emellerinin de etkisi olmuştur. Yine O, doğulu devletlerle İngiliz emperyalizmine karşı ortak mücadele söylemini öne çıkarmıştır. Mustafa Kemal, 1 Ocak 1921 günü, Sovyet Misyonu Sekreteri Uptomal ile yaptığı görüşmede, dönemin İran hükümetiyle ilgili şunları söylemişti:

“Biz, İran'la dostluk münasebetleri içindeyiz... Osmanlı hükümetinin önceki elçilik personeli Tahran'da kaldı. Elçinin kendisi, gerçekten kaçtı, fakat onun sekreteri ve bütün kadrolar Ankara hükümetine bağlılıklarını açıkladılar. Onlar aracılığıyla, İngilizlerin bütün baskılarına rağmen, bize, kendilerinin bizim doğal müttefiklerimiz olduklarını ve İngiliz zulmünden kurtulmaya can attıklarını bildiren Tahran hükümetiyle şu an düzenli dostluk münasebeti içerisindeyiz.”³⁰⁶

İran'la ilişkileri geliştirmeye çalışan TBMM, bu ülkeyle Türk-Afgan Antlaşmasına benzer bir karşılıklı yardımlaşma antlaşması imzalamayı istiyorlardı. TBMM Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Meclisin 21 Haziran 1921 günü oturumunda yaptığı konuşmada; “İran ulusuyla...birbirimize karşı uyguladığımız siyaseti saptamak ve dostluk ilişkilerimizi güçlendirmek üzereyiz” diyerek, iki ülke arasındaki mevcut ilişkilere işaret ediyordu.³⁰⁷ Ancak, verilen bu olumlu sinyallere rağmen diplomatik ilişkiler Türk tarafının istediği boyutlarda değildi. Kuskusuz bunda, İran'ın Anadolu hareketinin siyasi varlığı üzerindeki kuşkularının yanı sıra, İran'ın siyasi durumunun çok istikrarsız olması da etkiliydi. Bu sebeplerin dışında, İttihat ve Terakki'nin Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında İran üzerinde izlediği Panturancı politikalar, İran üzerinde etkili olan İngiltere faktörü ve savaş sonrası iki ülke sınırında güvenliği ve huzuru bozan Kürt aşiretleri, kalıcı ve uzun soluklu ilişkilerin kurulmasını engelliyordu.³⁰⁸

³⁰⁵Gökhan Çetinsaya, “Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İran İlişkileri, 1919-1925”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı:48(Kasım 2000), s. 769-770.

³⁰⁶**Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1920-1921)**, Cilt: X, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mart 2003, s. 237.

³⁰⁷Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986, s. 231-232.

³⁰⁸Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu, “İran'la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, s.204-206.

Cumhuriyet ilan edilinceye kadar iki ülke arasındaki sorunlar nedeniyle Türk İnan ilişkileri istenilen seviyede gelişmemişti. Ama Osmanlı devletinin tarih sayfalarına karışmasından itibaren Ankara Hükümeti'nin etkinliğinin artması ve Türk ve İnan'daki işbaşına gelen yöneticilerin ilişkileri geliştirmeyi istemesiyle yeni bir döneme girilmiş oldu. Bu dönemden sonra İnan, Ankara Hükümetine karşı ihtiyatlı yaklaşma politikasından vazgeçti. Buna karşın gerek Kurtuluş Savaşı öncesi gerekse sonrası Ankara Hükümeti, İnan'ı doğal müftetiği görmüş ve emperyalizmle mücadelede İnan'la işbirliği tesis etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan Türk- İnan ilişkilerinde bütün engellere ve sorunlara rağmen, ortak düşman olan İngiltere'ye karşı mücadele eden iki taraf birbirlerinin mücadelesine siyasal konjonktürün imkanları nispetinde destek olmuşlardır.

2.3.2. Cumhuriyet İlanı Sonrası Türk-İnan İlişkileri

29 Nisan 1923 yılında Türkiye'de Cumhuriyet ilan edilmesiyle, İnan'la ilişkilerde yeni bir döneme girilmiş oluyordu. Osmanlı İmparatorluğu yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, hem komşu hem de bölgedeki devletlerle barış ve dostluk temelli politikalar yürütmeyi benimsemişti. Türkiye Cumhuriyeti bilhassa komşu devletlerle ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkileri geliştirmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda sınır komşusu İnan'la ilişkiler her alanda gelişme göstermiştir.

İnan Şah rejimiyle yürütölmekteydi. Belli bir aydın zümresi Şah rejiminden memnun değildi ve İnan'ın Cumhuriyet rejimine geçmesini savunmaktaydı. Atatürk'ün kurduğu modern Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet rejimine sempatiyle bakmayan İnanlı aydınları bile, bu rejimine yönelik olumsuz tutumlarının değişmesine neden olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten sonra, İnanlı aydınlar arasında Türkiye'deki rejim onlar için geçilmesi gereken ve ideal bir rejim olarak göröldü ve İnan'ın Cumhuriyet rejimine geçmesini eskisinden daha ateşli şekilde savundular. Hatta Tahran'da Cumhuriyet rejimi lehine çeşitli nümayişlerde yapılmıştı.³⁰⁹ Ayrıca Ankara, İnan'ın Cumhuriyet rejimine geçmesine taraftardı. Bunun için Atatürk, 1923 yılında Tahran'a ulaşan Muhittin Paşa'nın yerine 1925 yılından Memduh Şevket Esenal'ı tayin etmişti. Rıza Pehlevi'nin darbe yoluyla

³⁰⁹ **Aynı Tarihi**, No:1340, Cilt III, Sayı:7-10, Temmuz, Ağustos, Eylül 1934, s. 251.

yönetimi ele geçirdiği günlerde, 7 Kasım 1925 günü Ankara Hükümeti Tahran'da hâlâ cumhuriyet ilan edilebileceği fikrini muhafaza etmekteydi. Bunun için Atatürk, Tahran Büyükelçisine göndermiş olduğu gizli talimatta şunlar yazmaktaydı:

“... Münasebet olursa Rıza Han Hazretlerinin Cumhurreisliğini Şahlığa tercih etmesi İran'ın ve İran inkılâbının menfaati için daha muvafık olacağına çok mahremane olarak Rıza Han Hazretlerine ihsas ve İran'ın ikbal ve istikbali vadisindeki her türlü mesainin Rıza Han Hazretleri'nin kurduğu hükümetin Türkiye'de daima hüsn-ü makes ve müzaheretle karşılanacağına emniyet edilmesinin ifadesi”³¹⁰

Gizli talimatla ve İran'da Cumhuriyet rejimini tesis etmek için gönderilen Memduh Şevket Esendal, iyi bir diplomat ve ikili ilişkileri çok üst düzeyde olan bir kişiydi. Kaçar hanedanı yerine Pehlevi hanedanı yönetimi ele geçirmesinin arkasından, Cumhuriyet rejimi için yeni bir şans doğmuştu. Fakat İran'da sosyal ve siyasi yaşamda etkili olan bir ulema sınıfının varlığı bu şansı düşürmekteydi. İran'daki ulema sınıfı özellikle Ankara Hükümeti'nin Hilafet'i ılgı etmesini, kendilerinin de aynı akıbete doğru sürükleneceği düşüncesini doğurmuştu. Nitekim İran Şahı Rıza Pehlevi, Mehmet Şevket Esendal'ı kabul ederek, Türkiye gibi Cumhuriyet rejimine geçmeyi istediğini ama buna gücü yetmediği için Şah olmak zorunda bırakıldığını açıklama gereği duydu. Bu konuşma, o dönemde Türkiye'nin İran üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermesi bakımından çarpıcıdır.³¹¹

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Halifeliğin kaldırılması, İran üzerinde tam bir şok etkisi yaratmıştı. İran'da Cumhuriyet rejimi taraftarları bile, bu gelişme karşısında bu rejime karşı ihtiyatlı davranmaya yöneltmişti. İran'daki Cumhuriyet ilan etme serüvenini Rıza Han'ın halefi ve oğlu olan Muhammed Rıza Şah şu şekilde ifade etmektedir: “Babam başbakan olmadan bir yıl önce Türkler eski halifeliklerini feshetmişler ve kısa bir süre sonra Atatürk'ün dinamik liderliği altında bir Cumhuriyet kurmuşlardı. Cumhuriyet Halifeliğin feshinden önce kurulmuştur. İran'daki bazı çevreler bu olayların etkisi altında İran'da da bir cumhuriyet kurmak fikrine meylediyorlardı. Babamın bir müddet bir cumhuriyet kurma tasavvurunu tercih ettiğinden eminim fakat zamanla kamuoyu yıllardır an'anemiz olan şahlık sistemini devam ettirmek fikrine dönüyordu”³¹²

³¹⁰Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.II, Ankara, TTK Yayınları, 2001, s.87.

³¹¹Atay Akdevelioğlu-Ömer Kürkçü oğlu, “İran'la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran C.I, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.358.

³¹²Meliha Anbarcıoğlu, “Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran'da Yapılan Reformlar”, **Doğu Dilleri Dergisi**, C.III, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983, s.4.

Diğer taraftan Rıza Pehlevi'nin Cumhuriyet rejimine geçmek istemediği iddia edilmektedir. Yine aynı dönemde verdiği bir beyanatta da, "...Memlekette bir değişiklik yapılması lazım geldiğine hükmederek Cumhuriyet tesisini düşündüm. Fakat onlar(İran halkı) için Cumhuriyet, bolşeviklik, yahut, aşağı yukarı ona benzer bir şey manasına geliyordu. O rejimi asla kabul etmemeleri için bu kâfi idi. "Onların bu muhakemelerini nihayet bende makul gördüm" diyerek, Cumhuriyet fikrinden vazgeçtiğini ilan ediyordu."³¹³ Cumhuriyet idaresinden ulemanın baskısıyla vazgeçen Rıza Han, aslında mevcut rejimin devamını kendisi de istemekteydi. Çünkü o, yönetimdeki ipleri tamamen eline aldıktan sonra, monarşiyi muhafaza ederek Şah olmayı planlıyordu.

Avrasya'da etkinliği ve gücünü arttıran Türkiye, İran'la tarihin en uzun süreli dostluk ve dayanışma politikasını yürürlüğe sokacaktır. Avrasya'da çok çeşitli yapı ve kültür karşısında Avrasyacılığı savunan Atatürk, bölge dışı güçlerin egemenliğine karşıydı. Manda ve himaye sistemleriyle bölgede söz sahibi olan bölge dışı güçler, Avrasya'da istikrar ve barış geldikçe işlerinin kolay olmayacağını anlamışlardı. Üstelik doğru devletlerin sorunlarını kendi aralarında çözmesi ve anlaşması onların istemediği bir durumdu. Halihazırda Türkiye ile İran sınır anlaşmazlığını kendi aralarında çözmesi bölge açısından önemli bir gelişmeydi. Emperyalizmin bölgede sınır antlaşmazlığı kartını oynamasına izin verilmemiştir. Her iki devlet çatallaşmış problemleri kendi aralarında çözme basiretini göstermişti. Buna en güzel örnek şüphesiz bir kördüğüm haline gelmiş Türk-İran sınırlarının çözümüdür.

Türkiye Cumhuriyetin kuruluş aşamasında Kürt isyanlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Kürt isyancılar bölgeye gelen Türk Ordusu'ndan her seferinde İran'daki Küçük Ağrı dağına kaçarak kurtulabilmişlerdir. Bu yüzden Türkiye hem isyanı bastırabilmek hem isyancıları cezalandırmak için hem de kalıcı çözüm sağlamak amacıyla Küçük Ağrı dağına fiilen işgal etmiştir. Bu sırada İran'la olan ilişkiler gerilime neden olmaktadır. Mustafa Kemal Paşa sınır bölgesinde meydana gelen olaylardan dolayı Türkiye'nin sert tedbirlere girişmemesini, sorunların görüşmeler ve diplomasi yoluyla çözülmesini ısrarla belirtmişti. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın sulh ve barış temelli yaklaşımları kısa zaman içerisinde yankı bulmuş ve İran sınırındaki düzeni bozan aşiretlere karşı adım atmaya başlamıştı. 1934'te arazi

---

³¹³Raymond Furon, **İran**, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, İstanbul, Hilmi Kitapevi, 1943, s. 175.

üzerinde sınır tespit görüşmeleri sonlandırıldı. Görüşmeler sırasında küçük bir arazi konusunda uzlaşma sağlanamamış ve bu kısım ile ilgili sorunun hakeme götürülmesine karar verilmiştir. Görüşmelerin en çetin bir safhasında Tevfik Rüştü Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı talimat gereğince İran Dışişleri Bakanı Forougi Han'dan hükümeti namına Rıza Şah'ın hakemliğini istedi. Bu teklif İran heyetini oldukça şaşırtmıştı. Türkiye-İran sınır anlaşmazlığında seçilen hakem ilginç bir kişiydi: Şah Rıza Pehlevi. Şah Türkiye lehine karar verdi.³¹⁴

Bu antlaşma Türk-İran ilişkilerinin gelmiş olduğu seviyeyi göstermesi açısından önemli ipuçları taşımaktadır. Bu ilişkiler bölgedeki iki güçlü devlet arasındaki dayanışmanın en güzel örneğini oluşturur. Ayrıca bu antlaşma şu anlama gelmekteydi: Türkiye Avrasya bölgesinde kendi sorunlarının çözümünü başka bir devletin yaklaşımlarına ve menfaatlerine teslim etmemiş, Türkiye'nin dürüst ve açık siyasi yaklaşımlarının tezahürü olarak sınır anlaşmazlığı Türkiye'nin lehine çözüm bulmuştu. Bu, Türk diplomasisinin olduğu kadar, Atatürk'ün yönetim anlayışının zaferi demek abartı sayılmayacaktır.

İkili ilişkilerde 1932'de başlayan hızlı düzelme, Haziran 1934'te Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyaret planladığı Ankara'ya bildirirdi. Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye bir gezi düzenleyecek olması Ankara'da memnuniyet yaratmıştı. Gazi, İran Şahı'nın geçeceği her yerde konuğuna Türk misafirperverliğini göstermesini yerel yöneticilerden istemişti. Türkiye'ye adım attığı andan itibaren büyük bir ilgiyle karşılaşan Rıza Pehlevi, nihayet Gazi'yle bir araya gelmişlerdi. Bu ziyaret sırasında Gazi Mustafa Kemal Paşa, Rıza Şah şerefine büyük bir ziyafet düzenlendi. Oldukça neşeli geçen ziyafetin sonunda Gazi bir konuşma yaptı. Mustafa Kemal Paşa, kardeş bildiği Rıza Şah'ın Türkiye'yi ziyaretinden dolayı duyduğu sevinci dile getirerek, Türkiye ve İran'ın tarihlerine bakıldığında, bu iki milletin dostluktan ayrıldıkları zaman en müşkül dönemleri yaşadığını, oysa iki devlet arasındaki dostluk bağları kuvvetlendikçe her iki milletin çok daha güçlü hale geldiğini, bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasetinde İran'la dostluğun çok önemli bir yerinin olduğunu belirterek konuşmasına şöyle devam etti:

“...Şehinşah Hazretleri memleketinizin bütün terakkilerini alaka ve muhabbetler takip ediyoruz. Yüksek iradenizin yaratıcı eserlerini en derin hürmetle karşılıyoruz. Türkiye ve

---

³¹⁴Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu, “İran'la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, s.363.

İran binlerce senelerden beri deruhte etmiş oldukları yükselme ve yükseltme rolünde bugün de kuvvetli ve kudretli adımlarla ilerliyorlar. Bu iki kardeş milletin, bu defa ziyaret-i şahanenizle, bir kat daha yakınlaşan dostlukları, medeniyet için, insaniyet için şüphesiz en sevinilecek neticelerden biridir. Sulh ve müsalemat içinde inkişaf etmekten başka gayeleri olmayan milletlerimizin aynı zamanda umumi sulha hadim olmayı en şerefli vazife saydıklarına şüphe yoktur”.³¹⁵

İran Şahı bir ay boyunca Türkiye’de seyahat ederek; ilişkilerin ne kadar gelişmiş olduğunu gösterdi. Ayrıca İran Şahı’nın ilk yurtdışı gezisi olması diplomatik açıdan Türkiye’ye verdiği önemi göstermiş oldu. Bu iki ülke arasında ilişkilerinin dönüm noktasını oluşturan İran Şahı Rıza Pehlevi’nin gezisi sırasında ilginç bir olay yaşanmıştı. Atatürk’ün Özel Kalemî olan Hasan Rıza Soyak bu ilginç olayı şu şekilde anlatmıştır:

“ İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye ziyareti sırasında Atatürk, çok sevdiği misafirini İzmir’e, oradan Balıkesir yoluyla Çanakkale Boğazı’nın iki tarafında, Lozan Muahedesi mucibince, bazı gayri askeri bölgeler vardı. Bu sebeple Anadolu yakasında, Çanakkale kasabasının güneyinde, bu bölgenin sınırı üzerinde Kirazlı mevkiinde büyücek askeri garnizon tesis ediliyordu. Garnizon binalarından birinin, hatırımda kaldığına göre, alay karargâhının, temel atma töreni, iki dost devlet başkanının ziyaret gününe tesadüf ettirilmiştir.

Atatürk, o bölgede bulunan askeri kıtaları, ikiye ayırarak küçük bir manevra yaptırmış, aziz misafiri ile beraber bindiği açık bir otomobille, tatbikatı takip ede ede temel atma töreninin yapılacağı yere gelmiştir. Otomobilde Pehlevi şah sağda, Atatürk solda ki temel atılacak yerde bu tarafta idi, oturuyordu ve yine o yanda yapılmakta olup sonuna gelmek üzere bulunan manevranın neticesini, eliyle bazı yerleri işaret ederek, Pehlevi Şah’a izah etmekte devam ediyordu.

Birdenbire bir koyunun, temel için açılan çukura doğru, yere yatırılmış boğazlanmak üzere olduğunu gördü; kurban kesiyorlardı: “Durunuz” diye bağırdı, durdular.

O izahatını tamamlarken iki devlet başkanı tarafından imzalanmış olan bir vesika, madeni bir kutu içinde temele yerleştiriliyordu, bu iş bittikten sonra başını sağa çevirdi: “Şimdi yapacağınız yapın” emrini verdi.

Şehinşah duyduğu derin hayreti gizlemeyerek istifhamkar bir eda ile : “Fakat Hazret-i Gazi” dedi.

---

³¹⁵A.S. ve D.,s.817.

Atatürk büyük misafirin ne demek istediğini anlamıştı; sözünü kesti:

“Evet ”; diye cevap verdi.“Ben kana bakamam. Bir tavuğun dahi boğazlandığını görmeye tahammülüm yoktur.”

Şehinşah’ın şaşkınlığı artmıştı; tekrar sordu.

“Ya bu kadar çok bulunduğumuz büyük ve kanlı muharebe meydanları?”

Atatürk:

“Ha” dedi, “o başka meseledir; öyle yerlerde cesetlerin üzerinden atlayarak yürürüm” ve gözleri dalgın tekrarladı:

“O bambaşka bir iştir,”

Evet; O’nun için bu bambaşka bir işti; Çünkü o daima vatan ve hak müdafaası yolunda çarpışmıştı ve bu yolda katlanamayacağı cefa ve fedakârlık yoktu. Sırası gelmişken, şunu da söyleyeyim ki; O tecavüz harbinin şiddetle aleyhindeydi; Harp zaruri ve hayati olmalıdır, milletin hayatı tehlike ile karşılaşmayınca harp cinayettir ”derdi³¹⁶

Gazi, bir savaş ustası ve ömrü savaşlarda geçmesine rağmen, savaşa daima soğuk bakmıştı. İran Şahı, Gazi’yi daha iyi anlamıştı. O’nun barışa ve dostluğa verdiği önem, İran Şahını etkilemişti. Rıza Pehlevi’nin Atatürk’ü yakından tanınması, ona karşı duyduğu hayranlığın artmasına neden olmuştu. Rıza Pehlevi, Atatürk’e olan güveni ve sevgisi bölgesel gelişmelerde etkisini göstermişti. İran’la iyi ve düzeyli seviyede karşılıklı ilişkilerin gelişmesi, bölgesel barışa katkıda yapacak olan Sadabat Paketi’nin hazırlanma sürecinin başlamasıyla kendisini gösterecekti.

Rıza Şahı ülkesine döner dönmez :“Biz de ulusumuzu Mustafa Kemal’in ulusuna ulaştırdığı düzeye erdirmeliyiz”³¹⁷ demiştir.

Rıza Pehlevi ve Mustafa Kemal Paşa’nın görüşmeleri sonucunda İran ve Türkiye uluslararası arenada ortak hareket etme konusunda anlaşmışlardı. Bunun güzel bir örneğini 1934’te MC Konseyi adayı olan İran, yine aday olan Türkiye lehine çekilerek uluslararası ortamda Türkiye ile dayanışma içinde olduğunu göstermiştir.³¹⁸ Ayrıca İran ile Afganistan arasındaki sınır sorunu Türkiye’nin hakemliliği öncülüğünde her iki devleti memnun edecek şekilde çözüme kavuşturulmuştu.

³¹⁶ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,2004,s.36.

³¹⁷Sadi Irmak, “Atatürk’ün Dünyadaki Yankıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II,Kasım 1985,Sayı: 4’den Ayrı Basım, s.40.

³¹⁸Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu,“İran’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, s.359.

Atatürk, komşu devletlerle güvenlik ve askeri alanlarda işbirliği yaparak, Anadolu Coğrafyasını barış havzasına çevirmeye çalışmıştı. Avrasya'da İran ile beraber hareket ederek, komünizm, nazizm ve emperyalizmin bölgede yayılmasına engel olmayı düşünmekteydi.

Atatürk, Avrasya bölgesinin en güçlü devletleri arasında yer alan İran'la ilişkileri dostluk ve barış temeline oturtmuş, gerek iki ülke arasındaki sorunlara gerekse bölgesel ve evrensel anlamdaki meselelere karşı her iki devletin tek bir devletmiş gibi hareket etmesini temin etmiştir. Kolektif güvenlik ve bölgesel barış için Türkiye ve İran'ın beraber hareket etmesi çok önemlidir. Zira emperyalist devletler kaotik ortamlardan beslenmekteydi. İran ve Türkiye'de Kürt ayaklanmaları çıkartmak suretiyle kaotik bir ortam yaratmayı amaçlayan emperyalizm, İran ve Türkiye arasındaki olumlu seyir izleyen ikili ilişkilere ket vurmak istemiştir. Bu dönemde Türkiye ve İran'ın karşı karşıya gelmesi, batılı devletlerin çıkarlarına hizmet ederdi. Ancak Atatürk emperyalizmin oynamak istediği oyunu görerek, bu oyunu bozmuştur. O, İran'la dost ve müftetik kalmanın önemini idrak etmiş, Türkiye Cumhuriyeti devletinin çıkarları gereği hareket etmesini temin etmiştir. Bu süreçte Türkiye ve İran birbirlerini dost devletler kategorisi içerisinde tanımladı ve stratejik ortaklık düzeyinde ilişkiler tesis ettiler. Atatürk döneminde Türk-İran ilişkileri tarihin en iyi seviyesine yükselmişti.

Ne var ki, 1938 yılında Atatürk'ün dünyaya gözlerini yumması Türkiye'de olduğu gibi İran'da da üzüntüyle karşılanmıştı. İran Şahı Rıza Pehlevi, dostunu kaybetmenin üzüntüsünü derinden hissetmişti. Atatürk'ün ölümü üzerine İran'da Saray, bir ay yas ilan etti.³¹⁹ Ayrıca İran Meclisi Atatürk'ü saygıyla anmak için olağanüstü bir toplantı yapmıştır. İran basını da siyah çerçeveler içinde Atatürk'ün fotoğraflarını basmış ve ilk sayfalarını Atatürk'e ayırmıştır. İran hükümeti Atatürk'ün cenaze törenine bir heyet ve askeri kıta göndererek, O'na olan saygısını göstermiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra Rıza Şah, ancak üç yıl İran'ın başında kalabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı çıkmasından kısa bir süre sonra İran, Ağustos 1941'de Sovyet ve İngiliz işgaline uğramış ve Şah, Alman yanlısı olduğu gerekçesiyle iktidardan indirilerek sürgüne gönderilmiştir

---

³¹⁹A.e.

2.4.Avrasya’da Güvenlik Kuşığı

2.4.1. Atatürk’e Göre Sadabat ve Balkan Paktlarının Kurulma Felsefesi

Atatürk için, tam bağımsız Milli Türk devleti kurmak hayati derecede önemliydi. Tam bağımsız Türkiye, bölgesinde ancak emperyalizmden uzak kalmakla sağlanabilirdi. Atatürk’ün dış politikasında ittifak, önde gelen uygulayıcısı Tevfik Rüştü Aras’ın ifadesiyle “emperyalizm belasından uzak, hürriyet ve istiklal esasında”dır.³²⁰ Ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda tam bağımsızlık ikili ve bölgesel ilişkilerin gelişmesi ve sorunların barışçı şekilde çözülmesine bağlıydı. İyi bir asker olan ve Türkiye’nin jeopolitiğini iyi bilen Atatürk, Türkiye’nin ve bölgenin güvenliğini İkinci Dünya Savaşı öncesi ön plana çıkarmıştı. Türkiye’nin bağımsızlığını sağlamanın biricik yolu, bölge devletleriyle ortak güvenlik şemsiyesi altına girmekti. İşte bu amaçla Balkanlar’da Balkan Antantı, Doğu’da da Sadabat Paktı kurulmuştu.

Gerçekten de Atatürk’ün dış politikasının iki önemli ayağından birincisi bağımsızlıkta, ikincisi de ortak güvenlidir. Bağımsızlıktan kime karşı olursa olsun, hiçbir koşulda taviz verilmeyecektir. Ancak bu bağımsızlığın korunmasında ortak tehditlerle karşı karşıya olan müttefiklerle birlikte hareket etmek gerekir. “Yurtta sulh, cihanda sulh” soyut bir barış taraftarlığının çok ötesinde, barışa yönelik tehditlere karşı ortak örgütlenmeyi öngörür.³²¹

Mustafa Kemal Paşa hem yerel ve bölgesel hem de uluslararası platformlarda sürekli olarak barışın savunuculuğunu yapmış, ülkeler arasında huzur ve barışa hizmet edecek ve her milleti eşit şekilde temsil edecek bir Milletler Meclisi’nin oluşturulmasını dile getirmekten geri kalmamıştı. Ancak Milletler Cemiyeti tüm milletleri eşit şekilde temsil etmekten oldukça uzaktı. Bu kurum daha çok I. Dünya Savaşı’ndan galip çıkan devletlerin çıkarlarını korumaya yönelikti. Onlar da adil ve kalıcı barışa hizmet etmeyecek şekilde oluşturulan düzenden yanaydı. Bununla beraber I. Dünya Savaşı’ndan mağlup olan devletler eski güçlerine ulaşma gayreti içerisindeydi. Nitekim II. Dünya Savaşı öncesi bu devletler eski güçlerine kavuşmuşlar ve yeni güç dengeleri olarak ortaya çıkmıştı. Durum böyle olunca kaçınılmaz ve ertelenemez bir savaşın içerisine devletler çekilmekteydi. Bu süreçte

³²⁰Aras, a.g.e.,s.10.

³²¹A.e.,s.9.

bir barış ve diyalog adamı olan Mustafa Kemal, savaş karşıtı Ortak Güvenlik Örgütü oluşturma gerekliliğinin farkındaydı. Kaçınılmaz bir savaşı durdurmanın mümkün olmadığı ortaya çıkınca, savaşın etkilerini sınırlamak veya en aza indirmek, kurulacak Avrasya Güvenlik Kuşağı'yla sağlanabilirdi.

Avrasya'da Güvenlik Kuşağı Balkanlar'ı ve Doğu'yu kapsaması, bu örgütlenmenin başarı şansını arttıracaktı. En azından kendi aralarında ittifak oluşturan devletler, bölgenin dış tehditlere maruz kalmasının önünü alabilecekti. Ayrıca kendi aralarında güven duygusunu oluşturan devletler, bölgenin barışına katkıda bulunabileceklerdi. Bütün bölge devletleri bir çatı altında toplamanın mümkün olmamasına rağmen, dönemin mümkün olan en kapsamlı örgütlenmesi meydana gelmişti. Bu yeni güç dengesi, Avrupa'da rekabet içerisindeki devletlerin dikkatini çekmişti. Hatta küçük "Milletler Cemiyeti" olmuştu. Avrupa'nın batısından, Asya'nın doğusuna kadar olan bölge bir güvenlik şemsiyesi altına alınmıştı.

Avrupa'da kartlar yeniden dağıtılıyordu. İngiltere ve Fransa'nın karşısına Almanya'nın öncülüğünde yeni bir güç dengesi ortaya çıkmıştı. Avrupa'daki güç dengeleri, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması gibi, nüfuslarını Avrasya'nın doğusuna doğru genişletme gayreti içerisindeydi. Bu sırada Hitler'le, Mussolini'nin yükselmesi, Türkiye'yi yalnız Yunanistan'la değil, Balkan ülkelerine de daha fazla yaklaştırmıştı. Yugoslavya, Macaristan ve Bulgaristan'la zaten paktlar imzalanmıştı. Türkiye şimdi, Alman ve İtalyan yayılmacılığına karşı bir denge sağlamak için, bir Balkan Antantı kurma peşindeydi. Bu amaçla çeşitli hükümet merkezlerinde Beş Balkan ülkesiyle toplantılar yapıldı. Sonunda, 1934 yılı başlarında Balkan Paktı imzalandı. Tarihsel ve jeopolitik emellerin merkezindeki Balkanlar, tarihinin en geniş katılımlı paktına doğru gitmekteydi. Balkan Paktı, tarihin bu dönemine kadar kendi aralarında işbirliği tesis edemeyen, bölgenin güvenliği sağlayamayan ve sömürgeci politikalarının bir parçası olan bu bölge, ilk kez iddialı bir şekilde bölgesel bir pakta şahit olmaktaydı. Bu pakt bir devletin diğer devletler karşı örgütlenmesi şeklinde olmamış, başka bir deyişle devletlerin düşman devletler karşısında birlikteliği de olmamıştı. Yani klasik örgütlenmelerin dışında bir yapısı vardı. Bu paktın en önemli özelliği üye devletler arasında tam güven tesis etmesi ve barış düşüncesi ideali çerçevesinde kurulmasıydı. Bu pakt, Türkiye'nin uluslararası bir

şöhretlik rolü kazanmasına yardım etti. Fransız Büyükelçisi Comte de Chambrun, komşularını birleştirme yolundaki tasarılarından söz eden Gazi'ye "Tıpkı Mösyö Briand gibi konuşuyorsunuz, demişti. Gazi, Mösyö Briand gibi düşünüyorum da ondan," diye cevap verdi. Kendine bölgesel bir "Milletler Cemiyeti" kurmaya çalışıyordu.³²² demektedir.

Dünya barışı, huzuru ve korunması için herhangi bir devletin çabası ve gücüyle olmayacağı, dönemin konjonktüründe gün gibi açıktı. Fakat her devletin sulh fikri etrafında çalışması, işbirliği yapması ve buluşması Yüksek Medeni Dünyanın ilk ve en başta yapması gereken yegâne görevdi. Kimi zaman, Avrasya kıtasının kimi yerlerinde, kimi liderler tarafından "Yüksek İnsanlık İdealini" tehlikeye ve tehdit altına sokacak eylemler artmaya başlamıştı. Üstelik ülkeler arası çözümün adresi Milletler Cemiyeti çatısı altında aramak yerine, güç kullanarak diğer devleti dize getirmek yolu popülerdi. Uluslararası arenada barış fikrinden ziyade çözümün yegâne yolunun savaş olacağı düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştı. İşte çağının en büyük barış savunucusu Atatürk, söyledikleriyle, yaptıklarıyla ve oluşturduğu politikalarla, dünya barışına çok önemli katkılar yapmış ve savaşı durdurmaya çalışan "barış savaşçısı" olarak tarihteki saygın yerini almıştır

2.4.2. Balkan Paktı

Türkiye Cumhuriyeti komşularına ve bölge ülkelerine karşı dostane ve evrensel barışa katkı sağlayan bir yaklaşım sergiliyordu. Dostluk ve barış eksenli politikalarla Türkiye, bölge ülkeleri arasında öne çıkmaktaydı. Ancak barış istemekle barış olmuyordu. Bunun için barış ve istikrarın korunması için, daha fazla bir şeyler yapmak gerekirdi. Barış için tek bir devletin tek başına yapacakları sınırlı olacağı için, bölgesel örgütlenmeler fikri ön plana çıkmıştı. Bilhassa Avrasya bölgesinin bölge dışı güçler tarafından işgal edilmesine karşı bölgesel örgütlenmeler elzemdi. Bu örgütlenmeler sayesinde bölge dışı güçlerin Avrasya'da etkinliği kırılabildi. Bu nedenledir ki, Sadabat ve Balkan Antantı oluşturulmuştur.

Balkan ülkeleri arasında barış ve kolektif güvenliğin korunması amacıyla işbirliği istekleri çeşitli devlet adamları tarafından dile getirilmiş olmakla birlikte, İtalya ve

---

³²²Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, 17. bs., İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s.530-531.

Almanya'nın Balkanlar üzerindeki yayılcı politikalar izlemesi üzerine Balkan Birliği'nin temel atma süreci hızlanmıştı. İtalya ve Almanya, Balkanlar üzerinde hâkimiyet kurmak istediği sır değildi. Bu devletlerin elini kolunu sallayarak Türkiye'nin sınır komşusu olduğu devletleri işgal etmesi, arzulanan bir durum değildi. Bunun engellenmesi ve caydırılması hem Türkiye hem de Balkan ülkeleri için gerekliydi. Türk ve Yunan yakınlaşmasında bu tehditlerin belli bir rolü olmuştu.

Türk-Yunanlılar arasında 1930'larda başlattıkları dostluk ilişkisi, Balkan ülkeleri arasında siyasi yumuşama sağlamıştı. Bu ülkeler arasında siyasi yumuşamaya rağmen, Almanya ve İtalya'nın yayılcı politikalar izlemesi ve Balkanlar'a yönelik emelleri, bu ülkeleri ortak güvenlik alanında yeni çareler üretmeye zorlamıştı. Balkan Antantı hazırlama sürecinde her devletin birbirine karşı tarihsel düşmanlıklar gütmesi, tarihin belli dönemleri içinde birbirlerine karşı savaşmaları, ön yargılı olmaları, toprak ve etnisite sorunları ve mezhepsel ve dinsel farklılıklar Balkan Antantı'nın kurulması aşamasında olumsuz etkenler olarak durmaktaydı. Bütün bunlara rağmen Balkan Paktı üyesi devletler akılcı ve barış temelli politikalar çerçevesinde Türkiye'nin öncülüğünde bir araya gelmişlerdi.

Birinci Balkan Konferansı 5 Ekim 1930'da, Arnavutlu, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın katılımıyla Atina'da toplandı. Bu toplantı muhtelif kararlar alındı: Her yıl toplanılması, barışçı politikalar oluşturması, Balkan ulusları arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak; Balkan birliğinin kurulmasını amacını taşıyacak sürekli bir örgüt oluşturmak.³²³

Balkan Paktına giden ilk aşamada dahi siyasa ve azınlık konularında anlaşmazlıklar çıkmış ve bu birliğin geleceğini tehlikeye girmişti. Şayet, Atatürk gibi büyük bir devlet adamı olmasaydı, ölü doğmuş olacak bir birlik olacaktı. Şüphesiz bu paktın oluşması için en çok çabayı ve özveriyi Atatürk göstermiş, yaptığı konuşmalarda Balkan uluslarının ortak tarih ve kültürden geldiğini savunmuş, müşterek noktalarımızdan, amaçlarımızdan ve geleceğimizden bahsederek kafalarda yer edinen şüpheleri gidermeye muvaffak olmuştur.

İkinci Balkan Konferansı 20–26 Ekim 1931'de İstanbul'da toplandı. Türkiye bu konferans sırasında aktif bir rol oynadı. Atatürk, Yunanistan'ı yanına çekerek Balkan

---

³²³Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.350-351.

birliğinin kurulması için çabaladılar. Buna karşın Bulgaristan bu konferansta revizyonist politikasına açılımlar sunacak kararlar çıkartamayacağını anlayınca, Balkan birliğine karşı olumsuz tutumlar öne sürdü. Ayrıca Arnavutluk, İtalyan politikası etkisinden olduğundan dolayı Balkan birliğine karşı müspet bir bakış açısına sahip değildi.

Üçüncü Balkan Konferansı 20–26 Ekim 1932’de Bükreş’te toplandı. Bulgaristan bu görüşmelerden çekildi. Geriye kalan Beş Balkan devleti, çeşitli alanlarda uzmanlıklar kurulması konusunda uzlaştılar. Atatürk, Bulgaristan’ın olmayacağı bir Balkan birliğinin ulaşılmak istenen amaç ve gayenin eksik kalacağını, Balkan devletlerinin ortasında yer alan Bulgaristan’ın bu pakta önemli katkı yapabileceğini ve bütün devletlerin bu pakta eksiksiz katılmasının öneminin farkındaydı. Bu amaçla O, Bulgaristan’ın revizyonist politika yürütmekten vazgeçmesi için, bu pakta çekmek için İsmet Paşa ve Tefvik Rüştü Aras’ı Bulgaristan’a gönderdi. Fakat Bulgaristan çok daha önce izleyeceği siyaseti belirlemesi ve yönetimin tercihinden dolayı sonuç alınamamıştır.

Dördüncü Balkan konferansı 5–11 Kasım 1933’te Selanik’te toplandığı zaman Balkan devletleri Bulgaristansız yollarına devam etmek konusunda fikir birliğine varmışlar.³²⁴

Bulgaristan ve İtalya’nın olumsuz tutumlarına karşın, Şubat 1934’te Belgrat’ta toplanan Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışışleri Bakanlarının hazırladıkları Balkan Antantı Paktı 9 Şubat 1934’te Atina’da imzalandı ve Balkan Antantı kurulmuş oldu.

İkinci Dünya savaşı öncesinde, Türkiye ve Yunanistan gerek siyasal, gerekse ekonomik ve askeri açıdan işbirliği içindeydi ve bu işbirliği çeşitli antlaşmalarla hukuksal niteliğe de kavuşmuştu. Türkiye ile Yunanistan arasında sadece ilişkiler ekonomik ve siyasal alanlarda sınırlı değildi, aynı zamanda kültürel ve diğer alanlarda da olumlu rüzgârlar esmekteydi. Atatürk için en önemli unsur Yunanistan sınırları içinden kalan soydaşlarının milli kimlik ve gelişimlerine uygun ortam oluşturulması, kültür bağlarını güçlü tutabilmesi ve Yunanistan’ın Türk unsurlarına yaptığı baskı ve yıldırma politikasına son vermektir.

---

³²⁴Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**,s.351.

Nihayet 1930 yıllarda her iki ülke arasında o güne kadar uygulanan politikalarda yumuşamalar meydana geldi.1930'lı yıllardan sonra Yunanistan'ın Türklere uyguladıkları baskı ve sindirme politikaları kademeli olarak kalktı. Balkan Paketi'na giden süreçte Yunanistan'daki Türkler eskiye nazaran daha iyi koşullarda yaşamaya başladılar. Yunanistan'daki Türklerin Milli Kimlik ve Kültürlerini özgürce yaşamasını savunan Atatürk, Yunan devletinin Türkler üzerindeki baskı ve yıldırma politikasına son vermesini sağlamıştı. Diğer taraftan Türkiye'yi ziyarete gelen Yunanistan Başbakanlarına Patrikhane ziyaretlerine izin verildi ve Patrikhane seçimlerine müdahaleden kaçınıldı. Diğer taraftan Batı Trakya'daki Müslüman okullarında Arap harfleriyle eğitime son verilerek Türkiye'deki gibi Latin harfleriyle eğitime geçildi, Türkiye'den kitap ve öğretmen getirilmesi kolaylaştırıldı.³²⁵

Balkan Antantına karşı çıkan Arnavutluk, belli bir zaman sonra bu antantın üyesi olmaya çalışmıştır. Dönemin iklimi içerisinde Arnavutluk, Balkan Antantına karşı politikasını değiştirmişti. Balkan Antantına ilk zamandan beri olumsuz tavır alan Arnavutluk, bölge dışı güçlerin ilk başta kendilerini işgal etme tehlikesini hissedince Türkiye'nin söylediklerine gelmişti. Türkiye, Arnavutluk devletine karşı dinsel, tarihi ve kültürler ilişkileri diğer devletlere nazaran çok daha gelişmişti. Birbirleriyle tarih boyunca etkileşim halinde olmuştu. Bunun için Türkiye, Arnavutluk devletinin bu pakta dâhil olmasını istedi. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, Arnavutlukta Balkan Antantına karşı olumsuz tutumdan, bu pakta karşı sıcak bakmasını şöyle anlatmaktadır:

1937 yılının sonuna doğru Arnavutluk hükümeti Balkan Antantı'na girmeyi istedi. Biz de bunu hararetle arzu ediyorduk. Ankara'da toplanan ve arkadan gelen olaylar yüzünden benim için sonuncu olan Balkan Antantı Konseyi'ne Arnavutluk'un kabul ve iştirakini teklif ettim. Yugoslavya ve Romanya Hariciye Nazırları teklifimi memnurlukla müspet karşıladılar. Fakat Yunan Hariciye Nazırı Arnavutluk'la aralarında okul meseleleri üzerinde ihtilafları mevcut olduğunu ileri sürerek Arnavutluk'un kabulünü bir müddet için ertelememizi istedi. Bu müddetin kısa ve belli olmasını yapılmasını isteme üzerine yalnız bir yıl erteleme için mutabakat husule geldi. Ne garip bir "tecelli, ne elemli bir tesadüftür ki,1934 Nisanı'nda faşist İtalya Arnavutluk'a çıktı ve o vakit Balkan Antantı Konseyi toplanmadığı ve harekete geçmediği için faşist İtalya Arnavutluk'a yerleşti. Hareketsiz kalan Balkan Antantı bu yüzden yok oldu. Ve faşist İtalya bir müddet sonra Arnavutluk'ta kurduğu

---

³²⁵Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası**,s.356.

bu yeni üstün Yunanistan'a tecavüze geçti. Eğer Arnavutluk, Balkan Antantı'na üye olsaydı şüphe yok ki faşist İtalya Arnavutluk'a asker çıkarmaya cüret edemezdi ve Yunanistan'ın başına da o felaket gelmezdi.³²⁶

Mustafa Kemal, eski Osmanlı topraklarında yeni kurulan küçük ülkeler bölge dışı ülkelerin denetimine geçmesin diye Balkanlar'da, bütün Balkan ülkelerinin katılımı ile Balkan Paktı'nı, Orta Doğu'da ise, başta İran olmak üzere Irak ve Afganistan'ın katılımı ile Sadabat Paktı'nı oluşturmuştu. Bütün mesele, Osmanlı'nın çekildiği Balkanlar ve Orta Doğu'ya emperyalist ülkelerin girmesini önlemektir. Bu doğrultuda bu iki bölgede kurulan yeni ülkelerle karşılıklı yakın ilişkiler geliştirerek, bölge ülkeleri arasında yakınlaşma ve dayanışma süreci oluşturuluyordu.³²⁷

Yine İkinci Dünya Savaşı Balkanlar'a sirayet etmeseydi, savaş sonunda ayakta kalan Birleşik Amerika ve Sovyetler olarak iki dev devletten sonra sadece Avrupa'nın değil, dünyanın üçüncü büyük, dünyanın üçüncü büyük kuvveti Balkan Birliği olacaktır.³²⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın kurmuş olduğu bölgesel örgütlenmeleri şayet işlevini sürdürseydi, Avrupa'nın kaderini değiştirebilirdi. Ne var ki, Avrasya'da bölgesel örgütlenmelerin mimarı, zamansız bir şekilde dünyaya gözlerini yummuştu.

Türkiye'nin Balkan Politikası çerçevesinde Balkan Paktı hakkında Prof. Dr. Yılmaz Altuğ "Atatürk Balkan Paktı'nı Avrupa devletleri ile olan ilişkilerinde bir denge unsuru olarak düşünmüştür. Balkan Paktı'nın başarısız olarak doğması Atatürk'ün elinde olmayan ve kontrol edemediği sebepler yüzündendir"³²⁹ şeklinde bir değerlendirme yaparken Şevket Süreyya Aydemir "Gazi'nin bütün ümit, emel ve gayreti Türkiye'nin batısında ve Balkan Avrupası'nda, en az Tuna'ya kadar varacak bir ittifaklar ve emniyet bölgesi kurmaktır"³³⁰ demektedir. II. Dünya Savaşına kadar Balkanlar, barış ve istikrarı beraber yaşamaktaydı. Bölgesel bir güç odağı olarak ortaya çıkan Balkan Paktı, bölge dışı güçlerin yayılmacı politikalarına ket vurmaktaydı. Başka bir araştırmacıya göre "Cumhuriyet Dönemi Türk jeopolitiği, 1945'e kadar Balkanlar'a Kuzey Yugoslavya sınırını aşarak girecek her Orta Avrupa gücünü Türkiye'yi tehdit eden bir unsur olarak algılamamış, Türkiye'nin savunmasını Yugoslavya'nın kuzey sınırından başlatmak arzusunu taşımıştır. Atatürk'ün Balkan Paktı girişimi bu düşüncenin ürünüdür ve İkinci

---

³²⁶ Aras, **a.g.e.**, s.134.

³²⁷ Çeçen, **a.g.e.**, s.418.

³²⁸ Aras, **a.g.e.**, s.150.

³²⁹ Yılmaz Aytuğ, "Atatürk'ün Dış Politikası", Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferans Tebliğleri, Cilt II, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, s.486.

³³⁰ Aydemir, **Tek Adam: Mustafa Kemal (1918-1938)**, s.331.

Dünya Savaşı bu düşüncenin doğruluğunu ispatlamıştır.”³³¹ tezini savunmaktadır. I. Dünya Savaşı’ndan olumsuz etkilene Türk Milleti’nin lideri, II. Dünya Savaşı’nın etkilerini en aza indirmek için Balkan Paktını kurmuştu. Atilla İlhan ise: “Mustafa Kemal, Balkan Paktı’yla batısını Sadabat Paktı’yla güneyini ve doğusunu güvence altına almış böylece hissettirmeden Osmanlı’nın eski toprakları üzerinden söz sahibi olmuştur”³³² demektedir. Bu görüşler esasında birbirlerini tamamlayıcı mahiyettedir. İtalya ve Almanya’nın saldırgan bir tutum sergilemeye başlaması, Orta Avrupa’da Macaristan’ın, Balkanlar’da Bulgaristan’ın bu paralelde politikalar izlemesi, statünün devamını savunan diğer Balkan ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştı. Büyük bir sezgi kabiliyeti ile yaklaşmakta olan savaşın ayak seslerini duyan büyük devlet adamı Atatürk, Balkanlar’da bölgesel ittifak sisteminin kurulmasıyla hem güvenliğin sağlanabileceğini hem de saldırganlığa karşı caydırıcı bir rol üstlenebileceğini düşünmekteydi.

Atatürk’ün Özel Kalemî Hasan Rıza Soyak anılarında Atatürk yaşasaydı Balkanlar’da savaş olmazdı demektedir. Hasan Rıza Soyak: “Atatürk sağ olsaydı, harp Balkanlar’a girmezdi; bizler bunun sebeplerine yakından vakıfız. Bu hükme varmadaki sebep ve saikler, şüphesizdir ki, pek çoktur; ben size bunlardan hiç bahsedilmemiş, yazılmamış olanlarını anlatayım. Yurtta sulh, cihanda sulh, prensibine kendine şiar edinmiş olan Büyük Devlet Adamı Atatürk, Balkan Paktı’nı kurmuş, Balkan devletlerini birbirlerine bağlayarak, cihan sulhunun bir dostluk halkasını meydana getirmişti; artık bundan sonra kuvvetli bir sulh zincirinin diğer halkalarını kolaylıkla teşkil edebilirlerdi. Nitekim Balkan Paktı’nın akdinden az sonra, verdiği direktifle, İngiltere ile gizli görüşmeler başladı. Doğrudan doğruya Lord Halifax ile yapılan konuşmalar neticesinde Türkiye ile İngiltere arasında zımnen bir dostluk kurulmuş oldu. Diğer taraftan Almanya ile de anlaşmaya varılmış. Atatürk, harbin Balkanlar’a sıçramasına ve yayılmasına asla müsaade etmezdi. Gereken ve yapılması lazım olan adımları atmaktan kaçınmayacağı aşikârdı ve tek başına varlığı bile Balkanlar’a girmeye çalışan İtalya ve Almanya’ya güçlü ve anlamlı mesaj olurdu”³³³ diye söylemektedir.

Mustafa Kemal Balkan Paktı’na sadece siyasi icaplardan değil, aynı zamanda bu bölgeyle alakalı özel ilgisinden dolayı Türkiye’nin bu pakta katılmasını sağlamıştır. Zira Mustafa Kemal Makedonya doğumlu ve Balkan davasını gençlik yıllarından beri

³³¹ Ümit Özdağ, “Balkan Politikamız Ve...” **Türk Yurdu**, Sayı:67, Mart 1993, s.14.

³³² Atilla İlhan, **Hangi Küreselleşme**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1997, s.37.

³³³ Soyak, **a.g.e.**, s.505.

düşünmektedir.Hatta Harbiye’de öğrenciyken, Osmanlı’nın Rumeli topraklarında, güneydoğu kesiminde, bir Türk Rumeli devleti kurmak hayalleri içerisinde bulunmuştu.³³⁴

2.4.3.Sadabat Paktı

Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı öncesi statükocu politika izleyen devletler grubundaydı. Statücü devletlerin karşısından ise revizyonist politikalar izleyen devletler vardı. Revizyonist politika izleyen devletlerin başını Almanya ve İtalya çekiyordu. Almanya hem Avrupa’da hem de Asya’da toprak elde etme peşindeydi. Türkler aynı Almanlar gibi I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkmasına rağmen, başka devletlerin topraklarına göz dikmemişti. Misak-ı Milli’yle belirlenmiş topraklarda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bütün devletlerin toprak bütünlüğünü tanıyordu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti devleti “Yurtta sulh, dünyada sulh” dış politikasının ilke edinmişti. II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye toprak bütünlüğünü revizyonist devletlere karşı bölgesel antlaşmalarla güvence altına almayı istemişti.

İtalya’nın, Milletler Cemiyeti sistemini ihlal ederek Habeşistan’a karşı fiili tecavüze girişmesi, Türkiye’yi Doğulu devletlerle bir Pakt çerçevesi içinde münasebetler kurmaya sevk etmişti.³³⁵ Sadabat Paktı İki Dünya Savaşı arasında, Ortadoğu’da barış ve güvenliği sağlamaya yönelik olup savunma niteliği taşımayan bölgesel bir ittifaktır.³³⁶ Esas itibariyle bir saldırmazlık ve dostluk antlaşmasıydı. Sadabat Paktı’nın önemi imzalayan devletler arasında tam ve karşılıklı güven oluşturması ve bölgede işbirliği ve dayanışmayı uzun yıllar temin edecek olmasıydı.

Türkiye, İran, Irak ve Afganistan’ın yer aldığı Sadabat Paktı’nın hazırlanma süresince, başat rol oynamıştı. Sadabat Paktı’nın fikir babası Atatürk, bu pakta imzalayan devletler arasında anlaşmazlıkları ve ihtilafları kaldırarak, Avrasya’da faşist ve emperyalist devletlere karşı mazlum milletlerin işbirliği ve dayanışmasını hedeflemiş ve Güvenlik Kuşağını kalıcı hale getirmeyi amaçlamıştır. Avrasya’da Güvenlik ve İşbirliği Örgütü’nün başka bir özelliği de üye devletlerin mazlum milletlerden oluşmasıydı. Mazlum milletler İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında güçlerini birleştirerek, oluşacak dünya düzeninde söz sahibi olmak

³³⁴ Aydemir, **Tek Adam: Mustafa Kemal (1918–1938)**,387-389.

³³⁵ Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1990,s.104.

³³⁶ İsmail Soysal, “**1937 Sadabat Paktı**”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1997,s.327.

istiyorlardı. Birlikten kuvvet doğar anlayışının tezahürü olan bu örgütler, geleceğin dünyasını mazlum milletler lehine biçimlendirebilirdi.

Öte yandan İkinci Dünya Savaşının yaklaştığına dair zil sesleri daha güçlü bir şekilde Avrasya bölgesinde duyulmaktaydı. Bu dünya savaşından önce Türkiye, Afganistan, İran ve Irak birbirleri etrafında kenetlenebilmesi, ihtilaflarına çözüm bulmaları ve barış ve işbirliği tesis etmeleri çıkacak savaşın etkilerini azaltmaya yönelikti. En azından Avrasya'nın bu kanadında savaşın girmesini önlemek veya olumsuzluklarını en az seviyeye düşürmekti. Doğu'nun en kadim milletleri tarafından hayata geçirilen Sadabat Paktı, II. Dünya Savaşı öncesi bütün devletlere örnek ve ilham verecek bir örgütlenmeydi. Doğu'nun mazlum milletleri birliktelik oluşturamaz tezinin tersine, batılı devletlere barış çabaları doğrultusunda örnek olmaktaydı. Denilebilir ki, Milletler Cemiyeti'ne alternatif bir "Milletler Cemiyeti" oluşturulmuştu. Ayrıca İngiliz mandası olan Irak'ın bu pakta dâhil olması İngiltere'nin bu pakta olumlu bakması sonucu gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Sovyet Rusya da bu paktın oluşturulmasına doğrudan karşı çıkmaması Sadabat Paktı'nı kabullendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Milletler Cemiyeti'nden sonra en büyük savaş karşıtı bölgesel örgütlenmeydi.

Türkiye, Afganistan'la çok iyi düzeyde ilişkilere sahipti. Ayrıca İran'la sürdürülen iyi komşuluk ve dostluk politikası, meyvelerini vermeye başlamıştı. Atatürk hem Afganistan'ın hem de İran'ın güvenine mazhar kalmıştı. İran ve Afganistan arasındaki kör düğüm haline gelmiş sınır anlaşmazlığı, Türkiye'nin hakemliliğinde ve öncülüğünde çözülecekti. Ancak çok zor bir hakemlik olacağı aşikârdı. Her iki devleti memnun etmek gerçekten çok zordu. Bu sorunun barışçı yollardan çözme konusunda kararlı olan Atatürk, hakemlik görevini eski Kabil Büyükelçisi ve Afganistan'da büyük bir etkisi olan aynı zamanda İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye gezisi sırasında geçici yaverliğini yapmış ve güvenini kazanmış olan Fahrettin Paşa'ya vermişti. Hakem seçilen Fahrettin Altay Paşa'nın gayretleriyle İran-Afgan sınırı sorunu 1935 yılı başında her iki tarafı memnun edecek şekilde giderildi. Böylece bu iki devlet arasındaki 1903 yılından itibaren süren sınır anlaşmazlığını, Türkiye'nin öncülüğü ve hakemliliğiyle çözüme kavuşturuldu

Afganistan Dışişleri Bakanı Serdar Muhammed Feyz Han, İran- Afgan münasebetleri hakkında sorulan bir suale de şu cevabı vermişlerdir:

“ Bütün komşularımız gibi, İran’lılarla daha iyi dostluk münasebeti devam etmektedir. İki kardeş memleket arasında küçük hudut ihtilafları, üçüncü kardeşin hakemliği ile halledilmiştir.

Türkiye’nin bize bu sahada gösterdiği büyük dostluktan minnetle bahsetmek isterim. General Fahrettin, büyük bir nüfuzu nazarla meseleyi ihata etmiş ve her iki tarafı aynı derecede memnun bırakan bir müşkül halledilmiştir.”³³⁷

Türkiye, İran-Afganistan arasındaki sınır anlaşmazlığını arabulucu olarak nasıl çözmüşse, Irak ve İran arasındaki sınır anlaşmazlığını da aynı şekilde çözmeye çalışmıştır. İran-Irak arasındaki Şattularab su yolu konusundaki anlaşmazlık vardı.³³⁸ Paktın imzalanmasına tek engel İran-Irak arasındaki sınır sorununun halledilememiş olması idi. Bu aşamada Atatürk’ün oluruyla devreye giren Tefvik Rüştü Aras, Haziran 1937’de Irak ve İran’ı ziyaret ederek iki ülke arasındaki anlaşmazlığın giderilmesinde önemli rol oynamıştır. Bundan sonra 4 Temmuz 1937’de iki ülke arasındaki sınır sorunu imzalanan bir antlaşma ile çözüme kavuşturulmuştur.³³⁹ Böylece Sadabat Paktı’nın imzalanmasının önünde hiçbir engel kalmamıştı.

8 Temmuz 1937 günü öğleden sonra, Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında, dörtlü bir saldırmazlık paktı imzalandı. Tahran’da, İran Şahı’nın Şimran semtindeki “Sadabat Paktı” veya “Sadabat Misaki” adı verildi. Pakt, imzalandığı günlerde, “Dörtlü Şark Antlaşması”, “Doğu Antantı”, “Yakın Şark Paktı”, “Asya Paktı” gibi adlarla da anılmış olmakla beraber “Sadabat Paktı” adıyla tarihe geçmiştir.

Atatürk’ün dış siyasasına göre, Sadabat Paktı’nın dört devletle sınırlı kalmaması gerekirdi. Türkiye’nin arzusu Irak’tan başka Arap devletlerinin de pakta katılmalarıydı.³⁴⁰ Fakat Suriye’nin ve Lübnan’ın Fransa Mandası altında olması ve Hicaz’la, Yemen’in de coğrafya durumları yüzünden Sadabat Paktına katılmaları zordu. Nitekim de öyle oldu. Mısır da o günün koşullarından pakta girmekte isteksizlik göstermiştir. Diğer taraftan Irak Hükümeti antlaşmaya Suudi Arabistan’ın da katılmasını istemekteydi. Ancak Dışişleri bakanları arasında yapılan görüşmeler neticesinde Suudi Arabistan Milletler Cemiyeti üyesi olmadığı için antlaşmaya dâhil edilmemiştir.³⁴¹ Atatürk’e göre Sadabat

³³⁷ **Ayn Tarihi**, No:26, Şubat 1936, s.27–29.

³³⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s.189.

³³⁹ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s.112.

³⁴⁰ Bk. daha geniş bir bilgi için, Akşin, **a.g.e.**, s.201.

³⁴¹ Barış Cin, **Türkiye-İran Siyasi İlişkileri (1923–1938)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.146.

Paktı en geniş katılımıla sağlanması gerekirdi. Bölgenin bütün devletleri bir şemsiye altında birleştirmek ve ortak karar alma mekanizması oluşturmak bu paktın başarı şansını yukarıya doğru taşıyacaktı. Diplomasi yoluyla Türkiye, bütün doğulu devletlerin bu pakta girmesi için çalıştı. Bu bağlamda Türkiye Suudi Arabistan'ın Milletler Cemiyeti üyesi olmadığı için bu pakta girmesine istemeyen diğer devletlere, karşı çıktı. Türkiye bu devletin Milletler Cemiyeti üyesi olmadan, bu pakta girmesinden yana tavır aldı. Türkiye mümkün olan en geniş katılımıla bu örgütlenmenin faaliyete geçmesini, başından itibaren istemişti.

Dünyanın merkezi olarak adlandırılan Avrasya'da, Sadabat Paktı üyesi devletler, emperyalist devletlerin II. Dünya Savaşı'na neden olan Avrasya kıtasına hakim olma mücadelesinden güçlü bir örgütlenmeyle cevap vermişlerdi. Yine bu devletler jeopolitik konumları gereği bu savaşın dışında kalmaları, ayrı ayrı devlet olarak mümkün değildi. Fakat Türkiye'nin öncülüğünde devletlerin bir araya gelmesi sayesinde bu savaşın dışında kalabilirlerdi. Üstelik bu örgüte üye devletler arasındaki karşılıklı güven ve dostluk tesis edebilirlerdi. Atatürk bunların bilinciyle politikalar oluşturmakta ve mazlum milletlerle ilgilenmekteydi. Şüphesiz böyle bir pakt, Türkiye'nin Avrasya'da yaşayan Türk dünyası üzerinde olumlu etkisi olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, Avrasya'da böyle barış ve dostluk temelli bir pakt oluşturması, bu bölgenin tarihinde ilk ve tektir. O, ta Avrasya'nın batısında, doğusuna kadar olan bu bölgeyi sulh ve barış havzası haline dönüştürmeye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çekildiği alanlarda yaşayan milletlerle birlik ve beraberlik ve dayanışma halinde olmaya çabalamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü dönemindeki toprak bütünlüğü, bir anlamda Sadabat ve Balkan Paktı'yla sağlanmış oluyordu. Sadabat ve Balkan Paktı uluslararası camiada ses getirmiş ve bu örgütlenmeler Türkiye'nin dış politikasında kazanç hanesine yazılmıştı

Türkiye bugün Asya kapılarında Avrupa medeniyetini müdafaa etmektedir. Fakat aynı zamanda Türkiye Asya'yı da Avrupa'nın bütün emperyalist politikalarına karşı korumaktadır. Böylece Sadabat Paktı Ön Asya'nın tam bir politik kurtuluşunu gösteriyor. Birleştirmek ve bağlamakta ifade olunan ve Atatürk'ün politikasını ruh ve ilhamını teşkil eden eski Türk ananesi bu pakt ile yani bir zaferini kutlamaktadır. Bu pakt bazı büyük

devletlere bütün gizli planlarını siyasi bürolardan arşivlere yollamayı tavsiye etmektedir. Şark, tarihin Kemal Atatürk tarafından yazılmış olan yeni bir sayfasını açmıştır.³⁴²

Atatürk'ün Sadabat Paktı kurulması için yapmış olduğu girişimler tüm dünya tarafından yakından izlenilmekteydi. "Great Britan and East" isimli İngiliz gazetesi, Türk heyetinin Bağdat ziyaretine geniş yer ayırmış ve şu şekilde nakletmiştir:

Türk heyetinin Bağdat ziyareti Türkiye'nin Şark milletlerine nasıl önderlik ettiğini gösteren bir misaldir. Türklerin komşu milletlere verdikleri esaslı tavsiyeler çok büyük kıymete haizdir. Her şeye sathı nazarla bakan belki bu pakta da, Avrupa'da son zamanlarda bir hastalık bir ihtiras haline gelen muahedecilik faaliyetlerinden biri nazarıyla bakabilirler; fakat şurası muhakkak ki, Şark Paktının psikolojik ehemmiyeti inkar edilemez. Sulh gayri kabili taksimdir veya değildir; her ne olursa olsun, Milletler Cemiyeti'nin bu dört Şarklı azasının bir araya gelerek bu sulhu kendi muhitleri içinde emniyet altına almak taahhüdünde bulunmaları şayanı takdir bir harekettir.³⁴³

Saray'a göre Türkiye'nin Ortadoğu'da Almanya ve İtalya'nın hissedilen faşist tehdidi ile Sovyetlerin güneye doğru yayılmasını güçleştirecek bir ortam hazırlanmasıydı. Atatürk liderliğindeki Türkiye, Balkan Antantı'ndan sonra Sadabat Paktı'nı kurarak güneyde vuku bulacak Sovyet yayılmacılığına karşı Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan bir güvenlik alanı oluşturulmuştu. Balkan ülkelerinde, Türkiye, İran ve Afganistan'da komünizmi yaymak emelinde olan Sovyetler, bu paktlar silsilesinin ortaya çıkardığı psikolojik havadan rahatsız olmuşlardı. Nitekim II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler, Bu paktlara üye devletlere karşı olumsuz siyasaları bunun delili olmuştur.³⁴⁴

Doğulu devletler tarihlerinde ilk kez bölgesel güvenlik ve barış düşüncesinin egemen olması ve korunması adına bir araya gelmişlerdi. Üye devletlerin bir araya gelmesinden meydana gelen "Sadabat Paktı" adlı örgütlenme, revizyonist devletlerin doğudaki topraklar üzerindeki emellerine karşı, ülkelerin çıkarlarını ve güvenliğini korumaya hizmet edecekti. Batılı devletleri Kurtuluş Savaşı'yla yenen Türk Milleti'nin lideri Atatürk, doğulu milletlerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü yayılmacı ve bu bölgeyi ele geçirme planları içerisinde olan devletlere karşı korumak için bu örgütlenmeyi hayata geçirmiştir. Gerek Türk basını gerekse dünya basını Avrasya Güvenlik Kuşağını bu şekilde kamuoyuna duyurmuştu. Bu bölgenin

³⁴² **Ayın Tarihi**, No:48, Kasım 1937, s.377.

³⁴³ **Ayın Tarihi**, No:44, Ağustos 1937, s.78-79.

³⁴⁴ **Saray, Atatürk ve Afganistan**, s.217.

kaderini ve geleceğini artık bu bölgenin insanların oluşturduğu bu örgütlenmeyle belirleneceği anlaşılıyordu.

2.5. Atatürk ve Türk Dünyası

Atatürk, Fransız Devrimi'nin en önemli sonuçlarından biri olan milliyetçiliğin tüm dünyayı kasıp kavurduğu bir çağda dünyaya gelmişti. Milliyetçilik akımı çok uluslu imparatorlukların sonunu hazırlamakta gecikmeyecekti. Bu süreçte milliyetçilik akımını arkasını alan Osmanlı azınlıkları (Sırlar, Yunanlılar, Bulgarlar...) teker teker bağımsızlıklarını ilan edip ulusal devletlerini kurarken, Osmanlı İmparatorluğu'nda önce bazı aydınlar, (Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Namık Kemal...) sonra da modern eğitim öğretim veren tıbbiye, mülkiye ve özellikle harbiye gibi okulların öğrencileri arasında Türkçülük akımı yayılmaya başladı. Kısa zamanda, Osmanlı'nın son dönemlerine damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi kendini "Türkçü" bir parti olarak tanımlayıp özellikle iktidara geldiği Bab-ı Ali baskını sonrasında pek çok alanda ulusalcı politikalar izlemeye başladı. Dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nda her geçen gün kendini Türkçü olarak adlandıran insanların sayısı artıyordu. Fakat bu sırada pek çok aydın ve devlet adamı, dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nu, yakın ve uzak Türkleri bir bayrak altında toplayarak bir Türk İmparatorluğu'na dönüştürme hayallerini görmeye başlamıştı. Bu düşünceler kendilerini "Turancı" olarak tanımlanıyordu.³⁴⁵

İttihatçı liderler Panturanizm politikasını I. Dünya Savaşı sırasında benimsediler. Bütün Türkleri bir bayrak çatısı altında toplamayı öngören Panturanizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmasıyla sonuçsuz kalmıştı. Zira Çarlık Rusya Türk boylarını yüzyıllardır sistemli ve planlı bir şekilde böl-yönet politikası uyguladılar. Bu böl, yönet politikaları sonucunda, aynı dili konuşan Türk toplulukları arasında lehçe farklılıkları oluşturuldu ve böylece Türkçe konuşan ve yazan Türk boyları birbirini anlayamaz hale geldiler. Yine Çarlık Rusya, Türk topluluklarına Kril alfabesini resmi dil olarak kabul ettirmesi sonucunda, tam anlamıyla Türk kültürü tahrip edilmiş oldu. Türk kültürünün bir bütünlük gösteremediği Türk coğrafyasında siyasi birlik sağlanamazdı. Nitekim İttihatçı

---

³⁴⁵ Sinan Meydan, **Bir Ömrün Öteki Hikayesi**, 2. bs., İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2003, s.636.

liderlerin bütün gayretlerine ve ideolojilerine rağmen, Panturanizm başarısızlığa uğramıştı.

Orta Asya Türkleri bağımsız millet olarak yaşamak istiyorlardı. Çarlık Rusya rejiminden sonra Türkler bağımsız devlet sahibi olmak istiyorlardı. Bununla beraber Orta Asya'daki Türkler, Çarlık ve Sovyet yanlısı olarak ikiye ayrılmıştı. Bolşevikler bu süreçte Rusya'daki Türk topluluklarının desteğini almak için 1917'de Türk dünyasına yönelik bir açılımda bile bulunmuştu. Çünkü Bolşevikler Türklerin desteğini sağlamadan, devrimin başarısızlığa mahkum olacağını görmüşlerdi. Öbür yandan uluslararası arenada batılı devletler ve Japonya Bolşevik devrimine karşı, Çar rejiminin devam etmesinden yana olan Çar Generallerini desteklemekteydi. Zor durumdaki Bolşevik liderler, Türk açılımı sayesinde devrimi gerçekleştirme şansları vardı. Bolşevik Devrimi'nin liderleri Lenin ve Stalin 3 Aralık 1917'de yayınladıkları beyannamede şunları ifade ediyorlardı: "...Rusya Müslümanları, Volga boylarının Kırım'ın Tatarları, Sibiry ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkas ötesi Türkler ve Tatarlar (yani Azeriler) Kafkasların Çeçenleri ve Dağıstanlılar Rus Çarları'nın zalimleri tarafından Camileri minberleri yıkılmış, dinleri adetleri çiğnenmiş olanlar biz sizlere hitap ediyoruz. Bundan böyle sizin akide ve adetleriniz milli ve medeni müesseselerinin hür ve her türlü taarruzdan masun olduğu ilan olunur. Yani milli hayatımızı hür ve mümanatsız olarak tesis ediniz..."³⁴⁶ Ne var ki Bolşevik Ruslar bildirin tersine, Orta Asya'daki Türk toplulukları üzerinde baskı ve sindirme politikalarına başladılar.³⁴⁷

Hem Çar hem de Sovyet rejimi Türklerin bağımsız devlet kurmalarına karşıydı. Lenin'in bütün milletlerin bağımsızlıklarına saygı duyulacağını açıklaması siyasi bir taktikten başka bir şey değildi.³⁴⁸ Nitekim Sovyetler Orta Asya'daki Türk devletlerin aynı Çarlık Rusya'da olduğu gibi egemenliklerine son vermişti. Orta Asya'daki Türklerin bağımsızlık hakkı lafta kalmıştı. Türk dünyasının sorunları ve geleceğiyle ilgilenen bir lidere ihtiyaç vardı. İşte tam bu sırada Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Türk dünyası için bir umut ışığı olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da Milli Mücadele'nin başarısı için elinden gelen her şeyi yapmak zorunda olduğu bir evrede O, Dış Türkleri unutmamıştı. Üstelik Dış Türklerle ortak bir devlet kurma peşinde değildir. İttihatçı liderlerden bu

---

³⁴⁶Saray, *Atatürk'ün Sovyet Politikası*, 11.

³⁴⁷ **A.e.**

³⁴⁸Saray, *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e: Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, s.80-95; Cebesoy, **a.g.e.**, 151.

yönüyle ayrılmaktaydı. Anadolu Türkleri ile Dış Türkler Milli Mücadele sırasında en geniş anlamda dayanışma içerisinde olmuştu. Onların sorunlarını ve bağımsızlık mücadelesi yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'dan gönderdiği temsilciler vasıtasıyla³⁴⁹, varlıklarını tehlikeye atacak adımlardan kaçınmasını ve birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmelerini, onlara etkili bir şekilde söyletmişti. Bilhassa Rus tehdidi ve emperyalizmine dikkat çekilmişti. Milli Mücadele sırasında Türk topluluklarının bağımsızlığı Mustafa Kemal'in Avrasya politikası için önemliydi. Ayrıca Atatürk'ün Avrasya politikası içerisinde, Orta Asya'daki Türklere yönelik gizli bir ülkü benimsediği ve SSCB'nin dağılmasından sonra olası bir Türk bütünleşmesinin gerçekleştirebilmesi için bazı çalışmalar başlattığı yönünde yaygın bir görüş de bulunmaktadır. Atatürk'ün Dış Türkler konusunda izlediği siyaset de o dönemin özellikleri nedeniyle farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Bu bağlamda Atatürk'ün Avrasya stratejilerinde herkesçe bilinen bölgesel ittifaklar ve komşu ülkelerle ilişkiler yanında Dış Türkler konusundaki görüş ve çalışmalarına da göz önüne alınmalıdır.³⁵⁰

Diğer taraftan Çar Rusya rejiminin devrilmesinden sonra, Orta Asya'da kurulan İki Türk devletinden biri olan Buhara, TBMM başkanı Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek üzere temsilciler göndermişti. Bu görüşme sırasında bir Kuran-ı Kerim, İzmir'i fetheden kumandana hediye edilmek üzere altın kabızalı bir kılıç ve Mustafa Kemal Paşa'ya bir kılıç ve kürk hediye etmiştir.³⁵¹ Ayrıca Buhara ilk dış temsilcisini TBMM'ne göndermişti. Mazlum milletler içerisinde sayılan Türk Dünyası, Anadolu'da başlatılan bağımsızlık savaşını yakından izlemekteydi ve bu vesileyle elçiler göndermişlerdi. Bu gelişmeler Türk basınında olumlu bir şekilde karşılanmıştı. Bu sırada TBMM de Türk dünyasını yakından takip etmekteydi.

Sovyetler Birliği dışında, Avrupa ülkelerinde bulunan Türkistanlı siyaset ve devlet adamları başından itibaren Atatürk'ün siyasi faaliyetlerini benimsedikleri

---

³⁴⁹Sovyetler Birliği ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla büyükelçi olarak atanan Ali Fuat Paşa'nın Moskova'ya gönderildiği sırada Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Başkanlığı'na verdiği şu beyanı fevkalade dikkat çekicidir. "Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine (yüce başkanlığına), Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasından (milletvekillere) Tefvik Rüştü, İsmail Suphi, Besim Atalay ve Fuat Beyler tetkikat-ilmîye heyeti (bilimsel araştırma) olarak Moskova sefaret (elçilik) heyetiyle birlikte mahalli-i mezkure azimet edeceklerinden (adı geçenle birlikte çalışacaklarından) mir-i mumailayhimin vazifelerinin devamı müddetince mezun addedilmelerini rica ederim.11/10 /1336 (1920) TBMM Reisi Mustafa Kemal. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre I, Cilt I, TBMM Basımevi, 1980, s. 154.

³⁵⁰Fatih Akgül, **Rusya ve Türkiye'de: Avrasyacılık**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.176.

³⁵¹**TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt: XVI, TBMM Basımevi, 1980, s.11.

görülmektedir. İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği günlerde, İdil-Ural Türklerinden Ayaz İshaki, Sadri Maksudi ve Fuad Toktar Paris'te bulunmaktaydı. Onlar, Bolşeviklerin İdil-Ural'da hakimiyeti ele geçirmesinden sonra, mücadelelerini yurt dışında devam ettirmek üzere Fransa'ya gelmişlerdi. Burada Fransız Dışişleri Bakanı ve Başbakanı Millerand ile görüşme gününü beklerlerken Türkiye Ayan Meclisi Üyesi Ahmet Rıza Bey ile karşılaşırlar. Ahmet Rıza Bey de Fransa hükümetinin isteği ile Türkiye'nin gayri resmi vekili olarak Paris'te bulunmaktadır. Kazanlı devlet adamları Ahmet Rıza Bey ile uzun uzun görüşmelerde bulunurlar. Görüşmenin yapıldığı 4 Nisan 1920 günü, İngilizlerin Padişah'a baskı yapıp, Mustafa Kemal'i asi ilan etmesini istediği günlere rast geliyordu. Kazanlı devlet adamları, Ahmet Rıza Bey'i Padişah'ın böyle bir isteği yerine getirerek Mustafa Kemal gibi bir kahramanı asi saymasının ülkeye büyük zarar vereceğini anlatarak, Padişah'a bu yönde telkinde bulunması hususunda ikna ederler.³⁵² Sadece Kurtuluş Savaşı süresince uluslararası arenada Türk tezini desteklemekle kalmamışlar, aynı zamanda Anadolu'ya büyük maddi yardımlarda bulunmuşlardır.

Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın her evresinde ve zor dönemecinde Mustafa Kemal Paşa eldeki imkânlar neticesinde Dış Türklerin yardımına koşmuştur. Zaten bitkin ve yorgun olan Türk Milleti, kendine bile yetmeyecek düzeyde olan yiyeceklerini soydaşlarıyla paylaşmaktan çekinmemiştir. Mustafa Kemal Paşa Orta Asya'dan gelen delegeleri kabul etmiş ve kendileri ile uzun uzun görüşmüştür. Gaspıralı'nın (İsmail Bey) ülkesi Kırım'dan “ Umum Rusya Müslümanları” namına gelen bir heyetin üyesi, Atatürk'le görüşmelerini hatıralarında şöyle nakleder: “ Milli vazife icabı birkaç arkadaşla birlikte Ankara'ya “ Umum Rusya Müslümanları” idaresinin murahhasları olarak gelmiştik. Hariciye Vekâleti Umur-ı Şarkıye Umum Müdürü bulunan Yusuf Akçura'nın delaleti ile açlık ve sefaleti içinde bulunan Rusya'daki Türklerin halini en yüksek makamlara anlatmaya muvaffak olduk. Gazi, bizi BMM'ndeki hususi dairesinde defaatla yalnızca kabul ederek dinledi ve her ne diledikse İstiklal Savaşı'nın en müşkül günleri içinde bulunduğu bakmaksızın ricalarımızı kabul etti...”³⁵³

Mustafa Kemal Paşa Türkistan'da Türk soydaşlarının durumun öğrenmek ve Türk boylarından bağımsız hareket eden Türkleri bir araya getirmek için bir heyet

---

³⁵²“Günlük Notlarından Önemli Parçalar”, **Muhammed Ayaz İshaki Hayatı ve Faaliyeti**, Ankara, [y.y],1979, s. 216-223.

³⁵³M.F. Togay, **Yusuf Akçura'nın Hayatı**, İstanbul,[y.y.],1944,s.70-71; Karakoç, **a.g.e.**,s.88;Saray, **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e: Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**,s.75.

göndermişti. O, bu heyetin görevini şöyle açıklamıştır: Bildiğiniz gibi Rusya'ya bir heyet gönderiyoruz. Bu heyet aslında bilinen resmi görevlileri kapsamaktadır. Fakat Rusya'da ve Rusya ile temasta sonsuz İslam kütleleri vardır. Bu İslam kütleleri içinde bizim ifa edebileceğimiz bir takım hususi, gizli ve önemli görevlerimiz vardır. Doğal olarak bu görevin içeriği ilan edilerek oraya memur gönderilemez. Sırf bu görevi ifa ettirebilmek, takip ettirebilmek, icabında açığa vurmaya üzere heyete başka bir heyet ilave edilmiştir. Bu ilave edilen heyet gizli görev ifa edecektir.³⁵⁴ Atatürk'ün gönderdiği heyetten İsmail Suphi Bey'in bir süre sonra Türkistan'a gittiği görülür. Temmuz 1921 yılı sonlarında Buhara'ya varan İsmail Suphi Bey'in görevi; Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda , Türkistan Milli Birliği'nin kuruluşu için Türkistan Türkleri arasında arabuluculuk yapmaktı. Bu hususta o zamanlar Türkistan liderlerinden biri olan Profesör A.Zeki Velidi Togan, hatıralarında bu konuyla ilgili şöyle demektedir:“Temmuz Ankara Büyük Millet Meclisi üyesi İsmail Suphi (Soysallıoğlu) Bey Buhara'ya gelmişti. O resmen, güya Komünist Partisi taraftarı bir Türk mebusu olarak seyahat ediyordu. Bu cihetten Türkistan'da serbest gezme imkânını elde etmişti. Hatta Hive'ye bile gidip geldi. Fakat kendisi Mustafa Kemal Paşa tarafından vazifelendirilmişti. Bu zat Buhara'da iken benimle birkaç defa görüştüktan sonra benim ricamı kabul ederek o zaman birbirleriyle rakip durumda olan Özbek ve Tacik zümreleriyle görüştü. Türkistan Milli Birliği'nin yani Müşterek Komite'nin kurulmasının bir çıkmaza uğramış olmasından endişe duydu, taraftarların bir akşam bir yerde toplanmalarını teklif etti.³⁰ Temmuz akşamı Mirza Abdülkadir'in evinde toplandık. İsmail Suphi Bey önce taraflarla konuşarak Müşterek Komite temsilcilerine beni başkan olarak teklif etmiş, onun bu teklifi kabul edilmişti. Akşam toplantısında güzel bir nutuk söyledi. Aynı teklifi yaptı. İttifakla kabul ettiler. Merkez komitenin diğer üyeleri de seçilmişti. Bununla ben Ağustos'da Türkistan Milli Birliği'nin yani Müşterek Komite'nin reisi sıfatıyla faaliyete geçtim. Bu kritik günlerde yani Türkiye'den Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bu mebusun Kazak Alaş-Orda mümessillerinin, bilhassa Dinşe'nin ve Afgan sefiri Abdürresul Han'ın Türkistan için bir milli mücadele merkezi kurulmasından kati ve nihai tesirleri oldu.³⁵⁵ İsmail Suphi Bey Türkistan'daki faaliyetlerini Atatürk'e bir rapor halinde sunmuştu. Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal Atatürk'ün özel direktifleriyle 1921'de Türkistan'a gönderilen Soysallı İsmail Suphi Bey'in Taşkent'teki Türkistanlı aydınlar arasındaki faaliyeti ve özellikle kısaca TMT diye anılan “Türkistan Milli Birliği ”adlı gizli teşkilatın kuruluşunda çok büyük

---

³⁵⁴Karakoç, a.g.e.,s.42.

³⁵⁵Togan, **Hatıralar**,s.375.

katkısı olmuştur.³⁵⁶ Bu heyetin gönderilme amacını ve faaliyetlerine bakıldığında, Türk dünyasındaki siyasi gelişmeler yakından izlenilmiştir.

Gazi, Dış Türklerle tek devlet çatısı altında değil, kültür birliğini esas alan dayanışmayı ve ortak tarih bilincini öne çıkarmıştı. O'nun bir konuşmasında, “ Türk milleti Kurtuluş Savaşı'ndan beri, hatta bu savaşa atılırken bile mahkûm milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davalarıyla ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülemez. Fakat milliyet davası şuursuz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalaa ve müdafaa edilmemelidir. Milliyet davası siyasi bir mücadele konusu olmadan önce şuurlu bir ülkü meselesidir. Şuurlu ülkü demek müsbet ilme, ilmi usullere dayandırılmış bir hedef ve gaye demektir. O halde propagandalarda müsbet usullere müracaat etmek şarttır. Hareketlerin imkân sınırları ve sıraları mutlaka hesaba katılmalıdır. Türkiye dışında kalmış Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler. Nitekim biz Türklük davasını böyle bir müsbet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesinde Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz”³⁵⁷ demiştir.

Bütün Türkleri bir çatı altında toplamanın çok zor olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, gerçekçi ve ayağa yere basmaktadır. Hayallere ve maceralara sığınmaz. O, İttihatçı liderlerin hatalarını görmüş, görmüş olduğu hatalardan ders çıkarmış ve bütün Türkleri bir araya getirmenin o günkü şartlar içerisinde mümkün olmadığını şöyle özetlemiştir:“Türkler aynı kaynaktan doğmuşlardır. Fakat tüm dünya yüzünde, dünyanın çeşitli kıtalarından vatan sahibi olmuşlardır. Bunun üzerine bu kadar geniş alanda bulunan çeşitli Türk parçalarını aynı düşünceyle bir noktada birleştirmek, yönetmek dahi uygulaması kabil olmayan bir nazariyedir. Böyle bir düşünceyi uygulamaya koymak isteyenler şimdiye kadar başarıya ulaşamamıştır.”³⁵⁸ Ancak O, Türk topluluklarının kaderleriyle ilgilenmekten asla vazgeçmemiş ve onların bağımsız bir millet haline gelmesini istemiştir.

Sovyetler, Türkiye Türkleri ile Orta Asya ve Kafkasya'da yaşayan Türkler arasında dil, tarih ve kültür bütünleşmesini ve birlik ve beraberliğini engellemek için onların Arap harflerini bıraktırıp, Latin alfabe sistemine geçmelerine zorunluluk

---

³⁵⁶Kocaoğlu, a.g.m., s.24.

³⁵⁷Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s.152.

³⁵⁸Şerafettin Turan, “Atatürk Milliyetçiliği”, *Atatürk Konferansları III 1969*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970, s.152.

getirmiştir. Türkiye Türklerinin Atatürk'ün önderliğiyle dil, tarih ve kültür alanında çalışma ve araştırmaları, Sovyetleri büyük bir korkuya ve endişeye sevk etmişti. Sovyetler Türkiye'de oluşan bu muazzam kültürel etkiyi bertaraf etmek, etkisini sınırlandırabilmek ve Türk Dünyası arasında oluşan köprüleri ortadan kaldırmak için Latin alfabe sistemini Türklere eğitim-öğretim, sosyal ve siyasi alanlarda mecbur etmişti. Sovyet egemenliğini Türk toplumlarında pekiştirmenin biricik yolu onların dil ve kültürlerini yok etmektir. Sovyetler aynı Çarlık Rusya gibi bu kültür emperyalizmini Türk topluluklarına fazlasıyla uyguladılar. Sovyetlerin Türkistan'daki Türklere reva gördüğü bu dil ve alfabe değişikliği politikaları W.Kolarz'a göre Avrupalı beyaz adam bile, Afrika'da böyle bir kültür emperyalizmine gitmemiştir...³⁵⁹ diyerek orada yaşanan dramı anlatmaktadır.

Türkiye'de tam bu sıralarda dil ve tarih sahalarında vuku bulan gelişmeler, hem Sovyetlerin ve hem de Sovyet idaresinde yaşayan Türk aydınlarının dikkatini çekmeye başladı. Sovyet diktası altındaki Türk aydınları, Türkiye'deki kardeşlerinin yaptığı dil inkılâbından heyecanlanmışlar ve yeniden dil ve kültür birliği sağlanacağını ümit etmeye başlamışlardı. Zira Sovyetlerin, Latin alfabesini Türk topluluklarına kullandırtmalarının en büyük sebebi, onların Türkiye ile olan kültürel bağlarını kesmektir. Türkiye'nin Latin alfabesini kabul etmesi Sovyetlerin bütün hesaplarını alt üst edecekti. Hatta bazı müelliflerin iddialarına göre, Sovyetler, Türkiye'deki alfabe değişikliklerini duyar duymaz Sovyetler Birliğindeki Türklere Rus, yani Kiril alfabesini kullandırtmaya karar vermişti. Fakat bunun için gerekli zemini hazırlaması gerekiyordu.³⁶⁰ diye iddia edilmektedir.

Öte yandan Atatürk'ün sadece Türk Dünyasıyla kültür birliği meydana getirmekle kalmayacak, aynı zamanda Türk Dünyasını içine alacak "Milli bir Türk devleti" kuracaktı görüşünü savunan ve Atatürk'ün kitaplığı üzerinde çalışmaya yapan İsmet Bozdağ söylemektedir. Bozdağ "40-50'nci paralelin Asya bölümünde, Anadolu'dan başlayıp Doğu Türkistan'a kadar uzanan alanda farklı adlar altından Türkler yaşıyordu... Onlar, dil, tarih, din ve etnografik bir bütünlük içindeydi. Ancak o günlerde

---

³⁵⁹Mehmet Eröz, **Marxizm Leninizm ve Tenkidi**, İstanbul, İrfan Yayınları,1978,s.341.

³⁶⁰Aktaran Mehmet Saray, **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e, Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, [y.y.] Çantay Kitabevi, 2003, W.Kolarz, **Russia and Her Colonies**, London, [y.y.], 1953,s.293–295;Timur Kocaoğlu,**Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller 1900-1924**,Ankara, Sota Yay.,2001,s,339.

Sovyetler Birliğinin pençesi altındaydılar. Orada potansiyel büyük bir Türk devleti yatıyordu İşte yeni Türkiye'nin hedefi.”³⁶¹ diye anlatmaktadır. Yine Bozdağ, “Atatürk'ün Orta Asya ve Misak- Milli sınırları dışında kalan Türk topraklarını da içine alan Türk devleti yaratmayı düşündüğünü”³⁶² söylemektedir Buradaki en büyük dayanak kuşkusuz ortak ve dil ve kültür birliği idi.

Sovyetlerin Orta Asya'da ve Kafkasya'da Türk Dünyası üzerinde kontrolü eline alması sonucunda, Sovyet emperyalizmi Türkçe'nin yasaklamasına varan uygulamalar ve kısıtlamalar getirmişti. Yalnız bununla kalınmamış, ibadetlerinin bile yerine getirilmesine izin verilmemişti. Sovyetler Türkleri asimilasyona zorlamışlardı. Bu duruma Sovyet diktası altında yetişen Türk aydınları zaman zaman kafa tutmuşlarsa bile, Sovyetlerin onlara uyguladıkları sistemli sürgünler ve infazlarla susturulmuş veya yok edilmişti. Mustafa Kemal, Sovyet emperyalizminin altındaki Türk dünyasının kültürel bağlarının yok oluşuna razı olmamış ve Türk Tarih ve Dil Kurumunu kurarak cevap vermiştir. O, Türkçe'nin lehçe ve söyleşi farklılıklarını gidererek, Türk dünyasının siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda Türkçe'yi kullanmasını istemiştir. Böylece Balkanlar'daki Türkler'den başlayan, Anadolu'dan geçen ve Çin sınırlarına kadar ulaşan Türk dünyası birbirini anlayacak hale gelecekti. Bütün imkânsızlıklara rağmen, Türk Dünyası için önemi tartışılmaz olan ve Türk kültür bütünlüğü yaratmaya ve muhafazaya etmeye yönelik kurumlar ortaya çıkartmıştı. Bu kurumlar o dönemler için bin bir zorluk içerisinde meydana getirilmişti.

Mustafa Kemal Atatürk, fakir ve açık veren Türkiye Cumhuriyeti 1924 bütçesinden 200.000 lira gibi önemli bir miktarı “Türk Cumhuriyetler Birliği”³⁶³ ideali için kullanıyor ve Profesör Fuat Köprülü'ye Türkiyat Enstitüsü'nü kurduruyordu. İşte böyle imkansız bütçeden 1924 yılında 200.000 lira tahsilat ayrılmış ve bu kurumu kurmuştu.³⁶⁴

---

³⁶¹ İsmet Bozdağ, **Atatürk'ün Avrasya Devleti**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1998, s.18.

³⁶² **A.e.**

³⁶³ Gazi, Orta Asya'daki Türk dünyasına yönelik açıklamaları, Türk Dil ve Tarih Kurumu ve Türkiyat Enstitüsü gibi Sovyet Rusya'yı rahatsız etmişti. Anadolu Türkleri ile Türkistan Türkleri arasında kurulacak ilişkiler yalnızca Sovyetlerin zararına olabilirdi. Zira Osmanlı devleti tarih sayfalarına karışmış, onun yerine, onun kadar güçlü ve ondan daha uzun ömürlü bir devletin kuruluşu gerçekleşmişti: “Türk Cumhuriyetler Birliği”... Amerika başka kan ve kültürden gelen insanlarla Amerika Birleşik Devletleri'ni kurabilmişse; Türkler neden bir araya gelip: Türk Cumhuriyetler Birliği'ni kurmasın. Bu düşüncelerin sahibi Mustafa Kemal'den başkası değildir. Bozdağ, **a.g.e.**, s.61.

³⁶⁴ **A.e.**, s.60.

Prof. Fuat Köprülü, daha sonra o günleri şöyle anlatacaktı: Bana bu görev verildiği zaman, duyduklarına inanmadım. Gazi Mustafa Kemal Paşa, açık veren bütçeden 200.000 altın karşılığı banknot çekiyor; bunu yanmış yıkılmış bir Türkiye ortamında; zengin ve emperyalist milletlerin bilimsel heveslerine ve uzun vadeli çıkarlarına cevap vermek için kurdukları Türkiyat Enstitüleri'nden birini kuruyordu.

Beni görevlendirirken, heyecanlıydı, diyebilirim; çocuğunu okula emanet eden sevecen bir babaya benziyordu. Size, önem verdiğim bir görevi veriyorum. Bilgili ve özellikle zeki arkadaşlarınızı toplayın. Onlara görev verin; oralara gitsinler, oradaki insanlarla dostluk kursunlar ve toplumlara arasındaki benzerlikleri, kültür ve tarih beraberliğimizi hatırlatarak canlandırınlar. Siz onları memleketimize davet edin. Cumhuriyetimizi yakından görüp tanınsınlar. Oralarda gereken araştırmaları yapın, bilime hizmet edin. Ortak bir tarihten geliyoruz, birbirimizi tanımakta yarar var. Hadi, göreyim sizi.³⁶⁵

Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nun başına Yusuf Akçura'yı getirtmiştir. Atatürk, bu kurumun asli vazifelerinden birinin Türk tarihinin ve kültürünün merkezi addettiği Orta Asya tarihini çok iyi bir şekilde araştırılıp ortaya koymak olduğunu; bir müddet sonra kurulan Türk Dil Kurumu'nun başına da Samih Rıfat'ı getirerek bu kurumun "Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşturulmasını" sağlamak olduğunu belirterek gereken çalışmaların derhal başlatılmasını istemiştir. Bir taraftan diğer Türklerle müşterek tarihimiz ortaya konulurken, diğer taraftan da Türk dilini daha da geliştirerek ve yaygınlaştırarak bütün Türk dünyasının müşterek sesi ve düşünce vasıtası haline gelmesini istemiştir. Atatürk, bilhassa alfabe değişikliğinden sonra Türkiye Türklerinin önderliğinde Türk dilini hem Azerbaycan Türklerinin hem de Türkistan Türklerinin ve diğer bölge Türklerinin konuştuğu dil ile kaynaştırmak ve müşterek bir dil haline getirmek istiyordu. Böylece, müşterek bir tarihe sahip olan Türk dünyasının, lehçe farklılıkları giderilerek bir dil bağı ile birleşmelerini, kısaca, bütün Türk dünyasında bir kültür birliği meydana getirmek arzusunda idi. Tıpkı Gaspıralı İsmail Bey'in yapmaya çalıştığı gibi.³⁶⁶

Ne var ki, Atatürk'ün önderliğinde Türkiye'de yapılan bu dil ve tarih çalışmaları, Sovyetleri son derece rahatsız etmeye başlamıştır.³⁶⁷ Kendilerinin bazı değişik harfler ilavesiyle Sovyetlerdeki Türk Cumhuriyetleri'nde kullandıkları Latin alfabesiyle yapılan tedrisat ve neşriyatın, bu Cumhuriyetlerde yaşayan Türklerin, Türkiye ile kültürel ilişkilerini koparamadığını, bilhassa Türkiye'nin de Latin alfabesine geçmesi ile bilakis kültür birliğini hızlandırdığını görmeleri Sovyet yöneticilerini hiç memnun etmemiştir. Onların maksadı,

³⁶⁵ A.e., s.62.

³⁶⁶ Saray, **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e: Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, s.90.

³⁶⁷ A.e., s.103; Kocaoğlu, a.g.e., s.88.

sosyalist bir kültür içinde sosyalist bir millet yaratmaktı. Hâlbuki Sovyet idaresinde yaşayan Türkler manen, dil ve kültür yönünden Türkiye'ye bağlı kalıyorlardı. Türkler, gittikçe sadeleşen, gelişen ve umumileşen Türkiye edebi Türkçesiyle anlaşmaya başlamışlardı. Bunun önlenmesi lazımdı. Bu maksatla Sovyetler, Türk Cumhuriyetlerindeki aydınları ikaz etmeye başladılar. Diğer taraftan da yazılı neşriyata başlayarak Latin alfabesinin işe yaramaz olduğunu ve Rus Kril alfabesinin daha faydalı olacağını telkinine başladılar.³⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa Sovyetlerle dostluk politikası yürütmeyi, Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşüğünü düşünmekteydi. En önemlisi Sovyetlere rağmen, Türk dünyasıyla ilişkilerin nasıl kurulacağı önemli bir sorundu. Sovyetlerle iyi dostluk ve komşuluk politikası terk edilmeden yapılması gerekiyordu. İsmet Bozdağ, Atatürk'ün nasıl Türk dünyasıyla bağları güçlendirmeye çalıştığını şu şekilde açıklamaktadır: Selanik günlerinden beri vicdanında bir sır gibi sakladığı bu düşünce, artık gerçekleşme yoluna girmeliydi. Ancak, tehlikeli bir fikirdi bu. Çünkü komşumuz Sovyet Rusya, kendi yönetimindeki bu ülkeler için Türkiye Cumhuriyeti'nin başka emeller beslediğini duyacak olursa; 12 yıl süren bu savaş zincirinden yeni çıkmış Türkiye Cumhuriyeti için büyük bir tehlike oluşacaktı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, "Sessiz ve derinden" gitmek zorundaydı. Onun için "Türkiyat Enstitüsü" yolunu seçmişti. Bizim bilim adamlarımız Asya'daki Türk toplulukları arasına girecek, araştırmalar yapacak; dil, tarih, etnografya çalışmaları sırasında ortak ilişkiler kuracak ve geliştirecek; bu ilişkilerin sıcaklığından Türkiye hem barışta, hem de savaşta yararlanacaktı. Üstelik hiç bir İmparatorluk sürgit değildi. Osmanlı, Avusturya-Macaristan İmparatorlukları gibi, Sovyetler Birliği de bir gün parçalanabilir; ya da bu toplulukları elinden tutamaz hale gelebilirdi. O zaman, bu toplulukları, sıcak bir Birleşim Çevresi bulabilmeliydiler.³⁶⁹

Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli özelliklerinden birisi O'nun fikir, düşünce ve davranışlarına kaynaklık eden milliyetçiliğidir. Atatürk özellikle Türk dünyasındaki kültür birliğini sağlamak üzere önemli faaliyetlerde bulunmuş; Türk Tarih ve Dil Kurumlarının bu amaç doğrultusunda kurulmasına öncülük etmiştir. Gerek Türk tarihi, gerekse Türk Dili üzerinde bilimsel çalışmalara katılmıştır. Türkiye Türkçesi'nin bütün Türk dünyasında ortak bir dil olmasını amaçlamış ve bu konuda geniş kapsamlı araştırmalara büyük destek vermiştir. Türk tarihi üzerinde yaptırmış olduğu bilimsel çalışmalara sadece Anadolu'da yaşayan Türklerin değil, dünyanın her yerinde yaşayan Türklerin büyük bir millet olduğunu ve aynı soy, kültür ve tarih birliğinin somut sonuçlarını göstermeye çalışmıştır. Oğuz, Azeri,

---

³⁶⁸Saray, a.g.e.,s.95.

³⁶⁹Bozdağ, **Atatürk'ün Avrasya Devleti**,s.62.

Kazak ve Yakut gibi birçok boyun aynı millet olduğu bilincini yerleştirmeye gayret etmiştir.³⁷⁰

Çankaya Köşkü'ndeki bir program sırasında kendisine Doktor Zeki isminde bir genç adam Atatürk'e soruyor: "Gazi Paşam, saltanatı kaldırdık, hilafeti kaldırdık, Cumhuriyeti ilan ettik; bunlar yapılanaya kadar idealdir. Onun işlemesi, ideal değildir. Çünkü onun işlemesini sağlamaya mecburuz. Fakat bir de milletlerin, babadan oğla sıçrayan uzun vadeli idealleri vardır. Siz böyle bir ideal aşılamadınız yahut ben bilmiyorum, bunu bana açıklar mısınız? Atatürk genç doktorun yüzüne bakıyor ve susuyordu. Daha sonra "başka var mı çocuğum? dedi. Genç Doktor :“Hayır Gazi Paşam” dedi. Atatürk bir süre sustu ve sorunun cevabını şöyle verdi. Doktor Zeki Bey'i büyük salondan alarak, umum müdür odasına geçer. Oturlar. Atatürk 'ün başı üstünde duvarda bir Türkiye haritası vardır, karşısında oturan Zeki Bey'e "Benim başımın üstündeki haritayı görüyor musun" ? diye sorar.Zeki Bey "Evet Paşam!"diye cevap verir.Atatürk devamla " O haritada Türkiye'nin üstünde abanmış bir blok ,onu da görüyor musun?...”Zeki Bey "Evet paşam onu da görüyorum. Paşa bu cevaptan sonra” Hah ,işte o ağırlık benim omuzlarımın üstündedir.Omuzlarımın üstünde olduğu içindir ki ben konuşmam ,konuşamam!...düşün bir kere :Osmanlı imparatorluğu ne oldu?..Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu?..Dünya'yı ürküten Almanya'dan bugün ne kaldı?..demek oluyor ki hiçbir şey sür-git değildir.Bugün Ölümsüz gibi görünen nice güçlerden ileride belki pek az bir şey kalacaktır. Devletler ve Milletler bu idrakin bilincinde olmalıdırlar. Atatürk'ün Türk dünyası ile ilgili görüşlerinin en vecizi ve en önemlisi; şüphesiz Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları çerçevesinde 29 Ekim 1933 tarihinde Ankara'daki Ziraat Bankası lokalinde yaptığı konuşmadır. O bu Konuşmasında "Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bu günden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi, parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilir. Dünya yeni bir denge ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostluğumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını beklememeliyiz Bizim onlara yaklaşmamız gerekli...

Tarih bağı kurmamız lazım, Folklor bağı kurmamız lazım, Dil bağı kurmamız lazım.

---

³⁷⁰Karakoç, a.g.e.,s.213.

Bunları kim yapacak?

Elbette biz.

Nasıl yapacağız?

İşte görüyorsunuz, “Dil Encümenleri”, “Tarih Encümenleri” kuruluyor.

Dilimizi, onun diline yaklaştırmaya, Tarihimizi ortak payda haline getirmeye çalışıyoruz. Böylece birbirimizi daha kolay anlar hale geleceğiz. Bir sevgi parlayacak aramızda; tıpkı bir vücut gibi, kaderde ve mutlulukta birbirimizi duyacağız ve arayacağız. Ortak bir dil amaçladığımız gibi ortak bir tarih öğretisi olması gerekli... Ortak bir mazimiz var, bu maziyi bilincimize taşımamız lazım. Bu sebeple okullarda okuttuğumuz tarihi, Orta Asya’dan başlattık. Bizim çocuklarımızı, orada yaşayanları bilmelidirler. Orada yaşayanlar da bizi bilmeli.

İşte bunu sağlamak için de Türkiyat Enstitüsü’nü kurduk. Kültürlerimizi bütünleştirmeye çalışıyoruz. Ama bunlar, açıktan yapılmaz Ama bunlar, açıktan yapılmaz. Adı konarak yapılacak işlerden değildir. Yanlış anlaşılabilir gibi, savaflara da sebep olabilir. Bunlar, Devletlerin ve Milletlerin derin düşünceleridir.

İstiyorum: Benim dil ve Tarih ile uğraştığımı gören kısa düşünceli bazı vatandaşlarımız ;“Paşanın işi yok, Dil ile tarih ile uğraşmaya başladı.” diyorlarmış. Yağma yok! Benim işim başımdan aşın! Ben bugün çağdaş bir Türkiye kurmaya ne kadar çalışıyorsam, yarının Türkiyesi’nin temellerini atmaya da o kadar dikkat ediyorum.

Bu yaptıklarımız, hiç bir millete düşmanlık değildir.

Barıştan yanayız, barıştan yana kalacağız.

Ama durmadan değişen dünyada, yarını muhtemel dengeleri için hazır olacağız.

Bunları sana akıllı bir genç olduğun için söylüyorum. Açıktan söylemiyorum, kulağına söylüyorum. Sen bil, gerekçesini kimseye söylemeden böyle davran; çevrenin de böyle davranması için gerekeni yap! İdealler konuşulmaz, yaşanır!”³⁷¹

Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ekim 1933’de bu veciz görüşleri ile uzak coğrafyalardaki Türk dünyasıyla münasebetlerin kurulmasını, Türk Kültürünün köklerine inilmesini, dil tarih ve kültürel bakımdan esaret altında kalan soydaşlarıyla yakınlaşmayı düşünmektedir. Bilimsel ve gerçekçi çalışmalarla Türk dünyası Türkçenin lehçe ve söyleşi farklılıklarını gidererek, bilimsel, yazı ve konuşma dili olmasına çalışılmıştı. Türk dünyası arasında var olan kültür bütünlüğünü tüm

---

³⁷¹Bozdağ,a.g.e.,s.30-32.

ihtişamıyla ortaya konulması o dönem için belirlenen “ amaç” haline gelmişti. Bu amaç çerçevesindeki çalışmalar Türk dünyasında büyük heyecan yaratmıştı.

Atatürk Sovyetler birliğinin parçalanacağını ve bünyesinde barındırdığı Türk nüfusunun bir gün bağımsızlığına kavuşacağına aşağı yukarı yarım asır önce bilmiştir. Anadolu Türklerinin, bağımsızlığa kavuşacak Türk nüfusuyla her alanda yakınlaşmak ve hazırlanmak gerektiğinin altını çizmişti. Büyük bir coğrafi alanda, büyük bir Türk nüfusu dünya dengelerini alt üst edecek bir güç olarak ortaya çıkacaktı. Dilde, kültürde ve işte birlik vizyonuyla oluşacak Türk dünyası, olağanüstü bir güç olarak tarihteki haklı yerini alacaktı. Ne yazık ki, Atatürk zamanında Türk dünyasıyla kurulmuş olan bütün köprüler O'nun ölümünden sonra teker teker yok edilmişti. O'nun vizyonun kavrayacak ve uygulayacak insanların yönetim başına geçmemesi, bütün emekleri, çabaları ve alın terini boşa çıkarmıştı.

Atatürk sadece Orta Asya'daki Türk topluluklarıyla değil, aynı zamanda Kıbrıs, Balkan, İran ve Afganistan Türkleri'yle ilgilenmiştir. O, İnsanın temel hak ve hürriyetleri içerisinde varlıklarını devam ettirebilmelerini sağlayacak girişimlerde bulunmaktan geri kalmamıştır. Türk azınlığın yaşadığı ülkelerle ikili antlaşmalarda ön şart olarak Türklerin kültürel haklarının korunması şart koşulmuştu. Balkanlar'da yaşayan Türk azınlığın temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan Balkan Antantı, bu politikanın tezahürüdür.

“Atatürk, ister Hıristiyan, ister Şaman veya Müslüman olsun, Türkiye dışındaki Türklerin her zaman problemleriyle yakından ilgilenmiş, onları öncelikle dil ve kültür bağları ile Anavatan Türkiye'ye bağlamaya çalışmıştır. Türk dünyasının farklı coğrafyalarında, farklı dini inanışları yaşayan kesimlerine Türklük bilincinin verilerek kardeşlik bağlarının pekiştirilmesine yönelik stratejiler izlemiştir. Atatürk'ün bu bağlamda Gagavuz (Gökoğuz) Türkleri'ne Türkçe öğrenmeleri için Anadolu'dan idealist öğretmen gönderdiğini ve düşüncelerini uygulamaya geçirdiği görülmektedir. Atatürk'ün Türk tarihini enine boyunu inceleyen ve bu çerçevede yeni stratejiler çizen ayrıcalıklı bir lider olduğu bilinmektedir. Belki de O'nun imkânsız olarak addedilen konularda bile kısa ve uzun vadeli çözümler üretmesi, tarih bilincinin bir tezahürü olarak görülebilir.1990 yılına kadar aydınlarımızın hemen hemen tümünün adlarını duymadıkları, duyanların ise Dünya

coğrafyası üzerinde nerede yaşadıkları bilmedikleri Gökoğuz Türkleriyle 80 yıl önce yakından ilgilenmesi, bu tarih bilincinin çarpıcı bir örneğidir.”³⁷²

Ayrıca Atatürk, Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik güvenliğinin anahtarı durumundaki Kıbrıs'la ilgisi, diğer bölgelerden daha az değildi. Akdeniz'in kapısı durumunda olan Kıbrıs, II. Dünya Savaşı öncesi jeopolitik eksendi. Kıbrıs Türkleri'yle tarihsel, kültürel ve ekonomik ilişkilere sahip Türkiye, Kıbrıs'ın geleceğiyle ilgili olmuştur. Karakoç, Atatürk'ün Kıbrıs politikasını: O'nun Türkiye dışında kalan Türkler için üzüldüğü, bunun ızdırabıyla yaşadığı bilinmekte ve bunu da çoğu zaman ifade etmiştir.O, Kıbrıs Adası'nı gelecekte Türkiye'ye dahil etmeyi planlamaktaydı.Kıbrıs Türk gençlerini sınavsız ve burslu olarak Türkiye'deki üniversitelere yerleştirilmesi ,Ada'daki milli bilinci her zaman yerinde tutmak için Kıbrıs Türk basınına maddi olarak desteklemesi ,Deniz Harp Okulu öğrenci gemisini Kıbrıs'a göndermesi ve yakınında bulunan Kıbrıslı Saffet Engin Bey'e; “Sıra Kıbrıs'a gelecek demesi” ;O'nun Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk halkına verdiği önemin çarpıcı göstergesidir.O, yukarıda belirtilen amacına ulaşma noktasında zamanın süper gücünü temsil eden İngiltere'yle birebir savaş yapma stratejisini izlemeden;planlı ,Ada'daki Türk halkını örgütlemiş,onların milli şuurlarını geliştirmiş ve geleceğe yönelik konjonktürleri (uluslararası dengeleri) hesap ederek aktif bir dış politika izlemiştir.O'nun zamansız ölümü, Kıbrıs Adası'nın Türkiye'ye bağlanmasını engellemiştir.”³⁷³ diye özetlemektedir

Atatürk 1938 yılında dünyaya gözlerini yummasına rağmen, O'nun başlatmış olduğu Türklük bilinci Türk dünyası üzerinde etkisini göstermeye devam etmiştir. Ortak dil ve kültür birliğini önemseyen Atatürk, Dış Türklerle olayların gerektirdiği ölçüde ilgilenmiştir. Atatürk'ten sonra Türk dünyasının içerisinde devlet kuran liderlerin, Atatürk hakkında görüşleri çarpıcı ve ilginçtir. O'nun Türk dünyasına kılavuzluğu ve getirmiş olduğu yenilikçi anlayış hala günümüz Türk dünyasının liderleri üzerinde etkisi sürmektedir. Türk dünyası içerisinde yer alan bazı Türk liderlerin, O'nun hakkında görüşlerine yer verilecektir.

Anadolu Türkleri dışında yaşayan Türkler, her fırsattan faydalanarak Anavatana karşı duydukları özlemi dile getirmişlerdir. Cemal Erbil, Irak Türkleri namına 1958 yılında şunları söylemiştir: “Kerküklü Irak Türkleri Türklükleri'ni her zaman muhafaza(koruma) etmiş, bu uğurda kanlarının son damlasına kadar çarpışmaya

---

³⁷²Karakoç,a.g.e.,s.111.

³⁷³A.e.,s.206.

azmetmişlerdir. Bu mübarek günümüzde aziz ve ebedi Atamızı yâd (anma) eder ve arkadaşlarımızla hep beraber O'nu ebediyen kalplerimizde sevgi ve aşk-ı milli ile anlarız.³⁷⁴

Dr. Fazıl Küçük de 1958 yılında Kıbrıslı Türkler adına duygularını şöyle belirtmiştir: “Kıbrıs Türklüğü'nün hürriyet ve anavatana kavuşması mücadelesinin başlangıcı olarak, huzurunuzdaki toplantı, bizim gayemize en erken bir zamanda kavuşacağımıza imanımız vardır. Bugün barbar bir sürü ile kanlı savaş içinde olan masum Türk halkı, her ne bahasına olursa olsun, bütün imkânsızlıklara yenerek al sancağımızın gölgesinde mesut ve muzaffer günleri göreceğiz. Verdiğimiz şehitler, döktüğümüz kanlar boşa gitmeyecektir. Çünkü biliyoruz ki, hür yaşamak isteyen milletler, kan dökmesini bilen milletler içindir. Kıbrıs Türk'ü “ya taksim ya ölüm” parolasını haykırırken bunun manasını biliyor. İnkılâpların (devrim) bekçisi olan Kıbrıs Türk'ü yakın bir gelecekte yarattığın bu hür vatandaki 26 milyon kardeşiyle kucaklaşacak ve bunca senedir çektiği ıstıraplara son verecektir.”³⁷⁵

Orta Asya'daki Türk dünyasının liderleri Atatürk'ün evrensel etkileri ve çağdaş düşünce yapısı ve ilkelerini dile getirmeleri ve O'nu örnek aldıklarını söylemiştir. “Bizim Rehberimiz Atatürk'tür, biz Atatürk'ü inceliyoruz. Onun yolunda gitmeye çalışıyoruz.”³⁷⁶ Mesela; Türkmenbaşı dahil kendisine işte o dönemde uyguladığı sıkı rejim politikası dolayısıyla eleştirenlere “ Siz Atatürk'ü incelediniz mi ?” yani “belli dönemlerde bu gereklidir”³⁷⁷ anlamında söylüyor.

Türkistan'da üniversitelerin olduğu yerde Türk Okulları vardır. Birisinin adı Atatürk Lisesi ve girişinde Nur Sultan Nazarbayev'in şu sözleri yazılı: “ M.K. Atatürk sadece Türkiye Türklerinin değil, bütün dünyadaki Türklerin atasıdır. O bizim yol göstericimizdir, o bizim rehberimizdir.”³⁷⁸

2.5.1. Azerbaycan

Çarlık Rusya'nın dağılmasından sonra, Kafkasya'da büyük bir siyasi boşluk ortaya çıkmıştı. Kafkasya'daki bu siyasi boşluk kısa süre zarfında, bağımsız devlet

---

³⁷⁴Sadi Borak, **Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk**, Kırmızı Beyaz Yayınları,2004,[y.y],s.204.

³⁷⁵A.e.

³⁷⁶Ord.Pr.Dr. Reha Oğuz Türkan,**Uyuyan Dev, Türk Dünyası: 9 Büyük Proje**,2Bs., [y.y.], Pozitif Yayınları,2006,s.69.

³⁷⁷A.e.

³⁷⁸A.e.

kurmak isteyen milletler tarafından değerlendirildi. Gürcüler, Ermeniler ve Azeriler birlikte federasyon şeklinde bağımsız bir devlet kurdular, belli bir zaman sonra bu yapıdan Gürcistan ve Ermenistan adında bağımsız devletler ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine tek başına kalan Azeriler kendi devletlerini kurarak, 28 Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Mehmet Emin Resulzade öncülüğünde kurulan devlet Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti adını almıştı. Azeriler, Türk dünyası içerisinde Türkiye Türkleri'yle daha yakın sosyal, kültürel ve siyasi ilişkiler yürütmüşlerdir. Ermeni zulmüne karşı ortak paydada bulaşan Türkler ve Azerbaycan Türkleri dostane ve iyi komşuluğun ötesinde ilişkilere sahiptiler.

Azeriler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, bağımsız bir devlet olarak kalabilecek siyasi bilinçten yoksundular. Zira yüzyıllardır Rusların sömürgesi altında yaşamışlardı. Aydın ve bağımsızlık yanlısı Azeriler ya sürgüne gönderilmiş ya da yok edilmişti. Diğer taraftan Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol gibi stratejik bir doğal kaynağın, hem İngilizler hem de Sovyet Rusya için hayati derecede önemli olduğu ortadaydı. Sovyet Rusya için bu daha belirgindi. Çünkü Sovyetler bu hammadde kaynağına ulaşmadan varlığını sürdüremezdi. Üstelik Kafkasya'da var olabilmenin ana koşulu Azerbaycan topraklarına sahip olmaktan geçiyordu. Dolayısıyla Azerbaycan bağımsızlığını koruması ancak büyük devletler arasındaki denge politikasını akıllıca yürütmesine bağlıydı. Azeriler bağımsız bir millet halinde yaşamaya susamış olmalarına rağmen, bağımsız bir devlet halinde yaşamaları için ellerinden gelenden daha fazlasını yapmaları lazımdı. Hal böyle olunca Anadolu başlayan Kurtuluş Savaşı'nın önemi kat ve kat artmaktaydı. Çünkü Anadolu bağımsız kalmadıkça, Kafkasya'da bağımsız kalamazdı. Her siyasi coğrafya birbirlerine sıkı sıkıya bağlıydı.

Öte yandan Anadolu Hükümeti Milli Mücadele'yi yürütebilmesi için silah, cephane ve para yardımına ihtiyaç duymaktaydı. Üstelik Sovyetlerden sağlanacak silah ve cephanenin taşınması için Azerbaycan yolunun açık kalması gerekiyordu. İngiliz kontrolü altındaki Azerbaycan Müsavat hükümeti, Sovyetlerden sağlanacak olan yardımın ulaşmasında engel olmaktaydı. Ayrıca Ankara Hükümeti uluslararası arenada soyutlanmaktan ve kısıtlanmaktan kurtulması gerekiyordu. Azerbaycan Müsavat hükümeti denge politikası uygulamak yerine, İngiliz yönetiminin kuklası haline gelmişlerdi. İngilizler, Anadolu'ya yapılacak her türlü yardıma başından

itibaren karşı çıkmaktaydı. Buna rağmen Azerbaycan Türklerinin çoğunluğu Anadolu'da zor durumdaki Türk kardeşlerine yardım etmek istiyorlardı. Yusuf Kemal ile heyeti Sovyet Rusya'yla siyasi münasebetlerini tamamlayıp Anadolu'ya gelirken Bakü'de büyük bir coşkuyla karşılanmış ve Azerilerin Anadolu'daki kardeşlerine yardım etme isteğini şöyle nakletmiştir: “Nisan’ın birinci günü akşamı dokuzda Moskova’dan Bakü’ye müteveccihen hareket ettik. Sekizinci günü öğleden sonra Bakü’nün hiç görmemiş olduğunu söyledikleri bir karşılama ile karşılandık. Sokaklarda bizim esir askerler Azerbaycan askeriymiş gibi dizilmişlerdi. Binmiş olduğum atlı açık arabanın geçtiği yerlerin üstüne kadınlar kapanıp toprağı öpüyorlardı. Nisan’ın on dokuzuna kadar Bakü’de kaldık. Bakülüler bize çok iyi baktılar. Oturduğumuz sofraya bazen seksen türlü yiyecek konmuş olduğunu görüyorduk. Bir gün bizi misafir edenlere : “Canım ne için bu kadar masraflar yapıyorsunuz ?” dedim. Öyle şeyler söylemeyin. Kabil olsa Azerbaycan’ın bütün varlıklarını sizin omuzlarınıza yükleyip Türkiye’ye göndermek istiyoruz, amma elimizde değil cevabını verdiler.”³⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa Anadolu’nun Kafkasya ve Türk dünyasıyla arasında köprü vazifesi gören Azerbaycan’ın, stratejik ve jeopolitik öneminin bilincindeydi. Milli Mücadele sırasında İngiliz emperyalizmi, Azerbaycan’dan çekilmek zorunda kalmıştı. Fakat İngilizler Azerbaycan’da İngiliz emperyalizmin çıkarlarını ve menfaatlerini koruyan bir hükümet bırakmışlardı. Diğer taraftan Sovyetlerin Azerbaycan’a yönelik emelleri ortadaydı. Ankara Hükümeti’nin güçlü olması ve emperyalizmle savaşı, Azerbaycan’ın geleceğiyle doğrudan alakalıydı. Anadolu bağımsız kalmadıkça, Doğu da bağımsız olamazdı. Doğu’nun bağımsızlığının sigortası Anadolu’nun bağımsızlığına bağlıydı. Mazlum milletlerle Anadolu arasındaki ortak payda ve temel noktaları Mustafa Kemal en açık ifadeyle şu şekilde anlatmıştır.

“...Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetin tevlid ettiği rabıttan başka, Azerbaycan’ın diğer dostlarımızla temas noktasında bulunması da haizi kıymet ve ehemmiyettir. Coğrafi vaziyeti göz önüne getirilirse filhakika Azerbaycan’ın Asya’daki kardeş hükümeti ve milletler için bir temas ve telaki noktası olduğu görülür. Azerbaycan’ın bu mevki mahsus, vazifesini pek mühim kılmaktadır. Bu vaziyetin yanında Anadolu’yu göz önüne getirmenizi rica ederim. Tesadüfen sağımda duvarda asılı olan şu haritanın pek güzel irae ettiği gibi Anadolu da, bütün Asya’nın, bütün mazlumlar dünyasının,

---

³⁷⁹Tengirşek, a.g.e., s.223.

zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır. Anadolu bu vaziyeti ile bütün zulümlere, hücumlara, taarruzlara maruz bulunuyor. Anadolu yıkılmak, çiğnenmek, parçalanmak isteniyor; fakat Efendiler, bu muhacemat Anadolu'da maksur ve mahsur değildir. Bu muhacematın hedefi umumisi şarktır...³⁸⁰,

Azerbaycan Müsavat hükümetinin devrilmesinden sonra, Bolşevik Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuştu. Azerbaycan'da Milli Mücadele'ye zorluk çıkartacak yönetim gitmiş, yerine sempati duyan ve ilgiyle izleyen bir yönetim gelmişti. Azerbaycan'dan yardım ve hareket birliği sağlamak için temsilci gönderilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Azerbaycan'ın durumunu anlamak ve Bolşeviklerle teması sağlamak amacıyla 15. Kolordu'da görevli olan Dr. Fuat Sabit ve Dr. Ömer Lütfi Beyler Bakü'ye gönderildi. TBMM daha sonra Azerbaycan'da gelişen olayları daha iyi değerlendirebilmek, Mustafa Suphi, Halil Paşa ve Fuat Sabit gibi aracılardan ve resmi hüviyetten uzak kişilerden kaçınmak, Azerbaycan'dan daha fazla yardım ve destek almak ve Azerbaycan vasıtasıyla SSCB ile daha kuramsal ilişkiler tesis etmek için Memduh Şevket Esenal Bakü'ye TBMM'nin resmi temsilcileri olarak gönderilmiştir.³⁸¹ Memduh Şevket Bey böylece TBMM Hükümeti'nin yurtdışındaki ilk resmi temsilcisi olmuştur.

Bolşevik esaslarına dayanan Azerbaycan'ın bağımsız kalması daha fazla önem arz etmekteydi. Azerbaycan bağımsızlığını kaybederse, Türkiye Sovyetlerle sınır komşusu haline gelecekti. Sovyetlerin tarihsel ve jeopolitik amaçları göz önüne alındığında, Türkiye'nin sınırlarına komşu bir devlet haline gelmesinin sakıncaları ortadaydı. Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olması, Türkiye'nin Milli menfaatleriyle örtüşüyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonra bütün gücüyle Azerbaycan Türkleri'nin menfaatlerini ve birliğini korumaya çalıştığını görüyoruz. Atatürk, Doğu'da Ermenilere karşı başarılı hareketi yürütmüş olan Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği gizli emirde şu hususlara yer veriyordu:

“1- Azerbaycan'ın tamamen ve cidden müstakil bir devlet haline gelmesine taraftarız ve bunun temini için de Rusları gücendirmemek ve kuşkulandırmamak şartıyla teşebbüsât-ı lazimedede bulunacaktır. Bu babda memleketin petrol vs. gibi kendi iktisadi kaynaklarına sahip olması için yine aynı şartla çalışacaktır. Rusların Azerbaycan'da yapacakları muamele bütün İslam aleminin Bolşevikleri tartmak için bir miyar olacağına Ruslara anlatılmasına gayret olunacaktır.

³⁸⁰Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**,s.411.

³⁸¹A.e.,s.397.

2-Kafkas meselesinin hudud, vesait-i nakliye vs. gibi nokta-i nazarlardan hallinde daima Azerbaycan'ın Şimali Kafkasya menfaatlerinin bilhassa nazar-ı dikkate alınmasına itina olunacağı gibi,10 Ağustos 1920'de Ruslar ile Ermeniler arasında akdolunan mütarekede Azerbaycan'a zarara veren maddelerin kaldırılması çalışılacak ve her milletin mukadderatına hakim olması düsturuna binaen, Karabağ vs. gibi Türk ekseriyetle meskun yerlerin Azerbaycan'a bağlı bulunması temin edilecektir... Azerbaycan için verilen bu talimat diğer Türk kavimleri için geçerlidir...»³⁸²

Mustafa Kemal Paşa, öz ve öz Türk yurdu olan Nahçıvan bölgesinin Ermenistan'a verilmesine şiddetle karşı çıkmış ve Türk toprağı olarak kalması için elindeki olanakları seferber etmişti. Nahçıvan bölgesinin Orta Asya'daki Türk dünyası arasındaki köprü işlevinin farkında olan Anadolu Hükümeti, Türk dünyasıyla bağların kopmasını istememekteydi. Azerilerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğü, en radikal bir biçimde Ruslara ve Ermeniler karşı savunulmuştu. Azeri ve Anadolu Türkleri bu süreç içerisinde antiemperyalist bir mücadele içerisinde kader birliği yapmışlardır. Ayrıca Anadolu Hükümeti Azerbaycan üzerinde etkin bir siyaset ve işbirliği tesis etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan devletinin bağımsız bir devlet halinde kalmasını istemiş. Ne İngiliz yönetiminin ne de Sovyetlerin Azerbaycan üzerindeki hâkimiyetini onaylamış, sadece Azerilerin bağımsız bir devlet olarak kalmasını desteklemiştir. Mustafa Kemal Paşa Panislamizm ve Pantürkizm politikaları yerine, emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı mazlum milletlerinin dayanışmasını ve bağımsızlığını desteklemiştir. O bir konuşmasında: ... Azerbaycanlıların bağımsızlıkları bizim için büyük bir onur konusudur. Azerbaycan'ın bağımsızlığa kavuşması nedeniyle mutluluk duyuyoruz. Doğu uluslarını bağımsız olarak aramızda bulundurmaya sağlayan Rus devrimini saygıyla anırım. Afgan hükümetinin ve ulusunun Türkiye'ye karşı olan dostluğu çok değerlidir. Birliğimiz Panislamizm'e yönelik değildir; ezilenlerin zalimlere karşı birliğidir ve bunun başarıya ulaşacağından kuşku yok. Türkiye emperyalizme karşı mücadelesiyle iyi bir örnek olmuşsa bundan çok büyük mutluluk duyacağım.³⁸³ diye söylemektedir.

Mustafa Kemal Paşa dost ve kardeş ülke durumunda olan Azerbaycan'a karşı siyasasını 1920 yılının Aralık ayında Meclis gizli oturumdaki konuşmasında Milli

³⁸²Karakoç, a.g.e.,s.82-83.

³⁸³Seyfettin Turhan, **Atatürk'te Konular Ansiklopedisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s.50-51.

Mücadele'nin etkin ve güçlü olunması sağlanırken, Müslüman askerlerin bu mücadeleye yapacakları katkıya özel olarak atıf yapmış ve Azerbaycan Türk Askerleri'nin Anadolu'ya yapacakları yardıma yeşil ışık yakmıştır. O, Türk ve Müslüman askerlerinin emperyalist bir amaç içerisinde olmayacağını aksine, bu kuvvetlere güvenilebileceğini bildirmiş ve Azerbaycan askerlerinin Anadolu'daki Milli Mücadeleye yardımcı olabileceğini şu şekilde açıklamıştır: "... Efendiler her şeyde olduğu gibi belki ahlakıyat nokta-i nazarından da kuvvet nazar-ı dikkate alınmalıdır. Arkadaşlıkta ve kardeşlikte dahi kuvvet muvazenesini nazar-ı dikkate almak lazımdır.

Zayıf olan kavi olanın mutlaka mahkûmudur. İnsanlık, adalet, bütün prensipler, kaideler, ikinci derecede kalırlar. Her şeyden evvel (başta gelen) kuvvettir. Binaenaleyh, bizim halasımız için vuku bulacak muavenetler (karşısında) ki istiklalimizin mahfuziyeti için-kendi kuvvetimize istinat ettiğimize ispat etmeliyiz. Bize muavenet için gelecek kuvvetler bizi yutacak kadar olursa yutar. Bu sebeple vekillerimiz gayet dikkatli ve vesveseli(olarak) bu ciheti nazar- dikkate tutmaktadır.

Evet bizim için hakikaten kuvvet, insan menabiimiz vardır. Daha fazla silah, cephane ve paramız olursa kuvvetimizi iki üç misli daha ikmal edebiliriz. Hariçten kuvvet gelmesine de ihtiyacımız olmayabilir. Hatta ecebi denilebilecek kuvvetlerin gelmesine o kadar lüzum yoktur.

Mesela, Azerbaycan, istiklalini tam manasıyla istihsal ve istirdat etmiştir.(Azerbaycanlılar) İslamdır ve bize cidden kalbi ve vicdani rabitalarla merbuttur. Zaten ittifak yapacağız. Bizim için faidelidir. Bizi yutmak isteseler de biz onları yutarız. Faraza, Kafkasya'da İslam kuvveti kendiliğinden teşekkül etmiş, mesela, İslam kuvveti olarak bir fırka veya iki fırka süvari gelirse Makbule geçer. Bir defa İslamdırlar, yutmak istemez. Bu cihet çok düşünülmektedir.”³⁸⁴

Azerbaycan'da Türkçülük akımının önemli temsilcileri bulunmaktaydı. Onlar Türk topraklarının işgal edilmesine sessiz kalmamışlardır. Şöyle ki, Türk Ordusu'nun Azerbaycan'dan çıkmasından sonra İzmir'in ve diğer topraklarının düşmanlar tarafından işgal altında olduğu sırada, Azerbaycan'ın "Halis Türkçülerinden olan Behbur Han Civanşir, Mirsa Esadullah Bey, Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi ve Abdülvasid Bey'in teşebbüsleri ile 23 Mart 1920 günü "Anadolu Müsameresi" tertip edilmiş ve bu heyet tarafından Bakü tüccarlarına 40 milyon rubleden ve Azerbaycan'ın 14 kazası halkına çeşitli meblağlardan ve teklif ve tevdi edilmiş, Bolşeviklerin gelişine kadar kazalardan Anadolu halkına hediye olarak gönderilmek üzere 1 400 000 ruble ve Bakü'de tertip edilen "Anadolu

³⁸⁴Borak, **Resmi Yayınlarla Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler**, s.105.

Müsameresi'nden 1 600 000 ruble olmak üzere, toplam 3 milyon ruble toplanarak Birinci Bakü İstikraz Bankası'nın direktörü İsmail Bay Şakir Aliyef delaletiyle müsamere komitesi hesabına yatırılmıştır.³⁸⁵Yine TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Azerbaycan İçtimai Şura Cumhuriyeti tarafından Salahiyeti Kamileyi Haiz Fevkalade Vekil Behbud Şahtahtinski bir kutu gümüş yemek servisi gönderilmiştir.

Diğer taraftan Azerbaycan maddi yardımlar kadar, önemli manevi yardımlar sunmaktan geri kalmamıştır. Azerbaycan ve Anadolu Türkleri Kurtuluş Savaşı sırasında tek milletin ama iki devlet dayanışmasının güzel örnekleri vardı. Mustafa Kemal Paşa'ya verilmek üzere Azerbaycan'dan gelen gümüş kutu Kazım Karabekir Paşa'ya teslim edilmişti. "Azerbaycan İçtimai Şura Cumhuriyeti tarafından Anadolu kahramanı olan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne getirdiğim bir kutu gümüş servisi bizzat getirmek bendeniz için mümkün olmadığına binaen servisi size takdim ediyorum. Ve sizin onu Paşa Hazretleri'ne göndermenizi rica ve temenni ediyorum."³⁸⁶ Yine Azerbaycan'ın Malta'daki Türk esirler özgürlüklerine kavuşmadıkça İngiliz esirlerini iade etmeyeceğini açıklaması, Mustafa Kemal tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Mustafa Kemal, 23 Ekim 1920 tarihinde, konuyla ilgili olarak başbakanlığa şöyle yazmış ve gereğini istemiştir: "Azerbaycan Hükümetinin Malta'daki vatandaşlarımız tahliye edilmedikçe İngiliz esirlerini iade etmeyeceğine dair İngiltere Hükümetine ita ettiği cevaptan dolayı beyan-ı teşekkür edilmesi hakkında İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey tarafından verilip Heyet-i Celilerine tevdi takarrur eden tahrir suret-i musaddakası leften takdim edildi efendim."³⁸⁷

Mustafa Kemal, Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beyler'i Bakü'de Azerbaycan ile bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalamak için Azerbaycan'a göndermişti. Ancak Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nin TBMM Hükümeti ile ayrı bir antlaşma imzalaması Bolşevik Rusya'ya rağmen mümkün gözükmüyordu. Çünkü Sovyet Rusya Azerbaycan hükümetini kontrol altında tutmaktaydı. Dış politikada hakimiyeti Sovyet Rusya'ya kaptıran Azerbaycan hükümeti, ancak iç politik kararlar alabiliyordu. Bolşevik Rusya Dış İşleri Komiseri Çiçerin, Türk hükümetinin dış politika hamlesine, 9 Nisan'da Hüseyinov'a bir telgraf çekerek; Yusuf Kemal Bey'in birkaç güne kadar Tiflis'te olacağını bildirmiş, bu nedenle Üç Cumhuriyetin

---

³⁸⁵Kemal Ermetin, **Belgelerle Bitmeyen Soykırım**, İstanbul, Töre Yayınları,2003,s.301-302.

³⁸⁶Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, s.400-401.

³⁸⁷**Atatürk'ün Milli Dış Politikası: Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919–1923**,s.3;Gönlübol-Sar,a.g.e.,s.440.

temsilcilerinin bir araya gelerek Bakü’de bir konferans toplamasının mümkün olmayacağını belirttikten sonra, Yusuf Kemal Bey geldiğinde onun karşısına tek cephe olarak çıkmak için Azerbaycan ve Ermenistan temsilcilerinin Tiflis’te olmasını isteyerek cevap vermişti. Çiçerin’in bu talimatı üzerine Azerbaycan Sovyet Hükümeti, Yusuf Kemal Bey heyeti ile antlaşma yapmaktan kaçınarak, oyalama taktiğini kullanmıştır. Yusuf Kemal bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“Kalktık Bakü’ye geldik: Bakü’de bulunduğumuz sırada Bakü nazırı, Yani Hariciye komiseri ve Reis-i Hükümet bizimle derhal muahede akdinde içtinap eder göründüler. Mesela; bugün söz verdiler, yarınki gün söz verdikleri yere gelmediler, öbür gün bilmem filan saatte geliriz dediler, gelmediler. Arada bir gün Reis-i Hükümet Neriman Nerimanov geldi. Hariciye Komiseri de yanında idi. Geldi bize dedi ki: Bizimle akdedilecek ne muahedeniz vardır? Dedik, bizim sizinle akdedilecek muahedemiz vardır, ez cümle Nahçıvan meselesi. Çünkü biz Nahçıvan’ın hakkı himayesini, Azerbaycan’a bir şart ile terk ettik: o da Azerbaycan’ın bu hakkı himayeyi asla üçüncü bir devlete terk etmemesi idi. Yani bir gün olur da, aralarında komünistlik münasebeti galebe eder de Azerbaycan; Nahçıvan’ı Ermenistan’a veyahut Rusya’ya terk etmeye kalkışacak olursa o zaman bizim Azerbaycan’ın Nahçıvan’a himayesi taahhüdünden vareste kalmasını temin içindi. Sonra bizim Azerbaycan’la, tebaamıza ait bir takım işler de vardır. Bize diyorlar ki, biz sizinle muahede yapsak da, yapmasak da size de bir hisse ayıracağız. Rusya muahedesinde diğer şeyler de var, mesela iki taraf arazisinde, diğer taraf arazisindeki tecemmüate müsaade etmek.”³⁸⁸

Mustafa Kemal Paşa’nın Türk dış politikasında Azerbaycan Türkü’nün toprak bütünlüğü için göstermiş olduğu çaba dikkate değerdi. Sovyet Rusya, Nahçıvan’ı Ermenilere verilmesi yönünde siyasi taleplerde bulunmuş hatta bunu Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti’ne kabul ettirmişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa, tarihi, kültürü ve coğrafi yanlarıyla bir Türk yurdu olan Nahçıvan’ın Azerbaycan toprağı olduğunu, büyük gayretler ve özveriyle hem Sovyet Rusya’ya hem de Ermenistan’a kabul ettirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan’ın siyasi olarak ne yöne gideceğini kestirmiş, bunun gelecekte Türk dünyası ve kardeş Azerbaycan Türkü’nün başını ağrıtabilecek bir sorun olacağını o günlerde bilmişti. Nitekim zaman Mustafa Kemal’i haklı çıkartmıştır. Bugün Ermenistan, Anadolu Türkleri ile Kafkaslar ve Orta Asya Türkleri arasında bir set halinde öylece durmaktadır. Türk dünyası’nın her alanda

---

³⁸⁸TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre I,C.II, TBMM Basımevi,1980,s.227.

birbirine yaklaşmasının önünü, Ermenistan'ın Türk dünyası arasındaki konumu almaktadır. O günlerde Ermenistan'ın Nahçıvan bölgesini ele geçirme planları Türk tarafınca gözden uzak tutulmamıştı. Nahçıvan'ın bölgesinin gelecekte Türk dünyası içerisinde kalmasının hukuki temeli, bu antlaşmada Türk tarafının olumlu gayretleriyle olmuştu. Üstelik Anadolu Hükümeti Nahçıvan'ın Azerbaycan dışında başka bir devletin himayesi altına girmemesini, Türk-Sovyet dostluk antlaşmasında hukuki statüsünde ve garanti altına almayı başarmıştır. Nahçıvan'ın statüsü ve sınırları üzerinde Türk tarafı hassasiyetle durmuş ve "Türkiye Hükümeti"yle Ermenistan ve Azerbaycan Şuralar Hükümeti Nahçıvan mıntikasının tam muahedeye merbut 3 numaralı melfufundan muayyen hudutlar içinde ve Azerbaycan'ın himayesi altında muhtar bir arazi olduğu hususunda müttefikler³⁸⁹ şeklinde antlaşmada yer almasını sağlamıştı.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında bile, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmaktan geri kalmamış, gerek Sovyet Rusya'yla yapılan görüşmeler gerekse Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'la yapılan görüşmelerde bu görüşün dışına çıkılmamış ve geri adım atılmamıştır. Atatürk'ün Avrasya politikasında Türk dünyası, çok özel bir yere ve öneme sahipti. Türklerin çoğunlukla yaşadığı yerler üçüncü devletlere bırakılması veya terk edilmesi söz konusu olamazdı. Türk toprağı olan Nahçıvan'ın Azerbaycan topraklarında kalması şartıyla, Sovyetlerle antlaşma yapılabileceği ifade edilmiş ve bunda muvaffak olunmuştur.

Öte yandan Bolşevikler, İngiliz yanlısı Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetini kısa sürede son vermişlerdi. Bolşevik ilkelerini benimseyen Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyet devleti kurulmuştu Bolşeviklerin etkinliği arttıkça Azerbaycan devleti üzerinde, Azerbaycan dış politikada görelî bağımsızlığını kaybetti. Dış politikayla ilgili kararları Sovyet temsilcilerinin onayıyla alabilen Azerbaycan devleti, bağımsızlığı büyük bir tehdit altındaydı. Hatta Azerbaycan devleti tam bağımsızlığını kaybetmişti. Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan devletinin içine düştüğü durumun bilincindeydi. Azerbaycan'ın Bolşevik idaresine girmesinden sonra, İstanbul basınının temsilcileriyle İzmit Kasrı'nda yaptığı mülakatta, Suphi Nuri Bey'in, Azerbaycan nasıldır" şeklindeki sorusuna Mustafa Kemal'in verdiği yanıt, dikkat çekicidir: "Azerbaycan var mı? Gerçi Azerbaycan'ın Ankara'da bir elçisi var. Fakat biliyorsunuz, Ruslar son zamanlarda bir Kafkas konfederasyonu yaptılar, Azerbaycan ve

---

³⁸⁹Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, s.967.

Ermenistan birleştii. Ve Abilof Bey de Azerbaycan elçisi ve aynı zamanda Ermenistan ve Gürcistan elçisi olmak üzere bu kez Ankara'ya üç belge ile gelmiştir. Aslında bunların hiçbirisi yoktur. Hepsi doğrudan doğruya Rusya'ya bağlanmıştır. Ve kayıtsız şartsız Rusların orada askerleri, memurları vardır. Ve zaten kendilerinden olan adamlar ki Abilof gibi Ruslar tarafından atanmış adamlardır. Ve Kafkas Federasyonu adına bir Rus temsilci kalacaktır. Bu şekilde bunların resmi varlıklarının kalmadığı da ifade edilmiş oluyor. Azerbaycan'ı bağımsız bir İslam hükümeti olarak”³⁹⁰ düşünmek ve kabul etmek doğru bir şey değildir.

Bu sırada emperyalizmin Anadolu üzerindeki saldırısı ve hücumu, Mustafa Kemal önderliğinde I. İnönü Savaşı'nda ilk kez durdurulmuştu. Türk Milleti'nin kahramanca ve insanüstü gayretleriyle, emperyalist saldırı püskürtülmüştü. Doğu halkları Türk Milleti'nin kazandığı zafere çok sevinmiş ve umutlanmıştı. Bu zaferden sonra mazlum milletler TBMM'ne kutlama mesajları gönderiyorlardı. Azerbaycan Türkü'nün sevinci Anadolu'daki Türk kardeşlerinin duymuş olduğu sevinçten daha az değildi. Onların kalbi Türk Milleti'nin yanında çarpıyordu. Diğer taraftan batılı devletler Türk Milleti'nin bağımsız yaşama hakkına son vermek için daha fazla hazırlanmaktaydı. Bu sırada batılı devletlerin tüm imkânlarını seferber ettiği Yunan Ordusu, Türk Ordusu'yla karşı karşıya ikinci kez gelmişti. Türk Milleti ikinci kez emperyalizmi mağlup etmişti. İkinci İnönü zaferi, yine Doğu'nun insanlarını sevindirmişti. Azerbaycan ve Afgan Temsilciler, Mustafa Kemal Paşa'ya kazandığı zaferden dolayı kutlama mesajları çekmişti. Ayrıca İkinci İnönü zaferinin yıldönümü unutulmuş değildi. Bu zaferin yıldönümünde mazlum milletlerin önderi ve yol gösterici olan Mustafa Kemal, bütün mazlum milletlerin umudu olduğu tekrar vurgulanmış oldu. İbrahim Ebilov TBMM'ne gönderdiği İkinci İnönü Savaşı'nın yıldönümünde.” ... Türkiye Ordusu takip ettiği büyük gayenin yüksekliğini tamamiyle bilir. Onun kazandığı her muzafferiyet, onun gösterdiği her fedakarlık, Şark milletlerinin mazlumlar aleminin halasına doğru bir hatvedir”³⁹¹ demektedir.

Bu dönemde Azeriler, Anadolu'daki Türk kardeşlerine önemli oranda maddi yardım yapmışlardır. Ayrıca Azerbaycan petrol yardımı da yapmıştır. Azerbaycan halkı ve aydınları zor durumdaki kardeşlerine yardım kampanyaları düzenlemiş ve komisyonlar kurmuşlardı. Azerbaycan halkının yaptığı bağışlardan oluşan “Anadolu

³⁹⁰Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1993, s.103.

³⁹¹**Varlık**, Sayı 45, 13 Nisan 1922, s.245.

Fakirlerine Yardım Fonu” oluşturulmuştur.³⁹² Azerbaycan Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu hükümetine petrol ürünü yardımında bulunan tek ülke olmuştur. Azerbaycan’ın içinde bulunduğu sıkıntılı durum dolayısıyla ciddi miktarda para yardımı yapılamamışsa da, önemli miktarda petrol ürünü yardımında bulunulmuştur.³⁹³

Birinci ve İkinci İnönü zaferlerinden sonra Yunan Ordusu Eskişehir-Afyon muhaberelelerinde kısmen başarılı olmuş, Türk Ordusu taktik gereği Sakarya havzasına geri çekilmişti. Başkomutanlığa getirilen Mustafa Kemal Paşa, Türk tarihinde altın harflere geçen bir zafere imza attı. Azerbaycan Türkü Sakarya Zaferi’ni büyük coşkuyla kutlamış, Azerbaycan temsilcisi İbrahim Ebilov Ankara’da bu haberi alır almaz, Mustafa Kemal Paşa’ya şu kutlama mesajını göndermiştir: Celaletpenahilerile kahraman Türk ordusu ve necip halkının cephede kazandığı şanlı muzafferiyet münasebetiyle arzı tebrik etmek şerefi bana düştüğünden kendimi bahtiyar addederim. Cesur Anadolu yiğitlerinin kahramancasına düşmana indirdikleri şu son müthiş darbenin Türk milletinin kurtuluşu için son galibiyet olduğunu kanaatindeyim. Türkiye’nin beşeriyet düşmanı Antanta’nın kölesi Yunanistan’a vurduğu müthiş darbesi, mazlum Şarkın emperyalist ve cellat Garba karşı ihrazı galebesi demektir. İhtiramatı kabulünü rica ederim efendim.³⁹⁴

Azerbaycan Elçisi ve temsilcileri, Anadolu Hükümeti’nin sürdürmüş olduğu mücadeleye maddi ve manevi desteklerini esirgememişlerdi. Özellikle Azerilerin Türk kardeşlerine yapmış oldukları maddi yardımlar çok önemliydi. Maddi yardımlarla beraber Azerbaycan Türkü’nün Türk Milli Mücadelesine destek olmaları, Anadolu halkının moralini ve umudunu güçlendirmişti. Azeriler ve Türkler arasındaki dayanışma ve birliktelikten memnun olan Mustafa Kemal Paşa, Azeriler hakkında şunları söylemiştir: Bu kutsal mücadelede ulusumuz İslam’ın kurtuluşuna, dünya mazlumlarının refahının artmasına hizmet etmekle övünçlüdür. Ulusumuzun bu gerçeğin kardeş Azerbaycan’ın temsilcisi tarafından onaylandığını işitmekle çok mutlu olur. Rumeli ve Anadolu halkı Azeri kardeşlerinin kalplerinin kendi kalpleri gibi çarptığını bilir... Azeri Türklerinin dertleri bizim dertlerimiz ve sevinçleri bizim sevinçlerimiz olduğu için onların isteklerini elde etmeleri, özgür ve bağımsız olarak yaşamaları bizi pek çok sevindirir. Türkün mutluluğunu ve mazlumların kurtulması yolunda Azerbaycan Türklerinin de

---

³⁹² Aktaran, Betül Aslan, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov(1920–1923) [y.y.] Kaynak Yayınları, kaynak Yayınları,2004,s.110. Azerb. Cum.SPHIA,F.1,OP.74,D.148,L.201.

³⁹³ Betül Aslan, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920–1923),[y.y.],Kaynak Yayınları,2004,s.103.

³⁹⁴ Şimşir, **Yabancı Devlet Başkanları**, s.404.

kanlarını dökmeye hazır oldukları yolundaki sözleriniz istilacılara karşı Türkün ve mazlumların gücünü arttıran çok değerli sözlerdir.³⁹⁵

Sakarya Zaferi'nin kazanılmasıyla beraber, Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanistan'a büyük bir darbe vurulmuştu. Sürekli Anadolu'da ilerleyen ve Anadolu Hükümeti'nin başkenti Ankara'yı alarak Türk Milli Mücadelesi'ne son vermek isteyen Yunan Ordusu, savunma pozisyonuna geçmişti. Sıra emperyalizmin işbirlikçisini Anadolu'dan çıkarmaya gelmişti. Bunun için geniş çaplı hazırlıklar başlatan Türk Ordusu'nun Başkomutanı Mustafa Kemal, hazırlıklarını tamamladıktan sonra düşmanlarla yüzleşecekti. Anadolu'da prestij kaybeden emperyalizm, Doğu'da güven bunalımı yaratmıştı. Büyük çoğunluğu Müslüman olan mazlum milletler, İngiliz emperyalizmine karşı açıktan cephe almaya başlamışlardı. Protestolar, mitingler ve notalar göndererek İngiliz yönetiminin dikkatini çekmeye çalışmıştı. Buna rağmen İngiliz emperyalizmi, Anadolu üzerindeki emperyal amaçlarını gerçekleştirmek için canla başla çalışıyordu. Nihayet İngiliz emperyalizmine Büyük Taarruz'la yanıt verilmiş ve İngiliz emperyalizmi ve işbirlikçisi Yunanistan yenilgiye uğratılmıştı. İngiliz emperyalizminin yenilmesi Doğu'da eşi benzeri tarihte az rastlanacak mutluluğa ve umuda dönüşmüştü. Anadolu'yla komşuluk bağı olan Kafkasya'da da Türk soydaşlarının sevinçleri ve coşkuları görülmeye değerdi. Zafer çılgınlıkları Azerbaycan topraklarında Azerilerin dilinde yankılanıyordu.

Büyük Zafer ve İzmir'in kurtuluşu haberinin alınması üzerine Azerbaycan'da halk, hükümet ve basın büyük sevinç gösterisinde bulunmuştur. Bakü, bayraklarla ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın resimleri ile donatılmış, Azerbaycan Cumhuriyet adına Halk Komiserleri ile donatılmış, Azerbaycan Cumhuriyeti adına Halk Komiserleri Sovyet Başkanı, İcra Komitesi Başkanı, Harbiye Komiseri, AKP Merkez Kurulu Üyeleri ve Dışişleri Komiseri Bakü'deki TBMM Hükümeti Temsilciliği'ne bizzat gelerek, tebrik mesajını iletmışlerdir. Bakü her kesiminden, esnaf, öğrenciler, öğretmen ve Bakü'de bulunan Rus, İran, Buhara, Afgan, İtalya Temsilcileri de TBMM Hükümeti Temsilciliği'ne gelerek tebriklerini beyan etmişlerdir.³⁹⁶

Azeriler, Kurtuluş Savaşı'nın her evresinde Anadolu'daki Türk kardeşlerinin yanında olmuş ve maddi imkânların ölçüsünde Anadolu'ya yardım etmişlerdi..

---

³⁹⁵Turhan, **a.g.e.**,s.462.

³⁹⁶Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, s.82-83.

Mazlum milletlerin kaderinin şekillendiği Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı, Azerbaycan'ın kaderiyle de yakından ilgiliydi. Azeriler Anadolu'daki bağımsızlık savaşına en başından beri takip etmişler, Anadolu'da yaşananlara ortak olmuşlardır. Bu ortak hissiyat ve duygu:” Biz Azerbaycanlılar, İzmir işgalinden ta şimdiye kadar Anadolu'nun sinesine yayılmış olan cephelerindeki kahraman Türk ordusunun her bir adımını bütün kalp çarpıntısıyla takip etmiş ve etmekteyiz ve Anadolu'da olan her bir vakayı aynı sizin hissiyatınızla yaşamışız, yaşıyoruz ve her daim yaşatacağız.³⁹⁷ diye tasvir edilmektedir.

2.5.1.1.Azerbaycan Temsilcisi İbrahim Abilov

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, İbrahim Ebilov'u³⁹⁸ Ağustos 1921'de Ankara'ya temsilci olarak atadı. İbrahim Abilov gerçek bir Türk dostu olduğunu Milli Mücadele yıllarında göstermiş, Azerbaycan devletinin olanakları ve imkânları çerçevesinde Milli Mücadele'ye yardım etmeye çalışmıştır. Başka bir deyişle Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nı takip eden bir mazlum milletin temsilcisi olmuştur. Mazlumların kader birlikteliğini savunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan'ın tam bağımsız bir devlet olarak yaşamasının önemini daha 1921 yılında İbrahim Abilov'un güven mektubunu sunarken ifade etmiştir. O, Azerbaycan Türkü'nün bağımsız yaşam ülküsünü ve arzusunu sonuna kadar desteklemiş ve tam bağımsız kalması için elinden geleni yapmıştır. Anadolu ve Azerbaycan Türkü'nün birbirlerine karşı duyduğu yakınlığı şu şekilde söylemektedir: “... Rumeli ve Anadolu halkı Azeri kardeşlerinin kalbi kendi kalbi gibi çarptığını bilirler. Bunun için getirdiğimiz tuhfe selamın ne kadar derin ve âli bir hissin eseri olduğunu takdir eder ve bu selamı alırken Azeri Türklerinin de bir daha esarete düşmemeleri ve hukuklarının payimal edilmemesi temenni ve arzusunu izhar eyler. Azeri Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz olduğu için onların muradlarına nail olmaları, hür ve müstakil olarak yaşamaları bizi pek ziyade sevindirir. Türk'ün saadeti ve mazlumların halası yolunda Azerbaycan Türklerinin de kanını dökmeğe amade bulduklarına dair olan beyanatınız istilacılara karşı Türk'ün ve mazlumların kuvvetini arttıran pek kıymetli bir sözdür...”³⁹⁹

---

³⁹⁷Aslan, **a.g.e.**, s.284.

³⁹⁸Ankara'ya Azerbaycan Temsilcisi olarak gönderilen İbrahim Abilov, soyadı dört farklı şekilde kaynak kitaplarında geçmiştir. Bunlar şu şekildedir: Abilov, Abilof, Ebilof ve Ebilov.

³⁹⁹Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, s.408.

18 Kasım 1921 Sovyet Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyet bayrağı, yapılan büyük bir merasimle, Ebilov'un ricası üzerine TBMM Reisi ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'nın Cebeci semtindeki temsilcilik binasına çekildi.⁴⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan'ı Türk dünyasının bir temsilcisi ve parçası olarak görmekte ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını simgeleyen bayrağı kendi elleriyle göndere çekmiştir. Bu, Azerbaycan'ın bağımsızlığına atfedilen önemin bir göstergesi olmuştur. Bayrak çekme töreninde ilk olarak İbrahim Ebilov şu konuşmayı yaptı: “Büyük insanlığın büyük tarihinde çok tuhaf vekayi vardır. Bu büyük tarih insanların bir kitlesini yukarı kaldırır, diğerleri tahakküm derecesine götürür. Yine o tarih, bir sırası gelir o mütehakkimleri baş aşağı eder. Tarihin büyük sahifeleri ne kadar dolsa yine geleceği yazmak için boş sahifeleri vardır. Birçok seneler devam eden Harbi Umumi içinde o mütehakkimler zulümlerini takviye ve tahkim etmek istediler. Tarihin lütfü olarak Azerbaycan, hâkimiyeti milliyesine nail oldu. Milli şerefini, öz istiklalini elde etti. Yine o büyük tarihin lütfü olarak birinci defa olarak kızıl sancağımız, Türkiye'nin al sancağı karşısında Zatı Âlinizin eliyle yükseslere kaldırdı. Tarih bıraktığı beyaz yapraklara bir sahife daha ilave etti.

Bugün Azerbaycan ve bütün mazlumlar için tarihi bir gündür. İstiklaline nail olmuş olan Azerbaycanlılar namına Zatı Alilerine ve umum Türk arkadaşlarımıza arzı teşekkürat eyliyorum...^{»401}

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Ebilov'un söylevine karşılık şu konuşmayı yaptı:” Bugün bize meserretli bir bayram yaşattığınızdan dolayı Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti ve şahsım namına teşekkür ederim. Bu bayram gününün benim için mesut bir ciheti daha vardır ki o da müstakil Azerbaycan Şura Hükümeti'nin sancağını çekmek şerefini bana bahşetmiş olmasıdır.

Efendiler; Ankara'ya Yunanlıların, düşmanların bayrağı çekilmek isteniyordu. Bu fırsatı hamdolsun ki düşmanlarımız elde edemediler. Burada işte, kardeş hükümetin kardeş milletin sancağı çekilmekle bahtiyar bulunuyoruz.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki samimi revabıtın, kardeşliğin derecesini izaha lüzum görmem. Bu kardeşlik rabıtasının teyit ve takviyesi için gönderilen Sefir İbrahim Ebilov Bey'in intihabında Azerbaycan Hükümeti'nin isabeti büyüktür. Çünkü İbrahim Ebilov Hazretleri bu rabıtai uhuvveti ruhunda duymuş bir zattır ve bizce daha pek mühim olan

---

⁴⁰⁰ A.e., s.409.

⁴⁰¹ Aslan, a.g.e. s.191.

vazifesinde muvaffak olma için lazım gelen bütün evsafi haiz bulunuyorlar. Mezayayı mahsusasını daha ilk temaslarında bize ihsas ve izhar buyurmuşlardır.

Temsil ettikleri Hükümetin de bir hususiyeti, başka bir kıymeti vardır. Azerbaycan Hükümeti bir halk hükümetidir. Mukadderatına kendi sahip ve hakimdir. Nezdine memur oldukları Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dahi hâkimiyetine bilakaydü şart sahip olan ve idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenit bulunan bir halk hükümetidir. Türkiye halkı bu gayesinin istihsalı için bütün varlığıyla mücahede etmiş ve etmekte bulunmuştur ve edecektir.

Efendiler, Sefir Hazretler işte böyle bir memlekette Azerbaycan'ı temsil ediyorlar. Bu mahiyeti temsildeki mana ve kıymet büyüktür. Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetin tevliid ettiği rabitadan başka, Azerbaycan'ın diğer dostlarımızla temas noktasında bulunması da haizi kıymet ve ehemmiyettir. Coğrafi vaziyeti göz önüne getirilirse filhakika Azerbaycan'ın Asya'daki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve telakki noktası olduğu görülür. Azerbaycan'ın bu mevki mahsusu, vazifesini pek mühim kılmaktadır. Bu vaziyetin yanında Anadolu'yu göz önüne getirmenizi rica ederim. Tesadüfen sağımda duvarda asılı olan şu haritanın çok güzel irae ettiği gibi Anadolu'da, bütün Asya'nın bütün mazlumlar dünyasının, zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır. Anadolu bu vaziyeti ile bütün zulümlere, hücumlara, taarruzlara maruz bulunuyor. Anadolu yıkılmak, çiğnenmek, parçalanmak isteniliyor; fakat Efendiler, bu muhacemat Anadolu'ya maksur ve mahsur değildir. Bu muhacematın hedefi umumisi bütün şarktır.

Anadolu her türlü tasallutlara, taarruzlara karşı bütün mevcudiyetiyle müsafaa-i nefis etmektedir ve bunda muvaffak olacağından emindir. Anadolu bu müdafaasıyla yalnız kendi hayatına ait bir vazifeyi ifa etmiyor, belki bütün şarka müteveccih hücumlara bir sed çekiyor. Efendiler, bu hücumlar elbette kırılacaktır. Bütün bu tasallutlar mutlaka nihayet bulacaktır. İşte ancak o zaman garpte, bütün cihanda hakiki sükûn, hakiki refah ve insaniyet hüküm sürebilecektir.

Bugün sancak keşidesi münasebetiyle hissettiğimiz bahtiyarlığı fahrile yad etmek isterim. Bundan evvel Afganistan sefiri muhteremi de bahşetmişlerdi.

Aziz arkadaşımız Abilof Hazretleri, bugün Azerbaycan'ın istiklalini temsil eden sancağı çekerken ellerim bir takım hissiyat ve teessürat ile müteharrik olduğunu duyuyorum, filhakika sancağı çeken benim ellerimdi. Fakat ellerimi tahrik eden, bugünkü bayramda manen müşterek olan bütün Türkiye halkının hakiki ve samimi kardeşlik hissiyatı idi.

Sefir Hazretleri Azerbaycan sancağının Türkiye sancağının yanında, Türkiye semasında temevvücümü görmek bütün milletimiz için büyük bir bayramdır. Bize böyle bir bayram günü yaşattığımızdan dolayı samimi teşekküratımı tekrar ederim”⁴⁰²

Azerbaycan’ın ve mazlum milletlerin kaderi Anadolu’da başlayan Milli Mücadele’ye bağlıydı. Anadolu’daki bu ölüm kalım savaşı, bütün mazlum milletlerin gelecekle ilgili yakından ilgili olduğundan dolayı, mazlum milletlerin temsilcileri Anadolu’yu dikkatle takip etmiştir. İbrahim Abilov sadece mazlumların temsilcilerinden birisi değil, aynı zamanda Türk dünyasının önemli simalarındandı. Mustafa Kemal Paşa’yla dostluk ve iyi ilişkiler kurması, Sovyetleri şüphelendirmiş, bunun üzerine Azerbaycan Komünist Partisi’nden ihraç edilmişti. Bununla beraber Sovyetler, Ebilov’u Menşevik olarak itham etmekten geri kalmamışlardır. Ancak Azerbaycan devlet başkanı Neriman Nerimanov, İbrahim Ebilov’a sahip çıkarak ve destekleyerek ihraç kararını tersine döndürmüştür.⁴⁰³

Anadolu hareketine kişisel hayranlığı, kızına “Anadolu” adını koyarak gösteren⁴⁰⁴ İbrahim Ebilov İzmir İktisat kongresine katılmak için gittiği İzmir’de aniden rahatsızlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa bu haberi alır almaz, bir taraftan özel doktorunu Ebilov’un tedavisi için görevlendirip, diğer taraftan İzmir Valisi’nden gereken her şeyin yapılmasını istemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Ebilov’un ölüm haberine çok üzülmüş ve eşi ve milletine başsağlığı dilekleri iletmekten geri kalmamıştır. İbrahim Ebilov, Mustafa Kemal Paşa’yla çok iyi bir dostluk ve arkadaşlık kurmuştu. İbrahim Ebilov Türk Milli Mücadelesi’ne elinden gelen bütün katkıyı yapmış ve ülkesini Anadolu’da yaşanmakta olan drama karşı ilgili olmaya çağırılmış ve Atatürk’ün ve Anadolu insanının sevgisini kazanmayı bilmişti. Anadolu İnsanı İbrahim Ebilov’u elçinin ötesinde sevgi ve saygı duymuştu.⁴⁰⁵

2.6.Arap Dünyası

Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altında yaşayan Araplar, Osmanlı tebaası içinde Fransız İnkılâbı’ndan en son etkilenen milletlerden bir tanesiydi. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yüzyıllarca huzur içerisinde yaşayan Araplar, Batı’daki

---

⁴⁰² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s.23-24.

⁴⁰³ Aslan, a.g.e. ,218-219.

⁴⁰⁴ Gülmez, a.g.e.,s.44.

⁴⁰⁵ Aslan, a.g.e.,s.275.

sömürgecilik yarışından doğrudan etkilenecekti. Ayrıca petrolün önemli bir stratejik doğal kaynağı olarak keşfedilmesi, bölgeye zenginlik dışında, huzursuz ve dram getirmişti. I. Dünya Savaşı sırasında Fransız İnkılabı'nın tüm dünyaya getirdiği ilkelerden etkilenen Araplar, kendi bağımsız devletlerine sahip olmak istiyordu. Bunda Osmanlı devletinin güçsüzlüğü ve Batı'nın her alanda üstünlüğünün payı vardı. Bununla beraber Osmanlı Halifeliğine bağlılıklarını ifade etmekten geri kalmıyorlardı. Araplar, Hilafet'in kutsallığı ve İslam dininin lideri Halife'ye bağlılıklarını bildirmişlerdi Fakat bilhassa I.Dünya Savaşına giden süreçte zaman zaman Osmanlı Halifesi dışında Arap kökenli bir Halife seçimini de dile getirmekten geri kalmıyorlardı. Bir başka ifadeyle Araplar, Halife konusunda ikiye ayrılmışlardı.

Ne var ki, I.Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin, Osmanlı himayesinde yer alan Arapları Osmanlı aleyhinde şiddetle kışkırtmıştı. İngilizler Araplar üzerinde yoğun propaganda faaliyetleri içerisindeydi. Bunun sonucunda, I.Dünya Savaşı sırasında bazı Araplar Osmanlı Ordusunu arkadan vurmuşlardı. Örneğin I.Dünya Savaşı sırasında Arabistan'daki Türk askerlerine, Mekke Şerifi Hüseyin'in önderliğinde ihanet içerisinde olmuştu. Yine İngilizlerin Vehhabi ve Arap kavgası çıkartarak, Arap yarımadasında Osmanlı hâkimiyetini sarsma mücadelesi içerisinde olduğu biliniyordu. İngiliz casusluk faaliyetlerinin ana teması Araplara bağımsızlık vaadi oluşturmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yüzyıllardır huzur içerisinde yaşayan Araplar, bağımsızlık dışındaki seçeneklere ilgi göstermemişti. İngilizler Arapların zaaflarını ve isteklerini iyi şekilde değerlendirmişti.

I.Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Osmanlı İmparatorlu, toprakları içerisinde yer alan Arapların gelecekteki durumu bilinmiyordu. Bununla beraber emperyalizm çoktan Arap Yarımadası'nda sömürü düzenini kurmuştu. İngiltere'nin hayat damarı Hindistan sömürmesine giden yolun güvenliğinin sağlanması, Mısır gibi Arap topraklarının İngilizlerin elinde kalmasına bağlıydı. İngiltere'nin bağımsız Arap devletine izin vermeyeceğini anlayan Araplar, pişmanlık duymaya başlamışlardı. Ne Fransızlar ne de İngilizler Arapların bağımsızlık taleplerine olumlu bakmışlardı. Köprü geçilmiş ve ihanet eden Araplara ihanet edilmişti. Batılı emperyalistler Araplar arasındaki görüş ayrılıklarından yararlanarak, kendi sömürü düzenlerini kurmuşlardı.

Diğer taraftan Araplar, emperyalizmin kurmuş olduğu düzenin farkına vardılar. Başka bir ifadeyle aldatıldıklarının farkına vardılar. İş işten geçmişti. Araplar hem kendilerinin hem de Halife'nin içine düştüğü durum için endişelenmeye başlamıştı. Araplar, Osmanlı hâkimiyetinde geçen günleri aramaya başlamışlardı. Yeni hakim güç olan Batılıların bu coğrafyaya yerleştikten sonra gerçekleştirdikleri uygulamalar, bölge halkını, 19.yüzyılda Batılı devletlerin anti propagandalarıyla yeşeren “Osmanlı idaresinden kurtulma” fikrinden,” yeniden Osmanlı idaresinde bulunmak “ isteğine yöneltmiştir. Bu nedenle Kuzey Afrika’da Batılı devletlerin egemenlik tarihinden itibaren şiddetli ayaklanmalar ve bağımsızlık mücadeleleri baş göstermiştir. Başta Mısır olmak üzere Kuzey Afrikalılar Anadolu’nun Kurtuluş Savaşı’nı desteklemiş ve Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlık mücadelelerinin sembolü durumuna gelmiştir. Böylece Kurtuluş Savaşı ile Asya-Afrika’daki bağımsızlık mücadeleleri arasında bir tür “ kader birliği “ tesis edilmiştir.⁴⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa, bu olağanüstü dönemde tarih sahnesine çıkmış ve bütün mazlum milletlerin kaderiyle doğrudan alakalı olan Kurtuluş Savaşını başlatmıştı. Kurtuluş Savaşı sadece Anadolu’nun değil, aynı zamanda emperyalizmin hâkimiyet altındaki doğu milletlerin de kaderini belirleyecekti. O karanlık günlerde Atatürk, İslam ve genel olarak Asya ve Afrika’nın sömürge halinde olan bahtsız insanları için bir ümit güneşi gibi yükselmişti.⁴⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa eski Osmanlı tebaası olan Araplara karşı müspet bir şekilde yaklaşmayı ihmal etmemiş, tabiri caizse Araplara zeytin dalını ilk kendisi uzatmıştı. Mustafa Kemal Misak- Milli’yi oluştururken, Arap milliyetçiliğini durdurmanın mümkün olmadığını görmüş ve Suriye’de, Hicaz’da, Mısır’da ve diğer Arapların yaşadığı topraklarda kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine salık vermişti O, Misak-ı Milli’yle Arapların yoğun olarak yaşadığı topraklarda, Arapların kendi geleceklerini belirleyebilmelerini ve bağımsız Arap devleti kurmalarına yeşil ışık yakmıştı. Bu şu anlama geliyordu: Arapların kendi devletleri kurma hakkına saygı duyulması gerektiğini bildiriyordu. İngiliz ve Fransız mandası altındaki Arapların bağımsız devlet kurmaları için, aynı Anadolu’da olduğu gibi işgalci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesine başlamaları gerekiyordu. Osmanlı karşı bağımsızlık

---

⁴⁰⁶Hadiye Yılmaz, **Kurtuluş Savaşımız ve Asya-Afrika’nın Uyanışı: Hâkimiyeti Milliye Yazılarıyla**, İstanbul, Kaynak Yayınları,2007,s.43;TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre I,C.I,TBMM Basımevi,1980, s.4.

⁴⁰⁷Akşin, **a.g.e.** ,s.190.

mücadelesi veren bir takım Arap liderlere, aynı iradeyi daha güçlü bir şekilde emperyalizme karşı sergilemeleri tavsiye edilmekteydi. Bunun için O, Arap dünyasından gelen taleplere işbirliği ve diyalog çerçevesinde yaklaşmış ve Arapların bağımsızlığını emperyalist devletlere karşı daima güçlü bir şekilde savunmuştur. Sovyet Elçisi Aralov, Mustafa Kemal'in Arap politikasını şöyle anlatmaktadır:

Mustafa Kemal kendi söylediğine göre, Arap ülkelerine yardımı, bunların Türkiye'ye dönüşü biçiminde değil, onların emperyalist boyunduruğundan kurtuluşu olarak anlıyordu. O, Arap ülkelerinin, İngiliz ve Fransız emperyalistlerin sadaka almalarını önlemek, ağızlarına bir parmak bal çalınıp oyalanmasına set çekebilmek ve bağımsızlık ve özgürlüklerini elde etmelerini sağlamak için onlara yardım etmeye çalışıyordu.⁴⁰⁸

Türk topraklarının jeopolitiği ve tarihsel misyonuyla, doğu devletleri arasında ciddi bir ağırlığı olan Osmanlı İmparatorluğu, doğu milletlerinin başını çekmekle beraber, Müslüman dünyasının en güçlü devletiydi Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllardır İslam dininin bayraktarlığını yapmıştı ve bu miras Osmanlı devletini oluşturan Türk Milletine kalmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun işgal edilmesiyle beraber Türk Milleti, Milli Mücadele'yi başlatmıştı. Türk Milleti'nin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadeleye başlaması, mazlum milletleri harekete geçirmişti. Ankara'ya sürekli mazlum milletlerin temsilcileri gelmekte, bağımsızlık mücadelesi için neler yapılması gerektiği hakkında görüş alışverişinde bulunulmaktaydı. Eski Osmanlı tebaası Müslümanlar bu heyetlerin içerisinde çoğunluğu teşkil etmekteydi. Araplar bu heyetlerin başında gelmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'na en sadık olan Yemen'den bir heyet gelmişti. Yemen idaresi, [Osmanlı İmparatorluğu'na savaşmamış] ve bağımsızlığını elde etmemişti. Yemen'de Türk Milli Mücadelesini yakından izlemekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Yemen'den gelen heyetleri Ankara'da kabul etmiş ve bağımsızlık mücadelesinin gerekli olduğunu bildirmişti. Türkler ile Araplar arasında doğal bir dayanışma gelişmişti.

Anadolu'nun komşusu Irak da I. Dünya Savaşı sırasında diğer Araplar gibi ucuz İngiliz vaatlerine kanmıştı. Savaş bitmesine rağmen, büyük bir beklenti ve sadakatle beklenen İngilizlerin Irak'a vereceği bağımsızlık bir türlü gelmiyordu. Bu Irak halkı

---

⁴⁰⁸ Aralov, a. g.e.,s.144.

nezdinde büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştu. Tabii olarak Irak halkı bu duruma karşı 1920 yılında bir ihtilal hareketine girişmişti.

İngiliz istihbarat subaylarından Braf ise Eylül 1920 tarihli raporunda Irak ihtilalinin nedenlerini şöyle açıklamaktadır.”Irak ihtilali milletlerarası bir komplonun parçasıdır ve işin içinde Kemalistlerin eli bulunmaktadır.”1920’de Irak’ta sivil İngiliz hakimi olan Arnold Wilson da “Kerbela’daki ihtilalcilerin Türklerden Mayıs ve Haziran aylarında 7 bin altın Türk lirası yardım gördüğünü ve Kemalist ajanların İngiliz aleyhinde Irak’ta milli heyecanın oluşmasında etkili olduklarını” belirterek, Braf’ın görüşlerini desteklemektedir.⁴⁰⁹

Dönemin güçlü tanıklarından Sovyet Temsilcisi Aralov da Türk Milli Mücadelesi’nin Irak’daki emperyalizme karşı savaşan Irak halkına destek verdiğini doğrulamaktadır. Anadolu’daki emperyalizm karşıtı görüş ve mücadele Irak’da da yayılmıştı. İngilizler Irak’daki ihtilali bastırmak için Irak’da asker bulundurmamak zorunda kaldı. Bağdat da yardım için Türkiye’ye başvurmuştu. Mustafa Kemal:” Fazladan, boş kuvvetlerimiz yoktu. Ama onları cesaretlendirmek için, moral yardımında olmak üzere Musul’a küçük bir birlik gönderdik”⁴¹⁰ diye söylemiştir. İngilizler Irak’ta kukla yönetim kurarak, hem Irak’daki petrol kaynaklarını ele geçirecek hem de Hindistan’a giden yolun güvenliğini sağlayacaktı. Irak’ın bağımsız bir devlet olarak tanınması söz konusu bile değildi. Böyle olunca durum Irak’taki Arap aşiretler ve aydınların İngiltere’ye karşı mücadelesine dönüşmüştü. Irak’taki İngiliz emperyalizmi aleyhine gelişen bu havayı fark eden Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin Bağdat’ta kurdukları satılık hükümeti her ne pahasına olursa olsun devirmeleri için, Arap toplum adamlarına bir mesaj göndermiştir.⁴¹¹

Lozan sonrası Türk-İrak ilişkiler İngiliz mandası gölgesinde sürmekteydi. Irak, ne yaptıysa bağımsızlığını kazanamamış ve İngiliz mandası altında varlığını sürdürmek zorunda kalmıştı. Ancak Iraklılar Gazi’den büyük bir cesaret ve ilham aldıklarını söylemişlerdir. Kral Faysal, İngiliz entrikalarından çok rahatsız olduğunu da belirterek Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın bu husustaki siyaset ve başarılarının hayranı olduğunu zaten o büyük adamın başta kendisi için ve bütün Şark için mukaddes biri olduğunu belirtmiştir. Kral kendi siyasetlerinin de Türkiye siyasetinden ilham aldığını, Türkiye’nin rehberleri

---

⁴⁰⁹Qassam Kh.Al-Jumaily, İzzettin Öztoprak, **Irak ve Kemalizm Hareketi**, AAM Yayınları, Ankara, 1999, s.31.

⁴¹⁰Aralov, **a.g.e.**, s.143-144.

⁴¹¹**A.e.**, s.144.

olduğunu, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın elini öpmek ve ona karşı sonsuz hürmetlerini sunmak için Türkiye'ye gelmek istediğini söylemişti.⁴¹²

Eski Osmanlı vilayetlerinden Mısır da İngiliz emperyalizminin denetimi altında bulunmaktaydı. İngiltere'nin Mısır'a bağımsızlık vaadi (!) boşa çıkmıştı. Zaglul Paşa önderliğinde Mısır, İngiltere'ye karşı sivil itaatsizlik uyguluyordu. Diğer taraftan İskenderiye ve Kahire'de İngiltere karşı büyük çapta bağımsızlık mücadelesi başlamıştı. Bu sırada Nisan 1921'de Türk ordularının İkinci İnönü Zaferi de Mısır vatanseverleri arasında heyecan yaratmış, Kahire'de İtalyan Elçiliği tarafından Mısır halkına bildirilen zafer üzerine Mısırlılar cadde ve sokaklarda tezahürat yapmışlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafı ellerde gezdirilmiştir.⁴¹³ Ayrıca Mısır'da çok önemli gelişmelere sahne oluyordu. Kahire'de Yunan tebaası ile Müslüman Mısırlılar arasında çıkan olaylardan sonra Avrupa matbuatı, bu olayı Mısırlıların yabancı düşmanlığına dayandırmış ve Mısırlılar protesto edilmiştir. Zaglul Paşa, Reuters ajansına yaptığı açıklamada, bu olayların yabancı düşmanlığıyla ilgisi olmadığını, Mısırlıların Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğraflarıyla yürümesi üzerine Yunanlıların kalabalığa saldırdığını ve bundan sonra olayların patlak verdiğini açıklamıştır.⁴¹⁴

Mısır'da 3 Eylül 1921'de Kahire'de hicri yılın devrini kutlamak için bir toplantı yapmışlardı. Mustafa Kemal Paşa'ya Batılı ülkeler karşısında mücadelesi için başarı dilekleri sunulmuştu.⁴¹⁵ Nihayetinde Türklerin, Yunanlılara karşı elde ettikleri zafer ve İşgal güçlerinin Anadolu'dan çekilmek zorunda bırakılması, Mısır tarafından sevinçle karşılanmıştır. 30 Ağustos Zaferi'nden sonra Mısır'dan Ali Fehmi Paşa imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya aşağıdaki telgraf gönderilmiştir: "Mısır sevinç içinde yüzüyor. Tebriklerimizin üç yüz milyon Müslüman'ın kahramanı Gazi Paşa'ya takdimini rica ederim. Allah selameti yükseltsin ve nihayete kadar muvaffak ihsan eylesin."⁴¹⁶ Ayrıca Mısır, Türk Kurtuluş Savaşı'na maddi yardımda bulunmuştur.⁴¹⁷

Mustafa Kemal'e Fas'tan, Cezayir'den ve başka yerlerden mektuplar alıyordu. Bu mektuplarda, Ankara'da genel bir Müslüman kongresinin toplantıya çağırılması teklif edilmekteydi. Mustafa Kemal'in görüşüne göre, bu hareket Panislamizm

---

⁴¹² **Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919–1923**, Belge No:22,C.II., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,s.195-196.

⁴¹³ Yılmaz, **a.g.e.**,s.50; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış politikası (1919–1973)**, s.86.

⁴¹⁴ Yılmaz, **a.g.e.**,s.53.

⁴¹⁵ **A.e.**,s.54.

⁴¹⁶ **A.e.**,s.57;Gülmez,**a.g.e.**,s.239; Şimşir,**Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri**,s.1921.

⁴¹⁷ Yılmaz, **a.g.e.**,s.57-58;Gülmez, **a.g.e.**,238-239.

karakterini taşıyordu. Bu, Doğu halklarının sömürgeciliğe, emperyalizme karşı mücadelesinin bir belirtisiydi.⁴¹⁸ Emperyalizm İslam dünyasını tutsak altında tutmaktaydı. Emperyalizm ve emperyalist düşünce sisteminin devamından yana olanlar, İslam dünyasının sessizce beklediğini görmekteydi. Hâlbuki I.Dünya Savaşı sonucunda batılı devletler büyük bir güç kaybına uğramıştı. Galip gelen batılı devletler bile eski güçlerinden oldukça uzaktı. Eskisi gibi sömürgelerinden asker toplamak kolay olmuyordu. Sömürgelerdeki doğu halkları, bağımsızlık isteklerini açık açık dile getirmeye başlamışlardı. Bu konjonktürde tam bağımsızlık mücadelesinin başarı şansı mazlum milletler için oldukça fazlaydı. Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gelen mazlum millet temsilcilerine ve heyetlerine bu mesajı vermişti.

Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün büyük saygıyla belirttiği Şeyh Sunusi, Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazmıştı. Mektupta şunlar yazılıydı: Afrikalı Arapları sizden silah yardımında bulunmanızı rica ediyorlar. Onlar, mazlum Afrika halklarının esaret zincirinden kurtulması ve Afrikalılara özgür bir yaşantı sağlanması için, Batılı devletlere ve emperyalizme karşı yaptıkları mücadeleyi genişletmek istiyorlar. Yine Mustafa Kemal Paşa Sovyet Elçisi Aralov'a: Bu Arap ülkelerine yardım etmek için, Sovyet Rusya ile manevi çabalarımızı birleştirmek çok iyi bir şey olurdu "dedi.⁴¹⁹ Mazlum milletlerin silah, cephane ve para yardımını dönemin kapitalist sistemine rakip olarak çıkan Sosyalist Rusya sağlayabilirdi. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa, mazlum milletleri doğru bir şekilde yönlendirmeye gayret etmiştir.

Lozan Antlaşması sonrası Türkiye Cumhuriyeti, Arapların bağımsız devlet kurmalarına açık destek vermeye devam etmiştir. Arap liderlerinin bazıları Mustafa Kemal'i ziyaret etmiş ve politik destek istemiştir. Bu politik destek Araplara fazlasıyla sağlanmıştı. Diğer taraftan Türkiye Arapları uluslararası arenada yalnız bırakmamıştı. Bunun sonucunda Arapların, bağımsız devlet hakkı uluslararası arenada desteklenmiştir.

Atatürk döneminde Ürdün, İngiliz Mandası altındaydı. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Avrasya kıtasında esmekte olduğu" mazlum milletlere bağımsızlık "ideali Ürdün Emiri Abdullah'ı da etkilemişti.6 Mayıs 1934 tarihinde Bağdat Elçiliği'nden Hariciye Vekâleti'ne gönderilen bir telgrafta Ürdün Emiri Abdullah'ın Türkiye'yi ziyaret

---

⁴¹⁸Aralov, a.g.e. ,s.144.

⁴¹⁹S.İ.Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları II**, Çev. Hasan Ali Ediz,[y.y], Cumhuriyet Yayınları,1997,s. 153.

etme düşüncesinde olduğu bildirilmişti.⁴²⁰ 30 Mayıs 1937 tarihinde Ürdün Emiri Abdullah İstanbul'a gelmişti. Emir Abdullah Perapalas'ta iken kabul ettiği gazetecilere Atatürk hakkında şunlara söylemiştir:

...Atatürk'e karşı büyük hayranlık beslediğini ve Türkiye'nin daima Şark memleketlerinin öncüsü olacağını ifade etti.⁴²¹

“Ben sahra adamıyım. Görüyorsunuz üzerimde maşlah, başımda agel var. Yüreğimdikini hakkıyla ifade edememekten çekinirim. Buna mukabil şunu husulla beyan ederim ki, bu füyuzat, bu terakki ve teali Hakk'ın bütün şark milletlerine büyük bir lütfü olan bir Ata'ya malik olmanın ve ona sımsıkı sarılmanın eseridir. Elhamdülillah kendisini yakından tanımakla da mübahiyim. Ben bir şerefim ve hayatımın 55'nci yılındayım. Bu 55'nciyıl böyle parlak ve mesut bir hatıra ile ömrümü tezyin ediyor. Dün gece verilmiş olan süvareyi lütfen şerefliendirmeleri beni mütehassis ve minnettar etti. Yüksek meclislerinde hususi bir sevgiye mazhar olduğumu görmekle de bahtiyarım. Gördüğüm samimi hüsnü kabulü ben ancak o suretle tavsif etmekteyim: Bu bir istikbal değil, benim için ikabaldır.”⁴²²

Ankara seyahati mevzubahis olunduğu zaman “Gazi ve İstanbul...” diyen Ürdün Emiri, sözün devamında” Hiçbir seyahat beni bu kadar memnun etmemişti ”diyerek Mustafa Kemal Paşa'ya ve onun yaptıklarına karşı duyduğu hayranlığı dile getirmiştir... Kral, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın nutuklarını tekrar tekrar okuduğunu da belirterek; “Büyük eser... İnsan doymuyor, okudukça okuyacağı artıyor ve biterken içine hüznü çöküyor. İnsan istiyor ki bu kitap bitmesin. Mütemadiyen söylesin, söylesin... Büyük adamların sözlerinde, yazılarında, eserlerinde her şeylerinde hudutsuz bir güvenlik ve büyüklük var ”⁴²³ diyerek Gazi Mustafa Kemal hakkındaki düşüncelerini ifade etmişti.

2.6.1. Mustafa Kemal Paşa İle Suriye Emiri Faysal Arasındaki Antlaşma

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılınca, batılı devletler Arap topraklarını gizli antlaşmalara göre paylaştılar. I. Dünya Savaşı öncesi şekillenen gizli antlaşmalarla Arapların kaderi aşağı yukarı belli olmuştu. Suriye,

⁴²⁰Bilal N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.IV, Ankara, T.T.K. Basımevi, 2001, s.226.

⁴²¹**Cumhuriyet**, No:4686,31 Mayıs 1937, s.5.

⁴²²**Cumhuriyet**, No:4698,2 Haziran 1937, s.1.

⁴²³**Vakit**, Sayı:4843,5 Temmuz 1931, s.1.

gizli antlaşmalarla, Fransız emperyalizmine bırakılmıştı. İngiliz emperyalizminin Arap dünyasında sert bir direnişle karşılaştığı görülür. Zira İngilizler, Arap topraklarını sömürü düzeninin bir parçası haline getirmek istiyorlardı. Üstelik İngilizlerin zengin petrol yataklarına sahip Arabistan Yarımadası'ndan çekilmeye hiç niyetleri yoktu. Diğer taraftan Suriye'deki Fransızlar, İngiliz emperyalizmden işi daha kolay değildir. İngilizlerin desteklediği ve Fransa'nın onay verdiği Suriye'nin Emiri Faysal bile, Fransız emperyalizmini ülkesinde istememektedir.

Türk Milli Mücadelesi'nin bir ayağı da Fransızlara karşı yapılmaktaydı. Özellikle Türk Milleti Güney Cephesi'nde Fransızlara karşı savaşılmaktaydı. Suriye ve Anadolu'da cereyan eden Fransız saldırısına karşı işbirliği ve dayanışma gerekiyordu. Nihayetinde Türkiye ve Suriye Fransa'ya karşı ortak hareket birliği sağlamak amacıyla bir antlaşma imzaladı. Antlaşma metni şu maddelerden oluşmaktadır:⁴²⁴

1.İslam aleminde görülen esef verici anlaşmazlığa bir son verebilmek için aralarında maddi, manevi ve dini bağlar bulunan Türk-Arap ırkları, din ülke meselelerinde mükemmel bir antlaşma için birbirlerine yardımcı olmak zorunda.

2.Mezopotamya, Filistin, Suriye ve Türklerle meskûn küçük Asya'nın önemli bir bölgesinin taksimi sorununun mevcut olduğu, bu bölgelerin yabancıların eline geçme ihtimalinin bulunduğu ve Osmanlı birlik ve bağımsızlığının tehdit edildiği şu anda akıbetimiz hakkında Paris'te yapılmakta olan Paris Konferansı kararlarını takiben, ülke ve dinimizin güvenliği için mukaddes bir harp ilanı bakımından aşağıdaki maddeler kabul edilmiştir.

3.Türkiye ve Arabistan bölünme ve yabancılarla teslimine karşı protestoda bulunmak üzere birleşmişlerdir.

4.Arabistan Türkiye'ye bağlı ve halifeye sadık olarak kalırken, bir Arap hükümeti teşkilini kabul etmektedir. Hicaz, Medine, Mezopotamya, Filistin, Şam, Beyrut ve Halep bu hükümete devredilecek ve husus Türkiye tarafından da teyit edilecektir.

5.Hudutlar ve Arap hükümeti ile ilgili diğer sorunlar hakkında iki hükümet arasında bir anlaşma yapılacaktır.

6.Arap hükümeti buna ilaveten İmam Yahya ve Seyir İdris ile bir antlaşmaya varacak ve bu anlaşmaya saygı göstermek üzere aşağıdaki maddelerin yerine getirilmesini kabul edecektir.

---

⁴²⁴Mim Kemal Öke, **Arap-Türk Uzlaşması için Boşa Giden Teşebbüsler**, Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları,1988,s.19-20.

7.Şerif ordusunca işgal edilen bölgelerde, halife olarak ilan edilecek tanınacak sultan için derhal dualar okunacak.

8.Ekselanslar şerif, ülke için harp etmekte ve Osmanlı birliğini temin etmek için yabancılarca kabul edilen hâlihazır tutumdan bütün Arap eyaletlerini haberdar edecek, bu eyaletlerdeki ajanlar tayine edecek ve verilen bir işaretle zaten kurulan ulusal kuvvetleri harekete geçirecek ve genel bir mukaddes harp ilan edecek.

9.Ekselansları şerif ihtiyaç halinde küçük Asya'daki milli kuvvetler yardım edecektir. Kısacası, taarruz ve savunma harekâtında müşterek yardımlaşma ve milli Türk ordusunun şerif ordusunun yardım desteğini alması için maddi ve manevi bir ittifak yapılacaktır.

10.Ekselans şerif, bu mukaddes harpten aşağıdaki bölgelerde bulunan Müslümanlara bilgi verilecektir. Mezopotamya, Yemen, Hicaz, Medine, Suriye, Tripoli, Bingazi, Cezayir, Hindistan, Fas, Tunus. Bu ülkelerin harbe iştirakinin sağlanması dikkate alınacaktır.

11.Bu anlaşma Halep'te Kerek Mutasarrıfı Esat Bey tarafından iki nüsha olarak hazırlanmış ve her iki tarafça imzalanarak karşılıklı teati edilmiştir.

Görüldüğü gibi bütün Arapların kaderiyle yakından ilgili olan Türk-Arap antlaşması imzalanmıştır. Türkler ve Araplar arasında hareket birliği sağlanması ve bütün Arapları içine alacak şekilde emperyalizmle mücadele ön plana çıkarılmıştı. Bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu topraklarda, emperyalizmin uzaklaştırılması ve büyük bir konfederasyonun kurulması fikrinin yattığı bu antlaşma metninden ortaya çıkmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın antlaşmanın yapıldığı iddia edilen tarihlerde Emir Faysal'a ilişkin fikirleri şöyledir:”Bizim Suriye’de İslami gaye ile bağlarımız ve münasebetlerimiz şekillenmeye başladıkça, orada bir saltanat tesisıyla meşgul olan Emir Faysal’ın ve Emir Faysal’ı idare eden Fransızların nazarı dikkati çekti ve neticede Emir Faysal dahi özel delegelerini bizimle temas getirdi. Resmi temaslarda bu müracaatın bizce telakki edilen noktalarını izah etmek isterim. Herhalde Suriyeliler herhangi bir yabancı devlet ile münasebetinin kendileri için neticede esaret olacağına kani oldular... Bunu biz samimi görmedik, onun için vuku bulan siyasi müracaata biz de siyasi cevap vermiş bulunduk”⁴²⁵

Tarihi bağların yanında coğrafi durumun da etkisiyle Suriye’deki Araplar Milli Mücadele’yi yakından izlediler.Bu Milli Mücadele’ye karşı gösterilen teveccüh,Şam

⁴²⁵ ATABE(1919-1923), C.VIII, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mart 2003,s.80.

ve Halep’de daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktaydı.Suriye,Fransa’nın hakimiyeti altında yaşamaktansa, Türkiye ile birleşmeyi tercih etmişlerdir.özellikle Suriye halkı, Kral Faysal’ı Suriye’yi satmak suçlamasında bulunmuş ve İslam’a ihanet etmekle suçlamışlardır.⁴²⁶Suriye’de ‚Filistin ve Irak’taki bağımsız partiler birleşerek panislamist ve Türkiye’den yana bir siyaset izlemeye başladılar.⁴²⁷

Mustafa Kemal Paşa Suriye ile bir antlaşma yapmakla yetinmemiş, aynı zamanda Suriye’ye yetişmiş insan gücü göndermiştir. Şöyle ki, O, Osmanlı Ordusu’nda görev yapan bir komutanın, Suriye Genel Kurmay Başkanı olmasına onay vermiştir. Anadolu Hükümeti’nin bu hamlesi Suriye üzerindeki etkisini göstermektedir. Suriye’de Milli Mücadele ruhu yavaş yavaş Mustafa Kemal sayesinde etkisini göstermeye başlamıştı. Dönemin ünlü diplomatlarından Aptülhat Akşin Atatürk’ün Arap politikasını şöyle özetlemektedir:

Atatürk idareyi ele aldığı zamandan itibaren Araplara karşı anlayış göstermiştir.1914’te Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ayaklanan Kral Hüseyin’in oğulları ve akılları başlarında olan Araplar 1918’den sonra kendilerini kurtarmaya (!) gelen İngilizlerle Fransızların gerçek amaçlarını anlayarak gözlerini açmışlardır. Faysal’ın Suriye Krallığı sırasında henüz yeni başlayan Milli Mücadelemizin Lideri Mustafa Kemal ile Araplar arasında temas şu surette başladı: Türk Ordusunda Kurmay Albay Yahya Hayati Bey rahatsızlığı yüzünden 1918 mütarekesi sırasında emekli olur. Kendisi Türk olup Şam’da doğmuştur. Bu tarihte Kral Faysal kendisine bir telegram göndererek Suriye Ordusunun başkumandanlığını teklif eder. Hayati Bey mektep sıralarından beri tanıdığı ve vaktiyle, asker olarak Şam’da kendisiyle arkadaşlık ettiği Atatürk’e keyfiyeti bildirir. Bu sırada Güney sınırlarımızda Türk mücahitleri Fransızlarla savaş halindedirler. Atatürk Suriye’nin egemen bir devlet olarak Türkiye’nin gerisinde olmasının menfaatimize uygun ve Hayati Bey’in bu uğurda çaba göstermesin muvaffak olacağını düşünerek kendisinin Suriye’ye gitmesine izin verir.

Hayati Bey Suriye’deki çalışmalarını ve olayların gelişimini şöyle anlattı: Kendisini Suriye’den ileri gelenlerden Şeyh Kamil Kasap ziyaret eder. Suriye’de nüfus sahibi olan bu kişi, Başkumandan Hayati Bey’in, Türkiye ile Suriye’nin birbirlerini desteklemeleri hakkında fikirlerini tasvip eder. O sırada Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud Kral Faysal’a ultimatom şeklinde bir mektup göndererek Suriye şimendiferlerinin,Fransız asker ve levazımının Türkiye’ye karşı sevki için,Fransızların emri altında konulmasını ister.Kral Faysal bir meclis toplayarak meseleyi bildirir.Mecliste Başkumandan Hayati Bey ile Harbiye

---

⁴²⁶Hülagü,**a.g.e.**,s.67.

⁴²⁷Sonyel,**a.g.e.**,188-189.

Nazırı Yusuf Azme de bulunur.Kral ilk önce Fransızların isteklerinin kabul edilmesine taraftar olur.Meclise katılan diğerleri de aynı fikirdedir.Hayati Bey,(bu hareketin yanlış olacağını,Türkiye'nin harabiyeti halinde Suriye'nin de müstakil kalamayacağını)izah eder.Bunun üzerine Kral halkın ne düşündüğünü öğrenmek ister ve Şeyh Kamil Kassab'ı çağırır.Şeyh de Fransızlarla savaşın müreccah olduğunu mütealasında bulunur.General Gouraud'ya ret cevabı verilir.Bundan sonra Faysal kuvvetleri ile Fransızların çarpışarak Kralın Suriye'den kaçmaya mecbur olduğu malumdur.⁴²⁸

Atatürk, başka türlü davranmış olsaydı veya Hayati Bey'in Suriye Başkomutanlığına getirilmesine müspet bakmasaydı, Güney Cephesi'nde cereyan eden savaşın uzamasına neden olacaktı. Yine Güney Cephesi'nden Batı Cephesine kaydırılan güçlerin, Yunanlılara karşı başarı kazanmasında önemli rolü olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla giden Suriye Başkomutanı Yahya Bey sonuna kadar Türk Kurtuluş Savaşı'nın lehine olacak gelişmelere müsaade etmiş, aleyhine olacak gelişmelere izin vermemiştir. Bu gelişmeler Türk Milleti'nin omzunda taşıdığı yükü hafifletmiştir.

Diğer taraftan Heyetler arası görüşmelerde ve Suriye ile Anadolu arasında ittifakın güçlenmesi Suriye Başkomutanı Hayati Bey'in katkısı az olmamıştır. Hayati Bey'in teşvikiyle Kral Faysal Atatürk'le işbirliği hususlarını görüşmek üzere Ankara'ya Binbaşı Bedi ve Sait Haydar Beylerden Kurulu bir heyeti gizlice gönderir. İngilizler bunu haber alınca Krala serzenişte bulunulur. Bunun üzerine kral heyeti geri çağırmaya mecbur olur.⁴²⁹

Lozan Antlaşması sonrası Türk-Suriye ilişkileri bozulmamış, ikili ilişkilerde Hatay konusu dışında sorun yaşanmamıştır. Atatürk, Suriye'nin Fransız emperyalizminden kurtulmasına yardımcı olmak için elinden geleni yaptığı görülür. O, sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanına girmiş topraklarda emperyalizmi istememiştir. Mazlum milletlerin bağımsızlığına savunan bir politik anlayışı sonuna kadar savunmuştur.

Lozan Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanan Türkler, bundan sonra doğudaki milletlerin bağımsızlığını hem yerel hem de uluslararası arenada dile getirmeye devam ediyordu. Türkiye Cumhuriyeti bunu uluslararası arenada en üst organda dile getirmeyi ihmal etmemiştir. Tevfik Rüştü Aras Milletler Cemiyeti'nde yapmış

---

⁴²⁸Akşin, a.g.e. ,s.207-208.

⁴²⁹A.e.,s.208.

olduğu konuşmalarda eski Osmanlı topraklarında kurulan devletlerin bağımsız yönetimlere kavuşması ve Fransa ve İngiltere'nin bu coğrafyadan elini çekmesi gerektiğini belirtmiştir. "Suriye'yi de Irak gibi müstakil görmek isteriz."⁴³⁰ Suriye yönetimi bunun üzerine Türkiye'ye teşekkür etmiştir.

Türk-Arap ilişkileri her iki tarafın tam bağımsızlığın sağlanması üzerine inşa edilmişti. Araplar çok geniş topraklarda dağınık ve ayrı ayrı hareket etmekteydi. Atatürk, bütün İslam unsurlarının bağımsız bir devlet yapısı oluşturmasını gerekli görmekteydi. Ancak Araplar emperyalizme karşı aralarında işbirliği yapmadığı sürece bağımsızlıklarını kazanamazdı. Nitekim Araplar bağımsızlık mücadelesi sonucu yarı bağımsızlık statüsü elde etmişti. Lozan sonrası tam bağımsızlığını kazanan Türkiye, gerek ikili ilişkilerde gerekse uluslararası toplantılarda Araplara tam bağımsız statüsünün bir an önce verilmesini talep etmiştir. Hâlihazırda Arapların yarı bağımsız statü kazanması, Türk Kurtuluş Savaşı'nın doğrudan sonucuyla alakalıydı. Türkiye Arapların yarı bağımsız statüden, tam bağımsız devlet yapısına geçmesi için elinden geleni yapmıştır. Uluslararası arenada mazlum milletlerin bağımsızlığı doğrultusunda diplomatik girişimlerde bulunulmuştu. Atatürk'ün vefatı sonrasında Suriye Meclis Başkanı vermiş olduğu bir beyanatta bu gerçeği dile getirmiştir. Bu beyanat şu şekildedir:

"Atatürke,[Atatürk'e] karşı Suriyelilerde derin bir muhabbet ve hürmet duygusu vardır.Atatürk Suriye hakkındaki hissiyatını müteaddid defalar göstermiş, ve Onun bu hissiyatı,Suriye istiklalinin tahakkuk etmesinde müessir olmuştur.

Atatürkün,[Atatürk'ün] Türkiyede,[Türkiye'de] yarattığı yenilik,yükselttiği şan ve kurduğu modern hayat tarzına karşı da biz Suriyelilerin alaka ve hayranlığımız vardır.Onun bütün Şark memleketlerine bir yol gösterdiğini biliyoruz.Biz de bu yolu takip etmek fırsatlarını kaybetmeyeceğiz."⁴³¹

2.7.Türkiye ve Balkan Devletleri

Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye tam bağımsızlığını elde etmişti. Batılı emperyalist devletlere bağımsızlığını kabul ettiren Türkiye, tarihin ve jeopolitiğinin kendisine yüklediği misyonla Balkanlar'da aktif bir politika izlemekteydi. Diğer taraftan içeride modern bir Milli Devlet oluşturmak için, büyük inkılâp hareketlerine

⁴³⁰Cumhuriyet, No:3043,5 Ekim 1932, ,s.1.

⁴³¹Akşam, No:7219, 18 Kasım 1938,s.7.

girişildi. Dış politikada ise, Türkiye emperyalizm karşıtı örgütlenmelerin öncülüğünü üstlenmekteydi. Üstelik Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin bağımsızlık davalarıyla ilgilenmekte ve dolaylı olarak onların liderliğini yapmaktaydı.

Yüzyıllardır ateş çemberine dönmüş Balkanlar, huzur, güvenlik ve barış eksenli politikalara ihtiyacı vardı. Yüzyıllardır sonu gelmeyen ve anlamsız savaflara sürüklenmiş bölge halkı, barış istiyordu. Bölgede istikrar ve güvene şiddetle ihtiyaç vardı.” Yurtta sulh; dünyada sulh “ anlayışlı bir dış politika yaklaşımıyla ortaya çıkan Türkiye, Balkan devletleriyle kurduğu sıcak ve dostane ilişkiler sayesinde, bölgeye huzur ve güven getirmişti. Bu çerçevede Türkiye Balkan devletleriyle olan ikili ilişkiler kaygan zeminden çıkartıp sağlamlaştırmaya çalışırken, aynı zamanda önyargılardan uzak ve bütün Balkan devletlerine eşit ve barış temelli politikaların öncüsü olacaktır.

Kurtuluş Savaşı boyunca kan dökülmemesi ve barış yoluyla bağımsızlığına kazanmak istemişse bile Türk Milleti, en son yol ve yöntem olarak bağımsızlığını silah yoluyla elde etmek zorunda kalmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasından İtilaf devletlerinin jandarmalığını yapan Yunanistan, Batı Anadolu'yu işgal etmesiyle Milli Mücadele ivme kazanmıştı. Lozan Antlaşmasıyla işgal etmiş olduğu topraklardan çekilen Yunanistan, nüfus mübadelesi nedeniyle Türkiye ile karşı karşıya gelmişti.1928 yılında Venizelos'un tekrar iktidarı gelmesiyle, nüfus mübadelesinde sancılı dönem sona ermişti. 1930'lı yıllardan sonra Atatürk'ün mimarlığıyla Türk-Yunan yakınlaşması başlamış ve gelişen iki ilişkiler 1934 yılında Balkan Paketi'nin kurulmasıyla taçlandırılmıştır.

Türk-Yunan ilişkileri tüm dünyaya dostluk ve barışın en güzel örneği olarak gösterilmiştir. Ezberleri bozan bir anlayışa sahip ve dünün düşman devletleri bugünün barışı için ortak çaba sarfeden Türk-Yunan devletleri, tarihte benzeri çok az olan ve örnek olarak gösterilen, bir yakınlaşmanın ürününe ortaya koymuşlardı. Bu dostane ve sıcak ilişkiler sadece Yunanistan'la yakalanmamış, aynı zamanda diğer Balkan devletleriyle de ulaşılmıştır.

Türk-Bulgar ilişkileri Yunanistan'la kurulan ilişkilerden farklı bir yol izlemiştir. Balkan savaşlarından sonra Türk- Bulgar ilişkileri olumlu bir seyirde devam etmiştir. Bu iki ülke arasında izlenen olumlu siyaset her iki devletin Birinci Dünya Savaşı sırasında, İttifak grubunun içerisinde yer almasıyla sonuçlanmıştı. Birinci Dünya

Savaşı'ndan aynı Osmanlı İmparatorluğu gibi yenik çıkan ve 1919'da Neuilly Barış Antlaşması'nı imzalayan Bulgaristan, zor şartlarda olmasına rağmen Türk Kurtuluş Savaşına destek vermişti.⁴³²

Birinci Dünya Savaşı'nın taraf ülkelerinden birisi olması açısından Lozan Konferansı'na katılan Yugoslavya, Barış Antlaşmasını imzalamamıştır. Bundan dolayı Türkiye ile Yugoslavya arasındaki savaş durumu devam ediyordu.28 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan "Dostluk Paktı" ile iki ülke arasındaki savaş durumuna son verilmiştir. Bundan sonra ikili ilişkiler giderek gelişecektir. Özellikle Yugoslavya Kralı'nın Atatürk'ü İstanbul'da ziyaret etmesi iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde itici güç olmuştur. Atatürk'ün Özel Kalemî Hasan Rıza Soyak Yugoslavya Kralı'nın Atatürk hakkında edindiği izlenimi şöyle özetlemektedir:

İstanbul'a özel olarak kısa bir ziyaret yapan Yugoslavya Kralı Alexandre, Gazi'ye bir Kahraman karşısında duyulan hayranlıkla bağlandı ve ileride bir savaş çıkacak olursa onun emirlerine bir er gibi boyun eğeceğini bildirdi. Birlikte yedikleri yemekten sonra Gazi'ye, aralarında dostluk kurmayı candan istediğini söyledi ve eğer bazı Avrupa devletlerinin sözüne kanmış olsaydı, Anadolu'ya Yunanlılar yerine Yugoslavların asker çıkarmış olacağını itiraf etti. Gazi, buna: "Geçmiş olsun, Majeste," dedi."Yoksa Yunan ordusu yerine denize Yugoslav ordusu dökülecekti."⁴³³

Öte yandan Batı Trakya'nın paylaşılması konusunda Yugoslavya'dan bir heyet gelmişti. Kurtuluş Savaşı'nın akabinde gelişen olayda, Mustafa Kemal Paşa bu düşünceye olumlu bakmamıştı. Bu olayın şahitlerinden olan Hasan Rıza Soyak anılarından bundan şu şekilde bahsetmektedir:

Büyük Zafer'den bir, iki ay sonra, zannederim, o senenin kasım ayının sonlarına doğru idi; İstanbul'a Yugoslavya Kralı Aleksandr'ın yakınlarından biri, bir kurmay albay gelmişti. Bu zat, Kral tarafından, müttefiklerden gizli olarak, Atatürk ile görüşmek için gönderilmişti. Bu sebeple asıl hüviyetini gizlemekte, başında fes, Bosnalı Müslüman tüccar Ahmet Efendi ismi altında seyahat etmekte idi. Bu Elçi, Yunanistan'ın o zamanki mağlup ve perişan halinden istifade ederek ve bize de Batı Trakya'dan bir parça arazi ayırarak Yugoslavya'nın Selanik'e inmek tasavvurunda olduğunu bildirmek ve ittifak önerisinde bulunmak için Türkiye'ye Yugoslavya Kralı tarafından gönderilmişti.

---

⁴³²Akşin, a.g.e.,s.246.

⁴³³Soyak, a.g.e.,s.504.

Albay, Meclise giderken, devrin en Büyük ve Muzaffer Komutanı ile görüşeceğinden dolayı tatlı bir heyecan duyduğunu ifade etmişti. Büyük Adam'ın yanından çıktığı zaman ise sersemlemiş, adeta nutku tutulmuş, bitkin haldeydi. Nasıl olmasın ki, hayalinde canlandığı haşin ve mağrur komutandan bambaşka bir adamla karşılaşmıştı ve getirdiği kendine göre pek cazip teklif, umduğu gibi karşılanmamış, nazikâne reddedilmişti.

“Odaya girince zarif endamlı ve zarif giyimli bir centilmenle karşılaştım. Kendisinde bütün cihanı hayrete düşüren Eşsiz Zafer ‘inin haklı gururundan eser yok. Açık ve samimi konuşan, berrak görüşlü, ince bir diplomat. Hususi vazifemin icrasındaki durumum ne olursa olsun, bu münasebetle böyle fevkalade bir insanla görüşmüş olmaktan, ömrüm boyunca iftihar duyacağım.”⁴³⁴

Balkanları tek sınır olarak kabul eden Atatürk, Balkan devletleriyle her alanda ilişkilerin gelişmesinden yanaydı. Bütün Balkan milletlerini aynı kökten geldiğini anlatan, tarihsel düşmanlıklarını bir tarafa bırakan ve Türklerin acısının Balkan milletlerinin açısından az olmadığını söyleyen Atatürk, bölgedeki dönemin en gelişmiş ve modern örgütlenmesini kurmuştur. Diğer taraftan manevi kızı Sabiha'yı iyi niyet elçisi olarak Balkanlara gönderdi. İlk Türk kadın pilotu brövesini almış olan Sabiha(Gökçen), kullandığı yeni bir Amerikan bombardıman uçağı ile Balkan ülkelerinde bir tur yaptı.

Lozan'dan sonra Türk-Romen ilişkileri karşılıklı saygı çerçevesinde gelişmiş ve Balkanlar'da istikrarın korunmasına büyük katkıda bulunmuştur.⁴³⁵ İkinci Dünya Savaşı öncesi Türk-Romen ilişkileri Atatürk'ün “Yurtta Barış; Dünyada Barış” ilkesi çerçevesinde oldukça iyi bir ortamda seyrediyordu. Maalesef zamansız şekilde gözlerini yuman Atatürk, Romanya'da büyük bir üzüntü yaratmış, 21 Kasım 1938 Romanya'da ulusal matem günü ilan edilmiştir.⁴³⁶

Milli Mücadele zamanında mazlum Arnavutluk, bağımsızlığın elde etmesi için örgütleyen Atatürk, dinsel, tarihsel ve kültürel olarak yakın ilişkiler içerisinde bulunan Arnavutluk'a büyük önem vermekteydi. Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılara karşı Arnavut gücünü örgütlemek maksadıyla, Bazı Arnavut subaylara, kendi ülkelerine dönmeleri için izin verilmiştir. 9 Aralık 1920'de Kurmay Albay Selahattin Saip ve Hamdi Beyler'in başkanlığındaki 25 kişilik bir askeri kurulu Arnavutluk'a gönderilmiştir. Bundan amaç yeni kurulan Arnavutluk ordusunu modern eğitimden geçirmek ve organize etmektir.

⁴³⁴Soyak, a.g.e.,s.497.

⁴³⁵Tahsin Cemal,“Romen-Türk Dostluğunun Tarihi Temelleri”,**Yeni Türkiye**, Sayı 3,Mart-Nisan 1995,s.304.

⁴³⁶A.e.

Selahattin Bey, Atatürk'ün onayıyla Arnavutluk uyuşuna geçerek “Shkoza” soyadını aldı. Harbiye Nazırlığını üstlenerek gayet modern bir ordu kurdu. Bu ordu Güney Arnavutluk'ta 1922 yılı sonuna kadar Yunanlılara direniş gösterdi. Atatürk böylece düşmanı Yunanistan'ı Yanya bölgesinde asker bulundurmaya zorlamıştır.⁴³⁷ Atatürk, Arnavutluğu daima yakından takip etmiş ve ilgilenmişti.

Türkiye ve Arnavutluk arasındaki tarihi, dinsel, kültürel ve coğrafik olarak birbirlerine bağılı olduğunun farkında olan Atatürk, Arnavutluk'a özel önem verdiği görülür. Diğer taraftan bağımsızlık sürecinde Arnavutluk O'nun çizdiği yoldan yürümeye çalışmış ve Türkiye'yi örnek almışlardır. İki ülke arasında ilişkiler sıcak, samimi, dostane ve ortak barış çabaları çerçevesinde sürdürülmüştür. Kral, Türk elçilerine karşı daima ayrıcalıklı davranmış ve diğer devlet elçileri Türkiye'nin temsilcilerini kıskanmaktan ve gıpta etmekten kendilerini alıkoyamamıştır. Kral, Tiran elçiliğine tayin edilen Ruşen Eşref Ünaydın'a bu ilgi ve sevgiyi şöyle nakletmiştir:

“Beş asır Türkiye ile his ve hars iştirakinde bulduk. Bu beraber yaşayış bizim üzerimizde silinmez sevgi ve minnet hisleri bırakmıştır. Beş asır Arnavut milletinin vahdetini Türkiye muhafaza etmiştir. Türkiye olmasaydı Arnavutluk kendini ne Slav istilasından kurtarabilirdi, ne de Latinlerin Arnavutluğu haritai cihandan silmelerinin önüne geçilebilirdi. Varlığımızın esasını Türkiye'ye medyunuz. Biz necip Türk kardeşine büyük kardeş diye bakarız, onun devletini büyük kardeş devlet görürüz. Bugün bile yeni Arnavutluğu teşkil eden Hükümet unsurlarının ekseriyeti Türkiye'de tahsil ve terbiye görerek yetişmiş olanlardır. Onun için biz Türkiye'nin elçisini burada görmekle pek çok seviniriz. Siz burada yabancı değilsiniz, kendinizi kendi memleketinizde gibi biliniz. Tabii Hükümetle temas edeceksiniz, yalnız bununla kalmayınız. Rica ederim, memleketten biri imiş gibi geziniz, hakla sık sık ve yakından temas ediniz. Milletimizin necip Türk milletine karşı beslediği duyguyu ve sevgiyi kendi gözlerinizle görünüz. Hükümetle sık sık temas ediniz, dilediğinizi sorunuz, öğreniniz, hatta secrete işleri bile. Bunu samimi kalbimden söylüyorum, benim şahsımda size, milletinize, büyüklerinize bir dost bulacaksınız... Beni istediğiniz zaman gelip görünüz, hatta bir iş için olmayıp sırf konuşmak için olsa bile... Gerçi bunu öteki Elçiler biraz kıskanırlar, fakat bunun hiç ehemmiyeti yok. Çünkü herkesin bilmesi lazım gelir ki, Arnavutluk'ta Türk Elçisi yabancı bir varlık sayılmaz”⁴³⁸ dedi.

⁴³⁷İllirjina Demirlika, **Arnavutluk Kaynaklarında Atatürk ve Türk Devrimi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2001. s.106.

⁴³⁸Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, s.334.

Atatürk'ün Devrim ve İlkeleri Arnavutluk'ta olduğu gibi tüm mazlum milletlere yenilikçi ve çağdaş normlar getirmişti. Çağdaş dünyayı yakalamak ve geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için, eski yönetim sistemlerinden vazgeçmeleri ve halkın ihtiyaçlarına cevap veren Cumhuriyet sistemine geçmesi önemliydi. Diğer taraftan Arnavutluk'da Kral Zago'nun neden rejimin Cumhuriyete gitmediğine yönelik açıklaması şöyledir:

“ Bu asayiş eskiden yoktu. Dâhili tezepzübün çokluğu, Arnavutluğun varlığını tehlikeye düşürmüştü. Her yanımızdaki yabancı faaliyetler bizi darma dağınık etmek tehlikesini gösteriyordu. Bunun önüne ancak kendi şahsi gayelerimizden fedakârlıkta bulunarak geçebildik. Yoksa esasta ben de Cumhuriyet taraftarıyım, Gazi Hazretleri kadar cumhuriyetçiyim, emin olsunlar, fakat şeraitin icabı bizi bu yolda harekette bulunarak dâhili vahdeti temine sevketti. Bunu böyle bilmelerini rica ederim. Gazi Hazretlerinin ve eserlerinin hayranıyım. Kendilerine benim derin ve kalbi hürmetlerimi bildirin. Beni bir küçük kardeşleri telakki etsinler. Beni nasihatlerinden ve irşatlarından uzak bulundurmasınlar, Terakkiye giden memleketinizi memleketimize örnek sayıyoruz, biz sizi numune alıyoruz...”⁴³⁹

Mazlum milletlerden olan Arnavut halkının Balkanlar'da, Türkiye için özel bir önemi ve anlamı vardır. Atatürk, Balkanlar'da Arnavutluk'la stratejik ilişkiler tesis etmek istemekteydi. Arnavutluk ülkesinin ve halkının ulusal kurtuluş önderi Enver Hoca'nın Atatürk hakkında sözleri şöyledir:

Arnavutluk halkı ile Türk halkı birbirlerini çok severler. Biz hiç kimse ile diplomatik sevgi gösterisinde bulunmayız. Arnavutların böyle bir alışkanlığı yoktur. Kardeş Türk halkını bize, bizi onlara bağlayan büyük ve içten dostluk her zaman var olmuştur ve bozulmamıştır. Türk halkının büyük önderine her zaman saygı duyduk ve duymaktayız. Mustafa Kemal Atatürk, bu ünlü demokrat ve ilerici insan, Osmanlı İmparatorluğu'na son vermiş, halifeliği ortadan kaldırmış, yepyeni bir Türkiye'yi yeni baştan yaratmıştır. Gelecekte de, bugün de bizi Türk halkına bağlayan dostluk ve kardeşliği sağlamlaştırmak ve geliştirmek istemekteyiz.⁴⁴⁰

Enver Hoca'nın Atatürk'ü böyle ele almasında, iki ulusun ortak yazgısı ve benzer konumları etkili olmuştur. Yirminci yüzyılda gerçekleşen Ulusal Kurtuluş Savaşları ve halkların bağımsızlıklarını elde etme sürecinde Türk ve Arnavutluk halkı, ortak

---

⁴³⁹A.e.,s.336.

⁴⁴⁰Çeçen,a.g.e.,s.127.

bir doğrultuda emperyalizme karşı savaşmışlar ve bu savaşlarda başarıyla çıkararak, ulusal bağımsızlıklarına sahip olabilmışlerdir. Emperyalizmin baskısı altında yıllarca ezilen ve sömürülen üçüncü dünya uluslarına yol gösteren ve yollarını aydınlatan Mustafa Kemal, onların da benzer bir ulusal kurtuluş mücadelesine girmesinde öncülük rolünü başarıyla yerine getirmiştir. Daha sonraki yıllarda Mustafa Kemal'in açtığı ulusal bağımsızlık yolunda diğer ülkelerin halkları da ilerlemişlerdir. Bunların arasında Arnavutluk halkının ve onların ulusal önderi olan Enver Hoca'nın özel bir yeri vardır. Avrupa'nın göbeğinde yer alan bu küçük ülkeyi, Avrupalı sömürgecilerin baskısından ve işgallerinden kurtarabilmek için yoktan var edilen bir ulusal kavga ile Arnavutluk'ta ulusal bağımsızlık tıpkı Türkiye Cumhuriyeti gibi gerçekleşmiştir.⁴⁴¹

---

⁴⁴¹ A.e.,s.128.

3.BÖLÜM

ATATÜRK VE MAZLUM MİLLETLER

3.1.Milli Mücadele Dönemi Mazlum Milletler

Emperyalist devletlerin içerisinde İngiltere, “ Güneş Batmayan İmparatorluk” Doğu’nun çoğunluğunu kontrol ediyordu. İngiltere, barındırdığı nüfus kompozisyonu açısından, en kalabalık Müslüman ülkesiydi. Diğer taraftan dünyadaki tüm Müslümanları egemenlik altına alma, bunun için her türlü vasıtaya başvurmak İngiliz dış politikasının temel ilkelerindendir. İngilizler Hindistan’a ticaret amacıyla gitmişler, daha sonra Fransızları saf dışı ederek buraya egemen olmuşlardı. Amaçlarına ulaşabilmek için, Osmanlı Padişah ve Halifesi’nin nüfusundan yararlanmayı da başarmışlardı. Hintlileri ellerinde bir çakı bile bırakmaksızın silahsızlandırmış, ayrıca cahil bırakmaya özen göstermiştir. İslamiyet’in eğitim ve uygarlıktan nefret ettiği, İngiltere’nin Müslümanların doğal koruyucusu olduğu inancını yaymışlardı. İngiltere üstelik kendi savaşlarını Hint Müslümanlarına yaptırdığı gibi, masraflarının büyük kısmını da onların sırtından karşılamıştı.⁴⁴²

Hindistan nüfus, yeraltı ve yer üstü zenginlikleriyle, batılı devletlerin dikkatini çekmişti. Sadece Hindistan bile, Avrupa’nın nüfusuna eşdeğerdirdi. Nasıl olur da İngiltere, uzun yıllar Hindistan’ı manda sistemiyle yönetebilirdi? Uçsuz bucaksız topraklarda hakimiyet kurmanın zorluğu düşünüldüğünde, İngiltere bunu nasıl başarmıştı? İngilizlerin yüz binlerce Hintli’ye nasıl egemen olduğunu anlatan bir kitap İngiliz emperyalizminin bir çeşit Kur’an- Kerim’idir. Kitabı yazan İngiltere’nin Hindistan’a gönderdiği hem subay hem de yönetici ve bilim adamı olan ve Britanya emperyalizminin coşkun teorisyeni Prof Zili’dir.”Bunda olağanüstü olan hiçbir şey yok.

---

⁴⁴²Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa’ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri; Casus Casus**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2009, s.15.

Hindistan'da halkın bir kısmı, diğer kısmına karşı İngiliz kapitalizminin iktidarı için saldırır. Eğer, Hindistan'ın kuzey kısmında bir ayaklanma baş gösterince güneyin köylülerini askere alırsız ve onları asker olarak kuzeydeki ayaklanmayı ezmek için kullanırsız. Eğer batıdaki Hintliler ayaklanırsa, onların üstüne doğudaki Hintlileri göndeririz ve böylece onları birbirlerine karşı akıllıca kullanarak hepsini otoritemiz altında tutmayı başarırız.”Ve İngiliz emperyalizminin teorisyeni devam ediyor:” Bize Hindistan'da devrimin kaçınılmaz olduğunu, Çünkü Hinduların açlıktan öldüğünü söylemeye gelen olursa onlara şu karşılığı veririm: İleri sürdüğünü kanıt inandırıcı değildir. Yaşamayı bilmiyorlarsa elbette ölecekler, ama bu mutlaka bir devrimle olmasını gerektirmez. İngiltere'de herkes isterse ölebilir. Bu demek değildir ki, devrim patlak vermek zorundadır.”⁴⁴³

Emperyalist devletlerin sömürgelerini muhafaza etmenin en önemli enstrümanı ayrılıkları kışkırtmaktı. Emperyalizm, entrika yapmak ve kışkırtmak varlığının dayanağıydı. Örgütsüz toplumun köle toplum olacağı yargısıyla hareket eden emperyalizm, bölgedeki her türlü enstrümanı kullanmaktan çekinmemiştir. Bu yüzden mazlum milletler örgütlenip, emperyalizme karşı koyamamışlardı. Dağınık ve örgütsüz mazlum milletlere, emperyalizm tarafından kölelik dışında bir rol biçilmemişti.

Mazlum milletlerin her türlü hakları ve özgürlükleri elinden alınmış ve bu milletler efendilerine(!) hizmet ve kölelik yapmaktan başka bir misyonları yoktu.. Tabiri caizse onlar emperyalizmin elinde oyuncak gibiydiler. Asya ve Afrika'da tam bağımsızlığını sağlayabilmiş hiçbir millet yoktu. Sadece Afganistan ve İran yarı bağımsız bir devlet durumdaydı. Bu devletler de emperyalizmin tehdidi ve tehlikesi altında bulunmaktaydı. Diğer bir ifadeyle İngiliz emperyalizmi Afganistan ve İran üzerinde Demokles'in kılıcı gibi durmaktaydı. Ayrıca emperyalizm bu devletler üzerinde planları ve oyunları hazır ve ilk fırsatta sömürgeci amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacaklardı.

I. Dünya Savaşına kadar İslam dünyasının çoğunluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi altındaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörüsü altında yaşayan Müslümanlar, Avrasya kıtasının çoğunluğunu teşkil etmekteydi. I.Dünya Savaşı patlak verince Müslümanlar iki kutuba ayrıldılar. Bir tarafta İngiliz ve Fransız emperyalizminin himayesi altında bulunan Müslümanlar, diğer tarafta Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yer alan Müslümanlardı. Halife'nin cihat

---

⁴⁴³Birinci Doğu Halkları Kurultayı; Bakü 1920 (Belgeler),s.62-63.

ilanıyla, İngiliz emperyalizmi altındaki Müslüman dünyasının İngiltere'ye karşı ayaklanacağı düşünülmüştü. Fakat I.Dünya Savaşı sırasında, Halife'nin cihad ilanı Müslüman dünyası tarafından yeterince ilgi görmedi. İngiltere, Fransa ve Rusya bayrakları adı altında Müslümanlar Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaştılar. İtilaf devletleri Müslüman dünyasının yardımın sağlamak için onlara bağımsızlık vaadinde bulunmuştu. Yoğun propagandaya maruz kalan Müslümanlar, İngiltere'nin vaatlerine inandılar. Fakat I. Dünya Savaşı bittiğinde Müslüman dünyası büyük bir ihanete uğradı. Emperyalizmin oyununa gelmişler, bağımsızlık sözü, sözden öteye gidememişti. Savaşın bitmesine rağmen, Müslüman dünyasının konumunda bir değişiklik yoktu. Hindistan'da, Arabistan'da, Irak'da, Suriye'de ve diğer Müslüman dünyasında İngiltere ve Fransa'ya karşı büyük bir güvensizlik oluştu. Hatta İngiltere ve Fransa'ya karşı yer yer direniş hareketleri baş gösterdi.

Osmanlı İmparatorluğu I.Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılınca, akabinde İtilaf devletleri Osmanlı devletinin stratejik topraklarını işgal etmeye başladılar. I Dünya Savaşı sonrası oluşturulacak dünya düzeninde, Wilson ilkeleri temel alınacaktı. Wilson ilkelerine göre, bu işgallerin hukuksal ve meşru bir yanı yoktu. Başka bir ifadeyle I. Dünya Savaşını prensip olarak bitiren Wilson ilkeleri, İtilaf devletleri tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na çok görülmüştü. İttifak devletleri içerisinde en ağır ateşkes antlaşmasına Osmanlı devleti mahkûm edilmişti. Osmanlı devleti kendini emperyalist bir kumpasın içinde bulmuştu. İtilaf devletlerinin çıkarların kesiştiği her yer işgal edilmeye başlandı. Önce İzmir'in Yunanistan tarafından işgali ve daha sonra İstanbul'un İngiltere tarafından işgal edilmesi, mazlum milletlerde büyük bir tepkiye neden olmuştu. Bilhassa İslam Halifesi'nin kaldığı İstanbul'un işgali Müslüman dünyasını ayağa kaldırmıştı. Bu işgale karşı mitingler yapıldı, bildiriler dağıtıldı. Yine İngiltere'ye mektuplar göndermek suretiyle İngiltere'nin bu haksız işgaline bir an önce son verilmesini talep ettiler. Hint Müslümanların kurmuş oldukları ve Afganların da katıldığı Hilafet Komitesi İngiltere yönetimine notalar verdi.

Bu sırada doğu ulusları yeni yeni milli benliklerini bulmaya başlamışlardı. Mazlum milletler kendi kültürünü, inancını ve kaderini yaşamak istemekteydi. Artık sömürülmek, ezilmek ve emperyalist devletlerin amacını gerçekleştirmek için asker olmak istemiyorlardı. Doğu'nun her yerinde bu değişiklik hissedilmeye başlandı.

Hindistan, Afganistan, Fas, Irak ve Arabistan'da İngiltere'ye karşı çığ gibi tepkiler yükselmeye başladı. Bu sırada Anadolu'nun karanlığını üzerinde doğmakta olan bir güneş belirmişti.

İşte Mustafa Kemal Paşa'nın bu olağanüstü dönemde emperyalist devletlere ve onların işbirlikçisi Yunanistan'a karşı Kurtuluş Savaşını başlatması, hem Müslüman dünyasının hem de Müslüman olmayan milletlerin büyük bir sempatisini kazanmıştı. Bu durum Hint Müslümanları için daha belirgindi. Müslümanlar, Halifeligi İslam dünyasında bağımsızlığın sembolü olarak görüyorlardı. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'nun muhtelif yerlerinde İtilaf devletleri tarafından yapılan işgallerin, tüm İslam dünyasına karşı yapılmış olduğunun altını çizmekteydi. İslam dünyasının dikkatini Anadolu'ya çekilmek isteniyordu. Bilhassa İstanbul'un resmen İngiltere tarafından işgal edilmesiyle, Müslüman dünyasının tepkisi ve sesi daha çok yükselmiştir. Mustafa Kemal Paşa İslam dünyasını Türk Milli Mücadelesinin yanına çekerek, İngiltere'yi hareketsiz ve kımıldayamaz duruma sokmayı düşünmekteydi. İngiltere'nin Anadolu'daki işgali sürmesi demek, Hindistan ve diğer sömürgelerdeki Müslüman dünyasının harekete geçmesi anlamına gelmekteydi. Kurtuluş Savaşı zamanında Müslüman dünyasıyla tesis edilen dayanışma ve işbirliği, Mustafa Kemal'in siyasi başarısının ürünüydü.

Emperyalizm Avrasya'da kendisinin dikte ettiği bir sömürü düzeninden yanaydı. Mazlum milletlerin bu oluşturulmak istenen “ yeni dünya düzeninde” söz söylemeye hakkı yoktu. Ya bütün direktmelere, emrivakilere, zorlamalara boyun eğecek ya da bütün varlıklarıyla emperyalist düzene karşı koyacaklardı. Onlar, emperyalistlere karşı meşru müdafaa halindeydi. Çünkü İnsanların en kutsal hakkı olan “yaşama hakkı “ söz konusuydu. Mazlum milletler içerisinde ilk defa Türk Milleti bağımsızlığını geri almak için “ ya ölüm ya istiklal” parolasıyla bağımsızlık mücadelesine girişti. Türk Milleti sinesinde çıkardığı Mustafa Kemal Paşa'yla, bütün Doğu'ya ve Türk topraklarına yapılan saldırılara kahramanca karşı koydu. Türk Milleti bağımsızlığını geri almak için bu tarihi dönemde bütün varlığıyla harekete geçti ve en sonunda bağımsızlığını emperyalizmden almayı bildi. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa mazlum milletleri emperyalizme karşı mücadeleye davet eden Doğu'nun ilk lideri oldu.

Emperyalist Batı, dünyanın efendisi, jandarması rolündeydi ve Doğu'nun boyunduruk altına almaya kararlıydı. Doğu ülkeleri birer birer Batı'nın pençesine düşmüşlerdi. 20. yüzyıla girilirken Doğu'nun sömürgeleştirilmesi süreci büyük ölçüde tamamlanmış bulunuyordu... Acımasız Batı emperyalizmi Türk'e Anadolu'da da özgür yaşam hakkı tanımak istemiyordu. Her ne pahasına olursa olsun Türk Ulusunu da boyunduruk altına almaya Batı sanki yeminliydi. Anadolu'nun da boyunduruk altına alınmasıyla Doğu'nun sömürgeleştirilmesi tamamlanmış olacaktı. Sömürüye dayalı barış düzeni kurulacaktı. Batılının Doğuluyla dikte edeceği bir barış olacaktı bu. Yer yuvarlığını Doğu- Batı diye, insanlığı da ezenle ezilen, sömürenler sömürülen, efendiyle uşak diye ikiye bölecekti. Birinci Dünya savaşı sonunda Batı, bu büyük amacına ulaşmak üzere bulunuyordu. Mustafa Kemal Atatürk, tam bu tarihsel dönüm noktasında, yani Doğu'nun sömürgeleştirilmesi sürecinin doruğa eriştiği bir sırada tarih sahnesine çıktı ve emperyalizmin karşısına dikildi.⁴⁴⁴

Türk Milleti'yle mazlum milletler arasında, siyasi, dini ve kültürel bağlar mevcuttu. Osmanlı İmparatorluğu geçmişte üç kıtaya hükmetti. Emperyalist devletler bu bölgeleri işgal edinceye kadar Osmanlı toplumunun bir parçası olarak yaşamışlardı. İslam dünyası Osmanlı halifesini İslam dünyasının lideri olarak görüyordu. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde barındırdığından Müslüman dünyasıyla kader birlikteliği yapmıştı. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlıktan yoksun bırakılması, kendi gelecekleriyle yakından ilgiliydi. Türkler bağımsız olmadıkça, mazlum milletler de bağımsız kalamazdı. Bundan dolayı mazlum milletler Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye büyük ilgi ve alaka gösterdiler. Onlar, Anadolu coğrafyasında kaderlerinin çizileceğini biliyorlardı. Diğer taraftan Türk Milleti mazlum milletlerin bağımsızlığına giden yolun Anadolu'dan başlayarak, dalga dalga bütün Avrasya kıtasını etkileyeceğinin bilincindeydi. Türk Milleti emperyalist ve sömürü düzenine karşı vermiş olduğu savaş, bu bilincin tezahürüydü. Dünün Osmanlı tebaası ile Türk Milleti aynı kaderi paylaşmaktaydı. Anadolu topraklarının ele geçirilmesiyle beraber Doğu'nun sömürgeleştirme süreci tamamlanmış olacaktı. Mazlum milletler, Doğu'nun elindeki son kalenin düşmesini istememekteydi. Batılı devletler stratejik ve jeopolitik eksen olan Anadolu'nun ele geçirilmesi için bütün imkanlarını kullanmaktaydı.

Milli Mücadele döneminde mazlum milletler sömürge ve yarı sömürge durumundaydı. Emperyalizm'e karşı çıkma fikri bile âdete orada yaşayan mazlum

---

⁴⁴⁴Şimşir, **Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri**,s.1904.

milletlerin dimağlarında unutulmaya yüz tutmuştu. Yarı sömürge kalmak bile onlar için büyük bir başarı ve hedefti. Bırakın bağımsızlığı düşünmek, özerklik bile o dönemde yaşayan liderlerin bile halk önünde söyleyemeyeceği bir idealdi.

Milli Mücadele başladığı zaman bütün mazlum milletler emperyalist devletlerin sömürsü altında ezilmekteydi. Şöyle ki, Hindistan da Gandhi ve Cevahir Lal Nehru, takip ve tazyik altında ve hapisteydiler. Hindistan'ın Amritsar şehrindeki İngiliz kumandanı, şehir halkının İngiliz bayrağının önünden diz üstünde ve yerde sürünerek geçmelerini emretmiş ve bunu yaptırmıştı. Bu olay biraz dedikodu uyandırınca de, gerçi İngiliz Hükümeti onu İngiltere'ye çağırdı. Ama bu sefer de İngiliz gazeteleri onun lehine yardım listeleri açtılar. İngiliz teberuları ile bu serseriye zengin ettiler. Aynı yıllarda Fransa Atlas Afrika'sında hapishaneleri, hürriyet isteyen aydınlarla doldurmuştu. Fas Mücahidi Abdülkerim Madagaskar'da sürgündü. Mısırlı Milli Önder Zağlul Paşa da, Okyanusta, İngilizlerin sürgünündeydi. Endonezya'da bir Hollandalı memuruna 18 hizmetçi düşüyordu. Çinliler'e Şanghay'da, Avrupalı mahallelerine, hatta şehir parklarına girmeleri yasaktı. Özetle Zulüm edenler zulüm etmeye; zulüm görenler zulüm görmeye devam etmekteydi.

Emperyalist devletler sömürü düzeninin devam etmesinden yanaydı. Mazlum milletlerin bağımsızlıkları onların çıkarına ve menfaatine değildi. Avrasya'nın Doğusu ve Güneyi'nde mazlum milletler tarafından başlayacak bağımsızlık mücadelesi emperyalist devletleri korkutuyor ve endişelendiriyordu. Onun için Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı, ne yapıp edip bastırılması, yok edilmesi gerekiyordu. Türk Milleti bütün hücumlara, işgallere ve varlığına yönelik saldırılara insanüstü gayretlerle karşı koymaktaydı. Mazlum milletler bu insanüstü gayreti, savunmayı başka bir ifadeyle meşru müdafaayı gördükçe kıpırdanmalar, emperyalizme karşı homurdanmalar başlamış ve belli bir safhaya ulaşmıştı. Ne yazık ki, mazlum milletler bu süreçte insan hak ve özgürlüklerine dair en ufak özgürlükleri savunmaları bile çok sert karşılık buluyordu. Bu ulvi hak ve mücadeleyi yürüten yüz binlerce insan emperyalistlerin saldırısına maruz kalmıştı.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı çağrılar mazlum milletler tarafından karşılık buluyordu. Onlar Anadolu'da işgalin bir an önce son verilmesi gerektiğini daha yüksek sesle söylemeye başlamışlardı. İngiltere, özellikle sınırsız zenginliklere

sahip olan Hindistan sömürgecinin başkaldırmasından çekiniyordu. Bununla beraber Hindistan Müslümanları tepkilerini göstermekte gecikmeyecekti.

Hint-Pakistan Yarımadası'ndaki Müslümanlar Türk Kardeşlerinden aldıkları cesaret ve manevi destekle sömürgecilere karşı bir başkaldırma hareketine girmişlerdir. Bu bizim bağımsızlık mücadelemizin bir parçası sayılır.1921'de Karaçi'de toplanan İslam kongresi Atatürk'ü her yönden desteklediğini belirtmiş ve büyük zaferlerinden dolayı kendilerini kutlamıştır. Atatürk Türk gençliği için olduğu kadar Pakistan gençliğinin de kahramanıdır. O bütün Asya'daki bağımsızlık hareketinin öncüsü olmuştur.⁴⁴⁵Yine Pakistan'ın milli şairi Muhammed İkbâl de sesini yükseltmişti. O, Mustafa Kemal Paşa'ya doğrudan "Hitap" adlı bir şiirle sesleniyor ve "Allah yardımcın olsun "dileğiyle başlıyordu.

Hilafet Kongresi Anadolu'ya yardım kampanyası açmış ve görülmedik bir ilgiyle karşılaşmıştır. Milli Mücadele asıl maddi ve manevi desteği Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Çok özel olarak nitelenebilecek bu destek, hilafet makamının önemli bir etken olduğu açıktır.⁴⁴⁶ Hint Müslümanları tarafından Anadolu'ya yollanan yardımlar, mazlum milletlerin dayanışmasının en güzel ve duygusal örneklerinden birini oluşturur. Şöyle ki, Bu ülkede çok yoksul insanlar bile, Anadolu'ya yardımcı olmak için çırpınmış, Hilafet Fonu'na bağışta bulunmak için, birkaç gün aç kalmayı göze almışlardır. Müslüman kadınların çabası ve özverisi, o boyutlara ulaşmıştır ki, mücevherlerini, en kıymetli takılarını vermişler, gelinler çeyizlerini fona bağışlamışlardır.⁴⁴⁷

Mustafa Kemal, bağımsızlığın verilmediğini ve sadece kazanılabileceğini biliyordu. O'nun liderliğinde Türk Milleti bütün zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen, girişmiş olduğu ölüm kalım savaşını her ne pahasına olursa olsun yürütmeliydi. İstiklal ve hürriyetten vazgeçmeleri mümkün değildi. Sarsılmaz bir inanç ve azimle başlayan bu kutsal mücadele eninde sonunda başarıya ulaşacaktı. Bu sırada Avrasya'nın göbeğinde başlayan Milli Mücadele, mazlum uluslara bağımsızlık mücadelesi için önlerinde duran örnekti. Mustafa Kemal Paşa emperyalizmle mücadelenin nasıl olması gerektiğini ve mazlum milletlerin nihai amacını Kurtuluş Savaşı sürerken dile getirmiştir. O, emperyalizmin yenilmesinin zamanı geldiğini, ortak bilinç, birlik ve beraberlikle emperyalizme karşı muvaffak olunacağını söylemiştir. Yine dünyada iki ayrı sınıfın olduğunu, bir tarafta zulüm görenler diğer

⁴⁴⁵Bilal N. Şimşir, **Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu**, Ankara, Bilgi Yayınevi,1999,s.115.

⁴⁴⁶Özel,**Casustur Casus**,s.22.

⁴⁴⁷Doster, **a.g.e.**,s.259.

tarafıta zulüm edenler diye ayrıldığını belirtmekte ve mazlum milletlerin bağımsız olması gerektiğini söyledi. O, mazlum milletlerin aldatıldığını düşünmekte ve emperyalistlerin mazlum milletleri sömürmekten vazgeçmeyeceğini düşünmekteydi. Mazlum milletler kendi “Kurtuluş Savaşını” kendilerinin vermesi gerekirdi. Bağımsızlık ancak bu şekilde sağlanabilirdi.

Şarktaği dostlarımızla bağılılığımız cihanı aldatmak ve kendi lehimize neticeler elde etmek gayesi değildir. Sadece halklarımızı, istiklalimizi korumak içindir.

Zaman geçtikçe mevcut bağların güçleneceği ve ilerleyeceği de şüphesizdir.

Efendiler, işgalci, saldırgan devletler de milletlerin mevcudiyetlerini, meşru haklarını tanıyacaklarını ilan etmişlerdir. Hadisat gösterdi ki bu ilan ve ifadede katıyen yalancılardır.

İşgalci, emperyalist, saldırgan olan devletler dünya genelinde kendilerinin işgal ettiği toprakları sömürmekte ve beşeriyeti kendi hırslarını tatmin etmek için çalışmaya mahkûm etmeyi esirler diye adlandırmaktadır. Bunlardaki bu garip zihniyet, garip olduğu kadar da gülünçtür.

Onlar ilan ettikleri insanı ve adalet esasları gerçekten benimsedikleri için değil, senelerden beri köle altında tuttıkları mazlum milletleri büsbütün silahları tecrit etmek ve daha kolay hükmetmeye devam etmek için bir vasıta olarak kullanılmaktadırlar. Buna diğer bir neden daha vardır: Birbirlerini aldatarak biri diğerinden fazla menfaat koparmak... Hilekârlıkta birbirlerine adeta yarışma halindedir.

Sonuçta dünya iki sınıfa ayrılmaktadır. Birisi Şark ki kendi mevcudiyetini, insanlığını, istiklalini bilmektedir; bu şuurla el ele vermiştir.

Diğer bir sınıf var ki bunlar sırf kendi hırslarını tatmin etmek için çalışmaktadır. Fakat bunların gayesi insaniyetin, beşeriyetin iyiliğine yönelik olmadığı gibi bilakis zulüm, tazyik olduğu için onları lanetle yâd etmekte kendimizi haklı görürüz.

Efendiler, bu zümre kudret ve kuvvet mevkiinde bulundukça bunların mazlumlara merhamet ve şefkat göstermelerine imkân yoktur. Böyle bir şeye inanmak büyük bir gaflettir. Bu kuvvetlerin maddi, manevi silahlarından tecrit edeceğiz zaman ancak böyle bir harekete beklenilebilir.

... Muzir ve zehirli dimağlardan birleşerek bize musallat olan zümreye karşı yalnız Rusya'da değil, doğu'yu, batı'dan ayıran ve ta şimalden cenuba kadar uzanan müşterek bir cephe vardır. Bu cephede savunmak ve korumak birbirleriyle aynı kaderi paylaşmış olan milletlerin hakiki, samimi dayanışmasıyla muvaffak olacaktır. Bu dayanışma bugün aramızda tabii bir surette mevcuttur. Fakat bu dayanışmaya dahil devletlerin başlı başına ayrı

ayrı kuvvetli olması, ayrı ayrı istiklal fikrini benimseyip ve gerekli imkan ve olanakları sağlamaları lazımdır.

Binaenaleyh hep ayrı ayrı kuvvetler ve istiklal-i idaremizi temin etmek mecburiyetindeyiz. Garp ancak bu kuvvet karşısında teslim olmaya mecbur olacak ve bu gayri insanı muameleye, zulüm ve zorbalığına son verecektir. Bunun husule gelmesi çok zamana ihtiva etmemektedir. Karşılıklı güven, samimiyet ve dostane tavır devam ettikçe kat edilecek mesafe azalacaktır.⁴⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa, daha 1922 yılında mazlum milletlerin bu kurtuluş manifestosunu hazırlamış ve cihan kamuoyuna sunmuştur. Öyle ki, bu kurtuluş reçetesinin en önemli mücadelesi verilmekte, mazlum milletleri umutlandırarak, cesaretlendirecek, ilham alacak başarılar kazanılmaktaydı. İşgalci devletler bir avuç Türk yurdunda ilelebet kovulacaktı.

Milli Mücadele döneminde Anadolu Hükümeti mazlum milletlere yönelik bağımsızlık çağrıları ve davetleri çok daha fazla, yoğun ve güçlüdür. Çünkü demiri tavında dövmek gerekirdi. Mazlum milletler Asya halklarından biri olarak gördüğü, Türklerin, batılı devletlere karşı yürüttüğü onurlu mücadelede tarafdı. Onlar, hak, hukuk, adalet arayan ve özgürlük isteyen Türk Milleti'nin yanındalardı. Türk Milleti emperyalizme karşı başarı yakaladıkça, mazlum milletler Türk Kurtuluş Savaşı'ndan esinlenerek, kendi bağımsızlık mücadelesini emperyalizme karşı yapmak için, ele geçen bu tarihi fırsatı değerlendirebilirdi. Şöyle ki, Mustafa Kemal "Biz emperyalizmi Doğu'nun başlangıcında yok edeceğiz, sizler yani Doğunun halkları emperyalizmi Doğu'nun geri kalan bölgelerinden kovabilirsiniz " inancını ve güvenini onlara vermeye çalışıyordu. Türk Milleti'nin önderi Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılara karşı kazandığı her zaferden sonra şöhreti ve namı almış başını gidiyordu. Bilhassa Doğu, ona çeşitli isimler ve unvanlar koymakta adeta yarış halindeydi.

"O günlerde Mustafa Kemal, "mazlum milletler" dediği ezilen Doğu halklarının umudu, ilham kaynağı ve kahramanı olmuştu. Doğu'da O, "Adalet Şampiyonu", "Hürriyet Şampiyonu", Bağımsızlık Şampiyonu" diye anılmaya başlanmıştı. Müslüman kitleler onu "İslamın eşsiz Kahramanı", "İslam Dünyasının Ümidi", "İslamın Şerefli Çocuğu" diye yüceltiyorlardı. Asya hakları Mustafa Kemal'i " Asya'nın Savunucusu", "Asya'nın Değerli

---

⁴⁴⁸Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş, Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler*, s.144.

Evladı” diye bayraklaştırmaya başlamışlardı. Kısacası Mustafa Kemal küresel çapta bir lider olarak tarih sahnesine çıkmış ve “Doğunun Kahramanı” olmuştu⁴⁴⁹.

Sakarya Savaşı’nın kazanılması, Türk’ Milleti’nde olduğu gibi, Asya,Afrika ve Balkanlar’daki mazlum milletleri de sevince boğmuştu. Mustafa Kemal Paşa’ya her yerden kutlama telgrafi gelmekteydi. Bangladeş’in milli Şairi Kazi Nasrul İslam O’nun için ilk kez bir şiir yazmıştı. Bangladeş Türkler için ama asıl Atatürk’e olan sevgi ve bağlılıkları açısından Türkiye için bir “ İlk” ler ülkesidir. “Nitekim Nazrul İslam’ın daha yirmi iki yaşındayken, Türkiye’yi ve Türkleri hiç görmemişken, Sakarya Savaşı Zaferi haberlerinin Bengal’e ulaşmasını takiben yazıp, 1921 Ekim’inde Kalküta’da “ Müslim Bharat “ dergisinde yayınladığı ve kısa sürede halk arasında benimsenip destanlaşan “ Kemal Paşa “ şiiri, o tarihe kadar hakkında Sultan V. Mehmet Vahidettin tarafından da tasdik edilmiş bir idam fetvası ve fermanından (11 Mayıs 1920) başka kişisel olabilecek methiyeler ve şiirler dışında, O’na ithaf edilmiş bir şiir, bir methiye bulunmayan Mustafa Kemal Paşa için herhalde bir “ ilk “ şiirdi. Bu şiir, Kurtuluş savaşımız için de keza, Türk’ün kahramanlığı, yenilmezliği, istiklal, hak ve özgürlüğe bağlılığı gibi kavramların Üstad Nazrul’un kaleminden Bengal dilinin güçlü müziği ile yansıtıldığı yine ilk ve tek şiir, hatta bir destan niteliği taşımaktaydı. Ve şiirin, bir ulusun müstevliye, sömürgeci güçlere karşı bir topyekûn mücadele çağrısı, bir başkaldırı ve bir kahramanlık destanı olmuştur...⁴⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa mazlum milletlerin kaderi Anadolu coğrafyasında çizildiğinin bilincindeydi. Türk Milleti sadece kendi kaderini belirlemek için değil, aynı zamanda mazlum milletlerin de kaderini belirlemek için silaha sarılmıştı. Burası tüm mazlum milletlerin kaderini belirlendiği bir arena olmuştu. Bir başka ifadeyle Ankara sadece Türklerin başkenti değil, aynı zamanda bütün mazlum milletlerin başkenti durumuna gelmişti. O, bu gerçeği şu şekilde ifade etmiştir:

Türkiye’nin bugünkü mücadelesi yalnız Türkiye’ye ait olmadığını tekrar etmek lüzumunu hissediyorum. Türkiye’nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye’nin müdafaa ettiği dava, bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır.⁴⁵¹

Bütün Müslüman dünyasının kalbi Atatürk’le beraberdi. Afganistan elçisinin söylediği gibi Müslüman dünyasının başı Anadolu coğrafyasıydı.

⁴⁴⁹Şimşir, **Atatürk ve Afganistan**, s.37-38.

⁴⁵⁰Kemal Özcan Davaz, **Atatürk: Bangladeş, Kazi Nasrul İslam**, Ankara, Divan Yayıncılık, 2000, s.22.

⁴⁵¹Enver Ziya Kartal,**Atatürk’ten Düşünceler**, 23. bs.,Ankara,ODTÜ Yayıncılık,2003,s.26.

Pan İslamizm 'e sempatisi olan elçi, Madam Georges Gaulis'e "İslam dünyası koca bir vücut gibidir. Başı Türkiye, boynu Azerbaycan, göğsü İran, kalbi Afganistan, karnı Hindistan'dır. Mısır'la Filistin, Irak'la Türkistan da kolları ve bacaklarıdır. Bir insanın başına vurulur da vücudunun üst tarafı bunu duymaz olur mu? İngiltere, başımıza çok sert vurduğu içindir ki hepimiz buna karşı geliyoruz." diyordu.⁴⁵²

Mustafa Kemal'in gerek İtilaf devletlerine gerekse Yunanistan 'a karşı diplomatik, askeri ve siyasi başarıları, mazlum milletlerin mücadele azmine ivme kazandırmıştı. Gerçekten de, milli hareketlerin yeni yeni uyanmaya başladığı Doğu dünyası, Milliyetçi Türkiye'yi bir örnek ve önder gibi görmeye başlamıştı. Türkiye, Batı emperyalizmine başkaldırılmış ve onun boyunduruğunu silkip atmak için savaşa girişmiş ilk doğulu ülkeydi. Biz zamanlar Avrupa'da Garibaldi'nin adı nasıl yayılmışsa, Mustafa Kemal'in adı da Asya'da öyle yayılacaktı.⁴⁵³

3.2.Kurtuluş Savaşı'nın Kazanılması ve Mazlum Milletlerde Yansımaları

Mustafa Kemal'in liderliğindeki Türk Milleti'nin kazandığı Büyük Zafer, doğrudan doğruya emperyalizmin yenilgisiydi. Türk Milleti büyük yokluklar, imkânsızlıklar ve her türlü engellere rağmen, emperyalizme karşı başarı kazanmıştı. Emperyalizmin sonunun başlangıcı olan yol Anadolu'da açılmıştı. Türk Milleti'nin azmi, hırsı ve cesaretiyle kazandığı bu zafer, şüphesiz benzer durumlarda bocalayan, ümitsizliğe düşen mazlum milletleri de etkileyecekti. Bu sırada mazlum milletler Türk zaferini kendi zaferiymiş gibi kutluyordu.

Anadolu'nun başarısı Endonezya'dan Fas'a, Hint Yarımadası'ndan Çin'e, Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar geniş bir alanda ses getirdiği, sömürge ya da yarı sömürge konumundaki halkları etkilediği için bu zafer yeni bir çığır açmıştı. Bir milletin bütün araç ve gereçlerden yoksun olmasına rağmen, bağımsızlığını dünyaya nasıl kazanacağını o tarihe kadar gösteren ilk ve tek örnekti. Mustafa Kemal şöhreti ve namı zirveye ulaşmıştı. Kısa bir zamanda Müslüman dünyasında O'nun adı efsaneleşmişti.

Anadolu'da emperyalizmin yenilgisi, mazlum milletlerin emperyalizmi yenebileceğine dair inanç ve umudu artırmıştı. Emperyalizm ilk kez yeniliyordu.

---

⁴⁵²Kinros,a.g.e.,s.351.

⁴⁵³A.e.

Emperyalizm bu yenilgiyle beraber zayıflamaya başlamıştı. Etkinliği ve gücü konusunda geçmişini arayacağı kesindi. Anadolu’da emperyalistler tarafından umulmayan, beklenilmeyen ve akıllarına gelmeyen gerçekleşmişti Bu durum emperyalizmin tamamen bertaraf edilme olasılığını ortaya çıkarmış, bu durum emperyalistleri şaşkınlığa uğratmış, endişelendirmiş ve öfkelenmiştir.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa “emperyalizmin yenilmezliği “efsanesine son vermiştir. Bununla beraber emperyalizm büyük bir sarsıntıya uğramasına rağmen, durumunu geçici olarak koruyabilmişti. Türk Milleti ve onun lideri Mustafa Kemal Paşa emperyalizme rağmen, bağımsızlığını ve özgürlüğün elde etti ve mazlum milletlere yol gösterdi. Artık mazlum milletler kendi “Kurtuluş Savaşları “ için öğrenilmiş çaresizliği yenebilecek, kendilerindeki öz güven eksikliğini kapatacaklar ve mücadele için önlerinde başarıya ulaşmış bir örnekten esinlenerek, kendilerinin “ Kurtuluş Savaşını “ başlatabileceklerdi.

Emperyalizmin yenilmesi Doğu’da büyük bir heyecan yaşatmıştı. Bangladeşliler en az Hindistanlılar kadar Anadolu coğrafyasındaki Milli Mücadeleye ilgili duymaktaydı. Zira yürütülen Kurtuluş Savaşı tüm mazlum milletlerin kaderiyle alakalıydı. “...Bugün büyük bölümü bağımsız Bangladeş Devleti sınırları içinde kalan Bengal, o tarihte İngiliz sömürgesiydi. Türk Kurtuluş Savaşının kahraman lideri Gazi Mustafa Kemal, bütün sömürge halklarının olduğu gibi, Bengal halkının da kurtuluş umudu olmuştu. Kurtuluş için çırpınan, silaha sarılan, savaşın bütün Asya ve Afrika hakları O’nu bir lider olarak benimsemişlerdi. Batı sömürgeciliğine karşı kurtuluş ve bağımsızlık bayrağını açan ulusal liderler, Mustafa Kemal Atatürk’ü örnek almaya, onun izinden yürümeye çalışıyorlardı. Batı emperyalizminin yenilmezliği efsanesini yıkmış olan Mustafa Kemal Atatürk, Asya ve Afrika halklarının gözünde bir kahramandı...”⁴⁵⁴

Hindistan Başbakanı Zawaharılal Pandit Nehru 1963 yılında Kurtuluş Savaşı’nın mazlum milletlere örnek olduğunu söylemiş ve “ Büyük Zafer”in Hindistan’da büyük heyecan ve sevinç yaşattığını söylemiştir.

Kemal Atatürk veya bizim O’nu o zamanlar tanıdığımız adıyla Kemal Paşa, gençlik günlerinde benim kahramanımdı. Biz o tarihlerde kendi bağımsızlık hareketimize son derecede meşguldük ve ben, diğer birçok kimselerle birlikte hapisane hayatıma başlamıştım. Kemal Paşa’nın Türkiye’yi yabancı esaret ve baskısından kurtarmak yolundaki

---

⁴⁵⁴Bilal N:Şimşir, “Doğu Bengal’da Atatürk Lisesi”,**Bellefen**,C.XLIII,Sayı:170(Nisan Ayrı Basım), s.415.

çalışma ve mücadelesi ile ilgili haberleri, hapishanede bile büyük bir ilgi ve heyecanla izlemekteydik. Anadolu’da Yunanlılara karşı kazanılan Büyük Zafer’in haberi hapishanede bize ulaştığı zaman, bundan ne büyük sevinç duyduğumuzu ve bunu hapishanede dahi nasıl kutladığımızı çok iyi hatırlıyorum⁴⁵⁵

Türk Milleti Büyük Zaferi yurdun her köşesinde büyük coşku ve sevinçle kutlarken, Asya, Afrika ve Balkanlar’da yaşayan mazlum milletlerin sevinci ve coşkusu Anadolu’da yaşananlardan farklı değildi. Bütün mazlum milletler müşterek bir heyecan ve coşku yaşamaktaydılar. Orada yaşananlar sanki Anadolu’dan bir yer gibiydi. Bu sırada İranlı, Afganistanlı ve Hindistanlı gençler eğitim almak amacıyla buldukları Berlin’den duydukları mutlulukları dile getirmişlerdir.

Türk Zaferini kutlamak üzere, Almanya’da bulunan İranlı, Afganistanlı Hindistanlı ve diğer doğulu aydınlar 16 Eylül 1922 günü Berlin’de bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda söz alan Abdurrahman Saif şu şekilde değerlendirmede bulunmuştur:“Burada hazır bulunan İranlılar ve Afganlılar adına konuşuyorum. Biz hepimiz Mustafa Kemal’i kutluyoruz. Çünkü onun zaferi, özgürlük için savaşılan bütün insanların zaferidir. Bunu bir din savaşıyla karıştırmamak gerekir. Bu savaş tam bir özgürlük savaşıdır; bu zafer özgürlük yolunda ilk adımdır. Tüm özgürlük savaşçıların, özellikler Gandi’nin, Afganistan Emirinin ve Mustafa Kemal’in adlarını burada saygıyla anmak isterim. İster İranlı, ister Afganlı, isterse de Hindistanlı olalım, ülkelerimizdeki emperyalizme son vermek için birleşmemiz gerekir. Türkiye’de emperyalizme yakında son verilecektir. İnanıyorum ki, öteki uluslar da Türkiye’yi örnek alacak, Türkiye’nin izinden yürüyecek ve İngiliz’i yurtlarından kovacaklardır.”⁴⁵⁶

Hindistan’da görülmeye değer kutlama ve şenlik havası hâkimdi. En çok sevinen halklardan birisi de Hindistan Müslümanları idi. Lozan Barış Antlaşması kesintilere uğrayınca Hindistan Müslümanları İngiltere’ye gözdağı vermekten geri kalmamıştır. Bu sebeple yapılan Hindistan’daki bir toplantıda Mustafa Kemal’e , “Seyf –ül İslam”(İslam’ın kılıcı) unvanı verilmiş ve “ kazandığı zaferlerin yalnız İslam âlemine değil, bütün Asya kıtasına şeref kazandırdığı ”ilan edilmiş, devamında ise şöyle denilmiştir.

“Hindistan Müslüman halkı şimdiden şunu açıklar,”İngiltere Türkiye’ye karşı savaş açarsa, Hindistan Müslümanları, kitle halinde Türkiye milli ordusunun saflarında yer

⁴⁵⁵Muzaffer Ender, **Bütün Dünya’da Atatürk**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1993,s.119.

⁴⁵⁶Şimşir, **Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri**, s.1916.

alacaklar ve İslam'ın onurunu ve saygınlığını silahla koruyacaktır... Hindistan Kongre Partisi ise İngiliz İşçi Partisi'ne çektiği telgrafta şunu vurgular:"Türkiye'nin bağımsızlık davası tüm Asya davası demektir."⁴⁵⁷

Yine Hindistan Meclis Başkanı Sir Molla Abdürrahim, Türkiye'nin emperyalizme nasıl karşı koyduğunu ve onu yendiğini şu çarpıcı cümlelerle anlatmaktadır:

Despot Loyd George'nin yıkılmasına sebep olan zaferi, Asya ve Afrika milletlerinin haysiyet kaynağı oldu. Türkiye, karşısında; bütün bir galip dünya bloğunu bulmuştu. Zerrece duraksamadan vaziyet aldı ve kazandı. Bu bir hesapsızlığın değil, tam aksine, cesaretle örtülü bir hassaslığın sonucudur. Çünkü Mustafa Kemal'e göre, karşı konulmaz kuvvet Hak'tı. Ona sahip olan, bu değere gerçekten sahipse, aşılmaz sanılan engeller geçilebilir ve Kudret, bizzat Hak'kın öz varlığından tamamlanırdı. O, zulmün ve istibdadın ebediyen payidar olamayacağını öylesine ispatını yapmıştır ki, Cihan tarihi böylesine girişimlerin sürmüş olacağını bir daha kaybetmeyecektir.⁴⁵⁸

3.3. Kurtuluş Savaşı Sonrası Mazlum Milletler

Mustafa Kemal Paşa emperyalizmi yenilgiye uğrattıktan sonra durmasını bilmiştir. Çünkü Türk Milleti 1911'den başlayarak durmadan o savaştan bu savaşa koşturuyordu. Ülkede taş üstünde taş kalmamıştı. Hızlı bir kalkınma hamlesine ihtiyaç vardı. Kurtuluş Savaşının müteakibinde, Mustafa Kemal Paşa bunu bir barış antlaşmasıyla sonuçlandırmak istiyordu. Lozan Antlaşması imzalanmasıyla beraber Türk Milleti bağımsızlığını Batı'ya da kabul ettirmiş oldu.

Lozan Antlaşması imzalanmasıyla beraber Mustafa Kemal Paşa mazlum milletleri unutmuş ve sırtını onlara dönmüş değildi. Genç Türkiye'nin bir an önce yüksek uygarlık dünyasında yerini alması gerekirdi. Bunun için O, köhnemiş, eskimiş, günün şartlarına cevap vermeyen kurumları kaldırıp yerine çağdaş yapılar kurmak istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa Genç Türkiye'nin batılı yöntemlerle kalkınabileceğini düşünmekteydi. Ama O, modern ve çağdaş yapı nedeniyle yönünü Batı'ya çevirirken, gözlerini Doğu'ya çevirmişti. O mazlum milletlerin kendisinin açmış

⁴⁵⁷Bilal N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı**, Ankara, Bilgi Yayınevi,1999,s.66.

⁴⁵⁸Bozdağ, **Atatürk'ün Avrasya Devleti**, s.162.

olduğu çığırdan geçerek bağımsızlıklarını kazanacaklarını düşünmekteydi. Mustafa Kemal en azından yarı bağımsızlığını elde eden devletlerle işbirliği ve dayanışma tesis etmeyi zorunlu görüyordu. Onları emperyalizmin kucağına atamazdı. Türkiye'nin imkân ve olanaklarının elverdiği ölçüde doğulu devletlere yardım etmiştir. Bu bağlamda Genç Türkiye'nin ilişkileri doğulu devletlerle gün geçtikçe geliyordu. Bilhassa Afganistan, İran daha sonra yarı bağımsızlıklarını kazanan Irak ve Suriye'yle iyi ilişkiler geliyecek ve işbirliği ve güven arttırıcı antlaşmalara imza atılacaktı.

Atatürk mazlum milletlerin eninde sonunda bağımsızlıklarını elde edeceğine sarsılmaz bir inançla bağılıydı. Ama Türkiye'nin Cumhurbaşkanı makamında bulunduğundan, mazlum milletleri doğrudan doğruya yönlendiremez ve açık açık Batı'yı karşısına alamazdı. Çünkü O, Türk Milletine karşı sorumlu bir makamdaydı ve Türk Milletini maceraya sürükleyemezdi. Bununla beraber O, bütün milletlerin bağımsız olması gerektiğini hayatının sonuna kadar söylemiştir. Atatürk'ün huzurunda bulunan Suriye Başvekiline, Suriye ve mazlum milletlerle ilgili şunları söylemiştir:” “Ben söylüyorum ki, İslam âlemi ve Suriye milleti ve devleti tamamıyla ve katiyen müstakil olmalıdır. Bunu buradan söylediğim gibi, Fransızların ve bütün dünyanın önünde tekrar etmek, benim için şeref ve zevktir...”⁴⁵⁹

Atatürk, ideli icabı, sömürgeciliğin ve manda sisteminin aleyhtarı idi. Yeryüzündeki bütün milletlerin kendi geleceklerini bizzat kendilerinin belirlemesi ve eşit haklara sahip olmaları fikrine samimiyetle bağılıydı. Bütün milletlerin tam bağımsız bir yapıya kavuşmalarının en büyük destekçisi olmuştu.

Türk Milleti Hicaz'da, Yemen'de, Mısır'da, Galiçya'da ve dünyanın muhtelif yerlerinde oluk oluk Türk kanını seve seve akıtmışlardı. Bir daha böyle hazin sona asker gönderilemezdi. Mazlum milletler de aynı Türkiye'nin yaptığı gibi bağımsızlığını kazanmalıydı. Kendi insan kaynaklarına ve bilincine dayanan bağımsızlık elbette kalıcı ve sonsuz olacaktı. Yaşamak için onlar da Türk Milleti gibi savaşmalıydı. Milli Mücadele'nin parolası gibi onlar da “ Ya İstiklal, ya da ölüm “ demeliydi. Yoksa kimse bağımsızlıklarını verecek değildi.

---

⁴⁵⁹Şimşir, **Atatürk'ün Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri**, s.223.

Genç Türkiye'nin tam bağımsız olarak dünyada saygın bir yer edinmesi, kuşkusuz mazlumları daha fazla cesaretlendirecek ve ümitlendirecekti. Mazlum Milletlerin bağımsızlığa kavuşacağını O, müjdelemiştir.

“... Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün şark milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih olacaktır. Bu milletler, bütün güçlülere ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekecilik ve Emperyalizm, yeryüzünde yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din, ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır.⁴⁶⁰

O, yarım asır zaman önce Mazlum milletlerin bağımsızlığına kavuşacağını bilmiştir.

Atatürk'ün dış politikasının nihai hedeflerinin biri de mazlum milletlerin tam bağımsız olmalarıydı. O, bu milletlerin emperyalizmin tutsaklığından kurtulmalarını, emperyalizm belasına sonsuza kadar defedecek yönetim sistemlerine kavuşmalarına ve yüksek uygarlık dünyasındaki yerlerini almalarını istemekteydi. Gelecekte mazlum milletlerin insan hak ve hukukuna yakışacak yaşam standartlarına sahip olması gerekiyordu. Bizzat kendilerini, kendilerinin yönetmesi lazımdı.

Öte yandan Atatürk mazlum milletlerle siyasi ilişkilerin ekonomik yaklaşımlarla pekiştireceğini düşünmekteydi. Bu bağlamda sadece Avrasya'da mazlum milletlerle siyasi ilişkiler değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, güvenlik ve kültürel eksenli politikalar da geliştirdiği ve uyguladığına tanıklık edilmektedir. Avrasya'da yer alan ülkeler kendi kendine yetebilen ülkeler değildi ve mutlaka diğer devletlerin siyasi desteğine muhtaçtı. Genç Türkiye bu açığı fazlasıyla Atatürk döneminde yürütülen çok yönlü ve dostluk politikalarıyla kapatmıştır.

3.4. Atatürk'ün Mazlum Milletler Üzerindeki Etkisi

Atatürk'ün üçüncü dünya ülkelerine, başka bir ifadeyle mazlum milletlere bağımsızlık yolunda liderliği ve modeli dünya tarihinde çığır açan önemli ve büyük bir devrimdir. O, istisnasız bütün mazlum milletlerin sevgi ve hayranlığını kazanmış

---

⁴⁶⁰Dünya Gazetesi, 20 Aralık 1954, Sayı:1007,s.7.

sadece Türk Milleti'nin değil, aynı zamanda bütün mazlum milletlerin de önderiydi. Diğer taraftan mazlum milletler Atatürk'ü kendilerinin lideri olarak görüyorlardı.

Kurtuluş Savaşı, emperyalizm ve sömürü düzenine karşı yapılmış bir başkaldırıdır. Bu yönüyle antiemperyalisttir. Ayrıca bütün mazlum milletleri etkilediği için evrenseldir. Mustafa Kemal Paşa'nın emperyalizme karşı elde etmiş olduğu Büyük Zafer'den sonra, Türk Milleti'nin tam bağımsızlıktan ödün vermeden, uluslararası arenada yaşayabileceğini tüm mazlum milletlere göstermiş oldu. Mazlum milletler tam bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyetini kendilerine örnek alarak, bağımsız bir devlet olarak yaşayabileceğini sanını pekiştirmiştir. Başka bir ifadeyle mazlum milletlere, kendilerini yönetebilecekleri inancı verirmiş oldu.

Diğer taraftan mazlum milletlerin Kurtuluş Savaşını başlatan liderler, Atatürk'ten etkilenmiştir. Özgürlüğün ve istiklalın nasıl kazanılabileceğini O'ndan öğrenmişlerdi. Atatürk'ün açmış olduğu çığırda geçmişler ve mazlum milletlerin liderlerin O'nu örnek aldıklarını defaeten söylemişlerdir. Onlar, en zor, müşkül ve umutsuz durumlarda O'ndan ilham almışlar. Zira Atatürk'ün önderliğinde Türk Milleti'nin giriştiği bağımsızlık mücadelesi zorluk derecesi yönünden benzersiz ve tekdir. Emperyalist devletler ve destekleyicileri Anadolu'da boğulmuşlardı.

Mustafa Kemal Avrasya kıtasında emperyalizmle mücadelede ve bağımsızlık savaşlarında efsane olmuş ve O'nun posterleri, kartpostalları ve resimleri gösterilerek, emperyalist devletlere gözdağı vermişlerdir. Mazlum milletler, O'nu, "kahraman, lider, en büyük insan, tarihin en olağanüstü kişisi, büyük devlet adamı, çağın en önde gelen lideri ve Asya'nın çıkardığı en büyük lider" gibi daha böyle binlerce nitelime içeren kelimelerle, tarihin ender kaydettiği bir insan olduğunu söylemişlerdir. Avrasya'nın değişik bölgelerinde emperyalizmle mücadele şahadet mertebesine ulaşan mücahitlerin cebinde Atatürk'ün resimleri çıkması, O'nun evrensel etkilerinin ve mazlum milletlere öncülük ettiğinin en güzel örnekleri arasındadır. Emperyalist bir gazeteci, Mısır, Lübnan ve bazı doğu ülkelerinde bol bol Mustafa Kemal resmi basmalarından, sokaklarda kartpostallarının satılmasından yakınıyor ve " Bu gazeteler sanki Ankara'da basılıyormuş gibi davranıyorlar"⁴⁶¹ diyerek bu durum karşısında öfke ve kinini açığa vuruyordu.

---

⁴⁶¹Orhan Koloğlu, **Türk'ü Dünyaya Saydıran Adam**, Ankara, Yeni Özgür İnsan Yayınları, 1988, s.34.

Diğer taraftan mazlum milletler “ Mustafa Kemal ” ismini emperyalizm belasından kurtulmak için bir slogan yapmışlardı. Kudüs’te toplanan on binlerce Arap, minarelere ve kulelere yerleştirilen mitralyözler, zırhlı otomobillerdeki İngiliz askerleri karşısında, semayı dalgalandıran bir kükreyişle; coşkun ve korkusuz haykırıyordu: “Yaşasın Mustafa Kemal Paşa.”⁴⁶²

Osmanlı İmparatorluğu’nun eski eyaletlerinden olan Mısır yarı sömürge durumundaydı. Genç Türkiye doğulu devletlerle üst düzeyde ilişkiler kurmak istiyordu. Bu sırada Abdülfettah Yahya Paşa Türk-Mısır ilişkilerine çok önem vermekteydi. Hatta mazlum milletler dayanışmasının güzel bir örneği olarak Mısır halkına takdim ediyordu. Mısır Hariciye Nazırı Abdülfettah Yahya Paşa Türkiye’ye yaptığı bir gezi sırasında “Gazi, asrın en büyük adamıdır. Türkiye için yaptığı hizmetler kendi memleketinizin hudutlarını açmıştır. Türk milleti için böyle bir reise malik olmak büyük bir tarih eserdir “ demektedir.⁴⁶³

Mısır’ın sonraki dönemdeki Hariciye Nazırı olan Salib Sami Bey ise, Genç Türkiye’nin misyonunu, Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatta :”Türkiye, bütün Şarka örnek olmuştur”⁴⁶⁴demektedir.

Çin uzun süredir İngiliz emperyalizmi altında sömürülmekteydi. Çin emperyalizmin tutsaklığından kurtulup bağımsızlığını kazanmak istemiştir. Bu sırada Atatürk’ün adı Çin’de “Doğunun Güneşi ” diye dilden dile yayılıyordu.

Çin tarihçi Prof.C’hi Tzu-Hsi O’nun için şöyle demektedir: Türkiye’yi zaferden zafere götüren, dış ve iç felaketlerden, zincirlerden kurtaran, hayat ve kurtuluşu sağlayan, daha verimli, daha gösterişli ve daha mutlu yeni bir döneme kavuşturan Gazi Mustafa Kemal’dir. İşte bunun için Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, Doğu’nun yeni güneşi ve yeni önderidir. Evet, bir daha kısa ve açık bir şekilde tekrarlarım ki, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, Doğu’nun yeni güneşi olup dünya tarihini ikiye bölmüş, eski devirleri kapatarak dördüncü bir devir atmıştır.⁴⁶⁵

Atatürk mazlum milletlerin bağımsızlıklarını giden yolda onlara liderlik yapmıştır. O’nun yeri Hint Müslümanları için bambaşkaydı. Uçsuz bucaksız insan kaynakları, yeraltı ve üstü zenginlikleriyle Hindistan, İngiliz emperyalizmini

---

⁴⁶²Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, s.165.

⁴⁶³**Vakit**, Sayı: 4568,26 Eylül 1930,s.3.

⁴⁶⁴**Cumhuriyet** ,Sayı:3332,16 Ağustos 1933, s.1.

⁴⁶⁵Ender, **a.g.e.** s.77.

beslemektedir. Başka bir ifadeyle İngilizler Hindistan'ı sömürmekteydi. Bundan dolayı Hindistan İngiliz emperyalizmine karşı daha duyarlı olmuştur. Emperyalizmin geleceği bir anlamda Hindistan Yarımadasına bağlıydı.

Hint Müslümanlarının temsilcisi Muhammed Yamin Han ve Doktor Halifa Şücaed "Büyük Gazi bütün İslam milletlerini kurtardı."⁴⁶⁶ demektedir.

Yine Hint parlamentosunun eski başkanı Sir Mehmet Bin Yakup, Ankara'ya geldiği zaman Hindistan'ın düşüncelerini "Şarkta medeniyet ışığı oldu. Gaziyi en büyük rehber ve mürşit tanıyoruz."⁴⁶⁷ diye anlatmıştır.

Atatürk sadece Türklerin atası değil, aynı zamanda bütün Doğu'nun atası ve önderi olduğu zaman zaman dile getirilmiştir. Dünya kadınları, dünya kadınları günü için gelmiş olduğu Türkiye'de O'nu bütün şarkın Atası olduğun söylemişlerdir. Dünya kadınları, Ulu Halaskara, Siz Büyük şefinize "Atatürk" diyorsunuz. Biz onu "Ataşark" diye anarız. Yine bütün büyük askerler gibi, Atatürk hakiki bir sulhseverdir.⁴⁶⁸

Yine Dünya kadınları temsilcisi Şitti Saravi'nin sözleri de şöyle bitirmektedir:"Biz Mısırlılar zaten Atatürk'ü çok sever ve onun açtığı yolda yürümeyi bir şeref biliriz. Hatta siz ona " Atatürk" dersiniz. Biz ise ona " Ataşark " diye anarız. Çünkü yalnız Türkiye'nin değil bütün Şarkın ve bilhassa kardeş Mısır'ın da Atası ve önderidir."⁴⁶⁹

Türk Devriminin, Fransız Devrimi kadar evrensel etkilere sahip olduğunu bizzat doğulu aydınlar ve liderler tarafından dile getirilmiştir. Atatürk'ün mazlum milletlere açtığı çığır, Asya halkları tarafından değerlendirilmiştir. Asya halkları bağımsızlığa giden yolda Türk Milleti'nin emperyalizme karşı izlediği yolu tatbik etmişlerdi. Asya'nın geleceği ve Batı'nın Asya'ya bakış açısı Türk Kurtuluş Savaşı'nın sonuçlarıyla belirlenmişti. Türk Devrimi Fransız Devrimi'nin etkisinden daha az olmamıştı. Asya'nın en büyük nüfusu teşkil eden Çin, Atatürk'ün Asya halkına getirdiği özgürlük ve bağımsızlık idealinden etkilenmişti.

Çin Elçisi General Ho-Yao-Su, 1936 yılında Türkiye'de görevliyken Atatürk'ün tüm Avrasya kıtasını aydınlattığını şu şekilde nakletmiştir: "Türk Devrimi'nin bütün Doğu dünyasının, ilerleme ve gelişmesindeki rolü, Batı dünyasını Kültür ve Uygarlık yoluna yönelten Fransız Devrimi kadar önemli ve etkilidir.

⁴⁶⁶Cumhuriyet, Sayı: 3361,14 Eylül 1933, s.1.

⁴⁶⁷Cumhuriyet, Sayı: 3396,12 Ekim 1933,s.1.

⁴⁶⁸Cumhuriyet, Sayı: 3932,28 Nisan 1935,s1.

⁴⁶⁹A.e.,s.6.

İnkılâbınızın kıvılcımlarından çıkacak olan ateş, bütün Doğu milletlerini aydınlatacak, kamaştırarak ve gerçek nuru yaratacaktır”⁴⁷⁰

Suriye Başvekili Cemil Mardamla, Atatürk doğulu milletlerin “Atası “ olduğunu söylemiştir.

Atatürk yalnız Türklerin değil, bütün Şarkın Atasıdır; Şark ondan nur alarak onun izinden yürüyor. Atatürk olmasaydı, Şarkın hali ne olurdu. O’nun adı, Atatürk değil, “Atadoğu “ olmalıdır.⁴⁷¹

Yine Suriye Fransa karşı açmış olduğu istiklal mücadelesinde Türkiye’yi örnek aldığı söylemiş ve Suriye Başvekili Cemil Mardam’ın Türkiye’ye yaptığı ziyaretle Fransa’ya anlamlı bir mesaj vermektedir. O, Atatürk için: “ Ekselans Cumhurbaşkanına, Türkiye’de gördüğüm hüsnü kabulden ve bu akşam bu toplanmada bulunduğumdan dolayı en derin teşekkürlerimi arz ederim. Bu iltifatı ömrümün sonuna kadar unutmayacağım. Ekselans, sizin namınız, prestijiniz, otoriteniz Türkiye’de olduğu kadar bütün Şarkta da hâkimdir. İstiklal mücadelelerinde Suriye, Türkiye’yi örnek almıştır...⁴⁷²

Mısır, İngiliz emperyalizmin etkisi altında varlığını muhafaza etmeye çalışıyordu. Üstelik hem ekonomik olarak hem de siyasi olarak İngiliz emperyalizminin etki alanındaydı. Mısır’ın dünyaya açılan kapısı Süveyş Kanalı, İngiliz askerlerinin işgali altındaydı. Mısır halkı Türk Milleti gibi tam bağımsızlığını her alanda sağlamak istiyordu. Türk Milleti’nin emperyalizmi dize getirmesi, Mısır halkının emperyalizmle savaşında ve sürdürülmesinde güç vermekteydi. Mısır halkı ve liderleri Türk Milleti gibi tam bağımsızlıklarını kazanmadıkça emperyalizmle savaşı bitirmeyecekti. Nasıl Türkiye bunu başarmışsa, Mısır halkı da bunu başaracaklarına inanmaktaydı.

“Bir gün Müslüman memleketlerinden birinde (Mısır’da) bağımsızlık davası için çalışan liderlerden biri, Mustafa Kemal’i görmeye gelmişti. Kendisine:

—Bizim hareketin de başına geçmek istemez misiniz? Diye sordu.

—Olabilecek şey değildir ama insan yoklamalarını pek seven Mustafa Kemal:

—Yarım milyonumuz bu uğurda ölür mü? Diye sordu.

Adamcağız yüzüne baka kaldı:

---

⁴⁷⁰Ender, a.g.e.,s.76.

⁴⁷¹Vakit, Sayı: 4969,16 Mart 1938, s.3.

⁴⁷²Şimşir, Atatürk’ün Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri, s.202.

—Fakat Paşa hazretleri yarım milyonun ölmesine ne lüzum var? Başımızda siz olacaksınız ya... dedi.

—Benimle olmaz, beyefendi hazretleri, yalnız benimle olmaz. Ne zaman halkınızın yarım milyonu ölmeye karar verilirse o vakit gelip beni ararsınız.”⁴⁷³

3.4.1. Atatürk’ün Vefatının Mazlum Milletler Üzerindeki Yansımaları

Atatürk’ün vefat haberi bütün mazlum milletleri derin bir üzüntüye ve yasa boğmuştur. Bu vefat haberi dünya barışı, kolektif güvenlik ve mazlum milletlerin kaderiyle yakından ilgiliydi. İkinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan bu olumsuz gelişme, yüksek uygarlık dünyasının en büyük savunucusunun kaybıyla, yeni bir döneme girmişti. Barış idealinin temsilcisinin hayata gözlerini kapaması, dünya barışı yönündeki çabalara ket vurmuştu. Bütün uygarlığı etkileyecek II. Dünya Savaşı, insanlığın o güne kadar görmediği yıkım, acı ve sarsıntı yaşatmıştı. Ayrıca O’nun vefat haberi mazlum milletler üzerindeki etkisi daha belirgindi. O’nun vefatı sadece Türk Milleti’ni değil, aynı zamanda bütün mazlum milletleri de etkilemiştir.

Atatürk’ün vefat haberi duyulunca Asya’da yaşanan dram, yas ve üzüntü acı bir şekilde hissedilmiş, camiler dolmuş ve hep beraber O’nun için el açılmış, dükkânlar kapatılmış, açık kitle toplantıları yapılmış, okullarda konferanslar verilmiş ve bununla yetinilmemiş 18 Kasım 1938 günü bütün Hindistan’da “ Kemal Günü ” olarak anılmıştır. O’nun ölümü mazlum milletler için tam bir deprem etkisi olmuştu.

Öte yandan bu deprem etkisi Asya kıtasında yaşayan insanları fazlasıyla müteessir etmişti. Yaşanan dram ve acı tasvir edilemez boyutlarda olmuştu. Hindistan Müslümanları Atatürk’ü Müslüman dünyasının en büyük lideri olarak görmüşlerdi. “Gazi Mustafa Kemal’e uygun bir halef bulununcaya dek ölümü üzerine yas tutmaya devam edeceğiz; O gün ölüm haberini duyan birçok müslümanın hıçkırığa hıçkırığa ağlamakta olduğunu gördük; Dünyanın ne zaman savaş katılacağı ve kargaşalık ve huzursuzluğun dünya barışını bozacağı bilinmediği bir sırada Atatürk’ün aramızdan ayrılması bizim için büyük bir talihsizlik ve felakettir. Bu çalkantılı devrenin rahat geçeceği ve Türk Devletinin bütün bu huzursuzluklardan uzak kalacağını Allah’tan diliyoruz. Zira hala kin ve nefret duygusuyla yananlar, bu İslam Cumhuriyetinde işlerin ters gitmesini, her

⁴⁷³Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, İstanbul, Bateş Atatürk Dizisi Yayınları,1998, s.318.

şeyin alt üst olmasını ve dolayısıyla kalkınma hızının kesilmesini diliyorlar. Ancak kerim olan yüce Tanrı'nın bizden yana olduğunu inanıyoruz. Büyük Atatürk'ün ölümü Hint yarımadası Müslümanlarını mateme boğmuştu.”⁴⁷⁴ Mazlum milletlerin Atatürk'e olan sevgi ve bağlılıkları Avrasya bölgesinde hiçbir lider ve insana nasip olmamış özellikteydi.

Atatürk'ün bu özel ilgisi oranında ezilen ulusların, özellikle doğu uluslarının ona ilgisi de büyüktü. İran'da bir ay süreli yas ilan edilmesi; Hindistan'da, ölüm haberi işitilir işitilmez çok yerde dükkânların kapatılması; Meclis görüşmelerine ara verilmesi; Beyrut'ta, Şam'da, Kuzey Afrika'da, Hindistan'da (kimisi 60 bin Müslüman bir araya getirmiştir) camilerde mevlitler okunması ve “Türkiye'nin, İslam'ın ve dünyanın en büyük evlatlarından olan Atatürk “için özel anma günleri düzenlenmesi, bu ilginin kanıtlarıdır.

Hindistan, İngiliz emperyalizmi ve onun işbirlikçileri Türk yurduna saldırması ve işgal etmesi üzerine tarihlerinde ilk kez Hindular ile Müslümanları birleştirmiş, Atatürk'ün vefat haberi de aralarındaki husumeti ve ayrışmayı bir yana bırakarak, son kez aynı cephede yer almışlardır. Onlar bu ölüm haberini aynı üzüntü ve kederle karşılamıştır. Dost ve düşman taraflar, son kez aynı tarafta yer almışlardır.

Mazlum milletler Atatürk'ün adını yaşatmak, ona verdikleri değeri göstermek ve büyük bir önder olduğunu ifade etmek için, O'nun adını sayısız okullara vermiştir. Doğu Bengal'de “Atatürk Lisesi” Müdürü onun isminin verilmesini şöyle açıklamaktadır:

“ Atatürk Lisesi ‘ Müdürü Mizanur Rahman, ‘ Rahmetli Atatürk'ün yalnız Türkiye'ye değil, aynı zamanda bütün İslam dünyasına yaptığı değer biçilmez hizmetleri minnetle anmak için okula’ Atatürk Lisesi ‘ (Atatürk High School) “adı verildiğini bildirmiştir.”⁴⁷⁵

Gerek mazlum milletlerden gerekse batılı devlet adamlarından Türkiye'ye taziye mesajları yağmaktaydı. Dünyanın her tarafından insanlar, düşün adamları, ve devlet adamları ve liderleri, O'nun evrensel etkileri ve liderliği üzerine adeta sağanak halinde methiyeler diziyorlardı.

Bir Hintli politikacı, Türkiye'de 20 yıl kalmış bir İngiliz diplomatından dinlediği yargının onu en iyi değerlendiren yargı olduğunu belirterek bunu yinelemiştir:

---

⁴⁷⁴Fauk, a.g.e., s.36.

⁴⁷⁵Şimşir, **Doğunun Kahramanı**, s.421.

“Ne Bolşevik, ne sosyalist, ne faşist ne de bir demokrattı. İlk anda da, son anda da Mustafa Kemal’di; yani her şeyden önce Türk, sonra bir Türk ve en sonunda yine bir Türk’tü.”⁴⁷⁶

Atatürk’ün ölüm haberi Suriyeli, Lübnanlı ve doğulu milletler de şok etkisi yapmıştır. Halkların nabzını yansıtan yerel ve ulusal gazeteler O’nun büyüklüğünü ve evrensel etkilerini manşetlerden bildirmişlerdir. Halep’te çıkan Eşşebab gazetesi ” Bu büyük acıyı tarif etmek mümkün değildir. Atatürk’ün ölümü yalnız Türk milleti için değil, onun emsaline çok muhtaç olan bütün şark milletleri için en büyük kayıptır” yazıyor.⁴⁷⁷

Mazlum milletler Atatürk’ün anısına Asya kıtasında O’nun adına günler düzenlediler. O’nun ölümü üzerine düzenlenen Kalküta “ Kemal günü” büyük bir izdihama sahne olmuştur. Kalküta Kemal günü düzenleme komitesi ilanında Atatürk’ten şöyle bahsedilir:”Asya’yı Batı emperyalizmden kurtaran adam.”⁴⁷⁸

Tüm Hindistan Müslüman Birliği Başkanı ve Pakistan’ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah, mazlum milletlere emperyalizm ve sömürü düzenine son vermeye çağırmıştır. Nasıl mı?

“O Türkiye’yi kurmakla bütün dünya milletlerine, Müslümanların seslerini duyuracak kudrette olduğunu ispat etti. Kemal Atatürk’ün ölümüyle Müslüman dünyası en büyük kahramanını kaybetmiştir. Atatürk gibi önder, önlerinde bir ilham kaynağı olarak dikildiği halde, Hint Müslümanları bugünkü durumlarına hala razı olacaklar mı?”⁴⁷⁹

Yine Muhammed Cinnah O’nun ölümü üzerine “Çağdaş İslam dünyasındaki en büyük Müslüman’dı ve kuşkusuz tüm İslam dünyası onun ölümüne derin yas tutacaktır. Çağdaş Türkiye’nin yapıcısı ve kurucusu olarak ve başta Yakındoğu’nun Müslüman devletleri olmak üzere dünyanın diğer kalan kısmına örnek olarak yaptığı çeşitli ve olağanüstü hizmetleri karşısındaki hayranlığı bir basın demecinde yeterince açıklayabilmek olanaksızdır. Tüm eksiklere karşın halkını kurtarmak ve yeniden oluşturmak konusunda

---

⁴⁷⁶Nakleden Orhan Koloğlu,**Mazlum Millerler Devrimleri ve Türk Devrimi**,2 bs.,Ankara,Kaynak Yayınları,2004.s.173,Tej Bahadur Sapru,Star of India,15.11.1938.

⁴⁷⁷Ulus, Sayı: 6216,18.11.1938,s.4.

⁴⁷⁸Orhan Koloğlu, **Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi**, II. Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004,s.175.

⁴⁷⁹Ender, **Bütün Dünya’da Atatürk**,s. 181.

izlediği dikkate değer yöntemin dünya tarihinde bir benzeri yoktur⁴⁸⁰ diye üzüntüsünü ifade etmiştir.

Muhammed İkbal Pakistan'ın gelmiş geçmiş en büyük şairi olarak gösterilir. Ayrıca O, Pakistan "Milli Şair" unvanını almıştı. Yine O, Kurtuluş Savaşı sırasında Doğu'da güçlü sesini Mustafa Kemal Paşa ve Türk Milleti için yükseltmiş. İngiliz emperyalizmini yerden yere vuran ve emperyalistlere Türk kardeşlerimizin üzerinden elini çek diye yazan yine Muhammed İkbal'dir. Atatürk'ün ölüm haberi üzerine Muhammed İkbal, Bizim aslımız, rengi uçmuş bir kıvılcım iken, Onun bakışı ile cihanı kaplayan ve aydınlatan bir güneş haline geldik⁴⁸¹ demiştir.

Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüb Han O'nun için çağımızın en büyük lideri demiş ve Müslüman dünyası bağımsızlıklarını O'ndan aldığı ilham ve cesaretle elde edebildiğini söylemiştir.

Kemal Atatürk, yalnız bu yüzyılın en büyük adamlarından biri değildir. Biz Pakistan'da O'nu gelmiş geçmiş bütün çağların en büyük adamlarından biri olarak görüyoruz. Askeri bir deha, doğuştan bir lider ve büyük bir vatansever olan Kemal Atatürk, ülkenizi yeniden büyüklük yoluna koydu. O, yalnız sizin milletinizin sevgili lideri değildi, dünyadaki bütün Müslümanları gözlerini sevgi ve hayranlık duygularıyla o'na çevirmişlerdi. O, Müslüman dünyasında yeniden siyasi uyanış yönünde ileriye doğru cesur bir adım atan bir avuç insandan biriydi.⁴⁸²

Atatürk'ün ölümü tüm dünyada olduğu gibi Çin'de de deprem etkisi yaratmıştı. Çinli liderler kendi "Kurtuluş Savaşını" yaparken Atatürk'ten etkilendiklerini ve ilham aldıklarını söylemiştir. Çin gazeteleri Atatürk'ün vefat haberini manşetlerine taşımışlar. O, Doğu'ya bağımsızlığa giden yolu göstermesi, emperyalizmi ilk kez yenilgiye uğratan lider ve Doğu'nun güneşi olarak gazetelerde uzun süre kalmıştır.

Atatürk, artık insanların arasında bulunmuyor. Fakat bağımsızlıkları için mücadele eden bütün mazlum milletlere, açık bir bildiri bıraktı: Eğer başarıya erişebilmek istenirse, O'nun yaptığı gibi, tüm ulusal güçleri bağımsızlık için birleştirmeli ve bağımsızlık kazanılıncaya kadar mücadeleye devam etmeli. O zaman umutsuzluğa düşmez, kurtuluruz. Çinli Yazar Dizing Cin şöyle söylüyor:

---

⁴⁸⁰Nakleden Orhan Koloğlu, **Mazlum Millerler Devrimleri ve Türk Devrimi**, 2 bs., Ankara, Kaynak Yayınları, 2004. s. 176; Muhammed Cinnah'ın API Ajansı'na Demeci, 10.11.1938.

⁴⁸¹Bozdağ, **Atatürk'ün Avrasya Devleti**, s. 165.

⁴⁸²**Cumhuriyet**, No: 14107, 10 Kasım 1965, s. 7.

“Küçük ve kuvvetsiz devletler

Gelin, gelin

Baskı ve kölelik zincirini koparın”⁴⁸³

Çinli Tchang Yang Ye Pen adındaki gazeteciye göre: Atatürk, bütün Asya kıtasının gururuydu. Dünyanın en eski, en bilinen kıtasına, cihanın yönünü de değiştirecek çapta insanların artık yetiştiremeyeceği kanaatinin yaygınlaştığı günümüzde O, büyük bir milletin bağrından çıktı ve bu nazariyeyi iflas ettirdi.

O,bütün Asya kıtasının Ata’sıdır.⁴⁸⁴

Çinliler adına T.B.M.M. Başkanlığına gönderilen 15 Kasım 1938 günlü ve 15 imzalı bir başsağlığı mesajında : “ Türk milletini büyük felaketlerden kurtaran Atatürk, biz Çinlilerin kalbinde Şark’ın halaskarı olarak yer tutmuştu... Ölümü bizim içinde büyük bir matemdir”⁴⁸⁵ deniliyordu.

Çin gazetelerinden Ta Kung Pao ise şöyle yazıyor: “Türkiye’nin kahramanı Reiscumhur Atatürk’ün vakitsiz ziyai asıl kardeş ve dost milleti yüreğinden yaralamıştır. Biz Çinliler hepimiz bu mateme iştirak ediyoruz, zira büyük bir milletin bu çok sevilen Atasının ufulü yalnız Türkiye’de değil aynı zamanda bizim kıtamızda ve bütün bir dünyada büyük bir boşluk bırakmaktadır... Bu büyük ölüden ve onun çağdaş Türkiye’deki muazzam eserlerinde bahsederken hatırımıza derhal büyük liderimiz Başkomutan General Chiang Kai Shek’in siması geliyor. Çünkü Mareşal, Atatürk’ün durumunda bulunmakta ve aynı ülkü peşinde koşmaktadır. Vatanın yabancı istilasından kurtulması ve çağdaş bir devlet kurmak.”⁴⁸⁶

Atatürk’ün ölümü bütün Asya milletlerini de matem içine atmıştır. Başka bir Çin gazetesi diyor ki:” Onu bütün Asya kıtasının milletleri de babaları addeylemekte idi.”⁴⁸⁷

Diğer bir Çin gazetesi de şunları yazıyor:” Bu acı biraz da bizim acımızdır ve bu matem biraz da bizim matemimizdir... Onun sayesinde ki Çin’den Tuna havzasına kadar bütün milletler aynı idealin etrafında kardeşçe birleşmişlerdir. Bu ideal şudur: Hürriyeti ve

⁴⁸³Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti** ,s.167.

⁴⁸⁴A.e.,s.172-173.

⁴⁸⁵Nakleden Bilal. N Şimşir, “Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri”, **VIII. Türk tarih Kongresi, Cilt III’den Ayrı Basım**, Ankara, Türk Tarih Kongresi Basımevi,1983.s.1934, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Arşivi, T.I-f.1.

⁴⁸⁶**Akşam**, , Sayı:7219,18 Kasım 1938,s.7.

⁴⁸⁷A.Ş.Esmer,“Atatürk ve Asya”,**Ulus**, Sayı:2646,20.11.1938, s.3.

milli istiklali emperyalistlere ve ecnebi müstevlilere karşı her ne pahasına olursa olsun, müdafaa etmek ve askeri bir devlet vücuda getirmek.”⁴⁸⁸

Atatürk’ün vefatının üzerinden 25 yıl geçmesine rağmen, O’nun etkisi Çin’de canlı bir şekilde sürmekteydi. Çinli öğrenciler okullarda “Atatürk’ü “öğrenmektedir. “Atatürk emperyalizmi yenilgiye uğratan lider ve O’nu mazlum milletlerin öncüsü olarak “ Çin eğitim kitaplarında yer almaktadır. Diğer taraftan Çin devlet başkanı Atatürk’ün ölüm yıldönümünde O’na hayran olduğunu bildirmişdir.

Çin Cumhurbaşkanı Atatürk’ün vefatının 25. yıldönümü mesajında “Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünün 25’inci yıldönümü dolayısıyla, ülkem ve milletim adına, ülkesini hürriyet ve demokrasiye kavuşturmak uğrunda savaşarak başarı kazanan Büyük Türk Önderi hakkındaki engin duygularımı ve hayranlığımı iletmek isterim. Atatürk’ün hayatı ve eseri yalnız Türkiye için değil, dünyanın bütün hür milletleri için ilham kaynağı olmakta devam edecektir “⁴⁸⁹ demektedir.

Tam bağımsızlığının nasıl kazanılacağını ve nasıl sürdüreceğini gösteren Atatürk, İslam dinine yapmış olduğu hizmetler ve çağdaş devlet normlarını yönetim anlayışına getirmesi Müslüman dünyası üzerinde önemli bir etki yapmıştı. Nitekim İslam dünyasının yetiştirmiş olduğu fikir adamları kitaplarında, makalelerinde, eylemlerinde sürekli olarak Atatürk’e atıf yapmışlardır.

Büyük İslam Âlimi Musa Carullahın bir makalesinde O’nun hakkında “Türklerin aziz şefi, İslam gazisi, en büyük siyasi, en büyük müceddid, necib milletine en çok hayrı dokunan en verimli fatih, Türk milletini ihya yolunda en faydalı inkılabı başaran en isabetli inkılapçı, İslam âlemi tarafından ilk önce yapılması gerçekleşen ıslahı yapan en değerli mürşit, İslam büyüğü, dünya teki ”⁴⁹⁰ diye yazmaktadır.

Türk Milleti tam bağımsızlığını elde ettikten sonra, Genç Türkiye huzur ve barış temelli politikalar benimsedi ve uyguladı. Atatürk, Türk yurdunu işgal eden batılı devletlerle en ufak bir düşmanlık hissi beslemeksizin onlarla dostluk ve barış temelli ilişkiler kurulmasını sağladı. Genç Türkiye’nin Güney komşusu Irak bu dış politika anlayışına hayranlıkla izlemekteydi. Türkiye’ye gelen Irak Başbakanı Nuti Es-Sait O’nun yılmaz bir barış savunucusu olduğunu demiş ve devamında “Beni hayran eden ayrıcalıkların başında barışseverliği gelir. Kısa bir süre önce savaştığı devletlerin sorumlu

⁴⁸⁸ A.e.

⁴⁸⁹ Ender, a.g.e., s.76.

⁴⁹⁰ Akşam, Sayı: 8708, 10 Kasım 1948,s.4.

kişileri karşısında hiçbir şey olmamış, sanki onları perişan etmemiş gibi, el uzatışı ve gönül alıştı vardır ki, içtenlikle doluydu. Bunu gözlemlerim ve utandım. Halimden ve yüzümden bunu fark etmiş olmalı ki, o harikulade manalı, bulutsuz gökyüzü gibi gözlerinin insancıl ışıltıları ile baktı ve:

“Kan ve kin’i hatırlatan olaylar, belleğimizden uçup gitmeli. Bu, hem milletimize, hem insanlığa karşı görevimizdir ”dedi

Bu dediklerini, düşman içinde ispatlamış adamdır. Böylesine rastladım diyene bugüne dek rastlamadım”⁴⁹¹ diye söylemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Türk Milleti’nin bağımsızlığına ve egemenliğine göz diken emperyalist devletlere karşı, Doğu’nun en uzun, çetin ve kendi içinde taşıdığı özellikler bakımından benzersiz olan bir Kurtuluş Savaşına imza atmıştı. Bağımsızlıklarına ulaşmak için ortaya çıkan mazlum milletlerin liderleri, O’ndan ilham aldıklarını ve O’nun açtığı bağımsızlık çığırından kendilerinin yürüyerek geçeceğini inancını taşımışlardır. Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba kendisinin en umutsuz ve müşkül durumlarda O’nu örnek aldığını şu şekilde söylemektedir:

Vatanın istiklali milletler arası hakikat olduğu gün, Allaha şükürden sonra ilk hatırladığım isim, Gazi Mustafa Kemal Atatürk oldu. Ümit kapılarının kapandığı buhran anlarında, Destan hayat ve mücadelelerinden ilham aldığım insan, O’ydu.⁴⁹²

Mazlum milletlerin Türkiye’de görev yapmış Elçileri, Atatürk’ün Devrim ve İlkelerini kendi ülkelerinde tartışmaya açmış ve kendi “Kurtuluş Savaşlarını “ O’nun açmış olduğu bağımsızlık mücadelesiyle ilişkilendirmeye çalışmışlardı. Ayrıca sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı yapılmış Türk Kurtuluş Savaşı, mazlum milletler tarafından örnek alınmıştı. Mazlum milletlerin bağımsızlığına giden yolda, Türk Kurtuluş Savaşı kırılma noktasıydı.

Endonezya Ankara Büyükelçisi Raden Sulejako’nun O’nun hakkındaki “...Duygularınızı paylaşıyoruz. Çünkü Biz Endonezyalılar için Kemal Atatürk, müstemlekeciliğe ve emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı açan ilk Asyalı liderlerdendir. Endonezya Başbakanı Sukarno liderliği altında Atatürk’ün liderliği altında Atatürk’ün 40 yıl önce başardığı işi bugün devam ettirmektedir”⁴⁹³ demiştir.

⁴⁹¹Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, s.173.

⁴⁹²**Cumhuriyet**, Sayı:14107,10 Kasım 1963,s.7.

⁴⁹³**A.e.**,s.3.

Öte yandan Cumhuriyet rejimini tesis edemeyen bazı mazlum milletler, Atatürk'ün İlke ve Devrimlerini benimsediklerini ve O'nu örnek aldıklarını söylemelerine rağmen, kendilerini pek başarılı görmemişlerdir. Habeşistan İmparatoru Haile Selassie Atatürk'ü örnek aldığını söylemektedir.” Atatürk'e, ülkesi için yaptıklarına hayranım. Başardığı işe de büyük hayranlığım vardır. O'nun gibi başarılı olamadım; O'nu kendime örnek aldım.”⁴⁹⁴

Atatürk sadece kendi ülkesinde kitaplara, makalelere, dergilere konu olmuş bir önder değildi, aynı zamanda bütün mazlum milletler O'nu yazın hayatlarında işlemişler ve işlemeye devam etmektedirler. Muhammed Mirza Dehlevi O, vefat etmeden önce kaleme aldığı kitap O'nu yere göğe sığdıramaz. O'nun aleyhine atılan iftira ve sözlere tatmin eden cevaplar vermekle yetinmez, bu sözleri söyleyen kişilerin neden böyle yaptığını ve içinde bulunduğu psikolojik durumu da açıklamaktan geri kalmaz. ”Atatürk ” adlı yapıtının giriş kısmında O'nun için ”650 yıl önce Oğuz aşiretinden gelen Osman Bey'in yaptığı binanın kalıntıları üzerine daha büyük ve yüksek bir binanın inşa edildiğinde bütün dünya şahit olmaktadır. Bu muhteşem binanın tek mimarı, dünyada olup bitenlere aldırış etmeden büyük bir azim, gayret, sabır ve rahatlıkla vazifesine devam etmektedir. Bahsettiğimiz Mimar da Türkoğlu Türk olup adı da Mustafa'dır. Ayrıca Gazi Mustafa Kemal Atatürk bir ulusun birkaç yüzyılda ancak bir kez çıkardığı büyük bir şahsiyettir”⁴⁹⁵ diye yazmaktadır.

Türk Kurtuluş Savaşı bütün mazlum milletlerin özgürlük mücadelesine model olmuş ve Mustafa Kemal Paşa'nın namı hudutları açmış ve pek çok ülkede Kurtuluş Savaşları'yla özdeşleşen bir kahraman olarak O'nun ismi efsaneleşmiştir. Günümüz dünyasında bazı mazlum milletlerin liderleri, Atatürk'ün resimlerini özgürlük sembolü olarak makam odalarında bulundurmaktadır.

Emperyalizme karşı başarı ile savaşarak, onu ilk kez yenilgiye uğratan Mustafa Kemal üçüncü dünya ülkelerinin gelişen ülkelerinde bir ulusal kurtuluş önderi olarak tanınmış ve kişiliği bir bağımsızlık bayrağı olarak benimsenmiştir. Öyle ki, Pakistan, Cezayir, Endonezya Kurtuluş Savaşı ve Mısır devrimi gibi tam bağımsızlığa yönelik ulusal mücadelelerde bu ülke halklarının ceplerindeki taşıdıkları resimler, ağızlarında dolaşan sözler, hep Türk Ulusunun yetiştirdiği büyük kahraman Atatürk'ündü. Feodal karakterde bir Ortaçağ düzenine karşı girişilen ve başarıya ulaştırılan Libya devriminin lideri Kaddafi'nin

---

⁴⁹⁴Ender, a.g.e., s.116.

⁴⁹⁵Fauk, a.g.e.,s.25.

başkanlık odasında Atatürk'ün fotoğrafı bir bağımsızlık ve çağdaşlaşma sembolü olarak durmaktadır.⁴⁹⁶

Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılında Hâkim Mohammed Said Atatürk'ün yüzüncü yılında Avrasya'da mazlum milletler tarafından nasıl kabul edildiğini şu veciz ifadelerle anlatmaktadır: “Gazi Mustafa Kemal Paşa fikir dünyasında Modern Türkiye'nin babası ve mimarı, demokrasinin kurucusudur. Müslümanlar için Avrasya'da, O bir efsane, kahraman ve semboldür. 1938 'de Atatürk vefat ettiğinde, ülkem bir bağımsız devlet olarak ortaya çıkmadan yaklaşık 9 yıl önce, Atatürk'ün vefatı Müslüman Hindistan'da özel bir kişi olarak yası tutuldu fakat O'nun yaptıkları ülkemim kurtarıcısı Muhammed Cinnah gibi ölümsüzdür... Yeni bir yol oluşturup, aydınlatan O, Müslüman dünyası için yeni bir çıkış açtı. Atatürk Müslüman dünyasının kıvançlı geçmişi olduğunu ve doğru bir yolda yürümeleri gerektiğini gösterdi. Ayrıca O, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nde onurlu bir yer edinmesini sağlamıştır.”⁴⁹⁷

21'nci yüzyılda da mazlum milletler O'na duymuş oldukları hayranlık ve bağlılığı sık sık dile getiriyor. Bir insanın öldüğü yer isminin en son anıldığı yere, Atatürk bu bağlamda hem kendi ülkesinde hem de mazlum milletlerde asla ölmeyecektir. 21'nci yüzyılda O'nun başarmış olduğu işler, dünya barışına yapmış olduğu hizmetler ve mazlum milletlere önderliğiyle bütün insanlık tarafından daha iyi anlaşılacaktır. Beşeriyet tarihinde “Mustafa Kemal Atatürk” ismi altın harflerle yerini almıştır.

Ne yazık ki, O'nun ölümüyle mazlum milletleri dünyada savunacak, destek olacak ve sahiplenecek birisi kalmamıştı. Genç Türkiye'nin Atatürk'ten sonra başa gelenler, Atatürk'ün mazlum milletlere yönelik çok yönlü politikasını kavrayamamışlardır. Nihayet Avrasya'nın merkezinde yer alan Genç Türkiye'yi yönetenler, Batı eksenli politikaların dışına çıkamamış ve mazlum milletlere olan ilgi ve alakalarını kesmişlerdir.“... Türkiye'nin ilgisizliğine kırgınlar. Ama haritada Türkiye'nin yerini bilmeyenler, Atatürk'ü biliyorlar...”⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁶Anıl Çeçen, **Atatürk ve Avrasya**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları,1999,s.114.

⁴⁹⁷Hâkim Mohammed Said, “Atatürk”, **IX Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı Basım**,1989,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.1584–1586.

⁴⁹⁸Aydemir, **Tek Adam: Mustafa Kemal 1922–1938**, s.400.

3.5. Atatürk'ün Batılı Düşün Ve Devlet Adamları Üzerinde Etkisi

Osmanlı İmparatorluğu I.Dünya savaşıdan yenilgiyle çıkmıştı. Ülkede taş üstünde taş kalmamış, ülke harap ve yerle bir olmuştu. Halk bitkin, yorgun, savaştan bıkmış, anarşi ve soygunculuk yaygınlaşmış, can ve mal güvenliği nerdeyse kalmamış ve Anadolu harabe haline dönmüştü. Ne elde; ne de avuçta vardı. Osmanlı Milleti, hiç aralıksız, kesintisiz 1911'den beri savaşıyordu. Ne yazık ki, sonuç hep "hüsran"dı.

Batılı emperyalist ülkeler ve işbirlikçisi Yunanistan'ın Anadolu coğrafyasını işgal etmesi, işgallerin geçici ve kısa süreli olmayacağını anlaşılmaması, savaş dışındaki seçeneklerin işe yaramayacağını bilinmesiyle beraber Türk Milleti ve onun önderi Mustafa Kemal Paşa bağımsızlığını elde etmek ve düşmanı yurttan atmak için silaha sarıldılar. Bir tarafta dönemin en güçlü devletleri ve onların jandarması Yunanistan diğer tarafta bağımsızlıklarını her şeyin üstünde gören, imkânsızlıklar ve yokluklar içindeki Türk Milleti vardı. Denk güçlerin mücadelesi olmayacağı çok açıktı. Ancak insanüstü gayretler ve olağanüstü mücadeleyle Türk Milleti emperyalizme kafa tutabilirdi.

Öte yandan İtilaf devletleri I. Dünya savaşı sonucunda kendi aralarında anlaşmazlıklar su üstüne çıkmıştı. Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu ve İzmir'in daha önce Sykes-Picot gizli antlaşmasıyla İtalya'ya verilen bu toprak parçası, İngiltere'nin güçlü bir İtalya'nın kendine tehdit olarak algılaması ve Yunanistan'ın Anadolu'da jandarmacılık yapmasını benimsemesi nedeniyle Yunanistan'a verilmiştir.

Yine İngiltere, Skes Picot gizli antlaşmasına göre Musul'u Fransızlara bırakmıştı. Lakin Paris Barış Konferansı'nda İngiltere, zengin petrol rezervleri için, Musul'u kendi işgal bölgesinin sınırlarına dâhil etti. Bu nedenlerden dolayı hem İtalya hem de Fransa kendi başlarına hareket etmeye başladılar. Bu durum İtilaf devletleri arasında mevcut olan çatlağın büyümesine neden oldu. Türk Milleti İngiltere destekli Yunanistan'ı savaş alanlarında mağlup ettikçe, Fransa ve İtalya ekonomik imtiyazlar elde etme çabası içerisinde oldular. Nitekim Türk Milleti Sakarya Zaferini kazandıktan sonra Fransızlarla imzalanan "Ankara Antlaşması" üzerine Fransız Meclisinde ileri geri konuşanlar oldu. Fransız Başbakanı Aristid

Briant, bu çıkışlara “Dağ başında Haydutlar “ diye adlandırdığınız Mustafa Kemal ve Onun bütün askerleri, Burada olsalardı; teker teker her birinin heykellerini dikerdik. Böylesine kahraman bir Ulusla antlaşma imzalamaktan gurur duyarım⁴⁹⁹ diye karşılık vermiştir.

Anadolu Hükümeti’nin Bolşevik esaslarını dayanan bir yönetim kurmasını arzulayan S.S.C.B. başkanı Lenin,”Mustafa Kemal, sosyalist değildi, Fakat görülüyor ki, iyi bir teşkilatçı, yüksek anlayışlı, ilerici, iyi düşünceli ve akıllı bir önder.

O, soygunculara karşı bir Kurtuluş Savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağını ve Sultanı da yarını ile birlikte alt edeceğini inanıyorum “⁵⁰⁰ demiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılara karşı üst üste alınan zaferler, “ Üzerine Güneş Batmayan İmparatorluk “ diye addedilen İngiltere’yi, Anadolu’da köklü bir politika değişikliğine gitmeye zorladığı, İngiliz kabinesinin önemli simalarından olan Charles F.G. Masterinan tarafından itiraf edilmiştir.

İngiltere ve Avrupa, elverişli barış koşulları sağlamak için, sanki O’na yalvarmaktadır. Bu arada tüm İslam dünyası, Yunanistan’ın yenilgisini, İngiliz yenilgisi olarak görmekte ve bayram etmekte... İngiltere, kendi yaratmış olduğu felaketin daha da büyümesine engellemek için, İstanbul ve Doğu Trakya’nın, Türklerin eline geçmesine razı oldu.⁵⁰¹

Türk Kurtuluş Savaşı İngiltere’nin Anadolu ve Boğazlar üzerindeki emellerini suya düşürmüş ve İngiltere’nin büyük bir prestij kaybına uğratmıştı. Nihayet Türk Düşmanı Loyd George hükümeti, Anadolu’daki başarısızlık yüzünden iktidardan düşmüştü. Türk Orduları 1922’de düşmanı Akdeniz’e dökünce, İngiliz İşçi Partisi lideri Mac Donald, Parlamento’da [dönemin] Başbakanı Loyd George için:

“Hazineden bu kadar para harcandı.Hani Anadolu taksim edilecek, hani Boğazlar bizim olacaktı?... Gelsin hesap versin ”demesi üzerine Güneş Batmayan imparatorluğun Türk düşmanı Başbakanı Loyd George, espriye başvurdu:

“Yüzyıllardır, çok seyrek deha yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakın ki, O büyük dahi, çağımızda Türk Milleti içinden çıktı.

Mustafa Kemal’in dehasına karşı elden ne gelebilirdi? ” ⁵⁰²

---

⁴⁹⁹Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, s.174.

⁵⁰⁰A.e.,s.164.

⁵⁰¹A.e.,s.175.

⁵⁰²A.e.,s.171.

Mustafa Kemal Paşa emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı'yla elde etmiş olduğu zaferi, Lozan Barış Antlaşması'yla taçlandırmıştı. Lozan Antlaşması'yla batılı devletler, Türk Milleti'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldılar. 1926 yılında Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee Lozan Antlaşması'yla ilgili "1853'de St. Petersburg'da Çar I'nci Nikola, İngiliz Büyükelçisine: "Elimizde bir hasta adam var, çok hasta bir adam. Her an ellerimizde ölebilir..." demişti. O günden beri Hasta Adam'ın ölmesi, komşuları ve herkes tarafından, kurtuluş umudu kalmadığı düşüncesi ile beklenmiştir. Ve Türkler, sağlık ve güçlerinin yerinde olduğunu "muzaffer müttefiklere" Lozan Barış antlaşmasını imzalatarak ispatlamışlardır.

Bu kitabı yazarken, Çar Nikola'nın Türkler için " Hasta Adam" sıfatını kullanması üzerinden 73 yıl geçmiştir. Bugün Çarlık, yalnız St. Petersburg'dan değil, Rusya'dan da çıkarılmıştır.

Ama "Hasta Adam" yatağını yorganını İstanbul'dan toplayıp Ankara'ya gitmiştir. Ve görüldüğü gibi bu hava değişimi, ona pek yaramaktadır. Böylece Türk, Türk'ün ne olacağı konusunda Batı'nın kendi düşüncesinde yarattığı görüntüye bir türlü uymayarak, Batılıyı hep şaşırtmıştır"⁵⁰³ demiştir.

Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'te ilan edilmesinin ardından tam on yıl geçmiş ve 1933 yılına gelinmişti. Türk Milleti, milli hâkimiyete dayanarak kurduğu Cumhuriyetin 10'uncu yılında tam bağımsız ve saygı duyulan bir millet haline gelmişti. Türk Milleti, Cumhuriyet'in 10'ncü yıldönümünü tüm ülkede büyük sevgi ve coşkuyla kutluyor ve Genç Türkiye'ye yabancı devlet başkanlarından kutlama mesajları yağmaktaydı. Alman Cumhurbaşkanı Mareşal Von Hindenburg 'un Cumhuriyetin 10. yılı vesilesiyle Atatürk'e göndermiş olduğu mektup O'nun isteğiyle Hakimiye-Millie gazetesinde yayınlanmıştır ve metin şu şekildedir:

...Benimle beraber bütün Alman milleti, yüksek rehberliğiniz altında modern Türk devletinin temelleştiği derin bir alaka ile takip etti. Türk milliyetçiliği nasıl uyandırdığınızı, nasıl kuvvetlendirdiğinizi, çalışkan ve ilerlenmeyi sever milletinize bütün dünyada takdirler çeken siyasi ve iktisadi yükseliş için, tedbirli bir elle nasıl yol açığınızı büyük hayranlık ve takdirle gördük.

---

⁵⁰³ A.e.,s.163.

Alman milletinin felaketli zamanlarında Türk milletinden gördüğü dostluğu hiçbir vakit unutamayacağını, bilakis onu daima muhafaza edeceğini ve derinleştireceğini Zat-ı devletlerine temin etmek için bir ihtiyaçtır...⁵⁰⁴

Genç Türkiye'nin izlemiş olduğu sulh ve dostluk politikası kısa zamanda beklenenin üstünde ilgi gördü. Bir taraftan komşu devletlerle dostluk ve barış rüzgârları, diğer taraftan tüm devletlerle oluşturulan güven ve işbirliği Genç Türkiye'yi savaş çığırtkanlığın yükseldiğı bir eşikte barışçı politikasıyla ön plana çıkarmıştı. Bunların mimarı Mustafa Kemal, Kral Aleksandre tarafından Ankara'da ziyaret edildi ve ülkesine dönüşünde O'nun hakkında düşüncelerini "...Biz Türklerle gayet iyi anlaşırız. Ben şahsen Türk ırkına karşı büyük bir hürmet ve muhabbet hissederim. Döğüşen fakat entrika yapmayan asil, erkek bir millettir. Türkiye tarihinde küçüklük, hasislik yoktur.

Gazi'yi severim. Zamanın ihtiyaçlarını harikulade güzel gören ve milletini onlara intibak ettirmek için devasa bir mücadele yapan bu dahi insana karşı derin bir sempatim vardır. Geçen sene İstanbul'da birlikte birkaç saat geçirdik... Mustafa Kemal'in şahsiyeti azametli çizgilerden mürekkeptir. Âdete bir fresk... Türkiye ile addedilen anlaşmalardan pek memnunum⁵⁰⁵..." diye açıklamıştır.

Amerikan General Scherril yazmış olduğu bir kitabında, Amerikalıların Mustafa Kemal'e hayran olduğunu söylemiş, bütün insanlar O'nun cesareti ve azmini örnek alması gerektiğinin altını çizmiştir.

"Büyük adamlar yetiştiren bir ırk, herhalde büyük bir ırktır. Bir kavmi anlamak için onun liderlerini tetkik etmekten daha iyi bir vasıta yoktur. Bugün herhangi bir yerde kendisinden üstün devlet adamı bulunmayan M.Kemal kadar büyük liyakatli bir zatı, Türkler nadiren yetiştirmişlerdir. Binaenaleyh, Türkiye'yi tetkik etmek için, arayacağınız en iyi yol, onun siyasi heyetinin başındaki zatla işe başlamak ve halaskar, münci, milli kahraman ve cihanşümul devlet adamı olan Cumhurreisini, Mustafa Kemal'i tetkik etmektir" diye kitabına başlayan muharir, bilhassa şu kanaatini tesbit ediyor:

Birçok insanların başarmaya maddeten kadir olmadıkları işleri, başarmakta gösterdiği azim ve cesarete ve elde ettiği muvaffakiyete bütün Amerika hayrandır."⁵⁰⁶

⁵⁰⁴Mehmet Önder,"Atatürk'e Mektuplar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: IV, Kasım 1987, Sayı 10'dan Ayrı Basım, s.112.

⁵⁰⁵**Hakimiye Milliye**, Sayı:4631,5 Temmuz 1934, s.1.

⁵⁰⁶**Ayn Tarihi**, No:8 ,Ağustos 1934,s.391.

Atatürk, 20'nci yüzyıla damgasını vurmuş bir liderdi. O'nun fikir ve düşünce hayatı, Türkiye'nin sınırlarını açmış, gerek Doğu'da gerekse Batı'da derinlemesine araştırılmıştır. Öyle ki, günümüze kadar gelen düşün adamları Mustafa Kemal'in başarmış olduğu işleri, O'nun evrensel etkilerini ve dünya barışına katkılarını uzun uzadıya incelemişlerdir. Diğer devletlerde olduğu gibi, Fransa'da da Atatürk'ün fikir ve düşünce ilkelerini anlamaya yönelik büyük bir ilgi ve alaka vardı. Fransız sosyolog ve siyaset bilimci Marcel Sauvage O'nun hakkında makaleler yazarak Atatürk'ü Fransalılara tanıtmıştır.

O, Atatürk'ün büyüklüğünün sırrını “Avrupa'da hükümetler bir an, yeni bir Cengiz Han doğmuş olmasından korktular.Fakat kendi yurdunda ve yalnız kendi yurdu için tam ve net bir devrim yaratmış olan bu devlet adamı, ne zaferden sarhoş oluyor, ne de çizdiği yoldan ayrılıyordu,O'nun gücü ve büyüklüğü buradadır”⁵⁰⁷ şeklinde anlatmaktadır

Yine Marcel Sauvage “ La Turquie “ adlı makalesiyle bütün mazlum milletleri ilgilendiren ve onlara önderlik eden Atatürk'ün evrensel etkileri ve Kemalizm hakkında çarpıcı bir değerlendirmede bulunmuştur:

Politik Demokrasi, ancak ekonomik alanda belli bir gelişme düzeyinden sonra gerçekten işlemeye başlar. Üçüncü dünya milletleri, Kapitalizmin çizdiği yollardan gidip bu düzeye hızla ulaşamazlar. Komünistlik, doğrudan doğruya benimsenir; rejimin çekiciliği de budur zaten. Ama ileri sürdüğü hal çareleri, görüldüğü kadar kolay değildir.

“Geçiş Dönemi” denen aşamada politik özgürlüklerin tümünü endüstrileşmeye feda etmek, bütün milletlerin ulaşmak istedikleri tüm Demokrasiye erişmek için, en kestirme yol olamaz. Çünkü Diktatörlük ile beraberinde getirdiği alışkanlıklar, bir kere yerleşti mi, bunları söküp atmak, Batının kapitalist düzenini söküp atmak kadar güçtür.

Az gelişmiş, ya da yarı gelişmiş milletlerin hemen hepsi, az çok, açık biçimde bunun bilincindedirler. Bunun için de Kemalizm'in, modernleşmek amacıyla ilk örneğini verdiği karma bir politika ile karma ekonomi düzenine yönelirler.

Bu nedenle Komünizm,1945'den bu yana bir örnek değeri kazandı. Türkiye tarihinin bir sayfası olmaktan çıkıp, politik bir sisteme örneklik etmeye başladı. Henüz iyice tanımlanamadığı için bu sistemin, Komünistlik veya Batı Demokrasisi kadar kesin bir şemasını vermek mümkün değil. Bununla beraber, önemli bir sistem olduğu kesin; Çünkü henüz Moskova'ya ya da Pekin tımarına girmemiş Üçüncü dünya devletlerine de yol

---

⁵⁰⁷Bozdağ, **Atatürk'ün Avrasya Devleti**, s.171.

göstermektedir bu sistem; Azgelişmiş Uluslar için Marksizm'in karşısına dikilen seçenektir, bu sistem.⁵⁰⁸

Marcel Sauvage 20'nci yüzyıla damgasını vuran liderler hakkında bir karşılaştırma yapmış ve devamında "Atatürk yarım bir ilahtır, Türklerin babasıdır. Hiçbir devlet şefi için hayatında bu kadar heykel dikilmemiştir, ne Mussolini'n ne Hitlerin ne de Lenin'in anıtları onunki ile boy ölçülemez"⁵⁰⁹ demiştir.

Atatürk'ün Türk dili ve tarihiyle ilgili yaptırdığı çalışmalar "Neus Wiener Tageblatt" Avusturya gazetesinde yankı bulmuştu. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu Atatürk'ün talimatıyla açılması gerek Türkiye gerekse Avrupa basınında ses getirmişti.

"Bugün devlet adamları içinde, siyasal ve ekonomik bakımdan ağır ve sorumlu ödevleri arasında, ulusunun dil ve kültür meseleleriyle uğraşmak için vakit ve imkân bulan bir tek kişi vardır. İşte asrın en inatçı ve geri bir idaresini bir darbe ile ortadan kaldırarak onun yerine, hiçbir tarafta daha esaslı ve modern şekline rastlanmayan demokrasi getiren bu adam Cumhurbaşkanı, Kemal Atatürk'tür..."⁵¹⁰

Atatürk'ün dünya barışı ve sulh ortamı sağlamak için Balkanlar'da Balkan Paktı ve Asya'daki Sadabad Paktı oluşumları İngiltere'yi oldukça memnun etmişti. Bu sırada İngiltere gazeteleri dünya barışına büyük katkı sağlayacak paktların mimarı Atatürk'ü öve öve bitiremiyorlardı. İngiliz gazetecilerinden Herbert Sidebtham, Scrutator imzasıyla "Türkiye'nin yeniden canlanmasının hikâyesi ve Atatürk'ün sulh siyaseti" başlığı altında şöyle yazıyor : "...Bugünkü Avrupa'nın en muktedir devlet adamıdır demek mümkün olan Atatürk, hiç şüphesiz devlet adamlarının en cesur ve orjinalidir... Atatürk, hakiki emperyalizmin kendi vatanında kendi milletinin saadet ve hürriyetinde olduğunu takdir etmiştir... Eğer demokrat diye bir şey varsa, Atatürk demokrattır. O hakiki demokrasinin talim ve terbiyeden başka bir temeli olmayacağını bilir. Bu da, biraz zaman ve tecrübe, biraz da mektep meselesidir"⁵¹¹ diye O'nun demokratik bir lider olduğunu söylemiştir.

Atatürk, çağının en bilinen ve tanınan barışsever şahsiyeti olmuş. O'nu bilenler belli bir yaş grubu, ırka ve ülkeye bağlı değildi, adı bile bilinmeyen ülkelerde bile tanınıyordu.

---

⁵⁰⁸ A.e.,s.169.

⁵⁰⁹ Cumhuriyet, Sayı: 4031,5 Ağustos 1935, s.1.

⁵¹⁰ Atatürk'ün Vefatları, **Ayın Tarihi**, No:21,Eylül 1935, s.283.

⁵¹¹ İnan, a.g.e.,s.49.

“1936 yılında idi. Atatürk’e Polonyalı bir zattan bir mektupla beraber, bir paket gelmişti. Küçük bir kehribar parçasını Atatürk’e takdim eden bu yabancı zatın mektubunun özeti şu idi:

“Bu kehribar, bizim ailemizde uğurlu sayılan bir nesnedir. Manevi kıymeti olan bu taş, size hediye etmeyi düşündüm. Çünkü, Siz asrımızın ,en büyük adamısınız..Bu uğur ve saadeti ancak size layık görüyorum. Lütfen kabul ediniz.”

Atatürk bundan çok mütehasıs olmuştu.

Fakat biz bu basit hediyein, bir yabancı tarafından gönderilme tarzını tahlil edecek olursak, görürüz ki, Atatürk sadece devletler münasebeti dolayısıyla, resmi çevreler tarafından tanınan bir şahsiyet değildir. O’nu, yabancı fertler dahi, en samimi hislerle tanımışlardır.

O, harpçi muzaffer bir kumandan olarak, askerlikle temayüz etmiş, fakat sulhçu ve her devletle anlaşılan bir devlet adamı olarak, Türk tarihinde yer almıştır.

O, daima milletini, milletler camiası içinde mütalaa etmiştir. Kendisi diyor ki:

“Karşılıklı emniyet ve selamet, bütün dünya milletlerinin temenni eylemesi lazım olan bir saadet esasıdır.”⁵¹²

I. Dünya Savaşı’nda aynı safta yer alan Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu savaştan yenik çıkmışlardır. Türk Milleti, İtilaf devletlerin dayattığı ve Türklerin yaşama hakkını kabul etmeyen Sevr Antlaşmasını boşa çıkarmıştı. I. Dünya Savaşı sonucunda İtilaf devletleri, yenilen devletlerle yapmış olduğu barış antlaşmalarının içinde uygulanmayan tek antlaşma, Sevr olmuştu. Adolf Hitler Atatürk’ün başarılarına kendilerine güç ve cesaret verdiğini ve ona hayranlık duyduğunu birkaç kez tekrarlamıştır.

Adolf Hitler, Atatürk’ün başlatmış olduğu Türk Kurtuluş Savaşını kendilerine örnek aldığını söylemiş ve devamında “Mustafa Kemal, bir millet bütün vasıtalarından mahrum edilse dahi, kendini kurtaracak vasıtaları yaratabileceği ispat eden adamdır. Onun ilk talebesi Mussolini’dir, ikinci talebesi benim”⁵¹³ demiştir.

Yine Hitler Almanya’da iktidara geldikleri zaman aynı Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı gibi tam bağımsızlığı önündeki engelleri kaldırmaya çalışmış ve Almanya için oluşturulan Nasyonal Sosyalizmin, Kemalizm’le aynı yöne gittiğini açıklamıştır.

---

⁵¹²A.e.,s.50,51.

⁵¹³Atay, a.g.e., s.319.

“1933’te Türkiye Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanıyla görüşmesinde Hitler, Atatürk’ün başarılarının, kendisinin Nasyonal Sosyalizmin başarısına olan inancını güçlendirdiğini özellikle kaydetti. Türkiye’nin başarılı özgürlük savaşının ‘parıldayan bir yıldız gibi güven verdiğini ve Kemalizm’le Nasyonal Sosyalizmin ulusal gelişmede aynı yöne gittiklerini söyledi.”⁵¹⁴

Alman Başbakanı G. Kiesinger de çocukluğunda Atatürk’ e hayran olduğunu belirtmiş ve O’nun ülkesi için yapmış olduklarından övgüyle bahsetmiştir.

Ben, Türk-Alman dostluğunu yakından tanıyan bir neslin çocuğuyum.

O küçük yaşta, bir adamın kahramanlıklarını, yaptığı hizmetleri, ülkesi için giriştiği özverileri gördüm: Bu adam Mustafa Kemal’di.

Bugün daha iyi kavıyorum ki, o insan, büyük bir Devlet Adamı idi.

Büyüktü: Çünkü Ulusunun, Ülkesinin bir talihsiz anında yurdunu kurtarmak için bütün cesaretini kullandı.

Bugün Türk, yeniden muzaffer, yeniden ayakta,

Büyüktü: Çünkü ölçüyü her zaman korumasını bildi; eserini tehlikeye sokacak sınırları aşmadı. Yüceliğin ve yürekliliğin sınırlarını da çizebilecek kadar anlayışlı idi.⁵¹⁵

Amerikan Başkanı Franklin D.Roosevelt, Atatürk Avrupa’nın en büyük devlet adamı olduğunu söylemiştir.“Atatürk hakkında almış olduğum bilgi çok tazedir; bu husustaki bilgilerimi kendisini çok iyi tanıyan birisinden edindim. Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti’nin tanınması hakkında Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Litvinof ile görüşürken kendisine, O’nun fikrinde bütün Avrupa’nın en kıymetli devlet adamının kim olduğunu sordum. Bana verdiği cevapta: “ Avrupa’nın en kıymetli devlet adamının bugün Avrupa’da yaşamadığını, Boğazların gerisinde, Ankara’da yaşadığını, bunun, Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal olduğunu “⁵¹⁶söyledi.

3.5.1.Atatürk’ün Barış ve İnsanlık İdealinin Batılı Devlet Adamları Üzerindeki Etkisi

Atatürk hayatının büyük bölümünü asker kişiliği ile savaş meydanlarında geçirmiş, ancak hiçbir zaman savaş taraftarı olmamıştır. “Savaş zaruri olmalıdır,

⁵¹⁴Atatürk’ün Vefatları, **Ayın Tarihi**, No:60,Kasım 1938, s.235-236.

⁵¹⁵Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, s.174.

⁵¹⁶Ender, **a.g.e.**, s.21.

zaruri olmayan savaş cinayettir” ifadesi ile bütün yaşamı boyunca barışa bağlı kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Türk Milleti’nin bağımsızlığını kazanması için son yol olarak savaşı göze almıştı. Mustafa Kemal Paşa, Türk Milleti’nin bağımsızlığını barış ve diplomasi yoluyla kazanması için Büyük Taarruzu ertelemiş ve öncesi Fethi Bey’i barış şartlarını görüşmek için Londra’ya temsilci olarak göndermiş, ancak İngiltere onu hiç hesaba almamıştır. Son ana kadar mürekkeple sağlanacak bir barıştan yana olan Mustafa Kemal, bunun üzerine duraksamadan Büyük Taarruz hareketini başlatmıştır.

Atatürk kendi bölgesini bir barış havzasına dönüştürmek istiyordu. O, Türk yurdunu işgal edenlere karşı en ufak kin ve düşmanlık beslemeksizin, onlarla ortak güvenlik ve barış için aynı masaya oturmaktan çekinmedi. Atatürk’ün ideali gereği, gerek komşu devletlerle gerekse diğer devletle sulh ortamı tesis etmek ve onu muhafaza etmektir. Barışın galebe çaldığı bir dünya ideali amacı vardı.

Mustafa Kemal Batı’ya karşı savaşmış birisi olmasına rağmen, Batı’yla ortak güvenlik ve işbirliği tesis etmesi, dostluk ve barış temelli politikalar yürütmesi ve Genç Türkiye’nin Milletler Cemiyetine üye olmaya karar vermesi, Mustafa Kemal 20’nci yüzyılın en barışsever lideri olduğunun açık kanıtıdır. Batı, yüzyılın en barışçı lideri önünde saygıyla eğilmekteydi. O, hayatı boyunca yılmaz barış savunucusu olmuştur. O’nun ölümüne sadece Türkiye üzmemiş, Asya, Afrika ve Avrupa’da da O’nun vefat haberi büyük bir üzüntüyle karşılanmıştı.

Atatürk’ün cenazesi bütün devletlerin temsilcilerini bir araya getirmişti. O gün dünya gündeminde ne ideoloji, ne komünistlik, ne de faşistlik vardı. Tüm dünya Büyük Önder Mustafa Kemal’i ebediyete uğurlamak için son görevlerini yapıyorlardı. Cenazesi Milletler Cemiyeti temsilcilerin bir araya gelip, oluşturduğu görüntü gibiydi.

Atatürk’ün cenaze töreni, onun son zaferi oldu. Tabutunun önünde karşıtların hepsi de sessiz kaldı. Türk ve Alman askerleri, tabutunun arkasında bir sırada yürüdüler; bir diğer sırada Stalin ve Hitler’in temsilcileri yan yanaydılar. Hem Valencia(Cumhuriyetçiler)hem de General Franco çelenk yollamışlardı. Tabutun önünde Faşistler, Demokratlar ve Komünistler eğildiler. Her sınıfıyla birlik olarak Türk halkı, yakardı ve ağladı. Zenginle fakir, yüksekle

alçak arasında hiçbir fark yoktu. Bugün Ankara'nın yaşamış olduğu, dünyanın hiçbir zaman görmediği bir törendi.”⁵¹⁷

Macarlar Türk Kurtuluş Savaşını yakından izlemiş, bu Kurtuluş Savaşı sonrası gelişen yeni konjonktür, onların I.Dünya Savaşını kaybetmeleri nedeniyle getirilen ekonomik, askeri ve siyasal engelleri ortadan kaldırma yönünde bir ümit ışığı olmuştu. Geçmişten gelen etnik ve kültürel yakınlıklar Atatürk döneminde Türk-Macar dostluk bağlarının daha da güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Atatürk'ün Türk dili ve tarihi üzerinde yapmış olduğu çalışmalarda Macar dil ve tarih uzmanlarının çalışmaları için kürsüler bahşetmesi de mevcut olan dostluk bağlarını pekiştirmişti. Bu yüzden O'nun vefatı Macaristan'da daha büyük bir üzüntüye neden olmuştu. Macar Meclis Başkanı Gyula Komis Atatürk'ün vefatı sebebiyle Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada: “Asri Türkiye'nin yaratıcısı Kemal Atatürk evvelki gün gözlerini ebediyete kapadı. Memleketinin içtimai, askeri, idari ve asri hayatının şekillerini cezri bir surette ıslah ve tebdil eyleyerek başka bir devrin hayat tarzları altında geri kalmış ve uyuşmuş olan Türk milletinden asri bir millet yaptı. Gazi unvanını hak ederek taşıdı. Çünkü bütün düşmanlarına galebe çaldı. Ve askeri dehası ve teşkilatçı kudreti kısa bir zamanda milli bünyeyi sonunda parçalamaktan kurtardı... Hiçbir zaman usta siyaset entrikalarının Ulyse'i olmamıştır, belki bütün engellerin galibi Achille olmuştur...”⁵¹⁸ demiştir.

Macaristan Başbakanı Kont Aponyi, Osmanlı İmparatorluğu I.Dünya Savaşı'ndan yenik, bitkin ve harap olmuş biçimde çıkmasına rağmen, Türk Milleti ve onun lideri Mustafa Kemal'in emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşını başarıyla vermesi, dünya tarihinde önemli bir olgu olduğunu ve devamında “Dünyayı, kişilikleri ile fakirleştiren ya da zenginleştiren seyrek insanlara rastlanılmıştır. Bunlar, yaşanan koşulların içinden çıkmış olabilirler. Mustafa Kemal Atatürk'ün bunlardan farkı, çok büyük bir milletin şan ve kudret devirlerini kovalayan üzüntü devrelerinden, şuurular, gaye ile bilinçle çıkmış olmasıdır. Hayatının hiçbir döneminde rastlantı olmadığı gibi; Onun, Milletinin kaderini ele almasında, adeta ilahi bir tecelli oluşmaktadır” demektedir.

Biz Macarlar, Dünya Savaşını beraber yaptık ve beraber yenildik. Beraber, ağır koşullu anlaşmalar imzaladık. Osmanlı Devletinin temel soyu olan Türkler, bağımsız devlete imkân vermeyen bu şartlara, Çanakkale savaşlarının yıldızı Mustafa Kemal'in önderliğinde “Hayır”

⁵¹⁷Nakleden Orhan Koloğlu, **Mazlum Millerler Devrimleri ve Türk Devrimi**, 2 bs., Ankara, Kaynak Yayınları, 2004. s.169-170, Neue Zürcher Zeitung ,22.11.1938.

⁵¹⁸Atatürk'ün Vefatları, **Ayın Tarihi**, No:60, Kasım 1938, s.95-96.

dediler ve düşman bir dünyanın karşısına Onun önderliğinde çıktılar. Askerliğin, ilim ve ustalık olduğunu o ispatladı. Yokluktan var ettiği ordusu ile Cihanın desteklediği düşmanın, vatanın bağrında yok etti, Milletinin hakkını, zalim ve insafsız düşmanından söke söke aldı.

Şimdi diyorum ki: Kendisini tanımakla şeref duyduğum, yüzyılların bu eşsiz insanının aramızdan gitmesi ile dünya fakir düşmüştür”⁵¹⁹ demektedir

Türk- Amerikan siyasi ilişkileri batılı devletlere nazaran daha geç başlamasına rağmen, Atatürk döneminde iki devlet arasında ilişkilerde önemli mesafeler alınmıştı. Gazi, modernleşme ve çağdaşlaşma yolunda atmış olduğu adımlar ve dünya barışının bayraktarlığını yapması, Amerikalı devlet başkanları tarafından hayranlıkla izlenilmiştir.

Amerikan başkanı Harry S. Truman’a göre, Kemal Atatürk’ün boyun eğmez önderliği altında Türk ulusunun azimle yaptığı ilerleme mücadelesine biz Amerika’da, ta başından beri büyük bir hayranlık duymuşuzdur.⁵²⁰

Diğer bir Amerikan Başkanı John F.Kennedy’e göre, “ Atatürk “ adı bu yüzyılın büyük insanlarından birinin tarihi başarılarını, Türk Milletine ilham veren liderliğini, modern dünyayı ileri görüşlü anlayışını ve askeri lider olarak kudret ve yüksek cesaretini hatırlatmaktadır.⁵²¹

Romanya Başbakanı Tataresko O’nun büyüklüğünü ve eşsizliğini tarihte tek olduğunu ve O’nun yerini doldurmanın çok zor olduğunu söylemiştir. Tataresko, Tarihte iz bırakmış insanların birbirlerine gıpta etmesi, doğal görülmesi gerçekten insancıl bir oluşumdur. Atatürk’ün de sahip olduğu ayrıcalıklara özenen çok oldu ve olacaktır. Benim, bu konu üzerinde söyleyeceğim gerçek şudur: tarih, bir kalbe sahip olsaydı, Mustafa Kemal mutlaka kazanırdı⁵²² demektedir.

Alman Tarihçi Herbert Mmelzig Atatürk’ün başardığı işler, sulh temini sağlama konusundaki samimiyeti ve eylemleri ve dış politikada getirdiği “Yurtta sulh, dünyada sulh “ilkesi göz önüne alındığında, O’nu çağdaşlarının üstüne çıkardığını düşünmektedir. Ona göre, Türkiye bilindiği gibi, bir gün bütün dünyaca da anlaşılacaktır ki, Yüzyılımızın gerçek önderi Atatürk’tür.⁵²³

---

⁵¹⁹Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, s.173-174.

⁵²⁰Ender, **a.g.e.**, s.21.

⁵²¹**A.e.**,s.20.

⁵²²Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, s.172.

⁵²³**A.e.**, s.164.

Düşmanlıktan arınma her ulus için geçerliydi. Atatürk, Genç Türkiye'nin tek düşmanı kalmaksızın bu dünyaya gözlerini kapatmıştı. Balkan Paktı için en çok çaba gösteren ve Bulgaristan'ı bu paktın bir üyesi olarak görmek isteyen Mustafa Kemal, en sonunda Bulgaristan'ı ikna etmeyi başarmıştı. Fakat O, Bulgaristan'ın bu pakta üye olma sürecini hazırlarken hayata gözlerini yummuştur. Bulgaristan'ın eski Başbakanları'ndan Musanof "Ankara'yı ziyaret ettiğimizde bana dedi ki, Bulgaristan ve Türkiye dost olmalıdır. Bulgaristan'a düşman olan, Türkiye'ye de düşmandır"⁵²⁴ demiştir.

Marcel Sauvage, Atatürk küçük devletlerin gelecekte önemli rol oynayacağını kendisine söylediğini açıklamıştır. O, küçük devletlerin, güçlü devletlerin hegemonyasından kurtulacağını ve bağımsız dış politika yürütebileceklerini söylemiştir. "Atatürk'ün şahsında, yalnız etrafında hayat ve ölüm mistiği yaratmaya kadir şeflere has manyatizm vardır.

Bir gün bana dedi ki, çok güçlü ve küçük uluslar vardır. Gelecek, birincilerden çok, bu uluslara aittir. Bu cümleler aklıma yerleşti. Çünkü bunlar, ölümünün öncesinde, Yakınoğu'nun, hatta bütün Doğu'nun en bilinçli, en uyanık, en güvenilir adamı olarak beliren Atatürk'ün üstün başarılarla dolu yaşamının derin anlamını göstermektedir."⁵²⁵

Mazlum milletlerin Anadolu'daki Milli Mücadele'den ilham ve örnek aldığı gerçeğini, batı basını ve düşün adamları da dile getirmiştir. Mazlum milletler hem bağımsızlıklarını kazanmalarında hem de modernleşme yolundan kendilerine örnek olarak Genç Türkiye'yi seçmişlerdir.

"Etkilerini Doğu ülkelerinde gösteren muazzam reformlarını hızlı şekilde gerçekleştirdi. Fas'taki Rif savaşları, Suriye'de Dürzü, Hicaz'da Vehhabi, Yemen'deki Zeydi savaşları, İran'da Kaçar hanedanının devrilmesinin arkasından gelen reformlar, Afganistan'daki güçlü reformlar (...) güçlerini en çok Anadolu Devrimi'nin parlak örneklerinden almışlardır."⁵²⁶

Türk-Sovyet ilişkileri Avrupa'da örnek gösterilecek düzeydeydi. Öyle ki, Türkiye ve S.S.C.B. uluslararası platformlarda ortak hareket ediyorlar ve beynelmilel meselelerde görüş alışverişinde bulunuyorlardı. Sovyet Hariciye Komiseri B.Titinov, Atatürk'ün ölümü üzerine Tefik Rüştu Aras'a şu telgrafi çekmiştir:

⁵²⁴Ulus, Sayı:6212,14.11.1938,s.8.

⁵²⁵Son Posta, No:2978,12 Kasım 1938, s.7.

⁵²⁶Nakleden Orhan Koloğlu,**Mazlum Millerler Devrimleri ve Türk Devrimi**,2 bs.,Ankara,Kaynak Yayınları,2004.s.159, İzvestiya,17.12.1938.

“Türkiye istiklalinin ve barış davasının yorulmaz mücadelecisi ve Türk-Sovyet dostluğunun banisi yüksek devlet adamı Kemal Atatürkün,[Atatürk’ün] ölümü haberinden pek ziyade müteessir ve müteheyyiç olarak samimi ve candan taziyetlerimi arza müsaraat eylerim.”⁵²⁷

Genç Türkiye modernleşme yolunda atmış olduğu adımlarla kendini güçlü devletler arasında bir yer sağlamıştı. “Hasta adam “ deyimi tozlu raflar arasında kaldığını Türkiye’yi yakından tanıyan eski Fransa’nın Türkiye elçisi Charles de Chambrun da, O’nun Genç Türkiye’yi güçlü bir devlet haline dönüştürdüğünü söylemiştir. Bununla beraber, Böylesine herkeste bir parçasını kopartmak iştahı yaratan Türkiye 1938 ‘de ise “ o kadar güçlüdür ki, hasta adam deyimi tümüyle eski, köhne bir söz olarak kalmıştır”⁵²⁸ demiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın emperyalizme karşı başlatmış olduğu Kurtuluş Savaşı tüm sömürge ülkeleri için bir devrim olduğunu, dogulu yazarlar gibi batılı yazarlar da aynı şekilde kabul etmektedir. Fransız aydın Maurice Baumant, O’nun Avrasya’da etkinliğini şu şekilde ifade etmektedir: “Eski Osmanlı İmparatorluğu, bir hayal gibi ortadan silinirken, Ulusal bir Türk devletinin kuruluşu, bu çağın en şaşırtıcı başarılarından biridir. Mustafa Kemal, yüce bir eser ortaya koymuştur. Türk milliyetçiliğinin zaferi, bütün Asya’da meyvesini vermiş ve Kemalizm parlak başarıları, bütün sömürgeler için bir örnek olmuştur.”⁵²⁹

Mustafa Kemal bir askeri deha olması, Cumhuriyet’in ilanına kadar cepheden cepheye koşması, savaşın acı yüzünü çok iyi tanınmasına rağmen, O’nun gibi her fırsatta barıştan bahseden başka bir lider yoktur. O’nun barışseverliği sessizlik, eylemsizlik ve pasiflik anlamına gelmez. O, söz konusu ülkesi olunca cephedeki ateş hattına bile gitmekten çekinmeyecek kadar gözü pek bir askerdir. O, bütün insanlığın akraba olduğunu ve devletler düşen görevin sulh ortamını muhafaza etmek olduğunu düşünmekteydi.

Fransız Gazeteci Madam Gaulis’in mektubunda Atatürk’e derin bir hayranlık duymaktadır ve mektup, Claude Farrere, Türklere hayranlığını açıkça söyleyerek: “ Neden mi Türklerin dostuyum? Çok basit. Barışı seviyorum da ondan. Ben, tanıdıklarımın içinde Türk halkından ziyade saygı ve sevgiye layığını görmedim. Fransız olmasaydım,

⁵²⁷ **Akşam**, No:7213,12 Kasım 1938, s.2.

⁵²⁸ **Cumhuriyet**, Sayı:5214,16 Kasım 1938, s.4.

⁵²⁹ Bozdağ, **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, s.168.

Ankara’da dostum Mustafa Kemal Paşa’nın yanında Yunanistan’a karşı İngiltere’ye karşı, aşağı yukarı bütün Avrupa’ya karşı ne büyük şevkle dövüştüm “ demektedir.⁵³⁰

Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt de O’nun büyüklüğü hakkında, “Beyaz evdeki görevim tamamlanınca ilk yapmak istediğim şey, zamanımızın en dikkate değer kişisini ülkesinde ziyaret etmektir. Kader, buna müsaade etmedi; Mustafa Kemal Atatürk öldü. Ama hissediyor, görüyor, inanıyorum ki, ayrıcalıklı kişiliği ile memleketinde ve dünyada uzun zaman yaşayacaktır. Çünkü bu çapta insanlar, dünyaya sık gelmezler⁵³¹ demektedir.

3.4.2. Atatürk’ün Vefatının Batılı Dış Basında Yansımaları

Dünya gazeteleri Atatürk’ün ölümüne geniş yer vermişti. Mahalli ve ulusal bütün dünya gazeteleri, Atatürk’ün ölümü üzerine onun hayatını ve icraatlarını anlatan geniş haberlerini üzüntüyle vermişlerdir. Kimisi, O’nun ölüm haberini günlerce manşetlerden indirmemişti. Öte yandan O’nun vefatı II. Dünya Savaşı hazırlıklarıyla ilgili gündemin soğumasına vesile olmuştu.

Macar basını Atatürk’ün vefatı üzerine O’nun hakkında sayısız makale kaleme almış ve çağımız için “ O’nun ölümü büyük bir kayıptır “ diye hemfikir olmuştur. Macar gazetesi olan Esti Ujsag da Atatürk’ün imkansız başarıları bir lider olarak değerlendirmekte ve O’nun için şunları söylemektedir:“...Mustafa Kemal modern devleti kurdu, onu gelişmişliğe ulaştırdı, zenginleştirdi ve birliğini sağladı.15 sene içinde milletini asırlarca ileriye götürdü. Milletten kuvvetlerini bir araya getirdi. Cinayetleri ve düşkünlükleri kökünden söküp attı. Yeniliğe ulaşmış ve büyük bir vazife ifası ile görevi yerine getirmekle yükümlü olan millet, son seyahatinde onun birlikte yürüdüğü topluluğu oluşturuyordu. Onun göstermiş olduğu misal, endişe içinde yaşayan ve mücadelelere girişmeyi düşünen milletlere bir ders olacaktır. Çünkü Atatürk , ‘çağımızın olanaksız hiçbir şey yoktur’ şeklindeki tarihi hakikatini ispat eden ilk adam olmuştur...”⁵³²

Atatürk’ün “Yurtta sulh, dünyada sulh” siyaseti ve barış için hizmetleri, tüm dünya tarafından olumlu ve samimi bulunulmuştu. O’nun adı barışla anılır olmuştu. Dünya gazeteleri gibi, Macar gazeteleri de “barış kahramanını dünya kaydetmiştir” diye yazmıştır.

⁵³⁰Önder, a.g.m., s.95.

⁵³¹Bozdağ, Atatürk’ün Avrasya Devleti, s.172.

⁵³²Atatürk’ün Vefatları, Ayın Tarihi, No:60,Kasım 1938,s.242.

Başka bir Macar gazetesi olan “Pesterloyd, Şurasını objektif bir surette tespit etmek icap eder ki, ezilmiş ve yıkılmış bir milletten şuurlu bir kitle, istila görmüş bir memleketten müstakil bir hükümet bırakmıştır. Dünya, bu savaş ve barış kahramanı büyük adamın ölümü ile fakir düşmüştür⁵³³ diye anlatmıştır.

Türk- Bulgar dostluğunu temin eden, I.Dünya Savaşı sonrası kısıtlamalara maruz kalan Bulgaristan’ a kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik politik açılımlar yapan ve bunu Balkan devletlerine kabul ettiren Kemal Atatürk, Bulgaristan halkı ve Kralına üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştu. Bulgaristan insanının düşünce ve duygularını yansıtan Bulgar gazeteleri, Atatürk’ü yere göğe sığdıramamıştır. Bulgar Slavo gazetesi O’nu uzun uzun anlatmış ve devamında “...Gladstone gibi şunları söylemekte haklıyız: Dünya bu derece müstesna olan bu adamın ölümünden sonra artık eskisi kadar enteresan değildir. İşte Türk milletinin Atatürk’ü budur. Millet in bu büyük evladı aynı zamanda yirminci asrın da büyük bir yurttaşdır”⁵³⁴ diye yazmaktadır.

II. Dünya Savaşı’nda Alman işgaliyle tanışacak olan Çek Cumhuriyeti O’nun barışseverliğini ön plana çıkarmıştı. Çekler Türklerin Atatürk gibi bir lidere sahip olduğundan dolayı gıptayla baktıklarını yazmış ve arkasından “Ceska Slova” gazetesi “Atatürk’ün şahsında yeni Türkiye’ye ruh veren bir adam kaybolmuştur. Bu derece yüksek yaradılıştaki bir adama sahip olduklarından dolayı Türklere gıpta etmeye eğilimliyiz. Çünkü biz de bugün, Mustafa Kemal’in dünya sahnesinde görüldüğü zamandaki Türkiye’nin vaziyetine benzer bir durumda bulunmaktayız. Atatürk, Türkiye’yi İngiliz Parlamenterizm modeli üzerinden bir devlet yapmış ve memleketinde kuvvetli bir sanayi yaratmıştır. Hulasa, Atatürk, modern Türkiye’nin yaratıcısıdır. Türkiye dahi, Müslümanlık âleminde bir mucize manzarası arz etmektedir. Türkler ilelebet Atatürk’e minnettar kalacaklardır⁵³⁵” demiştir.

Danimarka da diğer batılı devletler gibi Atatürk’ün vefatına geniş yer ayırmış ve bu elemli haber günlerce gündemden düşmemiştir. “National Tidence” O’nun için şöyle yazmaktadır: “Atatürk şahsiyet ve kabiliyetin dev gibi bir timsali idi.O, yirminci asrın en muazzam vakasını yaratan adamdır...”⁵³⁶

Türk-Yugoslavya ilişkileri olumlu bir seyir izlemekle beraber, bölgesel bir antlaşma olan Balkan Paketi’yle ikili ilişkiler daha üst düzeylere yükselmişti.” Hatay

⁵³³ Atatürk’ün Vefatları, **Ayın Tarihi**, No:60, Kasım 1938, s.239.

⁵³⁴ A.e.,s.260.

⁵³⁵ A.e.,s.243.

⁵³⁶ A.e.,s.246.

bizim de davamızdır “ diyen Yugoslavya, Balkan paktının kurucusunun Yugoslavya Kralı Aleksandrın öldürülmesi sırasındaki jestini asla unutmuyacak demektir. Yugoslavya gazetelerinde “ O, unutulmayacaktır “ başlıkları atılmıştır.

Türkiye'nin üzüntüsüne bütün dost ve müttefikleri ve özellikle Yugoslavya katılmaktadır. Kral Aleksandrın öldürülmesinin ertesinde (seferberlik ilan edeyim mi) cümlesini içeren bir telgraf çeken Atatürk'ün bu sözü, Yugoslavya'da hiçbir zaman unutulmayacaktır. Etkisi Avrupa'da olduğu gibi Asya ulusları arasında da yıldan yıla artmakta bulunan tamamıyla milli ve güçlü modern büyük Türkiye'yi yaratmış olan Atatürk'ün adı Yugoslavya'da hiçbir zaman unutulmayacaktır.”⁵³⁷

Türk Vatanını ve Milletini kurtarmak için Yunanistan'ın karşısına çıkan, Yunan askerlerini Anadolu'da denize döken, geçmişin düşmanı diye tanımlanan, barış antlaşması imzalandıktan sonra bu devlet tarafından dünyanın en barışsever lideri olarak tanınan, Türk-Yunan halkları arasında düşmanlıklara son verip, dost millet haline getiren Atatürk'e Yunan basını en az Türk basını kadar ilgi göstermiştir. Yunan gazetelerinden “Messenger D’ Athenes “gazetesi Onu şöyle tanımlıyor: İnsanları sevk ve idare eden büyük çehreler arasında yeni Türkiye'nin kurucusu kendine has çizgilerle ayrılmaktadır. Çok, pek çok inkılâpçılar görüldü, fakat hiçbiri Atatürk'ün cesaret ettiği ve muvaffak olduğu şeyi yapamadı. ...Atatürk'ün devleti, gençleşmiş kuvvetleri ile Doğu Avrupa için sağlam bir destektir. Balkan Antantı Atatürk'ün kurucuları ve rehberleri arasında kaydetmiştir. Onun girişimi Türkiye'yi Yunanistan'la candan yaklaştırmaya ve bir ittifaka sevk etmiştir. Bu ittifak, üzerinde dörtler antantının geliştiği temeldir. Türkiye, Yunanistan gibi yüzyıllarca savaşın kendisini ayırmış olduğu ulusların büyük içtenlikle yasına katıldığı görüyor. Tarihte buna benzer çok örnek yoktur.”⁵³⁸

Yine Yunanistan ve Türkiye arasında 1930'lı yıllarda başlayan ikili ilişkilerde yumuşama, karşılıklı iki ülke başbakanlarının ziyaretleri ve en son olarak dünyanın gıptayla baktığı Türk-Yunan ilişkileri Balkan Paktı'yla taçlandırılacaktı. Tarih boyunca savaş çanlarının çaldığı, her dönemde huzursuzlukların yaşandığı ve barışın egemen olmadığı Balkanlar'da, Balkan Paktı'yla barış rüzgârları esmeye başlamıştı.

“Ünlü şefi, kahraman askeri ve Türkiye'nin aydın yaratıcısını yüceltmekte olan Yunanistan, Başkan Atatürk'ün Türk-Yunan ittifakının başlıca kurucusu olmuş ve bu iki ülkenin ortak bir ideal ve barışçı bir işbirliği çerçevesi içinde birbirlerini bağlayan ve

⁵³⁷ **Son Posta**, No:2979,13 Kasım 1938,s.5.

⁵³⁸ Atatürk'ün Vefatları, **Ayın Tarihi**, No:60, Kasım 1938, s.251.

çözülmesine olanak düşünilemeyen dostluk bağlarını ortaya çıkarmış olduğunu asla unutmayacaktır. Yunanistan, güçlü eseri soylu Türk ulusunun kaderini sonsuza dek saptamış olan büyük ölü hakkında çok heyecanlı bir anıyı sadakatle koruyacaktır”⁵³⁹

Balkan ve Sadabat Paktı'nın kurucu Mustafa Kemal Atatürk, bölgesini savaş ve felaketlerden uzak tutmak için var gücüyle mücadele etmiştir. Balkan ve Doğu tarihinde ilk kez böyle bir ittifakın tohumları atılmış ve meyvesi alınmıştır. Avrasya'da güvenlik kuşağı Atatürk döneminde kıta tarihinde ilk kez en huzurlu ve sulhçu ortamın yaşamasına hizmet etmiştir.

Fransa'nın “ Temps “ gazetesi O'nun ölümünü başlık olarak sunmuş ve Avrasya güvelik kuşağının kurucusu için: Ölüm, mağlubiyet nedir bilmeyen bu adamı mağlup etmiştir. Fakat onun muazzam eseri bakidir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişi, gelecek için sağlan bir güvencedir. Balkan Paktı'nın lideri, Doğu Paktı'nın kurucusu olan Türkiye, dünyada kendi mevkiini almıştır ve büyük şefin yandaşları ülkenin saygınlığını sürdürmeyi becereceklerdir⁵⁴⁰ demektedir.

Ünlü İngiliz gazetesi ”The Times “12.11.1938 günü ise, başyazısında pek çok kimsenin paylaştığı şu görüşü sürdürmüştür:” Kemal Atatürk'ün, Yeni Türkiye'nin şahsında büyük asker, büyük devlet adamı ve Büyük Şef ölmüştür.1919'dan beri Türkiye'nin tarihi, onun tarihi oldu... Hasta adamın başucundaki sık sık cenaze dualarını okuyan Avrupa otoritelerini mahcup etmiştir. Bunlar Türk halkında, ortaya çıkmak ve devleti yeniden yaşatmak için sadece bir liderin esasını dokunmasını bekleyen, gizli dinamizmin kaynaklarının bulunduğu unutmuşlardı... O, bir milleti matem içinde bıraktı. Türkler şimdi dostları olan ve Atatürk'ü kendisinden korkulur bir düşman sıfatıyla derin bir hayranlıkla takdir etmiş olan İngilizlerin bu kadar büyük bir adamın ölümünü, Türkiye ve Avrupa için hâsıl ettiği yarattığı kayıptan dolayı pek ziyade müteessir olduklarını bilerek kısmen müteselli olabilirler.”⁵⁴¹

Atatürk her ülkenin milli kahramanıyla karşılaştırılmış ve ülkelerinin en az milli kahramanları kadar saygı duyulduğunu ulusal ve yerel gazetelerde neşredilmiştir.

İsveç'in en önemli gazetelerinden bir olan ‘ Stokholms Tidningen ‘ gazetesi O'nun için şöyle yazıyor: “ Atatürk, yalnız memleketin hâkimi değil, bir devlet adamı ve mükemmel bir teşkilatçı idi. İsveç'te onu, modern İsveç devletini kuran Gustav Wasa ile

⁵³⁹Ulus, Sayı:6212,14.11.1938,s.9.

⁵⁴⁰Son Posta, Sayı:2978,12 Kasım 1938,s.7.

⁵⁴¹Cumhuriyet, Sayı:5211,13 Kasım 1938,s.5.

karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma her açıdan haklıdır. Yüksek bir eser bırakan büyük adam için İsveç'te gösterilen beğeni ve büyük hayranlığı açıklama yönünden bundan dahi iyi kanıt olamaz.”⁵⁴²

Dünya gazeteleri Atatürk'ün insanlık ideali ve sevgisi üzerine sayısız makale, monografi ve bilimsel araştırma neşretmiştir. Böylesine büyük bir liderin ölümü sadece Türk Milleti için değil, aynı zamanda tüm dünya milletleri için büyük bir kayıptı. Yüksek İnsanlık İdealinin en büyük savunucusu dünyadan erken ayrılmıştı. Ama gönüllerde sonsuza kadar yaşayacaktı.

“Çağımızda hiçbir isim Atatürk adı kadar büyük saygı telkin etmemiştir. Atatürk, yalnız Türkiye'nin bütün hayatını değiştiren bir deha değil fakat beynelmilel münasebetlerde iyilik ve yalnız iyilik yapan bir adamdır.”⁵⁴³

---

⁵⁴²Atatürk'ün Vefatları, **Ayın Tarihi**, No:60,Kasım 1938, s.250.

⁵⁴³A.e.,s.232.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmıştı. Bu savaş sırasında iktidarı elinde tutan İttihatçı liderlerin söylemiyle, “ölüm kalım savaşı” kaybedilmişti. Bu savaş sonunda batılı devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu savaştan önce paylaşım esasına dayanan gizli antlaşmaları, yürürlüğe koymuşlardı. Bu, Türk topraklarının işgal edilmesi ve Türk Milleti'nin yaşama hakkının yok sayılmasıyla sonuçlanmıştı.

Türk topraklarının işgal edilmesiyle başlayan süreç, bağımsızlığı her şeyin üstünde tutan Türk Milleti tarafından, sineye çekilmedi ve işgalcilere direniş gösterildi. Bu işgale karşı koyan dağınık ve örgütsüz güçleri düzenli ordu çatısı altında toplayan Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin liderliğini yapmaktaydı. Mustafa Kemal tarafından oluşturulan Misak-ı Milli, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kabul etmesiyle , Milli Mücadele'nin çerçevesi bu belgeyle belirlendi.

Öte yandan batılı devletler halihazırda Doğu'yu işgal etmişlerdi. Bu dönemde İngiltere, Güneş Batmayan İmparatorluk, I. Dünya Savaşı'nda mazlum milletlere bağımsızlık sözü vermiş ve savaş sonrası verdiği sözü tutmamıştı. Bu, mazlum milletlerde büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Hatta İngiliz sömürgelerinde yer yer direniş hareketleri görülmeye başlanmıştı. Üstelik mazlum milletler, Türk topraklarını özellikle İzmir ve İstanbul'u işgal eden Yunanistan'ın arkasındaki güç olan İngiltere'ye karşı, sesini yükseltmişti. Mazlum milletler İngiltere'ye protesto notaları, dilekçeler ve gözdağı vermekte gecikmediler. Bu tepki ve hoşnutsuzluk Hindistan Müslümanlarında daha belirgindi. Ancak Doğu, batı emperyalizmin kısıkağı altında ve çaresiz bir durumdaydı. Mazlum milletler otonomi verilmesini hayal ederken, Türkiye'nin bağımsız bir devlet olmasını istiyorlardı.

Türk Kurtuluş Savaşı mazlum milletlerin geleceğiyle ilgili tarihsel bir dönüm noktasıydı. Batı'yla Doğu'nun kesiştiği yerde Mustafa Kemal Paşa, karşısında Türk topraklarını işgal etmiş Fransa, İtalya, İngiltere ve onların jandarmalığını yapan Yunanistan'ı bulmuştu. Batı'nın sonu ve Doğu'nun Anadolu'daki Türk Kurtuluş Savaşı, mazlum milletler ve emperyalizmin geleceği için önemliydi. Hem Batı hem Doğu bu mücadelede tarafını belirlemişti. Fakat Batı'da I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan devletler, Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarısını, kendilerinin üzerindeki baskı ve ambargoyu hafifleteceğini düşünmekte ve Türk tarafının İtilaf devletlerine karşı başarılı olmasını istemekteydi. Diğer taraftan mazlum milletler Türklerin özgürlük mücadelesini kendi bağımsızlık mücadelesiyle ilişkilendirmişlerdi. Böyle bir coğrafya da ve böyle bir zamanda kurtarıcı olarak sahneye çıkan Mustafa Kemal Atatürk'ün, tüm ezilen uluslar için de bir umut ışığı olması doğaldı. Anadolu mazlum milletlerin kaderinin belirleneceği bir arena olmuştu.

Milli Mücadele'nin önderliğini yapan Mustafa Kemal, ulusal ve uluslararası bütün aktörlerden faydalanmaya çalıştığı görülmektedir.İttihatçı liderlerin yurtdışındaki faaliyetleri, Mustafa Kemal Paşa'nın çoğunlukla onayı alınarak gerçekleşmiştir. Zira İngiltere'yi yurtdışında meşgul edecek faaliyetlerin önemi ortadaydı. Cemal Paşa'nın Afganistan'daki faaliyetleri Milli Mücadele açısından yararlı bulunmuş ve Anadolu Hükümeti'nin imkan ve olanakları ölçüsünde destek olunmuştur. Keza Halil Paşa'nın Sovyet Rusya'ya gönderilmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Ne var ki Enver Paşa, Milli Mücadele'nin ilk aşamasında Ankara Hükümeti'nin onayını alarak hareket ederken , daha sonraki aşamalarda Milli Mücadele'yi tehlikeye sokacak adımlar atmaktan kendini alıkoyamamıştır. Sakarya Savaşı'nın en güç ve olumsuz anlarında, Sovyetlerce hazır bekletilen Kazak Süvarilerin başında Enver Paşa'nın Anadolu'ya girme teşebbüsü, Anadolu'daki sürdürülen bağımsızlık mücadelesini tehlikeye atmıştı.

Yine Mustafa Kemal Paşa Sovyet Rusya'yla ortak düşman İngiltere'ye karşı beraber hareket ettiği görülmektedir.Sovyet Rusya'nın 1917 yılında bütün doğu milletlerinin bağımsızlığını tanıma kararına rağmen,Bolşevik rejimi güçlendikçe Türkistan'daki Türk devletlerini işgal ettiği görülmektedir. Üstelik Sovyetlerin Türkiye'den toprak talep etmesi, Kürtleri kışkırtmaları ve Yunanistan'a ittifak

önerileri Sovyet Rusya cephesinde gelişen sürecin olumsuz yansımalarıydı.Öbür yandan Halil Paşa'nın Azerbaycan'da Bolşevik güçlerine karşı isyanı, Kazım Karabekir Paşa'nın Batum'da Sovyet Cephaneliğini havaya uçurması ve Enver Paşa'nın Türkistan'da Sovyetlere karşı ayaklanmanın başına geçmesi Türk tarafında aksedilen olumsuzluklardı. Ancak bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen,akıl ve mantık adamı olan Mustafa Kemal, Sovyetlerden silah,cephane ve para yardımını izlediği akıllı siyasa sayesinde elde etmiştir.

Anadolu Hükümeti Milli Mücadele'nin en güç koşullarında Afganistan'a Doktor,Subay ve Öğretmen göndermiştir. Afganistan, Mustafa Kemal'in ifadesiyle “Asya'nın kalesi” ve O'na göre, bu kale ne yapıp, edilip savunulması gerekirdi. Bu dönemde İngiltere'nin Afganistan'a nüfuz etmesine, Anadolu Hükümeti'nin izin vermediği görülmektedir. Milli Mücadele sırasında bile, Türk-Afgan ilişkileri iyi bir düzeyde devam etmiştir.Öbür yandan Afganistan'ın bu dönemde Anadolu'da ilerleyen Yunanistan'ı destekleyen İngiltere'ye karşı nota verdiği ve Hindistan sınırına asker yığarak, İngiltere'yi kaygılandığı anlaşılmaktadır. Günümüz Türk-Afgan ilişkilerinin iyi düzeyde seyretmesi bu dönemde izlenen politikaların etkileri olmuştur.

Başka bir doğu ülkesi olan İran'la ilişkiler tarihsel,etnik ve dinsel sorunlar nedeniyle istenilen seviyede gelişemese de, Milli Mücadele sonrası ivme kazanacaktır.Bununla beraber Milli Mücadele döneminde iki taraf da ortak düşman İngiltere'ye karşı hareket etmektedir. Bu yüzden Türk-Kurtuluş Savaşı, İran tarafından dikkatle takip edilmiştir. Milli Mücadele sonrası Atatürk ve Rıza Pehlevi Türk-İran ilişkilerin tarihin en iyi seviyelerine getirmişti.Zira İran Şahı Rıza Pehlevi ilk yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapması ve bir ay gibi uzun süre Türkiye kalması bu ilişkilerin niteliği hakkında ipuçları vermektedir.

Diğer taraftan Atatürk, mazlum milletler kategorisi içerisindeki Türk dünyasıyla yakından alakalıydı. Mustafa Kemal, Avrasya'da Anadolu merkezli yaklaşan, Türkiye dışındaki Türkleri de, güçlü bağların yanında, mazlum milletler çatısı altında değerlendiren bir liderdir. Türk-Sovyet işbirliği emperyalizme karşı tesis edilmiş olmasına rağmen, TBMM Türk dünyasının bağımsızlığı için politikalar geliştiriyordu. Zira Rus Devrimi sırasında, Orta Asya'daki Türk dünyası bağımsızlığını elde etmişti. Atatürk Türk dünyasının bağımsız kalmasını

her alanda önemsiyordu. Dolayısıyla O, Orta Asya'ya gönderilen heyetlerin seçimi kendisi yapmış ve onlara verilen gizli görevi bizzat hazırlamıştı. Üstelik Türk dünyasının temsilcileriyle görüşülmüş ve istekleri yerine getirilmişti. Nitekim Kurtuluş Savaşı kritik bir eşikteyken, şiddetli bir kıtlık yaşayan Kırım Türklerine gıda yardımında bulunulmuştu. Öte yandan Sovyet devrimi sırasındaki bağımsızlıklarını korumaya çalışan Orta Asya Türkleri, Anadolu Türklerinin bağımsızlık davasını sonuna kadar desteklemiştir. Şöyle ki, Türkistan içinde aydınlar ve şairler halkı aydınlatıcı ve Kurtuluş Savaşını destekleyici yazılar yazmışlar, Türkistan dışına çıkabilmiş aydınlar uluslararası platformda kendi siyasi meseleleriyle beraber, Türkiye'nin bağımsızlığını ve reformlarını da destekleyici çalışmalar yapmışlardır. Yine Kurtuluş Savaşı süresince uluslararası arenada Türk tezini desteklemekle kalmamışlar, aynı zamanda Anadolu'ya büyük maddi yardımlarda bulunmuşlardır. Nitekim Buhara heyeti, Lenin'e Türkiye için 100 milyon altın ruble yardım vermeyi taahhüt ederler. Heyet Buhara'ya döndükten sonra, bu konu parlamentoda oylanır ve Türkiye'ye yardım tek itiraz sesi yükselmeden oy birliği ile kabul edilir. Vaat edilen 100 milyon altın da en kısa zaman zarfında Moskova'ya ulaştırılır

Anadolu ve Azerbaycan Türkleri tarihin her döneminde birbirleriyle etkileşim halinde olmuş ve iyi ve kötü günde yan yana olmuşlardır. Milli Mücadele sırasında bu ilişkiler tarihin doğal akışı içerisinde devam etmiştir. Azerbaycan Türkleri Milli Mücadele'ye maddi ve manevi olarak büyük katkılarda bulunmuşlardır. Öbür yandan Nahçıvan'ın Azerbaycan Türk toprağı olarak kalması Türk tarafının etkin ve gayretli çalışmaları sonucu olmuş, üstelik üçüncü bir ülkeye Nahçıvan toprağının hak ve hukuğı devredilemez olduğunu Sovyetlere kabul ettirilmiştir. Halbuki Azerbaycan, Nahçıvan'ın elinden çıktığını düşünmekte ve bu toprak için gerekli mücadeleyi diplomasi masasından yapmazken, Anadolu hareketi bu yerin Türk toprağı olarak kalmasını sağlamıştır.

Anadolu Hareketi Hindistan Müslümanlarıyla görüş alışverişinde bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'yla Hindistan Hilafet Komitesi arasında mektup alışverişleri cereyan etmekte ve İngiltere'ye karşı ortak hareket etmeye çalışmaktaydı. Bu dönemde Hindistan Müslümanlarının kurmuş olduğu Hilafet Komitesi, Milli Mücadele'ye para yardımı yapmıştı. Milli Mücadele döneminde

Hindistan Müslümanları, İngiltere’de Türk lobisi oluşturmuş ve Türk Milleti’nin haklarının savunmuşlardır. Hatta İngiltere’ye açık açık gözdağı vermekten çekinmemiş, bunun üzerine İngiltere tarafsızım açıklaması yapmak ihtiyacını hissetmişti.

Osmanlı devletinin içerisinde bağımsızlığını en son kazanan Araplar, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı devletine ihanet etmişti. İngiltere, bu savaş sırasında Araplara bağımsızlık sözü vermişti.Ancak bu savaş sonrası İngiltere Araplara verdiği sözü tutmadı. Bunun üzerinde Araplar Türk Milli Mücadelesi’nin liderliğini yapan Mustafa Kemal’le temasa geçtiler.Hatta Mustafa Kemal ile Emir Faysal arasında bir antlaşma imzalandı.Ama bu antlaşma uygulanmadı.Diğer taraftan Şeyh Sunusi Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı mektupta,silah,cephane ve para yardımı talep etmiştir.Mustafa Kemal Paşa Sovyetlerle temasa geçerek bu yardım konusunu gündeme getirmişti.

Bu sırada Türk Kurtuluş Savaşı batılı devletler karşı tüm hızıyla sürmekteydi. Mustafa Kemal Paşa bu dönemde mazlum milletler dayanışmasını ön plana çıkarmıştı. Anadolu’daki özgürlük mücadelesi “ya istiklal ya ölüm” parolasıyla sürmekteydi.Nihayet Atatürk önderliğindeki Türk Milleti, Anadolu’da emperyalizmi yenilgiye uğratmıştı. Mustafa Kemal’in liderliğinde, Türk Milleti’nin kazandığı zaferler, doğrudan emperyalist politika izleyen batılı devletlerin yenilgisiydi.Bu zaferler, sadece Türk Milleti’ne bağımsızlık ve özgürlük yolunu açmakla kalmıyor, mazlum milletler için çığır açıyordu.Mazlum milletler Türk zaferini kendi zaferi gibi kutladılar.Yine bu mazlum milletlerin kurtuluşunun ve özgürlüğünün başlangıcı olacaktır.

Bu olağanüstü dönemde Atatürk olgusunun doğudaki (özellikle İslam ülkelerinde) yankıları ve etkileri belki daha sessiz olmuş ama daha derin ve sürekli olmuştur, olmaktadır.

Kurtuluş Savaşını kazanıldıktan sonra, bugüne kadar yürürlükte kalan Lozan Antlaşması’yla taçlandırıldı.Bu antlaşmayla batılı devletler Türklerin tam bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldılar.Diğer taraftan Atatürk, mazlum milletlere sadece bağımsızlığa giden yolu göstermiyor, aynı zamanda bağımsız bir devlet olarak kalmayı da göstermiş oluyordu.Nihayet Atatürk, mazlum milletler bağımsızlığını kazanacağını bilmiştir. “Bugün, günün ağardığını nasıl

görüyorsam, uzaktan, bütün şark milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih olacaktır. Bu milletler, bütün güçlülere ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekecilik ve Emperyalizm, yeryüzünde yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din, ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır.”

Mazlum milletlerin bağımsızlık kazanma süreçlerinde, Rif dağlarındaki mücahitlerden tutun Çin'deki komünist askerlerine varıncaya kadar ceplerinde Atatürk'ün resimlerinin çıkması, o dönemde doğan çocuklara “Kemal” isminin verilmesi, Doğu'daki milletlerde Atatürk'e unvan bulmada adeta yarış içerisinde olunması, evlerin çoğunluğunda Atatürk'ün resminin asılı olması, pullarda ve paralarda Atatürk'ün resimlerin basılması ve batılı devletlerin sömürgecilik anlayışlarının yok olmasında Atatürk olgusunun etkisiyle açıklanabilir.

KAYNAKÇA

Akdevelioğlu, Atay-Kürkçüoğlu, Ömer:“Afganistan’la İlişkiler” ,**Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran,C.I,6 bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s.207–209.

Akdevelioğlu, Atay-Kürkçüoğlu, Ömer:“İran’la İlişkiler”,**Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran C.I,6 bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.358.

Akgül, Fatih: **Rusya ve Türkiye’de: Avrasyacılık**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık,2009.

Akgül, Suat-Uzel, Sahir :**Musul-Kerkük Harekatı**, Ankara, Berikan Yayınları, 2001.

Akyol, Taha :**Ama Hangi Atatürk**,3 bs.,İstanbul,Doğan Kitap,2008.

Akşam, No:721318,12 Kasım 1938; Sayı:7219, 18 Kasım 1938; Sayı:8708,10 Kasım 1948.

Akşin, Aptülahat: **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Altuğ, M. Hikmet: **Atatürk’ün Çağrısı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basım Atölyesi,1990.

Anbarcıoğlu, Meliha: “Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran’da Yapılan Reformlar”, **Doğu Dilleri Dergisi**, C.III, No:4,Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983, s. 20.

Andican, Ahat:**Değişim Sürecinde Türk Dünyası**,İstanbul,Emre Yayınları, [t.y.].

Aralov, S.İ.: **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I**,Çev. Hasan Ali Ediz,(y.y.) ,Cumhuriyet Yayınları,1997.

Aralov, S.İ.: **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları II**, Çev. Hasan Ali Ediz,[y.y.],Cumhuriyet Yayınları,1997.

Arar, İsmail: **Halil Mentefe’nin Anıları**, İstanbul, Hürriyet Vakfi Yayınları,1986.

Aras, Osman Nuri: **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi**, İstanbul,Der Yayınları,2001.

Aras, Tevfik Rüştü: **Atatürk'ün Dış Politikası**, İstanbul, Kaynak Yayınları,2003.

Arı, Tayyar: **Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978–1996**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998.

Arıburnu, Kemal: **Atatürk'ten Anılar**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1969.

Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, C. 1-2, Ankara, Alkım Yay., 1990.

Arslan, Emir Şekip: **Sürgünde Üç Ölüm**, Haz. Ömer Hakan Özalp, İstanbul, Truva Yayınları, 2004.

Artuç, Nevzat:**Ahmed Cemal Paşa(1872–1922)Askeri Ve Siyasi Hayatı**, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Bölümü,İsparta, 2005.

Aruç, İbrahim :**Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları**, İstanbul,Kastaş Yayınları, 1988.

Aslan, Betül: **Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov(1920–1923)** [y.y.] Kaynak Yayınları,2004.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt:X,(1920–1921), İstanbul, Kaynak Yayınları, Mart 2003.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt IX, İstanbul, Kaynak Yayınları,2003.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt X,(1920–1921), İstanbul, Kaynak Yayınları, Mart 2003.

Atatürk, Mustafa Kemal: **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**,İstanbul, Kaynak Yayınları,1993.

Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Haz: Genelkurmay Başkanlığı, İstanbul, M. Eğitim Basımevi, 1984.

Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri I,Haz: Genelkurmay Başkanlığı Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919–1923,C.I,Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919–1923, C.II, Belge No:22, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.[t.y.].

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1923–1938,C.II,Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Atatürk, Mustafa Kemal: **Nutuk I**,C.VIII,[y.y.],Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.

Atatürk, Mustafa Kemal: **Nutuk II**, C.VIII, [y.y.],Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.

Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer: Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, Der. Turgut Gürer, 3. bs., İstanbul,[y.y.],[t.y.].

Atay, Falih Rıfkı: **Çankaya**, İstanbul, Bateş Atatürk Dizisi Yayınları,1998.

Avar, Banu: **Sınırlar Arasında**,3. bs.,İstanbul,Truva yayınları,2007.

“Avrasya'daki Yeni Jeopolitik Koşullarda Türkiye'nin Konumu ve Seçenekleri”, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/yeni-kosullarla-turkiye.htm>,10 Haziran 2008.

Aybek, Hasan Zafer:“Cemal Paşa; Afganistan'ın Teşkilatlanma ve Hindistan Meseleleri”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Sayı: 7, Temmuz 1950,s.263.

Aydemir, Şevket Süreyya: **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922)**, Cilt III,4 bs., İstanbul,Remzi Kitabevi,2003.

Aydemir, Şevket Süreyya:**Suyu Arayan Adam**,10. bs.,İstanbul, Remzi Kitabevi, 1997.

Aydemir, Şevket Süreyya: **Tek Adam: Mustafa Kemal 1922–1938**, Cilt III,17 bs.,İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.

Ayın Tarihi, No:8,Ağustos 1934.

Ayın Tarihi, No:13,Temmuz, Ağustos, Eylül 1934.

Ayın Tarihi, No:21,Eylül 1935.

Ayın Tarihi, No:26,Şubat 1936.

Ayın Tarihi, No:44,Ağustos 1937.

Ayın Tarihi, No:48, Kasım 1937.

Ayın Tarihi, No:60,Kasım 1938.

Aytuğ, Yılmaz:“Atatürk'ün Dış Politikası”, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferans Tebliğleri, Cilt II,İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, s. 479-501.

Barut, Mustafa :**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1** ,Alkım Yayınevi,Ankara,1999.

Baykal, Hülya:“Mili Mücadele Dönemi Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa Arasındaki Mektuplaşmalar”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, C. V, Sayı: 14, Mart 1989, s.408.

Bayur, Hikmet Yusuf :**Türk İnkılâbı Tarihi**, C. II, Kısım IV, Ankara,TTK Basımevi, 1953.

Bayur, Hikmet Yusuf: **XX. Yüzyılda Türklüğün Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1974.

Berkes, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**,Haz.,Ahmet Kuyaş,İstanbul,Yapı Kredi Yayınları,2006.

Bilgili, Emre Ahmet:“Napolyon’un İstanbul Aşkı” **Şehr-i İstanbul**,Sayı:4, Temmuz-Ağustos 2004,s.6.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı; Bakü 1920 (Belgeler), 3. bs.,İstanbul ,Kaynak Yayınları, 1999.

Borak, Sadi :**Atatürk’ün Özel Mektupları**,4 Bs.,[y.y.] Kaynak Yayınları ,1998.

Borak, Sadi :**Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk**, [y.y],Kırmızı Beyaz Yayınları,2004.

Borak, Sadi: **Atatürk’ün Resmi Yayınlarına Girmemiş, Söylev,Demeç,Yazışma ve Söyleşiler**, 3 bs.,Ankara, Kaynak Yayınları,1998.

Borak Sadi - Kocatürk Utkan:**Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları**, , Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları,1972.

Bozdağ, İsmet: **Atatürk’ün Avrasya Devleti**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1998.

Bozdağ, İsmet: **Atatürk’ün Evrensel Boyutları**, İstanbul, Tekin Yayınları,1998.

Bozdağ, İsmet: **Atatürk’ün Fikir Sofrası**, 4.bs ,İstanbul,Tekin Yayınevi,2002.

Brzezinski, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2005.

Cebesoy, Ali Fuat:**Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Vatan Neşriyat, 1953.

Cebesoy, Ali Fuat: **Moskova Hatıraları**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları,2002.

Cemal, Tahsin:“Romen-Türk Dostluğunun Tarihi Temelleri”,**Yeni Türkiye**, Sayı: 3,Mart-Nisan 1995,s.15.

Cihangir, Erol: **Sultan Galiyev Davası: Rusya Komünist Parti Merkez Komitesi: 4.Toplantısı, Sultan Galiyev Dava Tutanakları**,2. bs., İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2001.

Cin, Barış: **Türkiye-İran Siyasi İlişkileri (1923-1938)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Cumhuriyet, No:2472,4 Haziran 1928; No:3043,5 Ekim 1932; Sayı: 3361,14 Eylül 1933; Sayı: 3396, 12 Ekim 1933; Sayı:3332,16 Ağustos 1933; No:3468,31 Aralık 1933; Sayı: 3932,28 Nisan 1935; Sayı: 4031,5 Ağustos 1935; No:4686, 31 Mayıs 1937; No:4698,2 Haziran 1937; Sayı:5211, 13 Kasım 1938; Sayı:5214,16 Kasım 1938; Sayı:14107,10 Kasım 1963; No:14107, 10 Kasım 1965.

Çeçen, Anıl: **Atatürk ve Avrasya**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları,1999.

Çeçen, Anıl: “Atatürk ve Avrasya” **Ulusal Dergisi**,Sayı:3, s.22.

Çeçen, Anıl: **Türkiye ve Avrasya**, Ankara, Fark Yayınları,2006.

Çetinsaya, Gökhan: “Milli Mücadele’den Cumhuriyet’e Türk-İran İlişkileri, 1919-1925”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı:48(Kasım 2000), s. 769-770.

Çetisli, İsmail: **Memduh Şevket Esendal**, Ankara,[y.y.],1991.

Çotuksöken, Yusuf: **Atatürk Ontolojisi**, İstanbul, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul,1982.

Davaz, Kemal Özcan: **Atatürk: Bangladeş, Kazi Nasrul İslam**, Ankara, Divan Yayıncılık, 2000.

Demirlika, İllirjina: **Arnavutluk Kaynaklarında Atatürk ve Türk Devrimi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü.Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul,2001.

Doğanay, Rahmi: “Rawlinson'un Gözüyle Mütareke Döneminde Doğu Anadolu ve Kafkasya” **Atatürk Yolu**,C.VI, Sayı:23, 1999,s.371-390.

Doster, Barış: **Atatürk Türk Dünyası ve Mazlum Milletler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları,2004.

Dugin,Aleksandr: **Rus Jeopolitiği:Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar İmanov, [y.y.],Küre Yayınları,2005.

Dünya Gazetesi, Sayı:1007,20 Aralık 1954.

Ekincikli, Mustafa:“Milli Mücadele’de Türk Ortodoksları”, **XII. Türk Tarih Kongresi’nden Ayır Basımevi**, Ankara, T.T.K. Basımevi,1999.

Ender, Muzaffer: **Bütün Dünya'da Atatürk**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1993.

Erden, Ömer: **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,2006.

Eren, İsmail: “Atatürk’e Ait Yugoslavya Eski Başbakanı M. Stoyadinoviç’in İzlenimleri”, **IX Türk Tarih Kongresi’nden Ayrı Basım**, Ankara, T.T.K. Basımevi,1989.

Ermetin, Kemal: **Belgelerle Bitmeyen Soykırım**, İstanbul, Töre Yayınları,2003.

Eröz, Mehmet: **Marksizm Leninizm ve Tenkidi**, İstanbul, İrfan Yayınları,1978.

Esmer, A.Ş: “Atatürk ve Asya”,**Ulus**, Sayı:2646,20.11.1938, s.3.

Fauk, Hanif: “Atatürk: Urduca Yayınlarda”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları**,No:288,Doğu Dilleri ve Edebiyat Araştırma Yayınları, No:3, 1981,s.25-39.

Fırat, Melek, Kürkçüoğlu, Ömer:“Fransa’yla İlişkiler”,**Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran,C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s.278

Fırat, Melek: “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed.Baskın Oran,C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.s.178–194.

Fırat, Melek “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran,C.I,6. bs.,İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.350-351.

Furon, Raymond: **İran**, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, İstanbul, Hilmi Kitapevi, 1943.

Gencer, Ali İhsan-Özel Sabahattin:**Türk İnkılap Tarihi**,10. bs.,İstanbul, Der Yayınları,2005.

Giritli, İsmet:“Atatürk ve Barış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. I, Temmuz 1986’dan Ayrı Basım,1–30.

Gökalp, İskender, Georgeon,François: **Kemalizm ve İslamiyet Dünyası**,2. bs., Çev.Cüneyt Akalın,İstanbul,Kaynak Yayınları,2007.

Gökay, Bülent: **Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923)**, Sermet Yalçın (Türkçesi), 2. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.

Gönlübol, Mehmet,Cem Sar,:**Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1990.

Gönlübol,Mehmet-Kürkçüoğlu,Ömer-Armaoğlu-Fahir: **Atatürk Dönemi: Türk Dış Politikası**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

Gönlübol Mehmet, Sar Cem, **Olaylarla Türk Dış politikası (1919–1973)**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,1982.

Gönlübol, Mehmet :“Yurtta Barış,Cihanda Barış”,**Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**,C.IX,Kasım 1992,Sayı 25’ten Ayrı Basım,s.22-23.

“Günlük Notlarından Önemli Parçalar”, **Muhammed Ayaz İshaki Hayatı ve Faaliyeti**, Ankara, [y.y],1979.

Gözen, Ramazan: **Türk Dış Politikası: Barış Vizyonu**, Ankara, Palme Yayıncılık, 2006.

Güler,Müjdat: **Orta Asya ve Kafkaslara: Türk Bakışı**,2.bs., İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık,2007.

Gülmez, Nurettin: **Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,1999.

Gürün, Kamuran: **Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)**, Ankara,TTK Yayınevi, 1991.

Hakimiye Milliye: No:2468, 21 Mayıs 1928;5 Temmuz 1934,Sayı:4631.

Hale William, **Türk Dış Politikası(1774–2000)** Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik Yayınları,2003.

Hülagü, Metin: **İslam Birliği ve Mustafa Kemal**, İstanbul, Timaş Yayıncılık,2008.

Irmak, Sadi: “Atatürk’ün Dünyadaki Yankıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt II,Kasım 1985,Sayı: 4’den Ayrı Basım, s.40.

İlhan, Atilla: **O Sarışın Kurt**, 6. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

İlhan, Atilla :**Hangi Atatürk**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2005.

İlhan, Atilla:**Hangi Küreselleşme**,İstanbul,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

İlhan, Suat: “Jeopolitik Çalışmalar”,(Çevrimiçi)<http://www.jeopolitik.org>,10 Mayıs 2008.

İlhan, Suat: **Türkiye’nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,1999.

İlhan, Suat:“Türk Dünyası ve Atatürk’çü Çağdaşlaşma”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C:X, Mart 1994, sayı: 28’den Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1995.s.16.

İmamhocaev, Rahmanhoca: “Afganistan ve Türkiye,” **A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 17,2001,s.261.

İnan, A.Afet: **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1968.

İnan, A.Afet: **M.Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Haz. Nurer Uğurlu,[y.y.],Yenigün Baskı ve Yayıncılık,1998.

İnan, Mithat Ali: **Atatürk'ün Not Defterleri**, Ankara, Gündoğan Yayınları,1996.

“Jeopolitik Nedir,”(Çevrimiçi) <http://www.turksite.eu/cografya/jeopolitik-nedir.html>, 30 Temmuz 2008.

Kafkas, Mehmet : **Milli Mücadele'de Öncüler (2)**, İzmir,Nil Yayınları, 1991.

Kalkınç, Halit: **Destancı Kuramcı: Sultangaliyev**, İstanbul, Bulut Yayınları, 2004.

Kandemir, Feridun: **Atatürk'ün Kurduğu Komünist Partisi**, İstanbul, Sinan Matbaası, 1969.

Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı**, İstanbul, Tekin Yayınevi,1990.

Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimiz I**, Haz. Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yayınları,1995.

Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimiz II**, Haz. Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yayınları,1995.

Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimiz III**, Haz. Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yayınları,1995.

Karabekir, Kazım: **İstiklal Harbimiz IV**, Haz. Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yayınları,1995.

Karadağ, Hüseyin:“Hangi Avrasya”, (Çevrimiçi)<http://www.21yyte.org>,24 Temmuz 2007.

Karakoç, Ercan: **Atatürk'ün Dış Türkler Politikası**,2. bs.,İstanbul, IQ Yayıncılık, 2004.

Kartal, Enver Ziya:**Atatürk'ten Düşünceler**, 23. bs.,Ankara,ODTÜ Yayıncılık,2003.

Kaymak, Erol: **Sultan Galiyev Ve Sömürgeler Enternasyonali**, İstanbul, İrfan Yayınevi,1993.

Kemaloğlu, Muhammet: “Osmanlı-Rus İlişkilerinde 1850-1900'lü Dönem Gelişmeleri Kırım Savaşı ve Sonrası”, **Kalgay Dergisi**, Bursa, Sayı:11, Temmuz 2003, s.8.

Keskin, Funda: “Bolşevik-Menşevik” **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.156.

Keskin, Funda: “Briand-Kellogg Paktı ve Litvonov Protokolü” **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I, 6 bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.308.

Keskin, Funda: “Sovyetlerde İç Savaş”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.157.

Kh.Al-Jumaily, Qassam: **Irak ve Kemalizm Hareketi**, Haz. İzzettin Öztoprak, A.A.M. Yayınları, Ankara, 1999.

Kırimer, Cafer Seydahmet: **Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi**, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1948.

Kinros, Lord: **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, 17. bs., İstanbul, Altın Kitapları, 2006.

Kocaoğlu, Timur: “Türkistan’da Osmanlı Subaylarının faaliyetleri (1914-1923)” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi IV**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İzmir, 2000, s.24.

Kocaoğlu, Timur: **Türkistan’da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller (1900-1924)**, Ankara, Sota Yay., 2001.

Kocatürk, Utkan: **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, 3. bs., Ankara, Turhan Kitapevi, 1984.

Kodaman, Bayram : **Şark Meselesi, Işığında: II. Abdülhamit’in Doğu Anadolu Siyaseti**, İstanbul, Orkun Yayınevi, 1983.

Koloğlu, Orhan: **Dünyadan Çizgilerle Atatürk**, İstanbul, Erko Yayıncılık, 2007.

Koloğlu, Orhan: **Mazlum Millerler Devrimleri ve Türk Devrimi**, 2. bs., Ankara, Kaynak Yayınları, 2004.

Koloğlu, Orhan: **Türk’ü Dünyaya Saydıran Adam**, Ankara, Yeni Özgür İnsan Yayınları, 1988.

Kulebi, Ali : “Atatürk’ün Türk Birliği Ülküsü: Atatürk’ün Avrasyacılığa Bakışı” **Türk Yurdu**, Haziran 2008, Cilt: 28 Sayı: 250, (Çevrimiçi), <http://www.tusam.net>, 10.08. 2007.

Kulebi, Ali: “İhmal Edilmiş Seçenek: Türk Avrasyacılığı ”, (Çevrimiçi), <http://www.tusam.net>, 10.08. 2007.

Kulebi, Ali :“Batı’nın Türk Birliği Korkusu” **Strateji Dergisi**, Haziran 2007,s.12,(Çevrimiçi) <http://www.turkocagi.org.tr>,19.09.2008.

Kurat,Akdes Nimet:**Rusya Tarihi**, 3. bs., Ankara, TTK Yayınevi, 1993.

Kutay, Cemal: “Sadrazam Sait Halim Paşa’yı Kimler Öldürdü?”, **Tarih Konuşuyor**, C. I, Sayı: 1, Şubat 1964, s. 48-53.

Meydan, Sinan : **Bir Ömrün Öteki Hikayesi**,2. bs.,İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2003.

Memiş, Ekrem-Köstüklü, Nuri: **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası**,2.bs., Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları,2000.

Mercan, Hasan: **Ata Dedik, Türk Dedik... Balkan Türkleri’nin Gözüyle Atatürk**, Ankara, Orjin Yayınevi,2002.

Müderrişoğlu, Alptekin: **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,1990.

Nuza, Fehmi:“Cemal Paşa’yı Kimler Öldürdü Veya Öldürttü”,**Türk Kültürü**, C.XXI,Sayı:243, Temmuz 1983, s. 459-462.

Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**,İstanbul,İletişim Yayınları,1983.

Ozankaya, Özer: **Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyet**,2. bs., İstanbul,Türkiye İş Bankası Kültür yayınları,2000.

Önder, Mehmet:“Atatürk’e Mektuplar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10’dan Ayrı Basım,s.95.

Öke, Mim Kemal: **Arap-Türk Uzlaşması için Boşa Giden Teşebbüsler**, Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları,1988.

Okyar, Osman: “İstiklal Harbi’nde Mustafa Kemal’in Dış Politikası” **X.Türk Tarih Kongresi**,Ankara,Türk Tarih Kurumu Basımevi,2002.

Özdağ, Ümit:“Balkan Politikamız Ve...”**Türk Yurdu**”, Sayı:67,Mart 1993,s.14.

Özel, Sabahattin: **Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları,2006.

Özel, Sabahattin: **Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa’ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri: Casustur Casus**, İstanbul, Derlem Yayınları,2009.

Özersay, Kudret:“Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, **Türk Dış Politikası**, Ed.Baskın Oran ,C.I, 6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.s.370-384.

Özey, Ramazan:**Türkiye’nin Coğrafyası ve Jeopolitiği Neden Önemlidir**, İstanbul, Aktif Yayınlar, 2000.

Özey, Ramazan :“Türk Dünyasının Jeopolitik Önemi ve Başlıca Sorunları,”TC Başbakanlık Tika, Avrasya Etütleri,**Türk Dünyası Özel Sayısı**,Sayı:20, Ankara,2001,s.34.

Özgiray, Ahmet: “İngiliz Belgeleri Işığında Türk-İran Siyasi İlişkileri (1920–1938)”, **ATAMER Dergisi**, C.XI, 1995,s.37.

Öztürk, İbrahim Sadi: **I'nci TBMM'nin Gizli Oturumlarında Atatürk'ün Konuşmaları**, [y.y.],[y.y.],2006.

Öztürk, Kazım: **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumdaki Konuşmaları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,1992.

Paşa, Said Halim:**Buhranlarımız ve Son Eserleri**,Haz. M. Ertiğrul Düzdağ,5. bs.,İstanbul, İz Yayıncılık,2006.

Picard, Elizabeth:“Suriyeli, Iraklı Arap Milliyetçiler ve Kemalizm: Aynı Yöne Yönelme ve Birbirini Perdeleme”, İskender Gökalp-François Georgeon,**Kemalizm ve İslamiyet Dünyası**, 2. bs., Çev.Cüneyt Akalın,İstanbul,Kaynak Yayınları, 2007, s.56-69

Safa, Peyami : **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, Kültür Bakanlığı,1981.

Said, Hâkim Muhammed: “Atatürk”, **IX Türk Tarih Kongresi'nden Ayı Basım**,1989,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Saray, Mehmet: **Afganistan ve Türkler**, 2. bs.,İstanbul, Kitabevi Yayınları,1997.

Saray, Mehmet: **Atatürk'ün Sovyet Politikası**, İstanbul, Veli Yayınları, 1984.

Saray, Mehmet: **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e: Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, [y.y.],Çantay Kitabevi,2003.

Sarıhan, Zeki: **Kurtuluş Savaşımız'da Türk-Afgan İlişkileri**, Kaynak Yayınları, İstanbul,2002.

Serter, Yıldız: **Şu Değişen Dünya: Türkiye-Avrasya**, Yöneten Atilla İlhan, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2008.

Sevim, Ali-Öztoprak, İzzet-Tural, M. Akif: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara, Divan Yayıncılık, 2006.

Son Posta: No:2978, 12 Kasım 1938; No:2979 13 Kasım 1938.

Sonyel, Ramsdan Salahi: Ölümünün Otuzdördü,ncü Yılında Atatürk'ü Anarken, **Belleten**, C.XXXVII, Sayı 146, Nisan 1973'den Ayı Basım Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1973.s.240.

Sonyel, Ramsdan Salahi:**Türk Kurtuluş Hareketi ve Dış politika** ,3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu,1995.

Sonyel, R. Salahi : **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

Sorgun, Taylan : **İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Halil Paşa : Bitmeyen Savaş**, İstanbul, [y.y.]2003.

Soyak, Hasan Rıza: **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,2004.

Soysal, İsmail:“Atatürk’ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri,”**Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**,” Sayı 4, Cilt: II, Kasım 1985.s.14.

Soysal, İsmail: “**1937 Sadabat Paktı**”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları,1997.

Soysal, İsmail: **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Şamsutdinov, A.M: **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri**, Çeviren: A.Hasanoğlu, Ankara, Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, 2000.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Atatürk ve Afganistan**, Ankara, ASAM Yayınları,2002.

Şimşir, Bilal Niyazi:**Atatürk ve Avrasya**, Ankara,Avrasya Stratejik Merkezi Yayınları, 2002.

Şimşir, Bilal Niyazi:“Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri”, **VIII. Türk Tarih Kongresi**, Cilt III'den Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kongresi Basımevi,1983.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Atatürk ile Yazışmalar 1920–1923**, Ankara, KB Yayınları, 1992.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.I, Ankara, TTK Basımevi,2001.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.II, Ankara, TTK Basımevi,2001.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.IV, Ankara, TTK Basımevi,2001.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları II**, C.I, Ankara, TTK Basımevi,2001.

Şimşir, Bilal Niyazi:“Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanlarıyla Görüşmeleri: Yedi Belge (1930-1937)”, **Belleten**, Cilt VLV, Sayı 177, Ocak 1981'den Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1981.

Şimşir, Bilal Niyazi:**Bizim Diplomatlarımız**, [y.y.],Bilgi Yayımevi,1996.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu**, Ankara, Bilgi Yayınevi,1999.

Şimşir, Bilal Niyazi: “Doğu Bengal’da Atatürk Lisesi”,**Bellekten**,C.XLIII,Sayı:170 (Nisan Ayı Basım), s.415.

Şimşir, Bilal Niyazi: **Doğunun Kahramanı**, Ankara, Bilgi Yayınevi,1999.

Şimşir, Bilal Niyazi: **İngiliz Belgelerinde Atatürk,(1919-1938)**,C.IV,Ankara, TTK Yayınları,[t.y.].

Şimşir, Bilal Niyazi: **İngiliz Belgelerinde Atatürk,(1919-1938)**,C.VI,Ankara, TTK Yayınları,[t.y.].

Şimşir, Bilal Niyazi:**İngiliz Belgelerinde: Sakarya’dan İzmir’e**, Ankara,TTK Yayınları,[t.y.].

Tarakçıoğlu, Mustafa Reşit: **Ruslarla Olan Komşuluklarımız**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1996.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1,Cilt: XVI,Ankara,TBMM Basımevi,1980.

TBMM Gizli Celse Zabıtları,Devre I, C.I ve C.II, Ankara, TBMM Basımevi,1980.

Tellal,Erel: “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I,6.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.s.155-176.

Tellal,Erel “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran , C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s161-162.

Tellal,Erel “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran , C.I,6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,s.163.

Tengirşek, Yusuf Kemal: **Vatan Hizmetinde**, 2. bs., Ankara, KB Yayınları, 2001.

Terzioğlu, Nazım: **Fransız Devriminden Türk Devrimine**, İstanbul, Basım Atölyesi,1990.

Togan, Zeki Velidi: **Hatıralar**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1999.

Togan,Zeki Velidi: **Hatıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri**, İstanbul, Hikmet Gazetecilik,1969.

Togay, M.F: **Yusuf Akçura’nın Hayatı**, İstanbul,[y.y.],1944.

Toker, Metin:“Atatürk ve Barış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.III, Sayı: 9’dan Ayrı Basım,s.18.

Toynbee, J. Arnold: **Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Çev. Kasım Yargıcı, [y.y.], Cumhuriyet Yayınları, 2000.

Toynbee, J. Arnold: **Bir Devletin Yeniden Doğuşu II**, Çev. Kasım Yargıcı, [y.y.], Cumhuriyet Yayınları, 2000.

Toynbee, J. Arnold: **Bir Devletin Yeniden Doğuşu III**, Çev. Kasım Yargıcı, [y.y.], Cumhuriyet Yayınları, 2000.

Turhan, Seyfettin: **Atatürk'te Konular Ansiklopedisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Turan, Şerafettin: "Atatürk Milliyetçiliği", **Atatürk Konferansları III (1969)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970, s.152.

Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (23 Nisan 1920–29 Ekim 1923), C.IV, I.Bölüm, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1984.

Türkan, Reha Oğuz : **Uyuyan Dev, Türk Dünyası :9 Büyük Proje**, 2. bs., [y.y.], Pozitif Yayınları, 2006.

Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973), C.1, Kaynak Kitaplar, İstanbul, 2007.

Tütengil, Cavit Orhan: **Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak**, [y.y.], Cumhuriyet Yayınları, 1998.

Uçar, Fuat: **Dış Türkler: Türk Dünyası'nın Parlayan 5 Yıldızı**, Ankara, Fark Yayınları, 2007.

Uçarol, Rıfat: **Siyasi Tarih (1789-2001)**, 3. bs., İstanbul, Der Yayınları, 1985.

Ulus: Sayı: 6216, 18.11.1938; Sayı: 6212, 14.11.1938.

Uzgel, İlhan: "Batı Avrupa'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I., 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.139-154.

Uzgel, İlhan: "Batı Avrupa'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I., 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.310.

Uzgel, İlhan: "Fransa'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I., 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.147–151.

Uzgel, İlhan-Kürkçüoğlu, Ömer: "İngiltere'yle İlişkiler" **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, C.I., 6. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.142.

Ünsal, Şamil: **Economic Reform in Central Asia: A Case of Turkmenistan**, Tokyo, [y.y.], 1997.

Ünsal, Şamil:“Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya’ya Yonelik Hakim Güç Merkezlerinin Vizyonları Politikaları ve Stratejileri”, **Hava Harp Akademileri Komutanlığı Küresel strateji ve Uluslararası Güvenlik Ders Kitabı**, Haz. Cengiz Köylü, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları,2006.

Ünsal,Şamil:“Son Dönemde Rusya Federasyonu ve Türk-Rus İlişkileri 1”**Jeopolitik**, Sayı:28,Mayıs 2006,s.67.

Ünsal, Şamil:“Turkey’s Economic Position in New Order” Coordinator, Takeji Ino,**Turkey in A Changing World ; with special reference to Centra Asia and the Caucasus**,No:33,Tokyo,[y.y.]1993.

Üşümezsoy, Şener: **Avrasya’da Devrim:Türk Jeostaretejisi**, 2.bs., [y.y.],İleri Yayınları, 2004.

Vakit: Sayı: 4568,26 Eylül 1930; Sayı:4843,5 Temmuz 1931; Sayı: 4969,16 Mart 1938.

Varlık: Sayı 45, 13 Nisan 1922.

Yakın Tarihimiz,C.I,İstanbul,Selek Yayınları,1962.

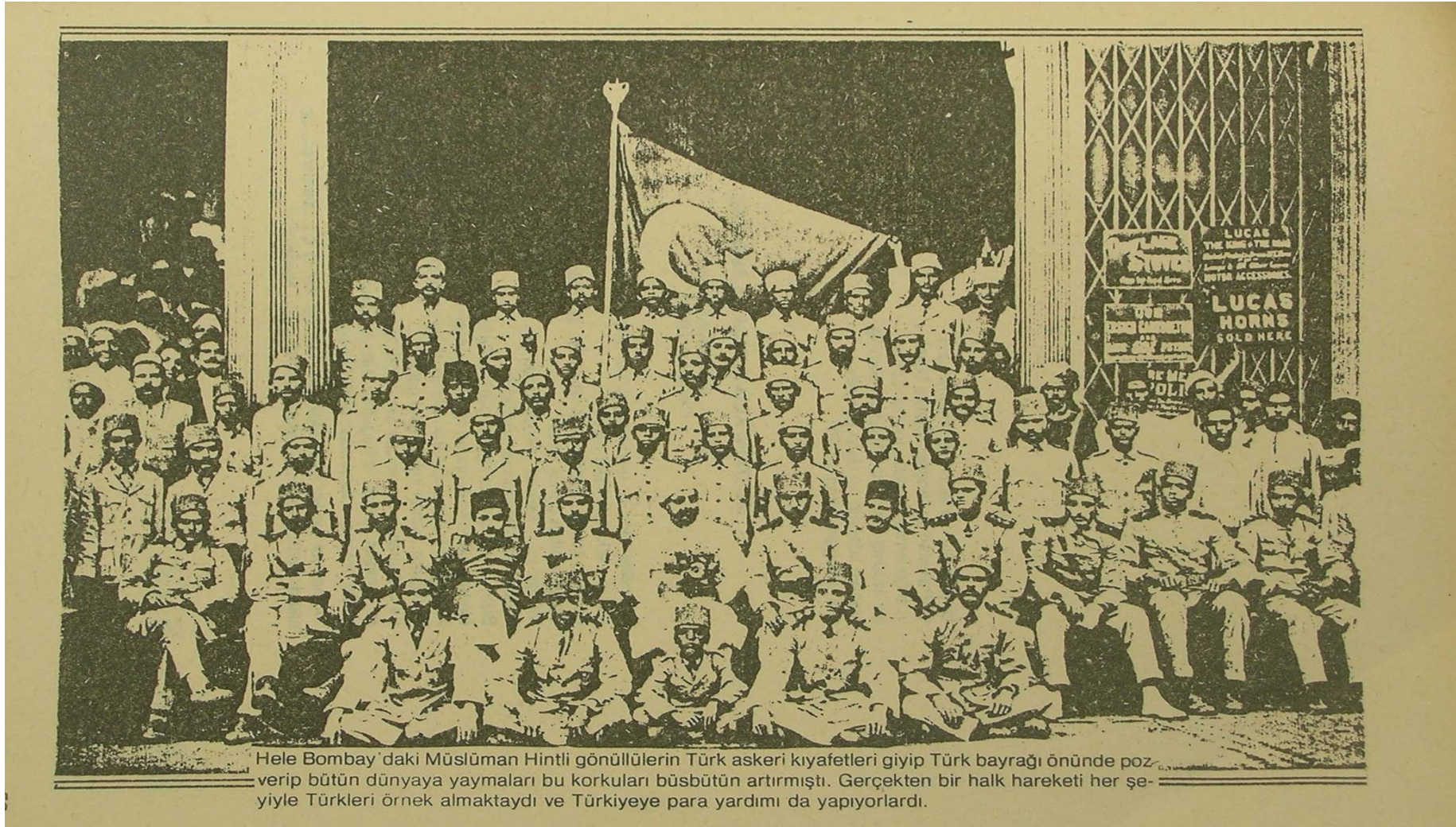
Yaşın, Gözde Kılıç:“Yeni Yunan Tragedyası: Gagavuzlar”,**2023 Dergisi**,Yıl 6,Sayı 73,s.1, (Çevrimiçi) <http://www.tusamnet> , 10.08.2007.

Yerasimos, Stefanos: **Kurtuluş Savaşı’nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917–1923)**, 2. bs., İstanbul, Boyut Yayınları, 2000.

Yılmaz, Hadiye: **Kurtuluş Savaşımız ve Asya-Afrika’nın Uyanışı: Hâkimiyeti Milliye Yazılarıyla**, İstanbul, Kaynak Yayınları,2007.

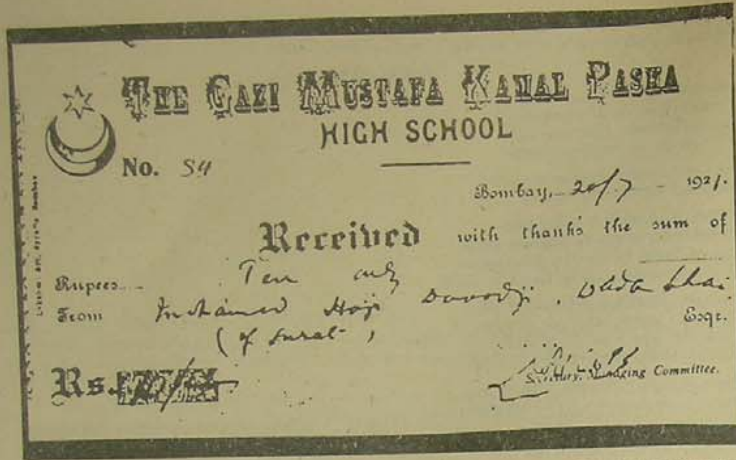

Ek-1: Hindistan Askerleri, Türk Bayrağı Önünde Türk Askeri Üniforması Giyerek, İngiltere'ye Mesaj Vermektedir.

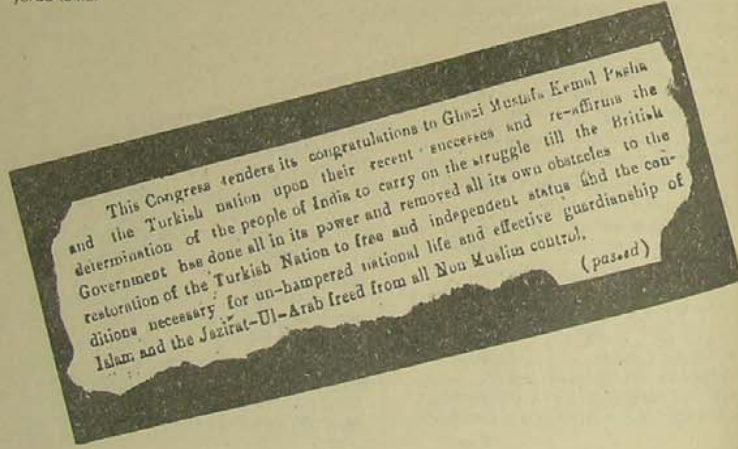

Orhan Koloğlu, *Dünyadan Çizgilerle Atatürk*, İstanbul, Erko Yayıncılık, 2007, s.53.

Ek-2: İngilizlerin İstanbul'u İşgal Etmesi, Hindistan'da Protesto Edilmiştir.

Türkiye'deki direnişin Hindistan üzerindeki etkisi, o tarihe kadar din ayrılığı sebebiyle birleşemeyen Hindistan halkının bağımsızlık savaşında birleşmesini olmuştur. Türk ay yıldız ile süslenmiş davetiyelerde (yan sayfa, üstte), Müslümanlara ve Hindu'lara, "Türkiye'ye zorla kabul ettirilmek istenen barış koşullarını protesto" için birlikte miting çağrısı yapılıyordu. Ve İngiliz eşyalarının yakıldığı gösterilerde Türk bayrakları dalgalanıyordu. (Yan sayfa, altta). Türk direncinin liderine saygı diye yuksekti ki, Bombay da olduğu gibi bazı liselere "Gazi Mustafa Kemal Paşa" adı verilmişti (Üste bu okulun bir bağış makbuzu). Ülkenin dört bir tarafından yapılan kongrelerde, yine Gazi Paşa ya ve Türk milletine tebrikler gönderiliyor, savaşa devam etmeleri ve buna destek olunacağı kararları alınıyordu (altta).

NOTICE.

Mussalmans! Wake up,
Gird up your loins,
Put in your efforts, Give
up mere talk, Be Practical
That is the call of
Islam.

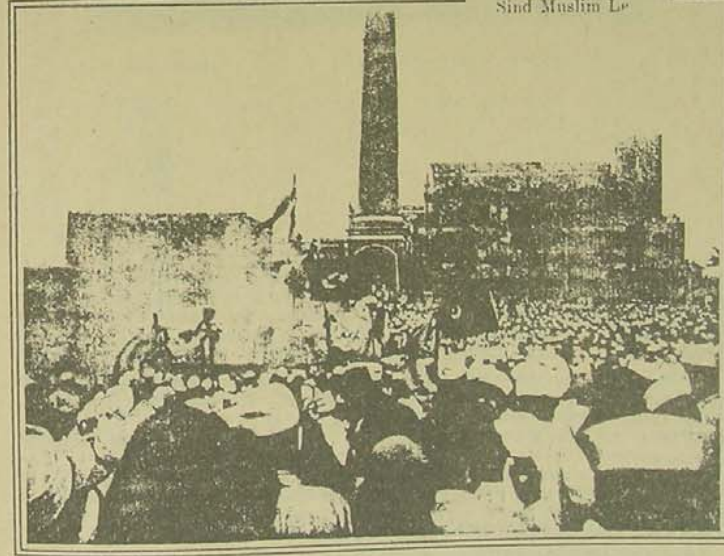
Hindu brethren! Now
you have an opportunity
to show your practical
sympathy with Mussal-
mans! Rise up and follow
Mahatma Gandhi and
Lokmanya Tilak.

The Turkish Empire has been disintegrated.
The Khilafat has been crushed.
Mecca and Medina and other Holly places are snatched
away from the Khalifat-ul-Mussalmin.

In connection with the Peace Terms offered to Turkey, there will
be a Public Meeting of Hindus and Mussulmans on Idgah Maidan, on
Wednesday the 19th instant, at 7-30 p.m.

All are cordially invited to attend.

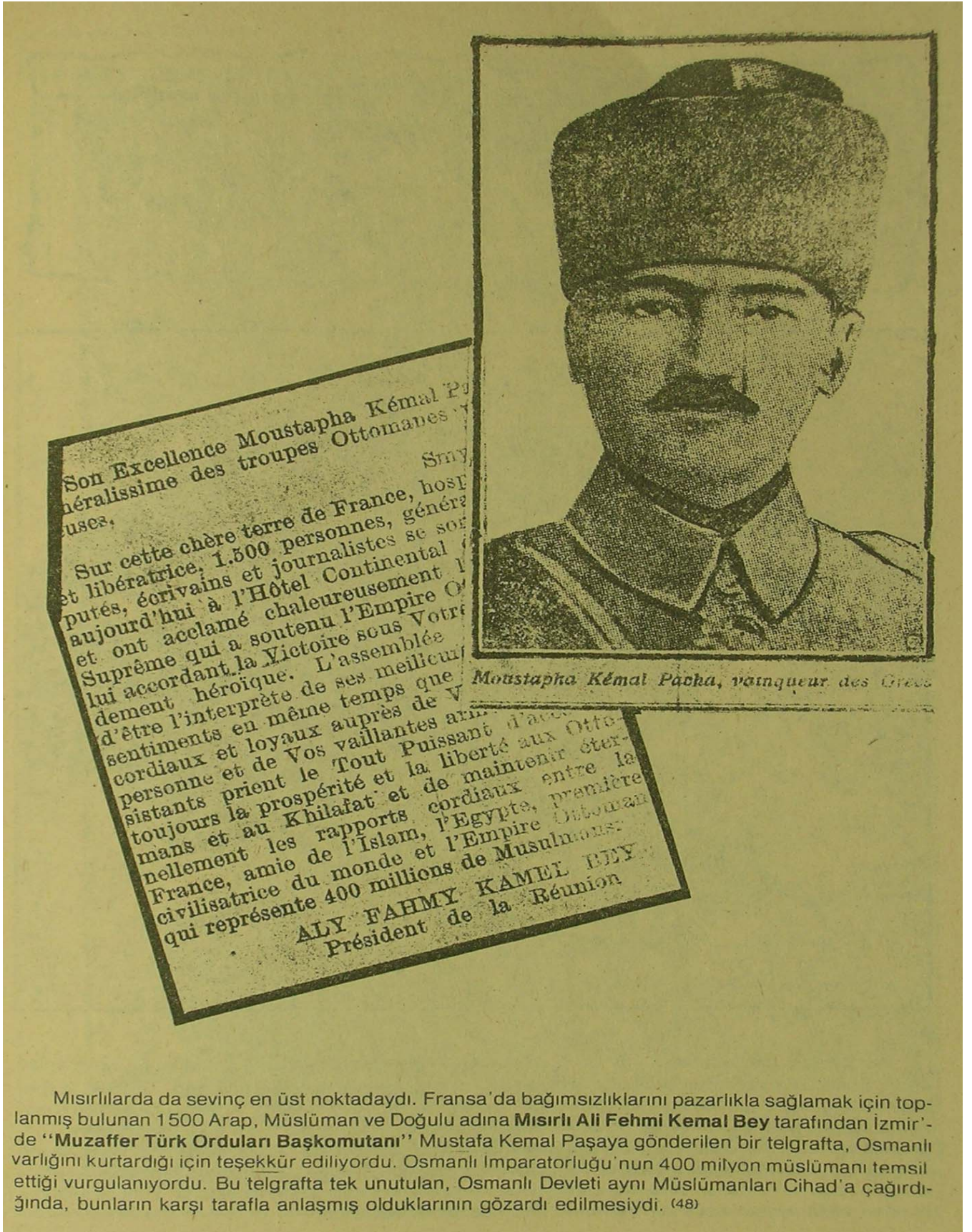
A. M. AHMAD,
Hon. Secretary,
Sind Muslim League

THE BOYCOTT OF BRITISH GOODS IN INDIA: BURNING BALES OF FOREIGN CLOTH IN BOMBAY.

Orhan Koloğlu, Dünyadan Çizgilerle Atatürk, İstanbul, Erko Yayıncılık, 2007, s. 36-37.

EK-3,Mısır Halkının, İzmir'in Alınması Üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya Çektiği Telgraf.

Orhan Koloğlu, **Dünyadan Çizgilerle Atatürk**, İstanbul, Erko Yayıncılık, 2007,s.65.

EK-4. Mustafa Kemal Paşa, Doğu Gazetelerinin Manşetlerini Süslüyordu

Artık bütün Hint gazetelerinin birinci sayfalarını, Gazi Mustafa Kemal'in ... (Hilafet gazetesi/Lahor)

Orhan Koloğlu, **Dünyadan Çizgilerle Atatürk**, İstanbul, Erko Yayıncılık, 2007,s.71.

Ek:4:Atatürk'ün Fotoğrafı, Time Dergisinin Kapağında

Orhan Koloğlu, *Dünyadan Çizgilerle Atatürk*, İstanbul, Erko Yayıncılık, 2007,s.122.

Ek-5:Atatürk'ün Afgan Kralı Emanullah Han Şerefine Verdiği Yemekten Kareler.

TÜM DOĞUNUN LİDERİ...

Afgan Kralı Amanullah Han, Atatürk'e karşı öylesine derin bir hayranlıkla dolu idi ki, tacını, tahtını, hattâ sağlığını kaybettikten sonra Mustafa Kemal'in ölümünü işitince Roma'daki hasta yatağından 38 derece hararet içinde kalkıp, başka bir isimle Türkiye'ye gelmiş, Dolmabahçe Sarayı'nın muayede salonunda, eski dostunu göz yaşları arasında son defa selâmlamıştı. Atatürk de Amanullah Han'ı çok severdi. Asyalı hükümdar Mustafa Kemal'e doğu uygarlığının lideri gözü ile bakardı. Misafirlerin Türkiye gezisinden hatıralar.

Atatürk'ün Bütün Resimleri, Hazırlayan Milli Eğitim Bakanlığı, s.24.